e p i c t e t • marcus aurelius manualul •

c ă t r e s i n e

bibliotecă pentru toți

Ilustraţia copertei : *Ion Olaru*

e p i c t e t • marcus aurelius

manualul • c ă t r e s i n e

TRADUCERE DE
TRADUCERE DE

D. BURTEA

M. REUCESCU ŞI D. BURTEA

PREFAŢA DE EUGEN CIZEK TABEL CRONOLOGIC ŞI NOTE DE D. BURTEA

BIBLIOTECA PENTRU

TOŢI • >977 EDITURA

MINERVA • BUCUREŞT

I

”

M
a

r
c

u
s

c
u

lt
iv

a
şi

a
p

li
c

a
î

n
vi

a
ţ

ă
m

ai
al

e
s

a
c

cl
e

p
ri

n
ci

st
oi

c
e,

c
a

r
e

c
o

r
e

s
p

u
n

d
e

a
u

'c
a

r
a

c
t

e
r

u
l

u
i

s
â

u
:

si
r-

i
n

ţ
a

ţi
i

u
b

ir
e

a
d

e
şt

ii
n

ţ
ă,

b
u

n
ă

t
a

t
e

a,
b

lî
n

d
c

ţ
e

a,
i

u
b

ir
e

a,
m

o
d

e
st

ia
,

s
p

ir
it

u
l

d
e

d
r

e
p

t
a

t
e

şi
a

d
e

v
ă

r
".

Vast ie *Păi van*

PR
EF

AŢ
A

Autorii operelor traduse în acest volum au trăit la

sfîrşitul epocii Flavienilor şi
îndeosebi în timpul domniilor

împăraţilor numiţi Antonini,
adică în a şa-n urnitul secol

de aur al Imperiului Roman. După o criză de creştere, de

adaptare, care a marcat secolul 1 al erei noastre,

civilizaţia romană a atins apogeul său în veacul

Anuininiloi:, de fapt, nivelul cel mai înalt la care a ajuns

vreodată societatea sclavagistă antică. Economia

Imperiului se dezvolta intens, în ansamblul său,

desigur între limitele relativ
înguste pe care !e impuneau

tehnologia şi productivitatea scăzută a muncii, ca efecte

inevitabile ale relaţiilor sociale sclavagiste.

Imperiul atinge însă limitele maxime ale

expansiunii sale, după cucerirea Daciei, iar Ortiis

Romanus, „lumea romană" încorporează întregul bazin

al Meditcranei, In sensul său
cel mai larg posibil, In toate

provinciile se dezvoltă
oraşele, unde se acumulează

mari avuţii şi se înalţă numeroase construcţii

somptuoase, palate, locuinţe
elegante, temple, băi şi alte

clădiri de interes public şi particular deosebit.

Urbanizarea Imperiului
(apar necontenit oraşe noi

pe lîngă cetăţile mai vccliî)
se corelează cu romanizarea

lui : numărul cetăţenilor romani creşte considerabil.

Se ajunge pretutindeni la un ecliilibi'u politic remarcabil.

După eşecul încercării lui Domiţian, ultimul dintre

Flavieni, de a potenta ostentativ, chiar brutal, ab-

solutismul imperial, Antonini
t — Nerva, Trai an, Hadrian,

Antoninus Pius, Marcus Aureli us — ajung la

reconciliere, la un adevărat compromis cu aristocraţia

senatorialii, cave se
confruntase aprig cu

precursorii. Iov. Senatorii accepta consolidarea

treptată, relativ prudentă a

absolutismului, iar împăraţii
le cruţă vieţile şi averile.

Dar contradicţiile nu lipsesc aeloc din acest

edificiu social. Expansiunea însăşi a Imperiului geneva

puternice tensiuni ; mulţi
oameni resimţeau o vie

nelinişte, veritabile angoase,
in condiţiile disoiuţiei

vechilor cadre sociale şi morale, Săracii liberi şi

sclavi beneficiau prea puţin sau chiar deloc de

„creşterea"- economica, de dezvoltarea civilizaţiei, la

ora~e Fi mai ales la sate-
Sentimentele lor de frustrare

nu se atenuează ,şi destul de numeroşi reprezentanţi ai

grupurilor sociale medii se declasează şi vin să îngroape

rînduriie nemulţumiţilor,
lototintă. se menţin

contradicţiile Intre cetăţenii romani şi cei rămaşi încă în

atârn privilegiilor le- pate de calitatea de eiris *Homernus*

Literatura şi filozofia
răspund contradicţiilor şi

tensiunilor la care ne-am referit.

Cultura antică
înregistrează şi ea in acest

secol de aur unul dintre momentele sale cele mai

glorioase. Literatura latină este ilustrată de mai mulţi

scriitori străluciţi, dintre
care se detaşează figura

excepţională a lui Tacit, un adevărat Homer al prozei an-

tice. Totodată, se **dezvoltă** intens cultura de limbă

greacă, caracterizată de un avînt remarcabil: literatura şi

Filozofia elenică numără autori de mare valoare. Chiar

unii autori, a căror limbă maternă era latina, scriu în

greceşte, iar cei mai mulţi
fiîndilor' eleni susţin sincer

unitatea. coeziunea Imperiului Roman. Se deta-

şează tipul conferenţiarului-
fîlozfcf, ilustrat de autori de

limbă greacă, aşa au fost
Dioa din Trusa, Favorinus din

Ades şi Aelitis Aristide. Ia naştere şi se decantează in

tot Imperiul' idealul intelectualului erudit, rafinat,

retor şi moralist în acelaşi

Ump, tipiii flşa-numitului *vir* civiitter eruditus'.

Dar, literatura secolului al doilea consemnează. în

unele dintre sectoarele sale, contradicţiile sociale şi

frustrările, adevăratele stări
de alienare a vocaţiei omului,

prilejuite de distorsiunile epocii.

[1] Cum îl numeşte Jean

Mărie Engel, *L'Empire*

Romain, Paris, 197.'i, p.

103. care semnalează

reconcilierea

semnificativă îrilre

arta de a vorbi bine şi

cea de a gin di bine

.Satirele lui **Juvenili** apar grăitoare pentru aceste stări, de spirit. **Semnificativă** esle. de asemenea expansiunea **religiilor misterice,** venite din. Orient, misticisinele in general, care încercau să ofere o **minlutre-** tuturor celor- b ustru-hv **i-istrâinaU.** Insă şi stoicii epocii vin in intimpinai'ea **aspiraţiilor syve** saivane, spre depăşirea dis- paritățiLor sociale .şi a impasului moral,

Atît Epici**et** cit şi **Mareus** Aurelius au **aparţinut** stoicismului. Şcoala **filozofică** a stoicilor fusese **creată,** după 314 î.e.n.. la Atena, de Zenum din Kilion, urmat la conducerea ei de Cleanthes şi de Chrysippos. Aceşti trei scolarhi, **conducători** de şcoală, reprezintă **stoicismul vechi, (Porticul** vechi, după **galeria** — .vton — unde îşi predau ei învăţătura), în vreme ce mai tirziu. in secolele II .şi 1 î.e.n.. emerge stoicismul mediu, condus de Panaitios şi apoi de Ponei di >ni os. In secolele 1 şi li e.n. se conturează ultima fază a şcolii, **neostoicismul** roman, **ilustrat** de **Seneca, Epictet,** Mareus Aurelius şi de alţii.

în pofida evoluţ ei Porticului, şi. mutaţiilor inerente ei, se poale **degaja** o **doctrină** de **bază** a **stoicismului.** După-**Platan,** şi AristoleH toate învăţăturile filozofice prezentau, trei **sectoare fundamentale :** fizica, logica şi etica. Fizica stoică,, adică teoria despic compoziţia şi evoluţia lumii, este la origine manifest materialistă, căci ea proclamă originea materala a întregului univers. Totuşi, stoicii admit existenţa unui principiu activ (iogci.S'J, care s-ar putea identifica cu divinitatea. Stoicii ezită între panteism, concepţia unei divinităţi **care** ar echivala eu **lumea** de **esenţă** materială,, **şi** idealismul obiectiv. cind tinde să desprindă zeitatea unică, din univers, s**-o** transforme în. generatorul, şi hegemonul lui-in acelaşi timp, stoicii consideră lumea un întreg coerent, raţional constituit, în care părţile sînl solidare **cu** ansamblul, pe baza unei tensiuni interne, dinamice : contrariile se opun între ele **şi.** totodată se unesc. Logica stoică îşi propune să distinsă adevărul de neadevăr şi include o î,curie a cunoaşterii. Conştiinţa umană ar cunoaşte prin percepţii, de asemenea corpuri materiale, dar înzestrate cu putinţa de a re- Ilecta foarte fidel obiectele ambiante. S-ar ajunge astfel la repre-Mnlări, mai ales, Ia reprezentarea comprehensivă *(phantasia kau:- leptike),* capabilă să surprindă replul. Raţiunea vine ulterior să ordoneze şi să controleze repi ezentârile. Stoicii realizau o adevărată dialectică. Etica stoică propune un anumit comportament: omul trebuie să trăiască raţional adică în conformitate cu natura (raţional construită). Acest impeialiv ar implica dezvoltarea autonomiei interne a spiritualităţii individului, care trebuie să ţină seama numai de bunurile ei, de ceea ce depinde de ea : gîndirea dreaptă, chibzuită, curajul. Contrariile lor, nechibz.uinţa, in **justeţea,** laşitatea ar reprezenta „relele", în vreme ce viaţa, moartea, boala, sănătatea, bogăţia, sărăcia etc. ai constitui „indiferentele[11] *(adia- phor(t).* Omul trebuie să-şi domine şi să-şi extirpeze pasiunile, să tindă spre calmul desăvîrşit (atararia, *apatheia),* care echivalează cu virtutea dcsăvîrşilă şi comportă o bucurie plenară. La această stare

ajunge înţeleptul, aophos, idealul tutuiror stoicilor, întrucît el dispreţuieşte mulţimea şi trăieşte împăcat cu sine într-o existentă austeră. Dar Panaitios a introdus kleea că fiecare virtute se cîştigă progresiv şi separat, fapt care presupune un efort îndelungat şi individualizat pentru a dobîndi înţelepciunea. Totodată, stoicii recomandau îndeplinirea corectă a îndatoririlor obşteşti, iar Zenon elaborase o utopie socială, care preconiza o societate fără deosebiri etnice şi de clasă, utopie abandonată însă de stoicii ce au urmat fondatorului şcolii. Totuşi, stoicii au continuat să se stvăduie a m- iluenţa viaţa politică a statelor unde trăiau şi să preconizeze ca monarhii să-şi ia consilieri fideli doctrinei Porticului.

Stoicismul răspunsese iniţial atmosferei specifice epocii elenistice. Vechea mentalitate greacă, pendinte de cadrul dc viaţă al oraşelor-cetate, se destramă odată cu trecerea în umbră a străvechilor polisuri. Stoicismul se adresează individului constrîns să vieţuiască în contextul marilor state elenistice. In orice caz, stoicismul prezintă contradicţii complicate, deoarece doctrina Porticului tinde concomitent spre un individualism exacerbat, care predică autodesăvîrşirea în izolare, şi spre umanismul autentic : căci, deşi înţeleptul n-are nevoie de nimeni pentru echilibrul propriu, stoicii recomandă solidaritatea între oameni şi întrajutorarea reciprocă. Totodată, aşa cum am văzut, stoicii militau pentru o austeritate exagerată, iar fizica tor conţinea germenii unei recon- vertiri idealiste a sistemului- De fapt, însă, stoicismul, deşi dogmatic, a evoluat destul de sensibil, s-a caracterizat totdeauna prin mobilitatea şi dinamismul doctrinei sale. tn ce priveşte acţiunea politică, stoicismul aspiră să devină, la sCîvşitul secolului t e.n.,
o filozofie de 0p07.ilie împotriva regimului imperial.

*

AtU la Epictcl, cît şi lu Marcus Aurelius preocupările de etică dobîndesc o preponderenţă evidentă faţă de cele de logică sau de fizică. La Seneca şi alţi exponenţi ai

neostoicismului) se renunţă in expunerile riguroase, la grija pentru logică, ostentativ dispreţuită, în favoarea convingerii prin emoţionarea cititorului sau ascultătorului, prin persuasiunea abilă, prin captarea convingerilor, prin repetarea stăruitoare a aserţiunilor fundamentale. Se impun astfel tiparele diatribei cinico-stoke, la origine conferinţă improvizată pe anumite Leme. ţinută în faţa unui public de circumstanţă, De aici şi arta unei controverse fictive, care moştenea polemica imaginară practicată în cadrul conferinţei populare mai sus menţionate. Epic lei utilizează larg structurile diatribei în operele sale alcătuite în limba greacă.

Dealtfel, el se exprima în greceşte nu numai pentru că provenea din Asia Mică, unde limba de cultură era elena, ci şi deoarece stoicii preferau aproape toţi graiul lui Zenon şi Chrysippos. Seneca a reprezentat o excepţie, întrucît Cornutus şi Musonius, profund italici, se exprimau îndeosebi in greceşte. Format, la şcoala iui Musonius Rufus, Epictet a fost exilat din Roma şi s-a stabilit ulterior în Grecia, la Nicopolis, unde şi-a creat o şcoală celebră, El n-a scris nimic, dar lecţiile sale au fost reproduse de elevul său, Arrian, după notiţele luate zilnic ca auditor. Astfel, Aman a publicat aceste notiţe în două opere diferite : Diatribele sau *Dizertă- ţiile* (în greceşte *Diatribai)* şi *Manualul (Encheiridion),* tablou sinoptic al doctrinei lui Epictet, constituit probabil din extrase ale colecţiei complete a tuturor lecţiilor ţinute de maestru, colecţie care nu ni s-a păstrat. Desigur. *Diatribele* sînt mat importante, dar
Manualul constituie urni dintre cele mat clare şi mai concentrate expuneri ale stoicismului.

într-adevăr, Epictet rării ine in mare măsură fidel doctrinei stoice tradiţionale, considerate de el ca un corp temeinic articulat Dar aceasta nu-1 împiedică să aducă unele note originale, să purtă accente proprii, sâ inoveze, desigur pe baza fondului stoic moştenit de Ia antecesori'. Fizica

ocupă in scrierile sate un toc restrîns, mai ales, în *Manual.* Epictet crede, pe urmele celorlalţi stoici, într-o substanţă universală comună, unde lucrurile îşi cedează mutual locul, datorită solidari lăţii lor profunde şi tensiunii interioare care le animă. Omul însuşi n-ar reprezenta decît o parcelă din întregul universal coerent, un element al corpului (soma) care echivalează cu natura şi ilustrează în ultimă instanţă o cetate cosmică unică, umano-divină. Dar, Epictet porneşte de la ezitările precursorilor săi stoici în privinţa existenţei şi naturii divinităţii, pentru a adopta în mod deschis optica idealismului obiectiv şi a concepţiilor teologice. Maestrul din Nicopolis proclamă limpede existenţa unei providenţe *(pronoia* in greceşte), care acţionează pretutindeni, fiind autonomă, personalizată, distinctă de natură şi de sufletul omenesc[2]. Epictet cedează astfel presiunii misticismului epocii sale. fn acelaşi timp însă, el nu crede în nemurirea sufletului : după moarte omul se reîntoarce, datorită descompunerii substanţei din care este alcătuit, la elementele materiale de unde a purces (Diatribe, 3, 13, 14-15). Fizica sa se structurează, aşadar, profund contradictoriu căci oscilează între materialism şi idealism. Logica sa, in măsura in care există, se bazează, de asemenea, pe tradiţia stoică şi pe teoria reprezentării comprehensive.

Etica lui Epictet pleacă de la teoria prenoţ lunilor, date elementare ale binelui şi răului, pe care omul trebuie să le aplice corect ta să dobîndească o conduită morală adecvată, ca să aleagă ceea ce esle valoros în jurul lui[1], în *Manual,* filozoful afirmă categoric antiteza intre lucrurile care depind „de noi'" şi cele care n-ar depinde

noi[li]. Primele ar rezida în opiniile, voinţa, dorinţele şi aversiunile noastre. Celelalte, exlerioare, ar reprezenta

1 in privinţa aplicării prenotiunilor la Epictet vezi .Toseph Mureau. *f'pictite* 011 le secret *de* In *liberte.* Paris. H>64, **p.** 47.

corpul, bunurile materiale, reputaţia, funcţiile publice. Prin urmare. Epictet reia opoziţia stabilită de Seneca între *sua* ,.ale sale" şi *aliena* „cele străine". Lucrurile care depind de noi. afirmă Epictet, sint libera prin natura lor, celelalte ar fi sclave şi străine de esenţa umană. Cei ce le doresc ajung în mod fatal nefericiţi, căci adevărata bucurie o oferă numai conservarea autonomiei conştiinţei, care ar împiedica înstrăinarea vocaţiei umane. Ar trebui să ne folosim judicios de reprezentările noastre, căci numai astfel am putea trăi raţional (lOjjJiicos), adică în congruenţă cu natura *(ktttă physin),* combătînd pasiunile şi dobîndind ataraxia autentică. Contînuînd, de fapt, învăţătura profesorului său, Musonius Hufus, filozoful din Nicopolis subliniază insistent necesitatea unei educaţii suple, adaptate cazurilor particulare. *Manualul* ca şi *Diatribele* subliniază importanţa exerciţiilor practice, examenului de conştiinţă repetat, progresiv dezvoltat, pregătirii îndelungate a cunoştinţelor.

Dar această educaţie apare subordonată unui adevărat cult rigid, intolerant al virl.uţij, unei desăvirşiri individuale şi totodată individualiste, care ignoră in chip deliberat, chiar ostentativ, condiţia materială, statutul concret al omului în societate. Esle adevărat însă că Epictet, mai mult ca alţi stoici, reliefează importanta raţiunii umane, forţa judecăţii, menite să analizeze, să organizeze şi să aplice prenoţiuriile. Manii a *Ud* ca şi Di<îtrit?eZe consideră raţiunea ca primul atribut al omuluiDesigur, totuşi, că această raţiune trebuie orientală spre autocultivarea conştiinţei solitare, căci, afirmă *Manualul,* doar bunurile lăuntrice oferă libertate şi fericire. Termenii care desemnează noţiunile de „liber" şi „libertate'[1] se întîlnesc la Epictet mult mai frecvent ca la Se- neca ori chiar la Marcus AureliusDar libertatea lui Epictet, mai pregnant chiai- decît la alţi stoici, se interiorizează, echivalează cu independenta morală. Vrei să l'ii liber,

evidenţiază Manualul, na dori şi nu te feri de ceea ce depinde de alţii, căci altfel vei deveni în chip necesar un sclav.

Ca şi la alţi autori contemporani lui, liberi alea apare la Epictet strins corelată demnităţii, deşi Tacit şi alţi scriitori conferă conceptului de (ii><?rtas o accepţie diferită de cea preconizată de filozoful din Nicopolis, Conceptul de *dignitas,* demnitate, fusese însă scos in evidenţă de Musonius, care îl situase in centrul preocupărilor sale. Epictet, la rîndul său. subliniază stăruitor necesitatea salvgardării demnităţii morale *t*Dimribc, 3, 24, 44-48). Omul, susţine el, trebuie să-şi menţină cu demnitate roiul pe care il deţine în societate (în greceşte pnisopon, în latineşte persana), să-şi cultive persoana morală, vocaţia specifică fiinţei care gîndeşte şi vrea liber, pe care o numeşete proair<*.[2]iis. Toiul tinde aşadar spre replierea către interioritatea omului, chiar dacă acesta trebuie să se manifeste demn şi drept printre semenii lui.

Desigur, Epictet consideră, în **termeni** foarte stoici, că omul trebuie să se supună soartei sale. *Manualul* îndeamnă pe cititorul său : nu cere ca ceea ce survine să se petreacă cum vrei tu, ci doreşte ceea ce se intîmplă aşa cum se întîmplă, căci astfel vei duce o viaţă fericită. Dar, de fapt, prin efortul interior, prin asigurarea ataraxiei fa|ă de tribulaţiile impuse ds circumstanţe, de tot ce este contingent, destinul apare la Epictet anihilat, chiar depăşit. Toţi stoicii combătuseră teama de moai'Le, dar Bpietet preconizează în Manual un adevărat dispreţ faţă de aceasta. In sfir-şit, dacă alţi stoici consideraseră că sănătatea sau starea materială bună trebuie apreciate ca preferabile, chiar dacă mi indispensabile, Epictet pare să le ignore, influenţat evident de filozofii cinici ai epocii sale, Epictet afirmă repulsia faţă de dorstiţele şi miniile normale ale omului, faţă de resentimente, dai- şi fată de milă. S-ar spune că el aspira într-un fel la încercările cele mai dure ale vieţii. Ce-ar fi reprezentat

2 Vezi si W, A. Oldfalher. Epicictus, Londra-Ncw York, 1926, voi. I, p. XVII.

Hercule, se întreabă Epictet, fără greutăţile ce a trebuit şă le depăşească, fără leu şi fără hidră, fără cerb şi fără mistreţ, fără oamenii perfizi şi brutali, de care a curăţat pământul ? *(Diatribe,* 1, 0, 32—33); Astfel. Epictet ajunge să opună destinului extern, creat de contingenţele existenţei, un adevărat antidestin interior, deşi el n-a putut folosi un termen de modern Filozoful construieşte bucată cu bucată un asemenea antidestin, menit să excludă, să neutralizeze, să înfrângă în ultimă instanţă destinul omului. Fizica, logica, morala sa concură la constitui rea acestei doctrine a unui antidestin orgolios, intransigent, individualist. Trebuie lotuşi spus. că Epictet s-u străduit prin modul său de viaţă auster să-şi dovedească fidelitatea faţă de ideile sale.

învăţătura aspră, dogmatică a purificării lăuntrice, a independenţei morale, de fapt. iluzorie, imposibilă, n-a exclus un umanism real, care vibrează în întreaga operă a lui Epictet. Termenul de *ânthropos,* „om", şi derivatele sale revin insistent în lucrările filozofului din Nicopolis. Nu numai că el se ridică împotriva transformării omului in simplu instrument, împotriva alienării lui[3], dar contrapuno omul *(a* nn.i/tropo.s) animalului sălbatic *(to Ihcrion)* şi îl închipuie ea pe o fiinţă sociabilă prin natura sa, afectuoasă, fidelă, prietenoasă (Diatribe, 4, t, I2B ; 11, 11). îndeamnă pretutindeni la afecţiune şi lealitate in raporturile umane. Teza sa a nonvalorii statutului oamenilor în societate (ace inutil angajamentul in vederea ameliorării societăţii, derutează şi determină pe împilaţi la resemnare ; însă, totuşi, Epictet recomandă demnitarilor toleranţa faţă de cei pe care îi administrează, respectul drepturilor subordonaţilor lor (Diatribe, 3, 4, 1-12 ; 4. 32-36). Or, o asemenea conduită umană putea totuşi să îmbunătăţească întrucîtva condiţia dificilă a celor năpăstuiţi.

3 Cum subliniază Gciievieve Rodis-Lewis, *La morale auncicnne.* Paris, t£i70, p. 130 ; vezi şi A. Bodson, op. cit., p. 112—126.

Preocuparea pentru social nu lipseşte dealtfel din opera lui Epictet. S-ar spune că filozoful din Nicopolis recomandă replierea spre cultivarea bunurilor lăuntrice, solitare şi spre făurirea unui ani ¡destin Individual numai ca o primă fază a procesului de perfecţionare morală. In *Manual* ca şi in *Diatribe,* Epictet subliniază in repetate vînduri că orice înţelept trebuie sâ-şi îndeplinească fără preget îndatoririle de fiu, frate, cetăţean. Chiar dacă rudele Si concetăţenii sint răi, nedrepţi faţă de noi, sîntem datori să-i iubim şi să-i ajutăm. Trebuie, de asemenea, să ne căsătorim şi să avem copii. O adevărată ierarhie a îndatoririlor sociale *(officia* in latină, *kaih/'konta,* în greacă) se decantează în doctrina Iui Epictet, iar în frunte se află cele cetăţeneşti *(politeuesthai),* toate trebuind să fie respectate scrupulos (Diatribe, 3, 7, 26). înţeleptul nu are nevoie de semenii săi pentru a se desăvîrşi, dar el trebuie să-i slujească, căci are datoria să procedeze astfel. In mod surprinzător, Epictet depăşeşte teoria însingurării şi îşi deschide gindirea spre un demers social şi chiar politic, spre o doctrină universalistă a îndatoririlor obşteşti

Filozoful din Nicopolis reprobă adularea puternicilor zilei, dar, în acelaşi timp, recomandă elevilor săi să-1 iubească şi să-1 servească pe împărat (*Diatribe*, 4, 1, 60). Nu este vorba de un cezar cum fusese Domiţian, pe care îl consideră un tiran, ci de Traian şi de Hadrian. Epictet înţelege să adere ferm la monarhia Antoni- nilor şi s-o sprijine energic. Refuză invitaţia lui Hadrian de a se întoarce Ia Roma, dar înţelege să-1 susţină prin formarea unor elevi fideli acestui împărat, încît Ia Epictet stoicismul se transformă din ideologie opoziţionistă sau, cel puţin, independentă, în filozofie de guvernămînt. Dealtfel, s-a arătat că Epictet se adresa unor discipoli recrutaţi din rmdurile aristocraţiei, că el se interesa cu asiduitate de viaţa romană, că se referea frecvent la curtea imperială, la senatori, la înalţii funcţionari imperiali[4].

4 Vezi Fergus Miliar, *Epieietun and the Imperial Court,* în *The Journal of Roman Studies,* 55, 1965, pp. 141—140.

Acest fost sclav care era Epictct n-a elaborat o filozofie revoluţionară, ci şi-a pus gîndirea în slujba intereselor Imperiului Roman. Desigur, insă câ
Epictet a realizat elogiul victimelor lui Domifrari şi a militat pentru o monarhie relativ tolerantă. El se raliază nu numai politicei lui Hadrian,' ci şi forţelor sociale care o susţineau : senatori dispuşi sâ colaboreze cu principele, cavaleri, funcţionari de carieră.

Iată aşadar cit de- contradictoriu se structurează mesajul lui Epictet. „Fizica" materialistă se opune unei ontologii idealiste, impregnate de elanuri mistice,, etica nobilă,, elevată, a demnităţii umane se conjugă cu teza însingurării trufaşe, combaterea energică a viciilor, a deformărilor morale reprobabile emerge alături de predica pentru o virtute prea. austeră, pentru o înţelepciune practic imposibilă, doctrina îndatoririlor familiare şi cetăţeneşti contrastează cu ceai a antidestmului individual, concepţia participării sociale conduce la exortaţia de a sprijini necondiţionat politica împăraţilor epocii. Dar, cum am subliniat, aceste contradicţii, deloc insolite în cadrul unei filozofii atît de mobile, de paradoxal structurate cum era-stoicismul, nu estompează umanismul vibrant care se degajă din, lectura operelor lui Epictet şl nici pilda de onestitate remarcabilă oferită de ideile şi de conduita filozofului din Nicopulis.

Ideile lui Epictet sînt exprimate într-un limbaj pitoresc, incisiv, percutant. Simplitatea, nuditatea atletică, se conjugă cu virtuo*- zitatea oratorică, dar şi cu expresia viguroasă, îmbibată de culoare plebeiană, care nu refuză nici anumite trivialisme. Fraza amplă, sonoră, alternează cu cea scurtă, concisă, cu formula lapidară, frecvent mtîlnită în *Manual.* Tonul grav, solemn, vibraţia lirică, efectul declamator şi ironia muşcătoare se amestecă, pretutindeni. Epiclet se

Acest savant a reconstituit tabloul detaliilor de viaţă romană, care apar în opera lui Epictet.

înrudea astfel cu noul stil care se impusese în operele multor scriitori din primul secol al erei noastre. Totodată el se exprima constant în fcoine, limba, greacă populară a epocii, dar Ar- rian a introdus in transpunerea scrisă a prelegerlor maestrului şi anumite elemente atici/ante, congruente unei expresii mai îngrijite, mai atent şlefuite.

Dacă datorită lui Epictet stoicismul devenise filozofie de gu- vernămînt, prin. Marcus Aurelius doctrina Porticului urca pe ti-o- nul imperial, într-adevăr, ultimul exponent important al stoicismului antic nu este nici dascăl profesionist de înţelepciune, cum fuseseră creatorii învăţăturii Porticului şi însuşi Epictet, nici senator convertit la filozofie, ca Seneca sau Helvidii, ci chiar împărat. Dealtfel, Rusticus, unul dintre numeroşii profesori ai lui Marcus Aureli us — pe care împăratul filozof îi evocă frecvent şi cu vibrantă, calclă recunoştinţă — ¡1 pusese în contact cu opera lui Epictet. De fapt, Marcus Aurelius a fost discipolul indirect şi continuatorul lui Epictet. De aceea, nici nu vom relua toate ideile unde cei doi exponenţi ai Porticului tlrziu se intîlnesc în termeni identici sau aproape similari.

Marcus Auretius s-a remarcat drept unul dintre cei mai importanţi împăraţi Antonim. în teorie, partizan al toleranţei, in practică el a contribuit ia potenţarea precaută, dar fermă, a absolutismului imperial. Spirit pacific prin temperament şi formaţie, Marcus Aurelius a fost totuşi obligat să poarte îndelungate războaie, care l-au reţinut o mare parte din viată pe frontierele Imperiului . împotriva pârtilor, romanilor rebeli şi, mai ales, triburilor fiermanic-e care au încercat mai multe asalturi masive asupra teritoriilor romane, ajunyind să amenințe Italia însăşi. Nenorociri personale şi o cumplită epidemie de ciumă au umbrit, de asemenea, viaţa şi domnia acestui împărat, in ciuda continuării progreselor civilizaţiei romane în atîtea domenii, progrese care nu puteau să nu-1

bucure. Printre tribulaţii, eforturi şi satisfacţii, Marcus Aurelius şi-a alcătuit de-a lungul unei lungi perioade un jurnal intim de reflecţie filozofică, pe care prietenii l-au convins să-I facă public spre sfîrşitul vieţii. Conformindu-se preferinţei tradiţionale a stoicilor pentru elenă şi expansiunii literaturii scrise în această limbă, Marcus Aurelius şi-a redactat jurnalul în greceşte. Acest opuscul se intitulează *Către* sini' *(Ta* ei» *eauton).*

Expresie a unei experienţe tragice, acest jurnal filozofic nu constituie în principal o confesiune ori o analiză introspectivă, ci prin excelenţă un imn sobru, înălţat îndatoririlor autorului şi conduitei reclamate de ele, in condiţiile unei existenţe zbuciumate şi efemere[fl] Logica stoică este t »tal absentă din opera lui Marcus Aureiius, iar fizica reeditează concepţiile stoice tradiţionale asupra materialităţii lumii, care ar Ei animate însă de o providenţă. Mai limpede decît alţi stoici. Marcus Aureiius asumă un dualism, în care se confruntă materialismul şi idealismul obiectiv. Ei insistă totuşi asupra transformării necontenite care se produce în univers, asupra necesităţii ca fiecare individualitate să moară pentru ca altele sa poată apărea, asupra eternităţii materiei[5]. Dar morala deţine o poziţie categoric preponderentă in gîndirea lui Marcus Aureiius.

împăratul filozof recomandă o viaţă raţional organizată, ca şi înfruntarea senină a destinului în toate vitregiile lui, fiindcă boala, moartea, calomnia ar trebui acceptate impasibil. Adevărata fericire sălăşlueşte in suflete, şi Marcus Aureiius conservă antinomia între sua, valorile interne, si *aliena,* non-valorile externe care nu se află in puterea conştiinţei. Ca şi ceilalţi stoici, el se pronunţă pentru extirparea pasiunilor şi îndeosebi a aprehensiunilor, pentru virtutea sobră .şi pentru ataraxic. Autonomia morală este şi ea cerută şi exaltată de Marcus Aureiius. tnfrîngerea spaimei de moarte revine

5litlt), pp. lliO-171.

obsesiv printre reflecţiile sale. Moartea este inerentă condiţiei umane şi trebuie deci acceptată fără nici o temere : totul este să întrebuinţăm util clipa de faţă. împăratul filozof scrie rîn- duri de remarcabilă elevaţie spirituală asupra vanităţii dorinţelor şi spaimelor, asupra tăriei morale oricînd necesare, după părerea lui. Meditaţiile lui Marcus asupra timpului sînt deosebit de interesante. Pentru a evita alienarea vocaţiei umane, timpul trebuie umplut de .o viaţă raţională, consacrată datoriilor faţă de sine şt faţă de alţii.

Inovaţia fundamentală a lui Marcus Aureiius faţă de Epictet şi alţi stoici rezidă in asumarea unui limbaj mai modest, mai resemnat. mai blinti, ajungîndu-se astfel la o îndulcire a tonului exortaţiei morale[6]. Tn vreme ce alţi stoici reprobaseră mila, **el o** recomanda altora .şi sie însuşi. Dacă cineva ţi-a greşit, exclamă filozoful. gmde.şte-te că el **nti** are conştiinţa justă a **binelui** şi a răului : o **asemenea** apreciere iţi va insufla mila **Faţă** de el **.»1 n.i'** surpriza ori mînia *(Câtrp sine,* 7. 26). Cornprehenshmea. mila şi iertarea taf o fericită joncţiune în **cadrai** unor reflecţii care depă- şesc astfel tradiţiile de inflexibilitate ale **Porticului. Modestia,** umilinţa îi inspiră: totodată apeluri emoţionante-adresate propriului său suflet de a fi. bun. simplu, susceptibil de a atrage dragostea celorlalţi oameni. In lumina obligaţiei de a se perfecţiona moralmente Eărâ încetare, Marcus **Aurelius** se condamnă pe sine Ia un perpetuu examen de **conştiinţă,** se mustră **adesea- — cerîndn-i** sufletului său sâ se mjurieze şi in oriee caz- să se controleze — şi işi adresează stăruirtoarp apeluri de a se **corecta.** Adevărata glorie este cea conferită

6 Vezi Constant Martha, *hes moratistes sous VEmpire Romain. PhUosftphes et* **poetes.** Paris. lilHfi, p. 168 ; A **Cnesson,** Op. *cit.,* pp> 36-3B-, Marn-us Aurelius este un stoic,, **dar** el pare Influenţat de filozofia mai suplă, principial antidogmatică, a Noii Academii-. Aceasta îl inrîurise şi pe Epictet. dar maestrul din Nicopolis fusese mult mai sensibil influenţat de cinism.

de virtute, de valoarea morală **intrinsecă** a actelor noastre. **Marcus.** Aurelius consideră **că-** trebuie să iubim **chiar** si pe cei care ne jignesc, m numele solidarităţii umane şt **ţinlnd'** seama **că-** greşelile- lor sini determinate de o ignoranţă pe care nu o condamnă, aşa cum procedaseră- antecesorii săi stoici. Preocupările de morrflă prevalează manifest în *Către sine* şi pun **în** umbră pe cele di? politică.

Ebuai lui Marcus Aurelius se orientează aşadar atît spre perfecţionarea solitară, individualistă, cît şi spre un autentic; emoţionant,. pasionat umanism, spre glorificarea dragostei de om. Dealtfel', ¿Fata.fiind poziţia socială a autorului, conotaţia socială nu putea lipsi din *Către* M 'fîC.

îndatoririle umane la care se gîndea Marcus Aurelius erau-si cele aie unui împărat. Acest aspect apare secundar în Către *sine,* dar nu poate fi deloc exclus. Omul. reliefează el, trăieşte oriunde bine : poţi trăi la curte, deci poţi trăi bine ia curte. Dar cel care vieţuieşte în palat este însuşi 'Marcus Aureiius, căruia, prin urmare, ii revin acolo anumite îndatoriri, *o ff t* tio. Ele nu mai sini cele ale unui consilier imperial, ci chiar ale unui împărat, unicul monarh stoic cunoscut de istoria antică. Acea moderare a tonului predicaţiei morale, acel îndemn la toleranţă şi chiar umilinţă, sînt parţial de atribuit şi faptului că Marcus Aureiius se adresează în (primul rind sie însuşi şi că el era Împărat. Spre deosebire de Seneca, Marcus Aureiius nu realizează nicăieri o operă de politologic, dar dintre rîndurile jurnalului său se poate degaja un program politic implicit'. Astfel, consideră că împăratul nu poate fi un dezertor, că el trebuie să apere statul, să poarte război şi să exercite puterea, chiar dară nu le iubeşte. împăratul trebuie sâ impună legea, dar să evite violenţa, să utilizeze clemenţa şi bunăvoinţa ; concomitent el este ţinut să modereze pasiunile supuşilor. Reluînd unele meditaţii ale lui Tacit, împăratul filozof constată — cu un anumit pesimism — în vremea hii Vespasian. ca şi în epoca Iui

Traian, aglomerarea actelor cotidiene, a ambiţiilor şi o patimilor banale. In sfîrşit, umanismul lui Marcus Aureiius se extinde şi- in sfera gindirii politice. Pe urmele profesorului său **Severus,** proclamă egalitatea **tuturor** cetăţenilor in faţa legilor, egalitatea drepturilor care le ,revin. Marcus Aureiius are în vedere iui stat universal, cetatea umano-divină a stoicilor. însă este evident că în concepţia sa aceasta din urmă echivalează cu imperiul Roman pe care ii conducea.

Trebuie deci arătat că faimoasa egalitate preconizată de Marcus Aureiius nu exclude ci, dimpotrivă, presupunea ierarhia socială a Imperiului. Cetăţenii sînt egali numai în cadrul ierarliiei societăţii romane, între limitele inerente acesteia. Egalitatea semnifica aşadar un tratament mai blînd. mai omenos al celor de condiţie modestă şi nu aşezarea lor în locul puternicilor şi ¡bogaţilor. Stoicismul lui Marcus Aureiius rămîne în slujba Imperiului şi ordinei lui sociale. Desigur insă că Marcus Aureiius solicita celor din categoriile sociale suprapuse să nu fie duri, să nu ena- gereze împilarea săracilor şi umililor. Repartiţia bunurilor, produselor sociale. îi este totuşi indiferentă ; problemele economice şi sociale, administraţia concretă a Imperiului ocupă Lin loc foarte modest sau lipsesc cu desăvîrşire din Cfilre sine. Indtibital, aşadar, atît umanismul cît şi arta de a guverna şi de a se comporta bine sînt închise între nişte limite destul de vizibile.

Fireşte, atura.xin preconizată de Marcus Aurelius apare ca mai îngăduitoare, mai resemnată şi mai ponderată decît cea reclamată cîndva de Epictet. iar umanismul său mai viu, mai dens, mai accesibil. Totuşi, mesajul împăratului filozof se prezintă, de asemenea. contradictoriu, căci pendulează între idealism şi materialism. între individualismul solitar şi umanismul vibrant. între prezervarea structurii sociale date şi amortizarea efectelor ei dureroase pentru cei nevoiaşi şi năpăstuiţi. Apelul la bravură, morală, la curaj, ca şi la

compasiune şi înţelegere, se detaşează însă ca unul dintre bunurile cele mai preţioase, oricînd valide, lăsate de gîndirea Iui Marcus Aurelius. Compoziţia opusculului *Către aine* se prezintă dealtfel ca laxă, foarte liberă, dominată de cîteva idei directoare, tributară tiparelor unui adevărat jurnal intim dc gîndire.

Predica pentru moderaţie arc incidenţe şi asupra stilului practicat dc Marcus Aurelius, care sc exprimă mult mai puţin polemic decît F.pictet. Este adevărat că dialoghează cu sine însuşi dar oricum practică o" expresie simplă, elegantă şi totodată elevată, înclinată spre un limbaj mai degrabă rafinat decît percutam. Spontaneitatea şi subtilitatea se interferează în mod fericit, rafinamentul .şi prospeţimea simplă alternează cu dezinvoltură : dar imaginile concrete, dc autentică sugestivitate, nu lipsesc niciodată. Rănii ne prea puţin în *Cdtvc* sine din manierismul de obedienţă aticizantă şi arhaizantă. în spiritul căruia se formase Marcus AureliusDupă Marcus Aurelius stoicismul intră în eclipsă. împăraţii creştini îrc-hid în secolul al V-lea şcolile filozofice de la Alexandria şi, în 529 e. 11., Iustinian le suprimă pe cele de la Atena, inclusiv pe cea stoică, unde se menţinea încă o gîndire tradiţională, umanistă şi păgînă. Totuşi, teologii creştini sint nevoiţi să împrumute unele concepţii de la stoici. Renaşterea reanimă interesul pentru filozofia lui Epictet şi a lui Marcus Aurelius. Ulterior, Montaigne, Desearles şi Pascal vor îi profund marcaţi de lecturile operelor acestor doi mari gînditori, Interesul pasionat arătat filozofiei şi vieţii hli Marcus Aurelius de către Vasiîe Pârvan — care le-a analizat cu excepţională sagacitate — ni se pare deosebit de semnificativ : savanţii şi gînditorii noştri află în filozofia ultimilor stoici idei şi îndemnuri spre o conduită demnă care îi impresionează profund. Epictet şi împăratul filozof, Marcus Aurelius, se pronunţă pentru menţinerea ordinii sociale sclavagiste a epocii lor, pentru ignorarea nedreptăţilor reale sau cet mult pentru atenuarea lor, Dar în acelaşi timp ci stăruie asupra solidarităţii dintre oameni, emit un mesaj profund umanist şi oferă o patetică şi totodată sobră exortaţie la cinste, curaj, demnitate, Ia îndeplinirea fără şovăire a îndatoririlor cetăţeneşti, care îşi păstrează validitatea în epoca noastră. ,

Ni se pare elocvent faptul că una dintre cele din urmă cărţi ■ pe care le-a citit Georges Pompidou, regretatul

preşedinte al Franţei şi prieten al ţării noastre, a fost tocmai *Către sine.* Chinuit de o b mlă cumplită, Georges Pompidou a căutat îmbărbătare în reflecţiile lui Marcus Aurelius, pe care î! citea în original, căci preşedintele era un excelent cunoscător al limbii elene. Dar orice cititor va admira nobleţea reflecţiilor lui Epictet şi Marcus Aurelius şi va afla in operele lor un îndemn emoţionant spre o conduită morală ireproşabilă.

EUGEN C1ZEKTABEL CRONOLOGIC **(Epic tel — Marcus Aurelius)**

332 **E.e.rt. In oraşul Kition (Cittium) din insula Cipru se naşte Zenon, întemeietorul stoicismului.**

322 **In localitatea Assos, din Mysia, Asia Mică, se naşte Cleanthes, cel mai devotat dintre discipolii lui Zenon.**
Dupâ moartea lui Zenon, preia conducerea şcolii stoice.

312 — 311 **Zenon din Cittium pleacă la Atena unde începe să audieze lecţii de filozofie.**

306 Filozoful Epicur părăseşte oraşul Lampsaeos, din Mysia, Asia Mică, vine la Atena şi începe prelegeri de filozofie epicureică, in grădina sa.

300 Zenon din Cittium obţine permisiunea de a da replică lecţiilor de filozofie ţinute de Epicur, din Portic. Este data de naştere a stoicismului, care se va numi şi filozofia Porticului.

280 **Cleanthes vine la Atena şi audiazâ prelegerile de filozofie stoică ale lui Zenon.**

xxiir

277 In oraşul Soles, din insula Cipru, se naşte Chrysippos,

262 **Moare Zenon din Cittium şi Cleanthes îi urmează la conducerea şcolii.**

232 **Moare Cleanthes. Chrysippos preia conducerea şcolii.**

204 **Moare Chrysippos şi -Zenon din Tars, discipolul lui, devine conducătorul şcolii stoice.**

185 — *180* în oraşul Lyndos, din insula Rhodos, se naşte Panaitios.

267 Diogene din Seleucia, cunoscut şi sub numele de Diogene din Babilon. preia conducerea stoicismului.

25fî Diogene din Babilon este trimis de oraşul Atena, în delegaţie, împreună cu Critolaos, şeful şcolii aristotelice şi cu Carneade, şeful şcolii platonice. Discursul lui Diogene face începutul influenţei stoice asupra romanilor.

140 — 130 **în oraşul Apameea, pe fluviul Ororile din Siria, se naşte Poseidonios.**

129 **Moare Anti pater din Tars ; Panaitios îi urmează la conducerea şcolii. i**

110 — 100 **Moare Panaitios.**

90 Poseidonios deschide o şcoala de filozofie stoică in oraşul Rhodos, din insula cu acelaşi nume.

78 —77 î.e.n. Cicero vine la Rhodos şi audiază prelegerile lui Poseidonios.

50 e.n. în oraşul Hierapolis (Frigia) se naşte filozoful cunoscut sub numele de Epictet. Nu se cunoaşte numele său adevărat. Este adus ca sclav (*Epictetos* — dobîndit, străin), la Roma, de către stăpînul său Epaf rodi tos, care după puţin timp îl eliberează.
Audiază lecţiile filozofului roman Musonius Rufus. începe să predea filozofia stoică.

***71* împăratul Flavius Vespasianu.s alungă pe filozofi din Roma, la propunerea consilierului său Mucianus.**

***94* In urma dispoziţiei împăratului Domiţianus care alungă din nou pe filozofi, Epictet se refugiază în oraşul Nicopolis din Epir, unde devine conducătorul unei şcoli de filozofie stoică,**

***121 26 aprilie (anul 874 de la întemeierea* Roviei). Se naşte Marcus Annius Verus (viitorul împărat şi filozof) în casa familiei sale, situată pe muntele Coelius. Bunicul său, Annius Verus, fusese de trei ori consul şi prefect al oraşului Roma, iar tatăl său. Annius Verus fusese, dc asemenea, consul. Şi mama sa, Domitia Luci Ha, făcea parte dintr-o familie de magistraţi curulL**

125 — 130 **Sfîrşitul vieţii lui Epictet.**

127 **La vîrsta de 6 ani, Marcus este făcut cavalcr de împăratul Had i'ian.**

129 **Cind împlineşte 8 ani, Marcus este numit membru al colegiului Sălilor *(colLegium fratrum Saliorum* — congregaţie religioasă) dc împăratul Hadrian.**

136 La vasta de 15 ani, Marcus este logodit de împăratul
Hadrian cu fiica]ui .Lucius Ceionius Commodus, pe care acesta îl adoptase, dmdu-i şi titlul şi prerogativele de Caesar.

137 Moare Lucius Ceionius Commodus.

138 *25 februarie.* Antoninus Pius este adoptat şi asociat
la conducerea Imperiului, de împăratul Hadrian, cu obligaţia din partea lui Antoninus de a adopta ia i'indul său pe Marcus.

138 *10 iulie* Moare împăratul Hadrian.

238 Este adoptat de Antoninus Pius şi primeşte numele de Marcus Aelius Aurelius Antoninus (Aelius era nume din partea familiei împăratului Hadrian).

139 Marcus Aurelius este numit quaestor şi astfel începe *cursus honorum* (candidatura şi exercitarea magistraturilor curule : quaestor, cenzor, praetor, consul etc.)

140 Este numit consul şi-şi începe iniţierea in afacerile

publice de Stat.

245 Se căsătoreşte cu fiica lui Antoninus Pius, Faustina, eu care, de fapt, era văr primar, mama acesteia si soţia lui Antoninus Pius, Faustina fiind mătuşa lui Marcus.

147 Marcus Aurelius cu titlul de Marcus Aelius Aurelius Verus Antoninus Caesar Augustus este asociat lia conducerea Imperiului de către împăratul Antoninus Pius.

148 Devine adept zelos al filozofiei stoice pe care o va studia şi aplica şi ca împărat.

161 **Marcus este declarat succesor al împăratului, iar după cîteva luni, prin moartea lui Antoninus devine împărat. Asociază la conducerea imperiului pe Luduş Verus. care de asemenea fusese adoptat de Antoninus.**

161 **Soţia lui Marcus. Faustina, naşte doi gemeni, Com- modus, care-i va urma ca împărat şi Antoninus, care va muri la vîrsta de 4 ani. In cinstea evenimentului, Marcus ridică pe Capitoliu un templu închinat virtuţii binefacerii.**

161 **'Părţii invadează Armenia conduşi de regele lor Volo- gesos al Itt-lea şi distrug la Elegeea o armată romană.**

162—166 **Războiul împotriva părţilor se încheie prin victoria armatelor romane conduse de coregentul Lueius 'Verus. Senatul decernează acestuia onoruri triumfale, la care asociază şi pe Marcus, deşi nu participase efectiv la**

conducerea operaţiilor, dar crease cadrul politic şi material favorabil cîştigării războiului.

162*—265 Izbucneşte in Roma o epidemie de ciumă

***169—175* Marcomanii iniţiază o coaliţie a triburilor germanice de la graniţa de nord-vest a Imperiului, împotriva romanilor. Printre triburile antrenate în război este şi cel al quazilor, din neamul suebilor, împotriva cărora romanii repurtează o strălucita victorie.**

173 Moare Lueius Verus

.*170*—176 Perioada probabilă în care Marcus, potrivit şi menţiunilor de la sfirşitul cărţii I-a şi a Il-a, a redactat cel puţin primele două cărţi (vezi in acest sens — Mărci Antonim imperatoris, *De seipso et ad seipsum,* Oxoniae, 1680, nota 1, p. 51).

175 Moare împărăteasa Faustina, după trecerea munţilor
Taurus, cu ocazia călătoriei iniţiată de împăratul Marcus Aureiius, după potolirea răzvrătirii guvernatorului Siriei Avidius Cassius.

176 Marcus Aurelius, după scurte popasuri la Efes şi Sucirna, se opreşte la Atena. Odată sosit în oraşul spre care demult îl mînau gîndurile sale, reînfiinţează patru catedre de învăţămint, corespunzătoare celor patru mari şcoli filozofice preexistente : Acade- mia-platonică, Lyceum-aristotelică, Porticul-stoică şi şcoala epicureică.

178—*180* Marcus Aurelius pleacă in campania împotriva coaliţiei „popoarelor danubiene", cave se va încheia cu victoria armatelor romane.

***180 17 aprilie, satt 9 aprilie* Moare marele împărat filozof, Marcus Aurelius.EPICTET**

MANUALUL

Traducere de D. Burte

aNOTA

In afara unor fragmente transmise dv Marcus Aurelius, Stobaios, Aulus Ceilius şi Arnobius, tare sint, majoritatea, traduse in volumul de tala, lot ce ni s-a păstrat de la Epictet a fost publicat de elevul său Arh anus: Acesta a notat cu deosebită scrupu- lozitale prelegerile maestrului **său.** pe cate, după ce le-a pus in cir- c-uUiţie într-un cerc restrîns de iniţiaţi, a hotârît să le editeze pentru publicul larg, tocmai pentru a nu fi deformate de diferitele variante. Cele două opere Diatribele şi *Manualul,* în telul acesta, au ajuns pînă la noi,

Multă vreme s-a crezut că *Manualul* reprezintă o serie de texte alese din *Diatribe.* Dar, după ce s-a văzut că cea mai mare parie din textele *Manualului* n-are nici o corespondenţă cu *Dia- hibele* şi un nunnir restrîns prezintă doar asemănări, s-a ajuns la concluzia că amindouă sini opere de sine stătătoare.

Astfel, cititorul modern e avizat că *Manualul* nu reprezintă o dublură a Diiilribcîor Şi că, deci, prezintă interes prin el însuşi. Dealtfel, acesta poate să fie şi motivul pentru care in perioadele mai depărtate de epoca noastră, cînd exista încă un test integral al *Diatribelor*, foarte mulţi cercetători au redactat comentarii asupra *Manualului,* mai mult sau mai puţin întinse, mai mult sau mat puţin

competente. Un comentariu foarte dezvoltat a redactai Simplicius în secolul al Vl-lea, care este inclus în Epicteti *Enchiridiort,* publicat de editorul Dubner, în 1842. *Manualul* lui Epictet exercită o influenţă deosebită ţi asupra filozofiei creştine. Precizăm, în acest sens, că Migne îl include în *Patrologia greacă,* intre paginile 1285—1312, volumul 79. Textul original are adeseori un stil contrastant, plin de repetiţii sau dimpotrivă presărat cu elipse sau brachylogii ; cuvintele abstracte, termeni uneori vagi, se alătură unor cuvinte viguroase, cu sens lexical foarte precis şi concret. Vocabularul este îmbelşugat în termeni tehnici filozofici, care pretind note lămuritoare.

In măsura în care modestele noastre posibilităţi ne-au susţinut, precum şi în limitele unui spaţiu definit de obligaţia economiei de hirtie, am încercat să dăm acestor note un caracter cît mai explicit şi cît mai succint. Am încercat, de asemenea, să împăcăm exigenţa unei variante româneşti atrăgătoare a gîndirii lui Epictet cu exigenţa, pe care ne-am impus-o drept primă „, metodă de muncă, a celei mai depline concordanţe, a cetei mai totale fidelităţi fată de textul grecesc original. Opţiunea noastră pentru armonizarea acestor exigenţe, aparent contradictorii, are ca temei dorinţa de a introduce pe cititorul român în maniera de gîndire creatoare a filozofului grec precum şi de a-i înlesni un contact cît mai direct cu însuşi fluxul gîndjrii autorului

1. ,Există printre realităţile care ne stau în faţă, unele în puterea noastră şi altele independente de voinţa şi puterea noastră [7]. Ţin de noi părerea, impulsurile, dorinţa [8], aversiunea, într-un cuvînt, tot ceea ce reprezintă propria activitate [s]. SLnt în afara voinţei noastre trupul, faima, forţa de conducător, într-un cuvînt tot ceea ce nu constituie treburi spccifice nouă.

Cele ce depind de noi sînt libere prin esenţa şi natura lor şi nu pot fi oprite sau frînate de vreun obstacol *. Cele asupra cărora nu avem nici o putere sînt lipsite de vlagă[9], supuse robiei, şovăielnice în faţa piedicilor şi la cheremul unor voinţe străine.

---

7 DlaU-ibele încep cu aceeaşi dihotomie fundamentală, pe care o dezbat în Diatriba I, 22, 10.

8* Tendinţa sau impulsul este o mişcare mai generală a sufletului, fată de dorinţă care este o specie a impulsului, cf. Stobaios, Ecl. II sau Stoicorum Veterum *Fragmenta,* III, 169, p. 40; distincţia intre ele va apare şi în *Manual 2,* şi în *Diatribe,* III, 2, 1.

9[1] Termenii enumeraţi sînt şi însuşirile **înţeleptului** stoic.

2. ^Prin urmare, aminteşte-ţi că, dacă socoteşti libere pe cele care, prin natura lor, sînt roabe, dacă vei considera drept proprii pe cele străine de tine, te vei poticni în faţa obstacolelor, vei fi frămîntat, mîhnit şi vei cîrti împotriva zeilor şi a oamenilor. Dimpotrivă, însă, dacă socoteşti drept ale tale, numai cele ce-ţi aparţin şi străine de tine, cum de fapt şi sînt, pe cele din afara ta, nimeni nu va putea vreodată să te constrîngă, nimeni şi nimic nu-ţi va sta piedică, nu vei cîrti împotriva nimănui, nu vei învinovăţi pe nimeni, nu vei săvîrşi nimic împotriva voinţei tale, nimeni nu va putea să-ţi aducă vătămare [10], nicicînd nu vei avea duşmani, niciodată nu te vei lăsa doborît de ceea ce este dăunător.

10 Adică la însuşirea şi practicarea filozofiei. Maximele cuprinse în Manualul Iui Epictet se adresează unui discipol care nu este încă filozof dar (înde să devină. Aici ivxetc iStov nu are sensul de *carte* totdeauna Ia indemină, ci de *armă* in tuptd pentru dobindirea virtuţii. Clf. comentariului lui Simplicttts, *„qiiia ut* pupio miliri6ii.ţ, *itd hic libellwits qui recle vivere student".*

3. Aşadar, tu care urmăreşti cu sîrguinţă scopuri atît de importante[3], aminteşte-ţi că nu trebuie să te ataşezi de ele, împins de un entuziasm măsurat, ci că anumite lucruri este necesar să le părăseşti cu desăvîrşire, iar altele, măcar în clipa de faţă, trebuie să le înfrîngi. Daca totuşi, deşi năzuieşti spre acestea, cu mai multă ardoare cauţi să conduci sau să agoniseşti bogăţii, se poate în- timpla să nu le mai întîlneşti pe acestea din urmă, tocmai fiindcă ai năzuit astfel spre cele dintîi şi fără îndoială, vei fi lipsit în întregime de acelea, care singure ţi-ar fi asigurat libertatea şi fericirea.In concluzie, fată de lot ce dă impresia de dificuî- tate \ sileşte-te să gLăsuieşti aşa : „Eşti doar o închipuire şi nu ceea ce vrei să pari". Examineaz-o apoi cu atenţi« şi pentru a o judeca, foloseşte-te de normele [2] pe care le ai şi rnai cu seamă de această primă normă şi anume dacă se include în cele ce stau în puterea noastră, sau în afara voinţei şi puterii noastre. Şi dacă se include in afara tăriei noastre, cu uşurinţă să-ţi vină în minte «aceasta nu mă afectează cu nimic».

4. Aminteşte-ţi că satisfacerea şi deci încetarea dorinţei înseamnă realizarea ei. iar mulţumirea şi deci încetarea aversiunii reprezintă posibilitatea de a nu intîlni cauza care o determină. Aşadar, şi cel care nu reuşeşte în dorinţa lui este nefericit, precum vrednic de plîns apare şi cel care dă peste împrejurări provocatoare de aversiune. Deci, dacă vei îndepărta de tine, numai pe acelea, care prin natura lor, sînt în puterea ta. nu vei întimpima nimic declanşai or de aversiune. Dacă. însă, vi'ei să înlături, boala, moartea sau sărăcia, te vei cufunda în nenorocire.

5. Prin urmare. îndepărtează aversiunea ta de lîngă luate cele care nu se află în puterea noastră şi transferă forţa ta de respingere asupra acelora care, prin natura lor, depind de noi şi trebuie date la o parte. Dorinţa insă, smulge-o cu desăvîrşire, în clipa

de faţă. Căci. dacă ai să doreşti ceva clin cele *ce* nu stau in puterea noastră, in mod obligatoriu vei -fi nefericit, iar dacă ai să pofteşti ceva din *cele ce* nu se află în tăria noastră şi e frumos şi bine să le doreşti, încă nu este vremea să le ai la dispoziţie. Mulţumeşte-te deci numai să doreşti ceea ce trebuie şi să respingi ceea ce se impune respins, clar cu moderaţie, discret şi reţinut.

6. Fiecare din lucrurile ispititoare pentru inimă, fie că slujeşte nevoilor tale, fie că-1 îndrăgeşti, adu-ţi aminte să-1 examinezi, după felul şi esenţa lui, începînd eu. cel mai puţin important. Dacă-ţi place o oală de pămînt spune să-ţi place una de lut, astfel, dacă se sparge, nu te vei tulbura. Dacă îţi îmbrăţişezi copilul sau femeia spune-ţi că cel pe care-1 îmbrăţişezi este un om, căci astfel, dacă moare; nu te vei tulbura

7. Ori de cîte ori eşti pe punctul să întreprinzi o acţiune, reflectează în tine însuţi, ce fel de acţiune este aceasta. Dacă mergi să faci baie, reprezintă-ţi dinainte încă, cele ce se petrec la băile publice, imaginează-ţi pe cei care-ţi aruncă apă, pe cei care se îmbrincesc, se insultă, pe cei care fură. Astl'el, te vei lua de lucru cu mai multă siguranţă [a], dacă îţi spui imediat că vreau să mă îmbăiez şi să-mi păstrez voinţa [11] în deplin acord cu natura[4]. Aşa t;ă procedezi la fiecare acţiune. Căci în felul acesta, dacă vreo piedică te opreşte să faci baie, vei avea la îndemînă răspunsul : „Dar nu numai să mă îmbăiez vreau, ci doresc să-mi menţin voinţa în acord deplin cu natura şi eu o voi păstra astfel, dacă mă necăjesc din cauza celor petrecute".Pe oameni îi tulbură nu lucrurile în sine, ci părerile [1] pe care şi le fac cu privire la lucruri. Dc exemplu, moartea în sine, nu este o primejdie, fiindcă nici lui Socrate nu i s-a părut astfel ; dar fiindcă opiniile asupra morţii o consideră un pericol, în acestea stă de fapt peri colul, în concluzie, ori de cîte ori ne vom poticni, ne vom tulbura sau ne vom mîhni să nu acuzăm pe altul, ci pe noi înşine, sau mai exact, propriile noastre opinii. A învinovăţi pe nitul, din cauza celor pe care el însuşi le face greşit,, este un lucru specific omului necultivat[2], a se învinui pe el însuşi este o caracteristică a celui care începe să se cultive şi a nu a acuza, nici pe altul nici pe sine, este o însuşire a celui înţelept[1].

11* A trăi în armonie cu natura, precept stoic clasic, este considerat drept scopul suprem al Iui Zenon, Cleanthe, Poseidonios, Hecaton, Chrysippos, Diogene din Babilon, Arehedemus ; cf. Diogene *lacrlios*. VII, 87, 80.

Asupra importantei udecăţii morale, fMTjjm cf. *Diutribti* II), a, 12 ; şi IV. 11, (î, 8.

- Adică al unui necunoscător al comport jir ii în viaţă.

[a] Folosirea reprezentărilor in acord cu natura este sarcina de bază a înţeleptului, cE. Diatribe, III, 3, 1-2.

8. Nu trebuie să te făleşti, în nici o împrejurare, cu merite ce nu-ţi aparţin. Dacă un cal se laudă, zicînd „Sînt un cal frumos", poate fi îngăduit. Tu însă, cîiid o să zici, sumeţindu-te „am un cal frumos'[1], să ştii că te făleşti din cauza calului frumos. Care este meritul tău ? Obişnuinţa închipuirilor[4]. De aceea, ori de cîte ori în folosirea obişnuita a închipuirilor te vei menţine în deplin acord cu natura, abia în acel moment te poţi făli, căci vei fi mîndru de un merit al tău.După cum în cursul unei călătorii pe mare,' de-barcind din corabie, dacă mergi să faci provizie de apă ciulce, te apleci întîmplător pe drum şi aduni cîteva scoici sau plante, trebuie să-ţi îndrepţi atenţia către corabie şi încontinuu să-ţi întorci privirea, ca nu cumva să te strige comandantul, iar dacă te ¿-heamă, părăseşti toate acestea, temindu-te să nu fii legat şi aruncat în cală, asemenea vitelor ; la fel şi în viaţă, dacă ţi se dă, în locul unei plante sau a unei scoici, o femeie ori un copilaş, nu te va împiedica nimeni să primeşti. Dacă te va striga însă comandantul corăbiei intoarce-te spre corabie, părăseşte toate acestea fără să-ţi arunci privirea înapoiIar dacă eşti bătrin, nu cumva să te depărtezi de corabie prea mult, ca să nu lipseşti, atunci cînd acesta te cheamă.

9. Nu căuta ca întîmplările să se desfăşoare aşa cum vrei, ci doreşte ca evenimentele să se petreacă in mod obişnuit şi astfel cursul vieţii iţi va fi liniştit.

10. Boala este o piedică pentru trup, nu pentru gîn- dire, dacă gîndirea însăşi nu vrea. Şchiopătatul reprezintă o piedică pentru picior, pentru gîndire însă nu. Fă această reflecţie cu ocazia oricăreia din întîmplările ce ar surveni şi vei găsi că poate fi un obstacol pentru altceva în afara ta. dar nu pentru tine [s].

11. Orice te-ar întimpina în viaţă, aminteşte-ţi să te concentrezi asupra ta însuţi şi să cauţi să afli ce

putere [12] iţi e de folos, împotriva evenimentului respectiv. Dacă te ispiteşte o frumuseţe, împotriva acestei ispite ai puterea de stăpînire asupra ta însuţi[13]. Dacă o trudnică muncă ţi-e dat să înduri, ai la îndemînă răbdarea [14]. împotriva unei jigniri, vei gătii resemnarea Dacă te vei obişnui astfel, *nu* le vor încătuşa nicicînd închipuirile.

12. Niciodată şi în nici o ocazie să nu-ţi spui : „Am pierdut aceasta", ci „Am dat-o înapoi". A murit copilaşul ? L-am dat înapoi. A murit femeia ? A fost dată înapoi. Ţi-a fost răpită ţarina ? Nicidecum, ai dat-o şi pe aceasta înapoi. Dar cel care mi 1-a smuls e un răufăcător 1 Ce te interesează din moment ce acela care ţi le dăruise, ti le-a cerut înapoi ? Pentru cit timp ţi-1 dă, îngrijeşle-1 ca pe proprietatea altuia, întocmai cum se îngrijesc drumeţii de hanurile unde poposesc.

13. Dacă vrei să progresezi îndepărtează cugetările de acest fel : „Dacă voi neglija treburile mele, nu voi avea cu ce să mă hrănesc", sau ..Dacă nu voi pedepsi sclavul meu, va deveni rău şi pervers". Căci este preferabil să mori de foame, fără teamă însă şi fără griji[il], deeit sâ trăieşti în belşug dur cu sufletul tulburat şi e preferabil ca sclavul tău să Fie rău decît să fii tu nefericit..

13. începe aşadar cu cele mărunte. Ţi-au risipit untdelemnul, iţi este furat vinul ? Spune-ţi că un

---

12ª **Acticâ** puterea înnăscută, şi adeseori **subconştienlă** rare se face simţită ciad se iveşte ocazia să se manifeste ; in acest sens cf. şi *Diatribe. I.* 12. :S0-31 ;*tl. 16. 1:1-1 ;î.

13[1] Stăplnirea de sine este înclinaţia de a nu călca poruncile raţiunii drepte, sau chiar o virtute care ridică pe om deasupra lucrurilor de la care e dificil să se abţină.

14 Răbdarea este cunoaşterea lucrurilor care trebuie să fie îndurate şi care nu trebuie, sau virtutea ce ridică pe om deasupra lucrurilor dificil de suportat (pentru amin doi termenii cf. Sextus Empiricus Aci ti rrtailt, IX. 15a. 154 sau in S.V.F. Uf. 274, Stobaios Ecl. II şi Diofţene Laertios VII, !>:!) ; aceste două virtuţi sint proprii stoicismului vechi.

astfel de preţ cumpără calmul desăvîrşit, deplina linişte a spiritului Nimic nu se dobîndeşte pe gratis. De pildă, cind chemi sclavul, gindeşte-te că poate n-a auzit, sau că, chiar daca a auzit, nu face nimic din cele ce vrei tu. Totuşi, el nu are o situaţie atit de strălucită, încît să te tulburi din pricina lui.

19. Dacă vrei să faci progrese, îndură cu resemnare să fii socotit nechibzuit şi nebun, din cauza dispreţului tău pentru lucrurile din afară. Să nu vrei să laşi impresia că eşti atotştiutor şi chiar dacă unora li se pare că eşti cineva, nu te încrede prea mult în tine. Fiindcă trebuie să ştii că nu este deloc uşor ca să-ţi păstrezi în acelaşi timp şi o voinţă în acord desăvîrşit cu natura [15] şi preocuparea stăruitoare pentru lucrurile din afară, ci că este absolut obligatoriu, dacă ţi-este gîndul la una din acestea, să neglijezi în întregime pe cealaltă.

20. Dacă doreşti ca urmaşii tăi, soţia şi prietenii tăi dragi să vieţuiască de-apururi, eşti cu adevărat nebun. Căci vrei ca cele ce din afara puterii tale să stea în tăria ta şi cele străine de tine [16] să fie ale tale. Eşti, de asemenea, năuc dacă ai vrea ca sclavul tău să nu greşească, ca şi cum ai vrea ca răul să nu fie rău, ci cu totul altceva. Dacă însă vrei ca dorinţele tale să nu fie spulberate, aceasta este cu putinţă [3]. Obişnuieşte-te aşadar să doreşti numai ceea ce se poate

21. Stăpînul fiecăruia este cel care are putere asupra celor dorite sau nedorite de cineva, pentru ca să le producă sau să le împiedice. Aşadar, cel

---

15 Resemnarea, virtute caracteristică stoicismului imperial, rare va influenţa .şi teologi¿1 creştină.

16 Mihnirea şi teama sint două din cele patru pasiuni primitive,. prima, o contracţie iraţională a sufletului ; a doua, aşteptarea unui rău.

care vrea să fie independent nici să nu rîvnească, nici să nu respingă ceva din cele ce stau în puterea altora. Dacă nu face astfel, în mod obligatoriu, devine sclav[ii].

22. Aminteşte-ţi că în viaţă trebuie să te comporţi întocmai ca la un banchetDacă un platou cu bucate care face înconjurul mesei este adus pînă la tine, întinzi mîna şi te serveşti cu modestie şi cumpătare. Se îndepărtează de lîngă tine, nu-l reţii. Nu vine încă ? Nu-ţi trîmbiţezi dinainte dorinţa, ci rabzi pînă este adus lîngă tine. Fii la fel faţă de soţie, de copii, de înaltele dregătorii, la fel faţă de bogăţii şi cîndva vei deveni vrednic să fii tovarăş de ospăţ al zeilor[17]. Iar dacă, deşi aceste bunuri ţi-au fost oferite, tu nu Ie iei, ci dimpotrivă le dispreţuieşti, atunci vei fi nu numai tovarăş de ospăţ cu zeii, ci vei împărţi cu ei chiar puterea lor cîrmuitoare. Căci astfel au făcut Diogene şi Heraclit[18] şi cei asemenea lor, pe drept numiţi oameni divini, după cum şi erau.

23. Ori de cîte ori vezi un om tînguindu-se, fiind îndurerat, fie din cauză că este departe de fiul său, fie pentru că şi-a pierdut bunurile sale, fii atent să nu te înşele închipuirea şi să atribui nenorocirea unor motive exterioare. Dimpotrivă să ai la îndemînă replica promptă : Acesta nu este strîmtorat de eveniment în sine, căci pe un altul nu l-ar împiedica evenimentul, ci părerea asupra evenimentului. Pînă

17 Era o onoare deosebită. Conmesean al zeilor era, de pildă, unul din titlurile de glorie ale lui T an tal ; pentru ilustrare, cf. Pindar, Olimpice, I, v. 60-62 şi Euripide, *Oreste,* v. 4-10.

18 Diogene Cinicul nu Diogene din Apollonia, care era materialist ca şi Heracl.it, precum şi Heraclit din Efes, din şcoala dinamistă a materialismului ioni an, erau invocaţi de stoici ca precursori ai şcolii, cf. mai ales Diatribe, III, 23, 80, panegiricul lui Diogene sau Cărfiîe *asupra lui Heraclit,* ale lui Cleante, menţionate de Diogene Laertios în S.V.F. I, 481.

să-i vorbeşti însă, nu pregeta să te adaptezi acestuia şi chiar, dacă aşa trebuie, să gemi şi să te vaiţi,' împreună cu el, fii atent însă. totuşi, să nu te vaiţi şi în interiorul sufletului.

24. Adu-ţi aminte că eşti interpretul rolului[19] dorit de maestru. Dacă este scurt, ca pe unul scurt, dacă este lung, ca pe unul lung. Dacă doreşte să interpretezi rolul unui cerşetor, joacă-1 şi pe acesta aşa încît să pară cît mai natural. Dacă vrea să joci rolul unui şchiop, al unui magistrat sau aii **unui simplu particular, fă la fel. Căci datoria ta este să interpretezi rolul ce ţi s-a dat , într-o prezentare cit mai potrivită, dar să aleagă acest rol stă în puterea altuia,**

25. Cînd un corb a scos un croncănit de râu augur [20]. să nu te cuprindă închipuirile negre, ci, în tine însuţi, fă distincţiile necesare[11] şi spune-ţi : ..Aceasta nu are nici o însemnătate pentru mine. ci fie pentru bietul trup, fie pentru bunurile mele fie pentru mărunta mea reputaţie, pentru copii sau pentru soţie". Pentru mine însă. toate au o însemnătate de bun augur, dacă vreau. Căci oricare eveniment, dintre acestea, dacă s-ar produce, stă în puterea mea să trag un folos din fiecăre.

19' Lumea este pentru stoici un teatru in care are fiecare locul sân, cf. Cic-ero, *De fimhux*. IU. 20. <57 ele.

20 Strigătul pasărilor şi mai iu st a mă al corbului era socotit o prezicere, cE. Xenofon iiiemur. I. I. *'A* : ‚J; >sephus *C, Apion*. I. 22. 203-204 ; Clement Alexandrinul. *Protrept* II. 11. 3 ; X, 104. 12 ; t'u privire la ghicituri şi prezicători. Epictet şi Mnwujs Aurelius aveau o atitudine mai negativă deeît stoicii anteriori, dintre care o parte (Spbaims, i'lirysjppos. Diogene din Babilon etv.) a consacrat o operă acestui aspect al vieţii, găsindu-i chiar meriite.

26. Este cu putinţă să rămîi neînfrînt, dacă nu intri în nici o luptă, în care nu stă în tăria ta să fii învingător [21].

27. Bagă de seamă ea nu cumva să te laşi tîrît de închipuire dacă vezi vreun om copleşit de onoruri, ori cu o mare putere şi autoritate, ori preţuit în orice alt fel şi să-L fericeşti. Căci dacă substanţa binelui [22] se află în cele ce stau în forţa noastră, nu este loc nici pentru pizmă, nici pentru gelozie [23]. Tu însuţi nu vei dori să fii nici general, nici senator, nici consul[11], ci liber. Ori, către acest ţel, există, o cale unică : dispreţuirea tuturor celor ce nu sînt in puterea noastră.

2iî. Aminteşte-ţi că nu cel care te insultă sau te loveşte, sâvîrşeşte ceva necugetat la adresa ta ci' părerea * ii arată ca pe unii care au făptuit îndrăzneli nesăbuite contra In. Ca urmare, ori de cîte ori cineva îţi stîrneşte mînia. să ştii, că de fapt, părerea te-a făcut să Le înfurii. Aşadar. încearcă din toate puterile, să nu te laşi ti rit de închipuire. Căci, dacă dintr-odată, ai cîştigat timp şi ai obţinut şi o amînare, Ui va fi uşor sâ te stăpineşti[24].

29. Moartea, exilul şi toate cîte par teribile omului să-ţi fie în fiecare zi înaintea ochilor ; moartea, însă mai mult decit toate. Căci astfel niciodată nu vei gîndi ceva josnic, nici nu vei pofti ceva cu prea multă ardoare.

21* Cf. Chrysippos, citat de Gailianus, în S.V.F. III, 229 a. ,

22 Substanţa binelui = inteligenta, dreapta raţiune, ştiinţa, buna folosinţă a ideilor, acestea deosebesc omul de animal, cf *Diatribe*. III, 3, 1-2.

23ª Pizma, mîhnirea provocată de bunurile altora, gelozie = durerea provocată de alţii care au aceleaşi bunuri ca noi, sînt dbuă aspecte ale patimii fundamentale ..durerea",

24 Retragerea departe de patrie recomandată înţeleptului (Epictet, Oiairibe III, 12).

30. Dacă ai o deosebită rivnă pentru filozofie, pregă- teşie-te încă din această clipă să fii luat în rîs, batjocorit de către cei mulţicare să zică despre tine : „Iată că ne-a şi picat un filozof" [25], sau „de unde ne-a venit această măreaţă trufie [a] ?" Tu însă nu te înveşmînta cu trufie, ci păstrează ce-ţi pare a fi mai bun, aşa ca şi cum ai fost rinei uit de zei, în acea poziţie [26]. Aminteşte-ţi că dacă rămîi legat de acestea, cei care te-au luat în rîs, la început, te vor admira mai tîrziu. Dacă te laşi, însă, despărţit de acestea, eşti de două ori mai expus ridicolului şi batjocurii.

31. Dacă se întîmplă vreodată să te preocupe lucrurile exterioare, din dorinţa de a plăcea cuiva, să ştii că încercarea e deja pierdută. Mulţumeşte-te de aceea să fii filozof în toate împrejurările. Iar dacă vrei să pari filozof cu tot dinadinsul, descoperâ-te astfel ţie însuţi şi aceasta să-ţi fie de ajuns [r]

32. Să nu te tulbure raţionamente de felul acestora : „Voi trăi lipsit de preţuire, voi fi un nimeni, nicăieri" Căci dacă lipsa de preţuire constituie o nefericire, nu este cu putinţă ca din cauza unora să cazi în nenorocire, mai mult decît din pricina altora, să te prăbuşeşti în ruşine şi viciu [27], Stă în puterea ta oare, să fii invitat la un ospăţ sau să exerciţi autoritatea de stat ? Bineînţeles că nu !" „Cum pot, deci, să constituie acestea lipsă de preţuire ? Şi cum poţi reprezenta nimeni şi nicăieri, tu care trebuie să fii cineva numai în ceea ce-ţi stă în putere, în cele în

---

25 Cf. *Diatribe,* III, 16. 11. unde retragerea, schimbarea mediului este recomandată pentru dobindirca liniştii, întocmai ca s-r-hmi- barea climei pentru un bolnav.

26[11] O idee asemănătoare şi în capitolui al XVlI-lea.

27 Nimeni nu este nefericit decît din cauza greşelii sale, dar există o strînsă legătură între viciu şi ruşine, ca şi între bun şi frumos ; cf. Stobaios în S.V.F., III, 16.

care eşti în stare să fii vrednic de mai multă preţuire".

33. Amicii tăi insă vor fi lipsiţi de orice sprijin : Ce vrei să spui prin „lipsiţi de sprijin" ? Nu vor avea de la tine nici un ban ? Nu-i vei face cetăţeni romani [28] ? Cine ţi-a spus însă că aceste lucruri sînt dintre acelea care stau în puterea ta şi că nu constituie, dimpotrivă, treburi străine de tine ? Cine poate da celuilalt, ceea ce el însuşi nu are ? Se va spune : „Adună tu, deci bunuri, pentru ca să avem şi noi". Dacă pot să dobîndesc bogăţia, păstrîndu-mă pe mine însumi, cinstit om de bună credinţă şi cu suflet mare, arată-mi calea şi o voi dobîndi. Dacă pretindeţi însă, ca eu să pierd cele ce-mi sînt bunuri, pentru ca voi să vă însuşiţi lucruri care, de fapt, nu constituie bunuri, băgaţi de seamă că sîhteţi nedrepţi şi nechibzuiţi. Ce doriţi mai mult : arginţii sau un prieten de bună credinţă şi cinstit ? Ajutaţi-mă, deci, să-mi ating acest scop şi nu-mi pretindeţi să fac nişte lucruri, din a căror pricină să le pierd pe toate cele dinţii !

34, Se va spune însă, că şi patria, în măsura în care-mi stă în putere, va fi lipsită de orice ajutor. Din nou întreb, în ce chip şi de ce fel de ajutor ? Nu va avea, datorită ţie,, iiici porlice, nici băi. Şt ce-i cu asta ? Cu siguranţă, nu va avea încălţări datorită cizmarilor, nici arme, datorită fierarilor. Este de ajuns, dacă fiecare îşi împlineşte munca. Iar dacă tu

---

28 Cetăţenia romană era considerată o favoare deosebită pentru supuşii, de altă origine, ai imperiului pentru că acorda importante garanţii juridice, cf. Plinius cel Tînăr, *Epistulae ad Traiarvum,* IIC, 4, - Termenul original grec înseamnă „prudenţa cu care este ales momentul unei drepte mustrări" şi face parle din virtutea, esenţială pentru stoici, a cumpătării, cf, Stobaios, în S.V.F. III, 264 ; este frecvent folosit de Epictet.

îi formezi[29] (acestei patrii) vreun altul, ca cetăţean de bună-credinţă şi integru, nu-i faci oare nici un serviciu ? Fără îndoială, că da. Prin urmare, nici tu însuţi, nu eşti nefolositor patriei.

35. Cumva o să spună : „In concluzie, ce loc voi deţine in cetate ?" Acela pe care ai să-1 poţi avea păstrîndu-te, în acelaşi timp, om integru şi de bună-credinţă. Iar dacă, vroind să foloseşti patriei, vei pierde toate aceste virtuţi şi dacă vei deveni de rea credinţă şi fără ruşine, în ce fel vei fi de folos ?

36, A fost preţuit, la un ospăţ, cineva, mai mult decît tine, sau a fost salutat înaintea ta, ori i-a fost mai apreciată părerea, la acel ospăţ. ? Dacă acestea reprezintă bunuri, trebuie să te bucuri că el le-a dobîndit, dacă sînt rele, nu regreta că nu le-ai dobîndit. Aminteşte-ţi însă. că e cu putinţă să le meriţi deopotrivă cu ci, dacă nu faci aceleaşi eforturi cu ei, ca să dubind eşti cele ce nu stau în puterea noastră.

Căci, cum se poate să fie deopotrivă cel care nu calcă pragul cuiva, cu cel care îl cercetează într-una, cel care nu 1-a însoţit niciodată cu cel care-1 urmează pretutindeni, cel care nu i-a adus laude, cu cel care-1 laudă[1] ? Prin urmare, vei fi un nedrept şi un nesătul, dacă, fără să dai în schimb cele cu care se vînd acestea, vrei să le culegi gratuit.

Dar, cu cît se vînd lăptucile ? Cu un obol, să zicem. Deci, cine dă un obol, primeşte lăptuci, tu însă. nu dai. n-o să primeşti. Dar, totuşi, nu ai deloc mai puţin, declt cel care le-a primit. Căci, după cum acela are lăptucile, tot astfel, ai tu obolul pe care nu l-ai dat. în acelaşi chip se petrec lucrurile şi aici. N-ai [ost

29 Aducîndu-l prin recomandaţii utile şi mai ales prin exemplu! propriu.

invitat la ospăţul cuiva ? Fiindcă nici tu nu ai dat celui care invită, atît cît preţuieşte el, ospăţul său Căci el îl vinde în schimbul unui elogiu, a unor linguşiri şi servicii. Dacă îţi convine, dă preţul pentru care se vinde. Iar dacă vrei, fără să dai ce poţi şi să obţii totuşi ceea ce rîvneşti, eşti un nesăţios şi un nesăbuit. N-ai oare nimic în locul acestui ospăţ ? Ai, dimpotrivă, posibilitatea să nu lauzi pe cine nu vrei şi să nu îngădui cuiva pretenţiile care să-ţi asigure obţinerea invitaţiei.

37. Voinţa naturii poate fi cunoscută din faptele necontroversate între noi[30]. Spre exemplu, cînd sclavul altuia sparge o cupă, ai îndată la îndemînă reflecţia că aceasta face parte din evenimentele obişnuite. Să ştii, prin urmare, că dacă cineva sparge cupa ta, trebuie să te comporţi în acelaşi fel, ca şi cum a fost spartă cupa altuia. Aplică această recomandaţie şi la evenimentele mai însemnate. A murit fiul altuia, sau femeia ? Nu este nimeni care să nu spună că este un eveniment firesc pentru orice om. Dar, dacă-i moare cuiva, unul din ai săi, îndată se vaită : „Vai mie, cît sînt de îndurerat !"

Se cuvine deci să ne amintim ce resimţim, atunci cînd auzim că aceeaşi suferinţă s-a intimplat altora.

---

30 Acordul între înţelepţi este o dovadă a adevărului, de aceea, oamenii buni sînt totdeauna de acord asupra roncepţieU despre viaţă, pe cînd oamenii răi, nefiind niciodată de acord, se învrăjbesc şi se sfişie intre ei, cf. Stobaios, în S.V.F., III, 625, 15-18, p. 160.

38. După cum nu se propune niciodată un ţel[31] ce nu poate să fie atins, tot astfel nu există în univers natura răului[32],

39. Daca cineva ar încredinţa corpul tău oricui îi iese în cale, acest lucru te-ar revolta. Nu te rtişinezi însă din cauză că îţi încredinţezi g'îndirea celui care-ţi iese în cale, ca să ţi-o tulbure [33] şi să ţi-o răvăşească, în momentul cînd te jigneşte.

In orice lucrare, examinează atent, condiţiile precedente şi urmările acesteia şi astfel, săvîrşeşte-o. Iar dacă nu faci aşa, te vei avinta la început cu deosebită ardoare, tocmai fiindcă nu i-ai prevăzut consecinţele. Mai tîrziu însă, după ce apar unele neajunsuri, ***o*** părăseşti în mod ruşinos. Vrei să învingi la Jocurile Olimpice[34] ? Şi eu vreau, pe toţi zeii, căci reprezintă o podoabă a bărbăţiei. Examinează însă minuţios condiţiile precedente şi

---

31 Sucesiunea ideilor pare următoarea : cînd toate părerile concordă între ele, ele sînt in conformitate cu natura, în cadrul realităţii. Părerea individuală, a fiecăruia, poale fi bănuită de falsitate. Ori, da cu oamenii cad de acord că suferinţa este suportabilă, cel care socoteşte insuportabilă propria-i suferinţă, intră în contradicţie cu părerile celorlalţi şi cu propria părere exprimată înainte despre suferinţa altora.

32[s] Cf. Diogene Laertios în S.V.F., I 179, p. 45. „Căci natura nu călăuzeşte decît către virtute" ; răul este adus de oameni, cf. Cicero, *Dt> jinibus,* III, 29. Concepţia din această sentinţă dovedeşte, de asemenea, şi panteismul lui Epictet, măcar în măsura in care prozeliţii acceptă că răul din natură nu este un scop in sine, propus de divinitate.

33[1] Confuzia, răvăşirea cugetului este un aspect al patimii fundamentale „tristeţea" şi constă intr-o mîhnire nechibzuita care sleieşte pe om şi-l împiedică sa aibă o privire de ansamblu ; cf. Diogene Laei-tios în S.V.F., III, 412, 1-2, p. 100.

34* Vezi mai sus (26), nota 1, p. 14.

consecinţele [35]. Şi numai în felul acesta, apucă-te ele lucru. Căci trebuie să respecţi o anumită disciplină, un regim anumit de hrană, să-ţi stăpîneşti orice lăcomie, să te exersezi, vrei nu vrei, la orele rînduite, şi pe căldură şi pe frig ; să nu bei apă rece, nici vin, cînd îţi vine poftă ; într-un cuvînt. să te încredinţezi conducătorului jocurilor, întocmai ca unui medic. După aceea, în timpul luptei, să-ţi scobeşti un adăpost în nisipul arenei \ sau, în acel moment să-ţi serînteşti mîna, să-ţi luxezi piciorul, să înghiţi valuri de nisip, să fii snopit in bătaie [36] şi după toate astea, să fii înfrînt. După ce ai cercetat cu atenţie toate acestea, dacă rîvneşti, poţi să te apuci de atletism. Dacă nu le-ai analizat insă, te vei retrage asemenea copiilor, care se amuză imitînd uind pe atleţi, cînd pe gladiatori, cînd pe cîntâreţii din trompetă, cînd pe actori. Şi tu, de asemenea, acum eşti atlet, acum eşti gladiator, apoi retor, apoi filozof, fără să aparţii, cu toată fiinţa", nici uneia din aceste profesii. Căci

35 Condiţiile precedente înseamnă scopul pe care şi—I propune cineva şi a cărui apreciere este înitr-adevăr obligatorie, înaintea tuturor consideraţiilor — urmările reprezintă, de fapt, mijloacele necesare pentru a fi puse în aplicare, probele care trebuie suportate pentru a atinge scopul. Termenii nu aparţin stoicismului clasic propriu-zis, Chrysippos îi foloseşte în *Logica* sa, ca participii

36~ Conducătorul jocurilor olimpice putea ordona biciuirea celor care săvîrşeau greşeli sau infracţiuni împotriva regulamentului jocurilor.

întocmai maimuţei, imiţi tot ceea ce vezi, plăcîndu-ţi fiecare profesie, una după aîl.a. Căci nu te-ai îndreptat către vreuna, după o adîncă chibzuială, nici după o cercetare de ansamblu, ci la voia înlim- plării, în urma unei dorinţe deşarte. Astfel, unii, după ce au văzut un filozof şi după ce-au auzit vreunul vorbind ca Eufratos [37] (dacă este totuşi cineva care poate vorbi ca acesta) doresc ei înşişi să facă filozofie. Omule ! cercetează în profunzime natura lucrurilor, după aceea, ce te "învaţă propria ta fire. clacă poate să rîvnească la practicarea acelei profesii. Intenţionezi să devii pentatlonist [38] sau luptător în palestră ? Vezi-ţî de braţele, coapsele tale, învaţă să^ţi cunoşti rezistenţa rinichilor, căci natura a croit pe fiecare, cu alte aptitudini. Socoteşti că, practicînd acestea, este cu putinţă să mănînci sau să bei, cum obişnuiai in trecut, să te dedai aceloraşi impulsuri, să te nemulţumească aceleaşi lucruri ? Trebuie să veghezi, să înduri muncă trudnică, să te îndepărtezi de prietenii apropiaţi, să fii dispreţuit de sclavi, să fii luat în rîs de oricine-ţi iese în cale, să ai întotdeauna locul cel mai

37Filozof stoic, de origine siriană, prieten şi consilier al împăratului Hadvlan (secolul al Il-lea e.n. — prima jumătate). Plinius cel Tînăr 1-a făcut' panegiricul, c£ *Epistulac ad Traianum, I,* 10, 2 şi urm.
38 Pentalhtonul antic grec conţinea cinci probe : alergări, tuple libere, luptă cu pumnii, săritură, aruncarea discului.

neînsemnat, în ceea ce priveşte consideraţia, demnităţile, justiţia, într-un cuvînt, în toate treburile. Chibzuieşte cu seriozitate toate obligaţiile, dacă nă- zuieşti să obţii, în schimbul unor eforturi, completa lipsă de grijă, liniştea, libertatea, statornica odihnă ,a sufletului Dacă nu ai această rîvnă, nu te lăsa atras pe o astfel de cale. Să nu fii asemenea copiilor, acum filozof, mai tîrziu perceptor de impozite, după aceea intendent al Cezarului[39], căci acestea nu se acordă între ele Trebuie să fii un singur om, fie bun, fie rău. Trebuie sau să-ţi desăvîrşeşti partea cîrmuitoare[40] a celor din tine însuţi, sau să porţi grijă numai celor din afara ta ; să reflectezi, deci, ca un cunoscător, fie asupra celor proprii ţie, fie asupra celor exterioare [41] : adică, să te statorniceşti ori pe poziţia filozofului, ori pe cea a omului de rînd [42]

---

39 Intendent sau procurator al Cezarului era o sarcină, îndeosebi. de administrare financiară a provinciei. în diatriba u llI-a. 4. 1, Epictet menţionează pe procuratorul Epirului. provincia în care s-a refugiat, după ce-a fost exilat prin decretul lui Domiţian.

40 Raţiunea conducătoare, termen specit'c filozofiei stoice, este partea care stăpîneşte sufletul, cîrmuind reprezentările, deprinderile, senzaţiile şi impulsurile acestuia. La naştere este asemănătoare cu o foaie de papirus imaculată. în care omul îşi înscrie

41 Vezi mai sus capitolul al XIX-]ea. nota 1. p. 12.

42- Omul de rînd. neiniţiat care nu este niciodată un filozof, prezentat ca atare în hamal în nenumărate locuri, vezi cap. al XXlX-lea. al XLV 1-lea. al XLVlIJ-lea. ele. cu acelaşi sens, cf. Cicero, Pro *Scslio*, 51, 1 IU şi *Tasculanae,* IV, 23, 51.

.41. îndatoririle[43] se proporţionează. în general, în raport cu caracterul şi calitatea persoanei[44]. Acesta îţi este tată ; trebuie să ai grija lui, să-i cedezi în toate privinţele, să-1 suporţi cînd te dojeneşte, cînd te loveşte. — „Dar este un tată rău". Oare natura te-a înrudit[r]' şi te-a legat de un tată bun ? Nu, ci numai de un tată. Fratele te nedreptăţeşte ? Ai in vedere, totuşi poziţia rînduită faţă de el. Nu cerceta ceea ce face el, ci numai, în ce fel trebuie să acţionezi pentru ca voinţa La să fie în acord cu natura'''. Căci nimeni nu-ţi poate dăuna, dacă tu nu vrei. Cu siguranţă însă că vei fi vătămat, ori de ci te ori vei gîndi că eşti vătămat. Aşadar, tot astfel vei afla îndatorirea ta, fată de vecin, faţă de concetăţean, de asemenea, faţă de pretor [45], dacă ie obişnuieşti să observi raporturile care te leagă cu ei.

4'2. Să ştii că cea mai de seamă trăsătură a pietăţii[i] faţă de zei[j] este aceasta : să ai, cu privire la ei, o părere [1] dreaptă. încît să înţelegi că există, că ei cîrmuiesc universul în chip minunat şi drept, că trebuie să fii supus lor, să te laşi condus de către

---

43Literal ..cv-mportările convenabile" apoi ..datoriile" indică activităţile poruncite de raţiune. De aceste comportări convenabile se diferenţiază activităţile drepte, care sînt „comportări convenabile perfecte*, c-f. Stobaios in S.V.F. 111, 188, 11, 418, p. 45 ; cf. de asemenea. Cicero, *De* officiis, I, 38.

44' La origine, termen tehnic pentru geometrie, cf. Euclide, *Klementa.* V, defin. 3. Stoicii ordonau lucrurile şi fenomenele raporlîndu-Je la alt lucru sau fenomen, cf, Simplicius In S.V.F. II, 403, 1—5, p. 1.33, unde foloseşte ca exemplu raportul tată-fiu.

45 Cei doi Iii ai lui Oedip care, în urma Westernului părintesc, s-au angajat într-un război fratricid, pentru moştenirea tatălui lor.

[i] Epictet susţine astfel, că, în fapt, omui subordonează evlavia sa faţă de zei, interesului : cf. şi preceptul evanghelic : „Acolo unde este comoara voastră, acolo e şi inima voastră" (Matei — VI—'21), care vădeşte influenta stoicismului.

aceştia, să te adaptezi tuturor evenimentelor, să te conformezi de bună voie acestora, ca unora rînduiţi de cea mai înaltă inteligenţă, astfel nu vei cir ti niciodată împotriva zeilor şi nici nu-i vei învinui că eşti neglijat, In alt chip însă, nu vei ajunge la un asemenea echilibru, dacă nu te vei smulge din mijlocul celor ce nu stau în puterea noastră şi nu vei pune binele şi răul, numai in cele ce sînt în tăria noastră. Căci, dacă vei con- " sidcra, vreuna din cele neexistente în forţa noastră, drept bine său rău, eşti cu desăvîrşire constrîns, ori de cîtc ori eşti lipsit de ceea ce rîvncşti sau cazi în situaţii nedorite, să cîrteşti şi să porţi ură contra - celor care-şi pricinuiesc acestea. Căci natura a sădit în fiecare fiinţă însufleţită, posibilitatea să fugă şi să se ferească de toate cele care par vătămătoare precum şl de cauzele acelora, iar pe cele folositoare precum şi motivele acestora să le urmărească şi să le admire. Este deci, de neconceput, ca cine se socoteşte vătămat să se bucure de prezenţa celui pe eare-1 consideră autor al acestei vătămări, după cum. este cu neputinţă să se bucure cineva de daună în sine. De aici decurge deci şi faptul că un tată este mustrat de către fiul său, ori de cite ori nu-i acordă, cele ce par copilului bunuri. Se pare că aceeaşi cauză î-a învrăjbit pe Polinice şi Eteocle [L], de au făcut război unul împotriva altuia : tocmai fiindcă considerau drept bun puterea de a eîrmui. Din aceeaşi pricină şi ţăranul cîrteşte împotriva zeilor, din aceeaşi cauză şi marinarul şi neguţătorul, precum şi cei care şi-au pierdut femeile şi copiii. Căci acolo unde este interesul cuiva, acolo se află şi pietatea iui In felul acesta, oricine se preocupă să-şi rinduiască bine ce poate fi de dorit şi de respins, prin însuşi acest fapt, se preocupă şi de credinţa sa. Ca urmare, libaţiile,

jertfele şi dăruirea primelor roade zeilor trebuie făcute de oameni, potrivii, cu rînduiala tradiţională, cu inima curată, fără inlîrziere, fără neglijenţă, fără zgîrcenie dar şi tară să întreacă puterea fiecăruia.

43. Aminleşte-ţi că, ori de cite ori mergi la un ghicitor :t tu nu ştii cum se vor urzi evenimentele, ci mergi la ghicitor, tocmai pentru ca să cunoşti aceasta. Ai fi mers însă, pe deplin lămurit în ce fel poate să fie fiecare din ele, dacă ai fi filozof. Căci dacă este ceva din cele aflate în puterea noastră, rezultă în mod necesar, că nu constituie nici bine, nici rău. Aşadar, nu aduce in faţa ghicitorului nici dorinţa, nici repulsia, nici nu te înfăţişa acestuia înfricoşat, ci ca un om cu convingerea că, orice s-ar petrece, îţi este absolut indiferent şi nu se referă în nici un fel la tine ; că oricum ar fi, îţi este cu putinţă, să te foloseşti bine de acestea, că nimeni nu te va împiedica. Prin urmare, apropie-te de zei, cu inimă neînfricată, pentru a le asculta prezicerile In rest, cînd ţi-au dat un răspuns, aminteşte-ţi pe cine ai consultat şi a căror autoritate o încâlci, nesupunîndu-te. Mergi deci să consulţi un ghicitor, numai după cum recomanda Socrate'-. adică despre acele lucruri, a căror întreagă desfăşurare este atribuită întim- plării şi în care. nici prin raţiune, nici printr-un alt mijloc, nu sînt date premisele, ca să te edifici asupra esenţei lor. Astfel, ori de cîte ori este nevoie să înfrunţi o primejdie pentru un prieten sau pentru patrie, nu consulta un oracol, dacă trebuie să împărtăşeşti primejdia eu ei. Căci dacă prezicătorul îţi va prevesti că cele sacre sînt potrivnice. e limpede că aceasta înseamnă ori moartea, ori pierderea vreunei părţi a trupului, ori exilul. Raţiunea însă, te determină, ca în ciuda tuturor acestora, să stai alăturea de prieten şi să împărţi primejdiile cu patria. In conciuzi", zic, supune-te celui mai de seamă prezicător, lui Apollu Pythianul :

acesta a alungat din templul său pe cel care n-a sărit în ajutorul prietenului aflat în primejdie de a fi ucis.

44. Chiar din această clipă, fixează-ţi pentru tine. un model, un fel de viaţă pe care să-1 păstrezi cu stricteţe, atît cînd eşti singur cu tine, cît şi în relaţiile cu oamenii. Păstrează tăcerea cît mai mult cu pulinţă, nu afirma decit cele necesare şi în cît mai puţine cuvinte. Rareori, cite- odată. cînd momentul te îndeamnă să vorbeşti, vorbeşte

,[1] Epictet consideră pe ghicitori inspiraţi de către zei. [3] Socrate recomanda că nu trebuie să fie consultat un prezicător sau un oracol, decit în cazurile nesigure, cînd cunoaşterea prin posibilităţile umane este cu neputinţă fel". Xenofon, *Memnra- biliti,* I. i,(i). Epiclet Urmează de aproape acest punct de vedere, cf. Diatribe, "I. I. !) ; IV, 7. 10 **dar despre nimic din cele obişnuite, nici despre luptele de gladiatori, nici despre alergările din circ, nici despre întrecerile atletice, nici despre mîncăruri, nici despre băuturi, adică despre subiecte care se abordează pretutindeni. Şi mai ales, nu vorbi nimic despre oameni, nu-i bîrfi, nici nu-i lăuda, nici nu-i preţui, comparîndu-i între ei. Atît cît îţi este cu putinţă, schimbă prin discuţiile tale, dialogurile prietenilor tăi, îndrumîndu-le spre subiecte convenabile. Să nu faci haz, nici prea mult timp, nici pentru toate pricinile, nici fără perdea. Pe cit posibil, abţine-te de la jurăminte, în toate ocaziile, iar dacă nu, foloseşte-le cît mai rar cu putinţă.**

45.Fereşte-te de mesele străinilor şi de ale oamenilor din topor, iar dacă, uneori, se iveşte un astfel de prilej, încordează-ţi atenţia ca să nu te complaci în obiceiuri necioplite. Să ştii, în mod neîndoielnic, că. dacă tovarăşul este mînjit, se mînjeşte, ca o consecinţă obligatorie şi cel care are relaţii cu acesta, oricit de curat a fost pînă atunci, acela.

46. Cele care se referă Ia trup, acceptă-le, numai în măsura în care sînt strict necesare (vieţii) [46] şi dispreţuieşte absolut tot ce serveşte faimei şi desfătării simţurilor.

47. în privinţa ispitelor iubirii. înainte de căsătorie, păstrează-te curat, după putere, iar cînd practici, pe cele necesare, în mod normal, practică-le cu moderaţie şi rîn- duială, nu fi trufaş cu cei care le folosesc şi nici duşmănos ; nu face să se vadă pretutindeni, că tu însuţi nu le săvîrşeşti.

48. Dacă îţi comunică cineva, că un oarecare te-a vorbit de rău, nu te apăra împotriva celor spuse, ci răspunde că acesta n-a cunoscut şi celelalte vicii din mine, căci altfel nu le-ar fi spus numai pe acestea.

49. Nu este strict necesar să mergi prea des la spectacole. Dacă se iveşte totuşi prilejul, nu te arăta preocupat, decît de către tine însuţi. Cu alte cuvinte, doreşte să se petreacă numai cele ce se petrec, să învingă, numai cel care învinge cu adevărat'. Căci astfel, niciodată nu vei fi tulburat. Reţine-te, cu desăvîrşire, însă, de la exclamaţii zgomotoase, de La batjocorirea cuiva, de la agitaţie exagerată. Iar după ce ai părăsit teatrul, nu te pierde în comentarii, cu privire la cele petrecute, povestind tot ce nu ţi-a părut folositor pentru îndreptarea ta proprie. Căci dintr-o astfel de atitudine, reiese limpede că nu ai admirat decît spectacolul.

50. Nu merge la recitările unora, nici în chip întîm- plător, nici cu uşurinţă. Şi cind totuşi te duci, păştrează-te grav şi demn, în acelaşi timp, fără a fi posomorit.

51. Cînd ai de gînd să tratezi o afacere cu cineva, mai cu seamă cu vreunul din cei socotiţi nobili,

---

46 Cuvlntul din paranteză este completarea traducătorilor — sprijinită pe comentariile lui Kemolius şi Simplicius; „Quoe *vorpari necessarUi sunt, ea anima quoque servire, qua tenus ipsum corpus nim Instrumenlum et minister est (aut certe ita debety.*

întreabă-te, ce-ar fi făcut, într-o asemenea împrejurare, Socrates şi Zenon şi nu-li va lipsi posibilitatea să te foloseşti în chip convenabil, de această situaţie.

52. Ori de cîte ori mergi la vreunul din cei foarte puternici, pune în faţa ta eventualitatea că nu-1 vei găsi acasă, sau că poarta va fi încuiată, ori că-ţi va trînti uşa in nas, că nu se va preocupa de tine. Iar dacă, în pofida acestora, ai totuşi datoria să mergi, îndură tot ce ţi se va întîmpla, dar nicidecum nu reflecta că nu i-a fost prea greu să mă jignească atît, căci ar fi felul de gîndire al unui om simplu, al unuia prea neîngăduitor cu circumstanţele exterioare.

53. In societatea prietenilor, fercşte-Le să pomeneşti, prea mult şi fără modestie, isprăvile tale şi primejdiile prin care ai trecut, căci nu este tot aşa de plăcut pentru alţii să asculte cele ce ţi s-au întîmplat, cit este de plăcut pentru tine, să aminteşti primejdiile înfruntate.

54. Fereşte-te, de asemenea, să stîrneşti rîsul, căci este o panlă alunecoasă, care duce la vulgaritate şi te poate lesne lipsi de respectul vecinilor faţa de tine.

55. Este tot atît de primejdios să te antrenezi in discuţii obscene. Dacă se iscă totuşi un astfel de prilej, sau dojeneşte pe acela care deschide asemenea discuţie (dacă momentul este nimerit) sau, păstrînd tăcerea, roşind şi încruntîndu-te cu severitate, arată în mod limpede că îţi displace acest gen de discuţie.

56. Dacă te aţîţă imaginea vreunei desfătări, supra- veghează-te, ca în toate celelalte împrejurări, şi nu tc lăsa tîrît spre aceasta, ci intîrzie înfăptuirea ei şi acordă-ţi răgazul necesar unei dezbateri cu tine însuţi. După aceasta, adu-ţi în minte, cele două momente : atît acela al în- fruptării din plăcerea respectivă, cît şi acela în care, după ce te-ai desfătat,

mai tîrziu te căieşti, tu însuţi devenind propriul tău dojenitor. Şi opune acestor regrete şi remuşcâri, cît de mult te vei bucura şi cît de mult te vei felicita, după ce totuşi te-ai înfrînat. Iar dacă prilejul ţi se pare nimerit ca să te hotărăşti pentru ea, bagă de seamă, să nu te infrîngă pofta acelei desfătări, nici ca plăcere, nici ca ispită şi opune-i astfel, cu cît este mai folositor să-ţi mărturiseşti, satisfacţia că ai izbîndit o asemenea victorie.

57. Ori de cîte ori faci ceva, după ce ai constatat că trebuie făcut, nu te feri că eşti văzut in timp ce-1 să- vîrşeşti, chiar dacă cei mulţi vor avea intenţia să adopte o părere diferită despre aceasta. Căci, fără îndoială, dacă ceea ce faci nu este drept, trebuie să eviţi fapta în sine, iar dacă este drept, de ce să te temi de aceia care îţi reproşează

58, După cum afirmaţia „este zi" sau „este noapte"', are o mare importantă în stabilirea unei concluzii disjunctive [47] dai- apare absolut incompatibilă cu stabilirea unei concluzii conjunctivetot astfel, faptul că cineva, la un ospăţ, îşi alege partea cea mai marc, are importanţă pentru corp. dar constituie o lipsă de consideraţie faţă de normele comune respectate ia un banchet. Prin urmare, ori de cîte ori eşti invitat să te ospătezi împreună cu alţii, adu-ţi aminte să ai in vedere, nu numai valoarea pentru trup a mlncărurilor etalate, ci păstrezi şi respectul faţă de cel care te-a invitat.

59. Dacă îţi asumi un rol ce depăşeşte puterile tale, totodată eşti şi un interpret stîngaci al acelui rol .şi-l neglijezi pe acela pe care l-ai fi putut interpreta cu îndemînare.

47dc la natură. El vrea ca filozoful să fie mai auster, mai responsabil pentru faptele sale, de aici sensu] deliberativ de introspecţie, a) începutului de frază : „După cei ai constatat că trebuie făcut..."

[1] Cele în care afirmarea primei premise antrenează negarea celei de-a doua.

fii). După cum, în timpul unei plimbări, te fereşti să nu calci într-un cui sau să nu-ţi scrînteşti piciorul, tot astfel, fereşte-te să nu-ţi răneşti propria La raţiune conducătoare. Căci dacă observăm, cu atenţie, în orice lucru această l ecomandaţie, ne vom angaja cu mai multă siguranţă in orice activitate

.61. Corpul, pentru fiecare, reprezintă măsura averii, după cum piciorul, măsura încălţămintei. Aşadar, dacă te stabileşti pe această poziţie, vei păstra măsura. Dacă o depăşeşti insă, vei fi tîrît, în mod fatal, ca pe povîrnişul unei prăpăstii. La fel şi în ceea ce priveşte încălţămintea : dacă depăşeşte ceea ce este necesar piciorului, doreşte o încălţăminte de aur, apoi una de purpură, apoi una brodată. Căci odată depăşită măsura, nu mai există nici o limită.

62. Imediat după patrusprezece ani. femeile sînt. numite de către bărbaţi, doamne. Prin urmare, cînd văd că nu au nici o altă ocupaţie, decit să se mărite, încep să se gătească şi-şi pun toată nădejdea în frumuseţe şi po^ doabe. Este deci, de o mare importanţă, să fie făcute să înţeleagă că nu se bucură de preţuire pentru vreun alt motiv, ci numai dacă îşi arată chibzuinţă şi modestia.

63. Zăbava îndelungată în treburi care privesc trupul este semnul unei neputinţe naturale a spiritului, de exemplu, a hărăzi prea mult timp exerciţiilor de gimnastică sau mîncării, sau băuturii sau altor neyoi personale şi a pierde prea multă vreme cu împreunările sexuale. Toate acestea trebuie înfăptuite ca lucrări ajutătoare, de mică importanţă, întreaga preocupare insă, e necesar să se în- vîrtâ în jurul capacităţii de gîndire.

64. Ort de cîte ori cineva îţi face un rău. ori te vorbeşte de rău. adu-ţi aminte că acela presupune că se cuvine să procedeze sau să vorbească astfel. Căci esle cu neputinţă să-1 determini să-şi însuşească felul tău de a vedea, ci îl urmează pe al lui însuşi, astfel că. dacă modul său de a privi este greşit, cel aflat in eroare, se va- tămă. Căci, dacă cineva consideră fals un silogism, nu silogismul este cel atins, ci acela care s-a înşelat în interpretarea lui. Aşadar, însufleţit de aceste principii, întotdeauna vei avea îngăduinţă faţă de cel caro te critică ; repetă, aşadar, in tine însuţi, faţă de aceste cîrteli : ,.Lui aşa i se pare firesc."

65. Fiecare lucru are două toarte : una, prin care este uşor de purtat, alta prin care este greu de purtat. Dacă (ratele tău îţi face o nedreptate, nu considera. în acest caz, că te-a nedreptăţit, căci aceasta este toarta, prin care lucrul este greu de indurat. Mai degrabă gindeşte că-ti este frate,, că aţi fost crescuţi împreună ; astfel, vei apuca răul, de toarta de care poate fi purtat.

66. Aceste raţionamente nu sînt concludente : „Eu sînt mai bogat decît tine, prin urmare sînt şi mai bun" ; „Eu sînt mai elocvent decît tine, deci sînt şi mai bun". Mult mai concludente sînt acestea : „Eu sînt mai bogat decît tine. prin urmare bogăţia mea este mai bună decît a ta" ; ,,Eu sînt mai elocvent decît tine, vorbirea mea, deci, este mai aleasă decît a ta" ; căci tu, nu reprezinţi nici bogăţie, nici discurs, ci persoană.

67. Se spală cineva repede ? Nu spune că s-a spălat rău, ci doar că s-a spălat repede. Bea cineva mult vin ? Nu spune că bea din viciu, ci doar că bea mult vin. De unde ştii că fac rău, înainte de a cunoaşte temeiul gîn- dirii lor ' ? Căci astfel nu ţi se va întîmpla niciodată, ca unele să-ţi pară uşor de

înţeles, iar cu altele sâ te declari de acord, prea repede.

(38. Nu te declara pretutindeni filozof şi nu flecari în- tr-una, în faţa celor simpli, despre principiile filozofice. Ci săvârşeşte faptele tale, după aceste principii. După cum la un banchet, nu se vorbeşte cum trebuie să se mănînce, ci se mănîncă cum se cuvine. Aminteşte-ţi că Socrate, pînă într-atît îşi supusese orgoliul, încît pe cei care veneau la el, cu dorinţa de a fi recomandaţi altor filozofi, chiar el îi conducea la aceştia - ; atît de mare îi era indiferenţa faţă de persoana sa,

69. Dacă totuşi, se iscă discuţia, printre oameni simpli, despre vreun principiu de filozofie, păstrează tăcerea cît mai mult cu putinţă. Căci astfel există primejdia să dai afară un aliment încă nedigerat [s]

.Şi cînd vreunul spune despre tine că nu ştii nimic şi tu nu eşti muşcat de această afirmaţie, înseamnă că ai început să faci fapte de adevărat filozof. Căci oile nu aduc iarba păstorilor şi nici nu arată cit de multă au păscut. Ci după ce au păscut şi au rumegat, dau lină şi lapte. Şi tu, prin urmare, nu arăta oamenilor de rînd principii de filozofie, ci faptele produse de aceste principii bine rumegate.

70. Cind eşti uşor de mulţumit cu privire la cele ale trupului, nu te făli din această cauză. Şi dacă bei numai apă, nu spune la orice prilej, că bei numai apă. Căci dacă doreşti cumva să le pregăteşti pentru suferinţă, pentru tine însuţi exersezi şi nu pentru cei din afară. Nu merge să îmbrăţişezi statuile ! [48] Iar dacă vreodată eşti fript de sete, udă-ţi gura cu puţină apă rece şi proaspătă, apoi dă-o jos şi nu vorbi nimănui despre aceasta

71. Aceasta este poziţia şi caracterul omului de rînd : niciodată nu aşteaptă folosul sau paguba de la el însuşi, ci de la cei din afară. Poziţia şi felul de a fi al filozofului este insă să aştepte orice folos şi pagubă de la el însuşi. Caracteristicile celui care face progrese în înţelepciune : nu critică pe nimeni, nu laudă pe nimeni, nu mustră pe nimeni, nu învinuieşte pe nimeni, nu vorbeşte nimic despre el, considerindu-se cineva sau că ştie ceva. Ori de cîte ori se află într-o încurcătură sau in faţa unei piedici, se învinuieşte. Chiar dacă îl laudă vreunul, el rîde în sinea sa, de cel care îl laudă, el însuşi, faţă de sine însuşi. Chiar dacă îl critică cineva, nu se apără. Se supraveghează sub toate aspectele, întocmai ca cei slăbiţi de boală, fiind foarte atent, ca nu cumva să

48 Binele există fiindcă se gindeşte bine. Răul este fiindcă e făptuit, gîndindu-se rău. Atîta timp cit nu cunoşti ideea, in urma căreia, un om săvîi-şeşte ceva, nu critica acţiunea lui *i Diatribe* iV 8),

facă vreo mişcare prea bruscă, înainte ca organele lui să fie pe deplin însănătoşite. Smulge orice poftă din el, însuşi, nu are dezgust decit numai pentru lucrurile potrivnice naturii, din cele aflate în puterea noastră. Se foloseşte de dorinţa pentru orice lucru, în tihnă şi cu moderaţie. Iar dacă este considerat sărac cu duhul sau neştiutor, nu se nelinişteşte. într-un cuvînt, se păzeşte de el însuşi ca de un duşman, ca unul dornic să-l tragă in cursă.

72. Cind cineva se mîndreşte că poate să înţeleagă şi să interpreteze pe Chrysipposspune-ţi ţie însuţi că, dacă Chrysippos n-ar fi scris aşa de nedesluşit, omul acesta n-ar avea nici o pricină pentru care să se mîn- drească Eu însă. ce doresc, pentru mine ? Să cunosc natura şi să urmez legile ei. Caut prin urmare, pe cineva care să mi-o explice. Şi fiindcă am auzit că acest cineva este Chrysippos. merg la el. Nu înţeleg insă scrierile iui. Cawt, aşadar, unul care să mă facă să lc înţeleg. Pină aici nu este nimic deosebit. Cînd, însă, găsesc interpretul, rămîne să mă folosesc de cele tălmăcite. Numai acest lucru este deosebit de important. Dacă mă uimeşte însă. numai aceasta, adică interpretarea, ce altceva am devenit, decît gramatic şi nu filozof ? Cu diferenţa că în loc să tălmăcesc pe llomer, tălmăcesc pe Chrysippos. Mai ales dacă mi-ar spune cineva : fă-mă să înţeleg pe Chrysippos. roşesc în momentul in care nu pot să arăt că faptele sint potrivite cu principiile.

Filozof stoic, a „fost la începui discipolul academicieni In-şi al Iul Arcesilaos, pe care îi combate apoi şi devine discipolul Ini Zenon .şi al iui Cleanihe, Nu.mil de Cicero ..coloana porticului", devine şeful stoicismului şi fixează ansamblul doctrinei stniiii Dă un loc deosebit moralei şi este cunoscut în toată antichitatea pvîiihi subtila sa

dialectică, cf, Cicero, *De Diviuaticii?, De fato,* De- no tura *di'.OTum* I 15 şi Aulus Gellius, *Nocies A* Mierie VI.

74. Rămii credincios tuturor preceptelor, cîte-ţi sint stabilite, asemenea unor legi, imposibil de Încălcat fără a săvîrşi o impietate. Orice-ar spune cineva cu privire la tine, nu da nici o atenţie, căci acest lucru deja nu te mai interesează.

Cit timp vei mai amîna clipa în care să te socoteşti vrednic de cele mai mari bunuri şi să nu mai înfrîngi vocea conducătoare a raţiunii, în nici im fel ? Ai ascultat preceptele cărora trebuia să te conformezi şi te-ai conformat lor. Oare ce fel de dascăl mai aştepţi, ca să-i încredinţezi propria ta îndreptare ? Doar, nu mai eşti un băieţandru, ci un bărbat împlinit. Căci dacă vei neglija şi vei rămlne inactiv, dacă o să faci planuri după planuri, amînări, dacă vei da zilelor rînd, in grija pentru propria ta îndreptare, vei uita că tu însuţi n-ai făcut nici un progres, ci ai rămas în acelaşi stadiu, trăind şi murind ca omul de rînd. Trăieşte-ţi deci, încă din aceasta clipă, viaţa ca un om desăvîrşit înaintînd pe calea spre perfecţiune şi tot ce-ţi pare a fi cel mai nobil, să fie pentru tine lege de neînfrînt. Şi orice suferinţă sau plăcere, orice faimă sau infamie ţi se vor ivi în faţă, adu-ţi aminte că acum este ceasul luptei, că deja te afli în întrecerea olimpică şi că nu e cu putinţă nici o amînare ; de asemenea, că pentru o singură zi sau pentru o singură faptă, drumul tău spre perfecţiune poate să fie nimicit sau salvat. Astfel s-a desăvîrşit Socrate, nesprijinindu-se pe nimic din tot ce i se înfăţişa, decît pe raţiune. Tu însă, chiar dacă nu eşti Socrate, eşti dator să trăieşti ca unul care vrea să devină un Socrate.76. Prima şi cea mai necesară parte a filozofiei reprezintă aceea a folosirii preceptelor filozofice ; aşa, de pildă: să nu minţi. Cea de-a doua, constituie demonstraţia — de

exemplu : din ce cauză nu trebuie să minţi. A treia, este cea care întemeiază şi rînduieşte diferitele categorii — spre exemplu, cum este demonstraţia, ce este demonstraţia, ce este o consecinţă, ce este o opoziţie, ce este adevărat şi ce este fals. Aşadar, cea de-a treia parte este necesară, din cauza celei de-a doua, iar cea de-a doua parte, din cauza celei dinţii. Cea mai necesară însă şi la care trebuie 'să ne oprim întotdeauna este cea dintîi. Ori, noi facem dimpotrivă. Căci stăruim foarte mult, la cel de-al treilea element, căruia-i dăruim tot zelul şi preocuparea noastră, iar pe cel dintîi, îl neglijăm cu desăvîrşire.

Aşadar, cu toate că, pe de o parte, minţim, pe de altă parte, sîntem totdeauna gata să demonstrăm de ce nu trebuie să minţim.

77. In orice împrejurare să ai în minte acestea : „Indrumează-mă, o Zeus, şi tu soartă, de asemenea, *Oriunde* îmi este hotărît, să merg potrivit hotăririi voastre Ca să vă urmez fără şovăire ; căci dacă n-o fac de bunăvoie,
Deşi voi fi devenit un păcătos, cu nimic mai puţin vă voi urma." [49]

„Este un înţelept pentru noi şi cunoscător al tainelor divine,
Cel care se împacă în chip desâvîrşit cu necesitatea.[50]

49 Sentinţă a lui Cleanthe, filozof stoic, la Început discipol al filozofului cinic Krates, apoi al Iui Zenon, fondatorul stoicismului, a fost în culmea celebrităţii în jurul anului 268 î.e.n. Se spune că s-a lăsat să moară de foame la virsta de 90 de ani. Această ideee este reluată de Seneca în celebrul său vers; *Fata volentem duc* unt, *nolentem* trahzmi.
50cunoscută, fragm. 965 ed. Nauck.

in plus şi aceasta, a treia :
„O, Kriton, dacă as ti el le-a plăcut zeilor,
Facă-se in felul acesta. J

5.,

"FRAGMENTE

1. Viaţa ce depinde de întîmplare este ca un torent vijelios, tumultuos, plin de nămol, greu de înfruntat, dezlănţuit, zgomotos şi vremelnic.

2. Sufletul care se dăruieşte virtuţii seamănă cu o fîntînă nesecată, oferă din belşug apă limpede, liniştită, bună de băut, înviorătoare, rîvnită de toţi, bogată, nevătămătoare şi nepieritoare.

3. Dacă vrei să fii bun, convinge-te mai întîi că eşti râu.

4. Este de preferat să greşeşti cît mai rar, dar să fă- găduieşti că vei fi temperat, decît să spui că greşeşti rar şi totuşi să păcătuieşti foarte des.

5. înfr'inează-ţi patimile ca să nu fii stăpînit de către ele,

6. Nu te ruşina atît de părerea oamenilor, cît de adevăr în sine.

7. Dacă vrei să auzi vorbindu-se bine despre tine, învaţă să vorbeşti bine de alţii, învaţă apoi să faci bine şi în felul acesta ai să ajungi să auzi vorbindu-se bine şi frumos despre tine.Libertate şi robie, unul este numele virtuţii, altul este numele viciului. Amîndouă sînt determinate de voinţă, de elementul intenţional. Voinţa însă nu se confundă cu ele şi nici nu atinge pe vreunul. Sufletul, de obicei, stăpî- neşte trupul şu. toate eîte se referă la trup şi nu au raport cu voinţa. Nimeni, deci, nu este rob, dacă îşi indrumează, liber, voinţa.

8. Ca o legătură primejdioasă este hazardul pentru trup şi viciul pentru suflet. De aceea, cel liber cu trupul, dai" cu sufletul înlănţuit, este rob, pe cînd cel cu trupul înlănţuit; dar cu sufletul dezlegat, este un om liber,

9. Legătura trupului o dezleagă natura prin moarte şi viciul prin avere, legătura sufletului o dezleagă însă virtutea cu ajutorul cunoaşterii, experienţei şi exersării deprinderilor.

10. Dacă vrei să vieţuieşti netulburat şi cu voie bună, dă-ţi silinţa ca toţi, cei cu care trăieşti împreună, să fie oameni buni. Vei reuşi ca aceştia să fie buni, instruind pe cei care vor şi îndepărtînd pe cei care nu vor, împreună cu cei fugiţi, va fugi netrebnicia şi robia şi va rămîne, cu cei rămaşi, nobleţea sufletească şi libertatea.

11. Este o ruşine ca omul, care cu darurile albinelor, îşi îndulceşte băutura, să amărască, cu viciile sale, darul zeilor, raţiunea.

12. Nimeni nu este iubitor de avere, iubitor al plăcerii, dornic de faimă sau legat de cele omeneşti, decît numai cel închinat viciului.

13. După cum nimeni n-a rîvnit, plutind într-o corabie mare, cizelată şi aurită, să se ducă la fund, tot astfel nici tu să nu preferi, locuind într-o casă măreaţă şi costisitoare, să fii sufocat de tulburări şi de grijă. Căci oricine, în sărăcie îşi poate petrece în chip fericit viaţa şi foarte rar, în bogăţie şi onoruri.

14.'Cînd sîntem invitaţi la un banchet, ne înfruptăm din bele puse pe masă. Dacă cineva ar ruga pe gazdă să i se dea peşte sau prăjituri, ar fi considerat lipsit de bun simţ, în lume însă, cerem de la zei cele ce aceştia nu dau, deşi sînt atît de multe cele deja dăruite.

16. Se spune : „Stîrnesc rîsul naivii aceia care se mîndresc, lăudîndu-se datorită unor situaţii ce nu depind de puterea noastră." Eu, zice unul, sînt mai de frunte decît tine. fiindcă am moşii cu nemiluita, în timp ce tu te stingi de foame. Altul zice, cu sînt consul, celălalt, eu sînt pretor, iar un altul eu am părul buclat. Calul însă nu spune altui cal, eu sînt mai de frunte, fiindcă am dobîndit nutreţ mai mult,

mai mult ovăz, şi fiindcă am zăbala de aur ori chingă brodată cu fir, ci dimpotrivă, fiindcă sînt mai iute decît tine. Căci orice animal este mai bun sau mai rău, datorită virtuţilor sau viciilor sale. Numai virtutea omului nu este băgată în seamă. Noi oare, trebuie să fim priviţi numai după păr, haine sau strămoşi ?

17. Cînd medicul nu prescrie nici un tratament, bolnavii se posomorăsc şi socot că sînt, după părerea acestuia, sortiţi morţii ; de ce oare nu sînt la fel de afectaţi, faţă de filozof, cînd acesta nu le mai recomandă nimic, încît să-şi dea seama că acesta a pierdut nădejdea că o să-i facă înţelepţi, din moment ce el nu le mai vorbeşte despre cele utile în viaţă, -

■•

18. Cei bine făcuţi în ceea ce priveşte trupul înfruntă şi căldurile şi gerul. Tot astfel cei care sînt bine alcătuiţi din punct de vedere al sufletului, îndură şi mînia şi mîh- nirea şi veselia nestăpînită precum şi orice altă patimă.

19. Intreabă-te în sinea ta : „Preferi să fii bogat sau fericit ?" Dacă înclini să fii bogat, ia aminte că aceasta mei nu e un bine şi nici nu depinde în întregime numai de tine.

Dacă preferi însă, să fii fericit, aceasta este şi un bine şi stă în întregime numai în puterea ta. Căci bogăţia se află în mîna soartei şi este vremelnică, pe cînd fericirea depinde, cu adevărat, de voinţă şi de suflet.

20. După cum vipera, aspida [J], scorpionul, închise într-o casetă de aur sau de abanos, cu toată valoarea materialului, nici nu te minunează nici nu te ctrag, ci te în- fioavă şi te dezgustă, datorită naturii lor primejdioase, tot astfel, tind zăreşti necinstea înconjurată de strălucirea bogăţiei şi a norocului, nu

te lăsa impresionat de splendoarea cadrului în care se lăfăieşte ci îndepărtează-te cu dezgust de profunda sa netrebnicie.

21. Averea nu e socotită printre bunuri, luxul face parte din vicii, dar stăpînirea. de sine constituie un bine. Stăpînirea de sine îndeamnă la moderaţie şi la dobîn- direa însuşirilor bune, pe cînd bogăţia îndeamnă Ia risipă şi îndepărtează pe om de cumpătare. Prin urmare, este foqrte greu ca bogatul să se tempereze iar cel moderat să se îmbogăţească.

22. După cum, dacă ai fost zămislit sau născut pe o corabie, nu te străduieşti să devii cîrmaciul acesteia, nefi- ind, în cazul dc faţă, corabia legată de tine, de la natură, tot astfel, aici pe pămînt, nu trebuie să te ispitească bogăţia, ci totdeauna numai raţiunea. Şi după cum această raţiune s-a născut odată cu tine, fiindu-ţi dăruită de către natură, tot astfel trebuie să socoteşti că-ţi aparţine şi să o desăvî'rşeşti.

23. Dacă te-ai fi născut în Persia, nu te-ai strădui să nu locuicşti acolo, ci ţi-ai petrece restul vieţii, fcricit în Persia. Ori dacă tc-ai născut în sărăcie, de ce năzuieşti să te îmbogăţeşti şi mai degrabă nu te împaci cu sărăcia ?

24. - După cum e dc preferat să fii sănătos, chiar dacă eşti st rim forat într-un pat îngust, decît să fii bolnav, chiar dacă te lăfăieşti într-un pat întins, tot astfel este de preferat să fii fericit, chiar dacă eşti mărginit de mijloace materiale restrînse, decît, cînd te răsfaţă belşugul, să fii tulburat de suferinţă.
Căci nu sărăcia produce suferinţă, ci pofta, şi nu abundenţa eliberează de teamă, ci raţiunea prevăzătoare. Aşadar, după dobîndirea prevederii raţionale, nici bogăţia nu o vei rivni, nici sărăcia nu o vei blestema

25. .Căci nici calul nu este apreciat datorită ieslei sau talerelor[51] ori după cioltar[52], nici pasărea după fulgi ori după guşă, ci amîndouă pentru iuţeala lor, unul pentru iuţeala picioarelor' iar cealaltă pentru cea a aripilor. Prin urmare, nici tu să nu fii îngîmfat pentru hrană sau clin cauza podoabelor ori, în general, datorită înfăţişării exterioare a vieţii, ci numai datorită omeniei tale şi binefacerilor.

26. Viaţa frumoasă se deosebeşte de traiul excesiv şi risipitor, căci o viaţă frumoasă este condiţionată de moderaţie, de împăcarea sufletului cu sine însuşi, de educaţie, bună-cuviinţă şi de mulţumirea cu puţin, pe cînd traiul excesiv este determinat de lipsa de „control, de îmbuibare, de abatere de la rînduială, de necumpătarc ; fără îndoială, că una merită cu prisosinţă laude, după cum dojana şi dispreţul se cuvin traiului risipitor.

27. Aşadar, dacă vrei să vieţuieşti în fericire şi încîn- tare, nu căuta laude datorită unui trai risipitor. Prima împlinire a poftei tale să-ţi fie măsura în tot ce mănînci şi bei. Mîncarea şi plăcerea să condiţioneze însăşi pofta, Atunci nici nu vei fi silit să-ţi procuri bucate peste măsură, nici nu vei simţi lipsa unui bucătar şi orice băutură te va mulţumi.

28. Să nu-ţi faci prînzul şi cina, nici uşuratice, nici posomorite, ci cumpătate şi cu voie bună, astfel ca nici cele ale sufletului să nu se tulbure, amăgite de cele ale trupului, nici cele trupeşti, fiindcă neglijate plăcerile sale, să fie păgubite din acest motiv, căzînd întîi pradă mole- Şelii, apoi fiind izbite de suferinţă şi boală.Bagă de seamă să nu te bucure numai

51 Plăti de metal strălucitor, folosite în antichitate şi ca podoabă pentru cai şi ca decoraţie militară.

52 Pătură bogat ornamentată, care se punea pe cal sub şa, ' *Annius* Verits, bunic din partea tatălui, de trei ori consul şi prefect al-Romei.

ia

mincărurile îngrămădite în burtă, ci buna dispoziţie adunată în su- îlet, căci acelea, transformate în gunoi, se scurg ca o apă, cu ele odată pierind şi mulţumirea, pe cînd voia bună, chiar dacă sufletul părăseşte trupul, rămîne pururea nepieritoare şi întreagă.

29. In timpul ospeţelor, aminteşte-ţi că ai două în. grija ta : trupul şi sufletul şi că orice ai să dai trupului se împrăştie pe dată, pe cînd orice vei da sufletului, se păstrează pretutindeni şi oricind.

30. Nu amesteca mînia cu somptuozitatea, folosindu-te de ele în acelaşi timp, căci somptuozitatea ţîşneşte ca o seînteie în faţa trupului şi piere nu după mult timp, ¿ar mînia, odată pătrunsă în inimă, rămîne acolo pentru multă vreme. Fii deci cu băgare de seamă, ca nu cumva îmboldit de mînie, să jigneşti pe cei primiţi cu măreţie şi fast, ci mai degrabă înveseleşte-i cu simplitatea şi fermecătoarea ta bunăvoinţă

31. Ingrijeşte-te ca la ospeţele tale să nu fie cei care servesc, mai mulţi decît cei serviţi, căci este nefiresc să slujească multe suflete, unor canapele [2] puţine.

Şi mai bine este ca toate treburile tale să le faci cu mîna ta, ba chiar cînd te aşezi la masă împărţi darnic mîncămrile aduse, cu slujitorii. Iar dacă, un asemenea lucru, la un moment dat ţi-ar provoca nemulţumire, aminteşte-ţi totuşi că, în timp ce tu te odihneşti, eşti servit de către cei fără odihnă, pe cînd mim in ci, de către cei care nu mănîncă, în vreme ce bei, de către cei care nu beau, în timp ce tu flecăreşti, de către cei care tac, pe cînd te veseleşti, de către cei mîhniţi. In felul acesta, nici nu te vei aţîţa, mîniinidu-te în chip nefiresc, nici nu te vei purta cu asprime, faţă de altul, fiind întărîtat în tine însuţi

32. .A fi certăreţ, iubitor de gîlceavă, este nefiresc pretutindeni, în orice împrejurare ; cu atît mai mult, deci, la petrecerile' cu băuLură, căci nici cel beat nu are ce să înveţe pe cel treaz, nici un om sobi-u nu poale educa,' în vreun fel, pe cel care se îmbată. Iar acolo unde nu există seriozitatea sobrietăţii, truda pentru un scop educativ se arată a fi zadarnică,

33. Greierii sînt pricepuţi în ale muzicii, dar melcii sînt lipsiţi de voce. Pe aceştia îi bucură ţinuturile umede, iar pe cei dinţii, locurile uscate. Pe unii îi atrage rouă şi, din cauza ei, ies din cochilie. Pe ceilalţi îi stîrneşte soarele aprins de amiază şi în această dogoare se îndeamnă la cîntec. Aşadar, dacă vrei să fii un om iscusit şi uşor adaptabil, în timpul banchetelor, cîncl mintea e îmbibată cu vin, nu-i îngădui să se avînte şi să se terfelească, cînd însă, în adunări, te simţi îmboldit de raţiune, atunci po-runceşte-! să expună şi să cînte preceptele dreptăţii.

34. Pe cel cu care te întreţii într-o conversaţie, consi- deră-1 judicios, într-una clin aceste trei categorii : sau ca mai distins, drept inferior sau egal. Dacă-I socoţi mai distins şi mai bun, se cuvine să-1 asculţi şi să te laşi convins de către acesta. Dacă-1 consideri inferior, dă-ţi silinţa şi—1 sfătuieşte. Dacă-1 socoţi egal, fii la o vorbă cu el. în acest fel, nicicînd nu va fi pricină de gîlceavă.

35. Este de preferat ca, cedînd adevărului să înfrîngi o părere, decît cedînd unei păreri să fii înfrint de adevăr.

36. Cînd cauţi adevărul, nu căuta cu tot dinadinsul să învingi în toate, căci aflînd adevărul, vei ajunge să nu mai fii înfrint nicicînd.

37. Adevărul izbîndeşto prin el însuşi, iar părerea prin aparenţele exterioare.

38. E mai bine să trăieşti cu un singur ora liber şi să te păstrezi fără teamă şi liber, decît să robeşti împreună cu mulţi.

39. Ceea ce tu eviţi să înduri, nu încerca în dauna altuia. Fugi de sclavie, fereşte-te să-ţi robească cineva, căci dacă îngădui să iii slujit, îţi dai seama că mai întîi, tu însuţi ai devenit sclav, fiindcă nici viciul n-are nimic comun cu virtutea, nici libertatea cu robia,

40. Pentru că, întocmai cum, cel sănătos nici nu vrea să fie îngrijit de către bolnavi, nici nu vrea să îmbolnăvească pe cel cu care îşi duce viaţa, tot astfel un om liber nu îngăduie nici să fie slujit de către sclavi, nici să-şi robească semenii.

41. Cel care doreşte să se menţină, în afara sclavilor, să se dezlege el însuşi de sclavie, iar liber vei fi, eliberîndu-te de pofte. Căci nici Aristide, nici Epaminondas, nici Lyfiurg n-au fost supranumiţi, unul ,,eel drept", celălalt „zeul", iar celălalt „mîntuitorul", pentru că au fost bogaţi sau fiindcă erau stăpîni de sclavi, ci întrucît au izbăvit Grecia de robie, deşi erau săraci.

42. Dacă vrei să-ţi cîrmuieşti bine gospodăria, imită pe Spartanul Lycurg, adică felul în care acesta, fără să încingă cetatea cu ziduri, ci întărind pe cetăţeni cu virtute, a păstrat cetatea liberă pe vecie. Asemenea şi tu, nu. cuprinde o curte mare, nici nu înălţa turnuri înalte, ci întăreşte pe cei cârc l-ocuiesc împreună cu tine, cu bună-crc- dinţă, cuget curat şi dragoste şi nimic vătămător nu se va ivi împotriva acesteia, chiar dacă o vor asedia întreaga oştire a viciilor.

43. Nu-ţi împodobi casa cu tablouri şi basoreliefuri, ci zugrăveşte-o cu simplitate, căci acelea fiind străine de casă, cu uşurinţă devin o

amăgire a ochilor, pe cînd zugrăveala fiind făcută odată cu casa, este nepieritoare şi permanentă podoabă a locuinţei.

Străduieşte-te să aduni în locuinţa ta mulţimea prietenilor şi nu o cireada de boi

.40. După cum lupul este asemenea cîinelui, tot astfel linguşi torul, seducătorul şi parazitul, ca formă sînt asemenea prietenului. Aşadar, păzeşte-te să nu primeşti, fără să ştii, în locul unui cîine de pază, nişte lupi răpitori.

49. Este o lipsă de bun gust să te străduieşti să-ţi fie admirată locuinţa datorită strălucirii stucaturilor de gips. A-ţi ilumina sufletul cu buna-credinţă faţă de semeni înseamnă însă o îmbinare a iubirii de frumos cu iubirea de om.

50. Dacă admiri Ia început lucrurile mărunte, te arăţi nevrednic de cele mari. Dacă dispreţuieşti însă lucrurile mărunte, te vei bucura de o admiraţie fără rezerve.

51. Nu se află nimic mai meschin decît desfrînarea, lăcomia şi trufia şi nu este nimic mai înălţător decît măreţia inimii, amabilitatea, omenia şi bunăvoinţa binefacerii.

52. Sînt consideraţi morocănoşi filozofii care nu învaţă că plăcerea este rînduită de natură şi dezvăluie că scopul vieţii, potrivit cu natura, este spiritul de dreptate, moderaţia, libertatea. Cum oare să se bucure sufletul şi să se însenineze, aşa cum susţine Epicur, datorită celor care sînt în avantajul corpului, fiind însă de importanţă mai măruntă, îar de acelea care reprezintă pentru sine bunuri de cea mai mare însemnătate, să nu se înveselească. Căci mie, totuşi mi-a dăruit sfiala modestiei şi roşesc întotdeauna cînd mi se pare că spun ceva ruşinos.

Această tresărire nu-mi îngăduie să institui plăcerea drept binele şi finalitatea vieţii,

53. în Roma, femeile au totdeauna în mînă *Republica,* lui Platon, în care se socoteşte potrivit ca femeile să fie comune, fiindcă ele se opresc cu mintea la cuvintele acelui autor si nu la gîndirea lui ; el nu recomandă să nu se căsătorească şi să nu locuiască împreună un bărbat cu o femeie, voind, după aceea, ea femeile să devină comune, ci, înlăturînd acest fel de căsătorie, el instituie totuşi un alt gen de convieţuire. Totdeauna însă oamenii se bucură cînd află justificare pentru propriile lor greşeli, pe cînd filozofia afirmă că nici degetul măcar nu se cuvine să fie întins la întîmplare.

54. Plăcerile, cu cit se repetă mai rar, cu atît farmecă mai mult,

55. Dar dacă cineva depăşeşte măsura, cele mai fermecătoare lucruri devin cele mai plictisitoare.

56. Din această cauză este ridicat în slăvi, pe drept cuvînt Agrippinos, fiindcă deşi om de cea mai marc valoare, nu se lăuda niciodată, iar dacă vreun altul o făcea, roşea deîndată. Acesta era un astfel de om, încît, totdeauna, scria un cuvînt de laudă chiar pentru întîmplările neplăcute ce se iveau în viaţă. De pildă, dacă-1 zguduia febra, un cuvînt de laudă pentru febră, dacă era puţin preţuit, pentru lipsa de faimă. Dacă era trimis în exil, pentru exil. Se spune chiar, că odată, cînd era gata să prînzească, i s-a înfăţişat unul care i-a comunicat că Nero a poruncit să plece în exil, iar acesta ar fi ¡afirmat : „Prin urmare, o să iau prînzul în Aricia".

57. Diogene spunea că nici o trudă nu este bună, clacă finalitatea acesteia nu reprezintă îndrăzneala cinstită a sufletului, vigoarea spiritului şi nu a trupului.

58. După cum o balanţă dreaptă nu are nevoie, ca să fie verificată, de o alta dreaptă, nici nu este judecată de către una st limbă, nici judecătorul cel drept nu este corectat de cel drept, nici nu este apreciat de către altul nedrept,

59. După cum linia dreaptă nu are nevoie de o alta dreaptă, nici dreptatea în sine, nu simte lipsa unei alte dreptăţi.

60. Să nu te laşi judecat de un alt judecător, înainte de a te judeca tu însuţi în acord cu dreptatea însăşi.

61. Dacă vrei să faci corecte judecăţile tale, nu te strădui să cunoşti pe nici unul dintre învinuiţi sau dintre cei care pledează, ci fondul procesului în sine.

62. Nu te vei poticni, în judecarea altora, deloc, dacă tu însuţi, în viaţă, nu calci strîmb.

63. E de preferat să judeci drept şi să fii criticat, pe nedrept, de către condamnat, decît să judeci strîmb şi să fii dojenit, pe drept cuvînt, de către natură şi conştiinţă.

64. După cum piatra, cu care se încearcă aurul, nu este încercată la rîndul ei, cu ajutorul aurului, tot astfel, nici ceea ce menţine spiritul de discernămînt.

65. Este ruşinos ca judecătorul să fie judecat de către alţii.

66. După cum, nu poate fi nimic mai drept decît ccea ce este drept, tot astfel nu există nimic mai just, decît dreptatea.

67. Care dintre noi nu admiră fapta lui Lycurg Spartanul, Fiindu-i smuls im ochi, de către un cetăţean oarecare, cînd i-a fost dat făptuitorul de către popor, ca să-1 pe- clepească cum vrea, el 1-a cruţat. Apoi îi dă educaţic şi după ce scoate din el un om adevărat, îl înfăţişează în teatru, Spartanilor uimiţi şi spune : „Acesta mi-a fost încredinţat de către voi, pe cînd era nechibzuit şi violent, acum vi-1 dau înapoi, echilibrat şi plin de omenie".

fiii. Pittacosfiind vătămat clc cineva, deşi avea posibilitatea să-1 pedepsească, 1-a absolvit de vină pe acesta, zi- cînd : „Este mai bună îngăduinţa decît pedeapsa, deoarece îngăduinţa se potriveşte firii noastre, pe cînd răzbunarea este caracteristică naturii fiarelor".

69. Cea mai de seamă realizare a naturii este să îmbine şi să armonizeze pofta cu buna-cuviinţă şi cu utilul.

A considera că vei fi nesocotit de către alţii cu uşurinţă, dacă nu vei vătăma cu toată vigoarea pe duşmanii cei mai de seamă, este specificul izbitor al oamenilor josnici şi nesăbuiţi. Căci, Ia drept vorbind, dacă proiectăm o atitudine dispreţuitoare, asupra celor neputincioşi să facă răul şi să rănească, cu atît mai mult se proiectează dispreţul asupra celor incapabili să fie folositori

70. .Cînd te năpusteşti cu ameninţări şi violenţe împotriva cuiva, adu-ţi aminte să-ţi spui că eşti totuşi bun. Nu vei mm săvirşi nici o brutalitate -şi vei trăi viaţa fără mustrări de conştiinţă, fără să dai socoteală cuiva.

71. Se cade să ştii. că nu este uşor să te potriveşti la gînduri cu omul, dacă in fiecare zi nu asculţi şi nu spui aceleaşi lucruri şi nu înţelegi viaţa în acelaşi fel cu el.

72. Nikias era atît de activ, încît de multe ori întreba pe cei din familia şi casa sa, dacă au făcut baie şi dacă au mîncat.

73. Războinicii romani, tîrîţi de violenţa lor, se pregăteau să atace pe At'himede, care sla aproape dc intrarea în cetate. Aceasta însă, indiferent pentru viaţa sa trupească, desena figurile sale geometrice.

74. Proprietarul de corăbii Lampis fiind întrebat cum şi-a dobîndit averea, a spus : „Nu prea greu, pe cea mare, dar cu multă trudă, pe cea mică".

75. Solon fiind întrebat de către Periandros, la o petrecere, dacă tace din cauza insuficienţei vorbelor sau fiindcă este istovit, a spus că fără nici una din cauze, cel istovit poate să tacă la un banchet.

76. In tot ce făptuieşti, nimic să nu-ţi fie în cuget, clecît preocuparea dc a exista în siguranţă, iar tăcerea dăruieşte mai multă siguranţă decît vorba. A da drumul la gură înseamnă să provoci în toate cîte vor fi separaţia strictă între gîndire şi vorbă.

77. După cum focurile de pe ţărmuri, care ridică, din vreascuri puţine, flăcări îmbelşugate, asigură certitudinea trebuitoare corăbiilor care plutesc în largul mării, tot astfel bărbatul strălucit, deşi el însuşi se mulţumeşte cu puţin, aduce servicii nepreţuite concetăţenilor.

După cum, ca să conduci iscusit o corabie, înveţi, în toate amănuntele ei, ştiinţa cîrmuirii corăbiilor, îţi este cu putinţă şi ţie, după cum a fost vorba acum pentru întreaga corabie, să cîrmuiesti întreaga ţară, numai învăţînd aria guvernării

78. .Dacă-ţi propui să înfrumuseţezi oraşul, împodobeş- te-te mai întîi pe tine cu monumentul cel mai frumos al amabilităţii, spiritului de echitate şi binefacerii.

79. Vei fi, în cel mai înalt grad, un binefăcător al Statului, nu dacă ridici coloane şi acoperişuri, ci dacă dezvolţi vigoarea spiritelor, căci e de preferat să locuiască în colibe umile suflete măreţe, decit să se ascundă în palatele măreţe, suflete ticăloşite de slugi.

. 82. Nu împestriţa înfăţişarea pereţilor casei tale cu pietre din Eubeea sau din Sparta, ci mai degrabă încrustează, drept podoabă, piepturile cetăţenilor şi magistraţilor, cu felul de gîndire şi de educaţie grec, căci oraşele se cîr- muiesc bine cu ideile bărbaţilor deosebiţi, nu cu pietre sau cu lemn încrustat.

83. După cum, dacă ai de gînd să creşti lei, nu te interesează splendoarea cuştilor, ci însăşi natura şi atitudinea animalelor, tot astfel, dacă ai de gînd să îndeplineşti rolul de conducător al cetăţenilor, nu te preocupa atît de strălucirea podoabelor cît de bărbăţia celor care-ţi dăruiesc ataşamentul lor.

84. După cum îmblînzitorul de cai nu hrăneşte numai pe cei supuşi dresajului, îngăd uindu-şi să înfometeze pe cei care muşcă încă zăbala, ci deopotrivă îi hrăneşte şi pe unii şi pe alţii împărţindu-şi activităţile, ca pe unul să-1 perfecţioneze, iar pe altul să-1 aducă Ia acelaşi nivel, chiar folosind forţa, tot astfel bărbatul plin de grijă, cunoscător al vieţii politice, se străduieşte să recompenseze pe cei mai buni dintre cetăţeni, iar pe ceilalţi nu-i distruge 4in- tr-odată, ci, fără să pizmuiască felul de trai al ambelor categorii, dimpotrivă, îi educă şi apasă cu mai multă rigoare pe cel care stă împotrivă raţiunii şi legii.

85. întocmai cum, nici gîsca nu se înfricoşează de gî- gîit, nici oaia de behăit, tot aşa să nu te înspăiminte nici pe tine vocea unei mase de neghiobi.

86. Precum nu le influenţează, oricît de stăruitor ar pretinde mulţimea ceva din bunurile proprii. Lot astfel să nu te abată mulţimea. înduplecîndu-Le să judeci cu strîîmbătate.

87. Ceea ce se datorează Statului, dăruieşte-i din proprie iniţiativă şi niciodată nu ti se va cere ceva ce nu i se datorează.

88. După cum soarele nu aşteaptă nici imprecaţii, nici formule de vrajă, ca să se ivească, ci străluceşte deodată, direct, fiind primit cu saluturi de îneîntare de către toţi, tot astfel, nu aştepta nici tu aplauze, laude, zgomot de surle şi trimbiţi ca să săvîrşeşti o faptă bună, ci fă binele, din voia ta proprie şi vei fi iubit asemenea soarelui.

89. Nici corabia nu se găseşte în siguranţă, prinsă într-o singură ancoră, nici viaţa, ţinută de o singură nădejde.

90. Si genunchii şi speranţele trebuie să înainteze in limitele a ceea ce este cu putinţa.

91. Thales, fiind întrebat tind va, care este lucrul cel mai folositor, a răspuns : „Speranţa, fiindcă alunei cînd nu mai este nimic din celelalte, ea singură rămîne".

92. Este mai necesar să fie tămăduit sufletul, clecît corpul, căci este mai bine să mori, decît să duci o viaţă ticăloasă.

93. Pyrrhon [1] spunea că nu e nici o diferenţă, între a trăi şl a muri. Cineva, atunci. 1-a întrebat : „Tu, oare, de ce nu mori ?" „Tocmai pentru aceasta, a răspuns Pyrrhon, fiindcă moartea şi viaţa nu se deosebesc întru nimic".

94. „Ciudată este natura şi iubitoare a vieţii", după cum spunea Xenophon. De aceea îndrăgim şi îngrijim trupul care este cel mai dăunător şi cel mai pîngărit

din toate. Dacă însă. numai cinci zile, ar trebui să îngrijim trupul vecinului, n-am suferi o asemenea neplăcere. Imaginează-ţi,

' *Pyrrhon din Elin* — 565-275 i.e.n.. cle\iil lui Anaxavhos şi şef al şcolii sceptice.

de pildă, că trezit cu noaptea în cap, ai de frecat nişte dinţi străini, că după săvîrşirea nevoilor fireşti, ai de spălat părţile cu pricina. Este, deci, pe de-a-3ntregi.il uimitor, să iubim un lucru, căruia zi de zi, îi slujim atit de mult.

Acum umplu sacul, acum îl golesc. Ce poate fi mai nesuferit decît aceasta ? Trebuie totuşi să mă supun voinţei divine. De aceea, rămîn în viaţă şi îndur să spăl acest trup bicisnic, să-1 îmbuib şi să-1 învelesc. Iar odinioară, cînd eram mai tînăr, încă şi mai multe obligaţii îmi rînduia şi cu îl îngăduiam fără crîcnire. Prin urmare, acum, de ce nu suportaţi cînd natura ne răpeşte acest trup, ea fiind aceea care ni 1-a dăruit ? Spun, fiindcă îl iubesc. Dar, după cum tocmai afirmam, însăşi această capacitate de a-l iubi, tot natura ţi-a dat-o. Ori natura însăşi îţi spune : „De acum încolo, îndepărtează acest trup şi să nu mai ai cu el nici o treabă".

95. Dacă îşi sfîrişeşfce viaţa, tînărul se plînge împotriva zeilor, că divinitatea îi pricinuieşte neajunsuri, făcîndu-1 să înceteze din viaţă prea devreme, dacă bătrînul se stinge, cirteşte fie că este înglodat în griji şi afaceri, fie că este răpit tocmai cînd trebuia să se odihnească [53] şi astfel, în aceeaşi măsură, oricînd se înfăţişează moartea, rivneşte să vieţuiască, trimite după doctor şi cerc de la acesta să nu-şi cruţe nici efortul, nici sîrguinţa. Cu adevărat

53 Acest pasaj nu se găseşte în alte lecţiuni, textul din manuscrise find corupt şi greu de înţeles, GessnerUs îl acceptă însă ca un corelativ al propoziţiei anterioare.

uimitor, zic, silit aceşti oameni, care, nici să trăiască nu vor, nici să moară.

96. Trebuie să fie preferată o viaţă mai scurtă, dar virtuoasă, decît una mai lungă şi netrebnică, în orice împrejurare şi în orice moment.

97. Pe cînd eram copii, cei care ne-au zămislit, nc-au încredinţat educatorului, să ne supravegheze pretutindeni pentru, a nu fi vătămaţi. Cînd am devenit bărbaţi, divinitatea ne-a încredinţat conştiinţei noastre, sădită în noi de către natură, ca să ne păzească. In nici un fel, aşadar, nu trebuie subapreciat acest paznic, fiindcă altfel, vom nemul-ţumi şi pe zei şi vom fi şi potrivnici propriei noastre raţiuni conştiente,

9ii. De bogăţii nu trebuie să te foloseşti, ca de un material oarecare, în acelaşi fel în toate împrejurările.

99. Prin urmare, mai degrabă trebuie rivnită de către toţi virtutea, decît bogăţia nesigură şi primejdioasă pentru cei naivi şi fără judecată. Căci viciile se dezvoltă datorită belşugului. Căci cu cît este mai nesăbuit cineva, cu atît se .semeţeşte mai mult, putînd să-şi potolească turbarea dezmăţurilor sale.

100. Nici măcar să nu-ţi treacă prin gînd să faci, cele ce nu trebuie făptuite.

101. Gîndeşte-te îndelung, înainte de a spune ori de a face ceva, fiindcă n-ai siguranţă că vei putea reveni asupra celor spuse sau făptuite.

102. Orice împrejurare este sigură pentru cel care trăieşte împreună cu dreptatea.

103. Corbii scot ochii morţilor, cînd aceştia nu le mai sîiit de nici un folos. Linguşitorii nimicesc sufletele celor vii şi scot ochii acestor suflete.

104.Mînia maimuţei şi ameninţarea linguşitorului tre-. buie considerate în acelaşi fel.

105.Primeşte pe cei care doresc să fie sfătuiţi cu cele mai de folos recomandaţii, dar nu pe accia care se silesc să linguşească la orice prilej. Căci cei dintîi văd utilul în adevăr, pc cînd ceilalţi se adaptează, în raport cu părerile celor mai puternici şi, întocmai ca umbrele după trupuri, se pleacă, priil cuvinte, în faţa acestora.

106. înainte de a dojeni pe cineva, să te preocupe mai întîi sentimentul de pudoare şi reputaţia celui dojenit. Căci cei ce nu mai pot roşi sînt cu neputinţă de îndreptat.

107 O simplă dojana e mai bună decit ocara. Căci dojana e binevoitoare şi prietenoasă, pe cînd ocara este aprigă şi jignitoare prin xdolenţa ei cea dinţii îndreaptă pe cei ce cad în greşeală, pe cînd cealaltă doar li îndirjeşte.

108. Dă întotdeauna oaspeţilor, sau săracilor, din tot strins sau din tot ce ai, căci cel care nu dă celui

lipsit, nici ei însuşi nu va primi, cînd duce lipsă.

109. Cineva ax dat îmbrăcăminte călduroasă unui pirat aruncat pe ţărm şi păgubit de furtună, apoi conducindu-1 la casa sa, i-a procurat, de îndată, toate cele de trebuinţă. Fiind dojenit de către altcineva, după aceea, că se face binefăcătorul celor netrebnici, a spus : „Eu n-am cinstit pe omul acesta, ci, în el, am respectat ceea ce este general uman".

110. Nu trebuie reţinută pentru sine orice plăcere, ci numai aceea întemeiată pe bine şi pe frumos.

11. Opoziţia împotriva plăcerilor este specificul omului raţiona.!, pe cînd prostul se lasă cu totul în robia lor.

112. Plăcerea aruncată înainte, ca o momeală a tuturor viciilor, tîrăşte cu uşurinţă sufletele mai pofticioase către undiţa pierzaniei.

113. Preferă să înfrînezi poftele, decit să fii înfrînat din cauza lor.

114. Nimeni nu este un om liber, dacă nu se domină pe el însuşi.

115. Viţa de vie rodeşte trei feluri de struguri ; primul, al dezmăţului, al doilea, al beţiei, al treilea, al cutezanţei nechibzuite,

116. Cînd eşti asupra chefului nu îndruga vrute şi nevrute ca să-ţi dovedeşti cultura şi educaţia, căci îţi arăţi atunci şi amărăciunea bolnavă din tine.

117.Cine a băut mai mult decît trei pahare de vin, este beat şi, chiar dacă nu se cunoaşte că e beat, a întrecut totuşi măsura

113. Zi de zi, îndreaptă-ţi gîndul către cele divine, mai des decît spre masă.

119. Gîndul la zei să-ţi fie mai neîntrerupt decît respiraţia.

120.Dacă îţi vei aduce aminte totdeauna că în tot ceea ce faci, deasupra sufletului şi trupului stă zeul ca supraveghetor, nu vei greşi în toate cererile tale adresate Lui, nici în faptele tale şi vei avea Divinitatea părtaşă traiului tău.

121. Cit este de plăcut să priveşti marea de pe ţărm ! Tot atît de plăcut este, pentru cel izbăvit, să-şi aducă în minte greutăţile din care a scăpat

122. Legile tind să îndrepte viaţa oamenilor. Nu este însă cu putinţă, cînd aceştia nu vor să suporte modificări. De aceea, meritul lor specific se arată numai în viaţa oamenilor care se lasă convinşi de acest adevăr.

123. După cum medicii sînt izbăvitorii celor bolnavi, tot aşa sînt legile pentru cei năpăstuiţi.

124.Cele mai adevărate legi sînt cele mai drepte.

125. Omul înţelept să cedeze întotdeauna în faţa legii, a conducătorului, a unuia mai înţelept decît ell

126. Cele petrecute în afară de legi sînt ca şi cum nu s-ar întîmpla.

127.La bine afli prieteni lesne, dar la rău eşti părăsit de către toţi.

128. Pe cei necugetaţi îi tămăduieşte de durere vremea, pe cei înţelepţi raţiunea.

129. Un om cuminte este acela care nu se întristează pentru ceea ce n-are şi se bucură de ceea ce are.

130. Cînd a fost întrebat de cineva, cum poate să-şi îndurereze duşmanul, Epictet a răspuns : „Fiind, tu însuţi gala orieind să-i faci cei mai mare bine".

131. Să nu stea departe de viaţa şi sarcinile publice nici un om care se simte înţelept, căci este un sacrilegiu să se sustragă de la ajutorarea celor care au nevoie de dînsul, este josnic să cedeze în faţa celor ele rea credinţă şi o nt-chibzuinţă să accepte o conducere rea, decît să cârmuiască înţelept el însuşi.

132. Să nu se considere nimeni un om deosebit, datorită rolului său de conducător, să fie îngîmfat sau să-şi dea acre faţă de alţii, ci să aibă o atitudine amabilă, deopotrivă faţă de toţi.

133. în sărăcie, cineva îşi poate duce viaţa fericit, pe cînd în bogăţie şi onoruri e foarte rar fericit. Atît de mult prevalează onestitatea sărăciei, încît nici un bărbat chibzuit n-ar schimba sărăcia cu o bogăţie ruşinoasă : chiar dacă, odinioară, Themistocles, fiul lui Neocles, cel mai bogat dintre Atenieni, a fost mai merituos în virtute, decît Aristide şi Socrate. Bogăţia acestuia însă a fost pieritoare şi a rămas obscură. Căci, împreună cu cel. ticălos, în clipa morţii toate se sting : virtutea doar este veşnică cu adevărat.

134.Căci în felul acesta a fost natura universului, aşa este şi tot aşa va fi. Evenimentele nu se petrec altfel decît cum se desfăşoară acum. Şi sînt cuprinşi în această mişcare nu numai oamenii şi toate fiinţele de pe pămînt, dar chiar şi cele cereşti, căci, pe Zcus, ccle patru elemente se arată cînd jos, cînd sus, se transformă, din pămînt se facc apa, clin apă se iscă aerul, iar acesta, la rîndul său se transformă în altele. Apoi însăşi această înfăţişare a prefacerilor se reia în sens invers. Dacă cineva a izbutit, cu puterea sa de înţelegere, să se apropie de acestea, şi se convinge să accepte de bună voie tot ce este obligatoriu, întreaga viaţă şi-o va petrece cu moderaţie şi distincţie.

135. Acela care cîrteşte împotriva celor prezente şi împotriva celor hărăzite de către soartă, este un nesăbuit in viaţă. Dar cine rabdă acestea cu demnitate şi cuget bun este considerat pe drept cuvînt un bărbat virtuos.

130, Toate se supun şi slujesc legilor universului : pă- mîntul şi iruirca, soarele şi celelalte astre, planetele şi animalele pămîntului. Acestora li se supune trupul nostru, boala, sănătatea, îndată ce ele îşi manifestă voinţa, tinereţea, bătrîncţea şi toate celelalte prefaceri de pe parcursul vieţii. Prin urmare, raţional este ca şi capacitatea, dependentă de noi, adică puterea de judecată, să n-o răzvrătim, izolată, împotriva acestui univers.

1. împăcarea sufletului cu sine însuşi este asemeni unui drum scurt şi îneîntător. Farmec şi graţie multă, trudă puţină.

2. Intăreşte-te prin această împăcare cu tine şi cu ce ţi-a fost hărăzit, căci aceasta este o poziţie fortificată greu de capturat.

3. Nimic să nu-ţi fie ele mai mare preţ decît adevărul, căci nici alegerea prieteniei nu este scutită

de frămîntările pasiunilor, în urma cărora apare zădărnicită şi întunecată dreptatea.

4. Adevărul constituie o avuţie nepieritoare şi veşnică, ne înlesneşte prilejul ca frumosul să nu se consume odată" cu scurgerea vremii, nici nu-i este înfrîntă libera exprimare de către dreptate, ci, dimpotrivă, pune în lumină ce este drept şi potrivit cu legea şi tradiţia şi desparte de acestea, tot ce nu este drept şi trebuie combătut

5. Se impune să nu ai nici sabie tocită nici o sinceritate lipsită de chibzuială şi ordine.

6. Natura a dat oamenilor o singură limbă, însă două urechi, pentru ca astfel să ascultăm de două ori mai mult decît fiecare din cele ce spunem.

7. în realitate, nimic nu este plăcut sau neplăcut prin natura sa, ci totul depinde de obişnuinţă.

8. Alege cel mai cinstit fel de viaţă, căci, după aceea, deprinderea ţi-1 va face şi plăcut,

9. Străduieşte-te să-ţi laşi copiii mai degrabă bine educaţi decît bogaţi, căci perspectivele celor bine educaţi sînt mai frumoase, decît bogăţia celor neinstruiţi.

10. O fată este pentru tatăl său, o proprietate cu totul străină.

11. Acelaşi om care a dat sfaturi bune copiilor săi, le lasă moştenire sentimentul onoarei, mai de preţ decît aurul.

12. Asprimea tatălui este o doctorie dulce, căci aduce mai mult folos decît răneşte.

13. Valoarea educaţiei asemenea celei a aurului este preţuită pretutindeni.

14. Cel care se înţelege cu ginerele său aña un fiu, cel care nu se înţelege îşi pierde şi fiica.

15. Cine îşi consolidează înţelepciunea îşi fortifică şi cunoaşterea celor ce se referă la divinitate,

16. Nimic nu este mai frumos printre fiinţele însufleţite decît omul dotat cu educaţe şi cultură.

17. Trebuie să te fereşti de prietenia celor vicioşi şi de duşmănia celor buni.

18. Caracterul inevitabil al împrejurărilor, pe de o parte verifică prietenii, pe de altă parte, alege duşmanii.

. 155 Prietenilor de faţă să le faci bine, iar despre prietenii care nu sînt de faţă, trebuie să vorbeşti frumos.

"156. Cine nu iubeşte pe nimeni să nu socotească vreodată că este iubit de cineva.

157.Se cuvine ca medicul şi prietenul să fie aleşi, după folosul real pe care-1 prezintă, nu după caracterul lor plăcut.

158. Dacă vrei să trăieşti o viaţă lipsită de necazuri, consideră evenimentele ce urmează să sur vina, la fel de ireversibile ca şi cele petrecute deja,

159.Fii calm şi senin, dar nu arăta insensibilitate ca vieţuitoarele necuvântătoare, nici inconştienţă ca cei lipsiţi de raţiune, ci ca virtuosul, pururea de veghe, care are raţiunea sa stimulent în nenorociri şi necazuri.

160.Cei care nu se mihnesc deloc in conştiinţa lor, în faţa oricăror nenorociri, ci, dimpotrivă, rezistă cu cea mai mare tărie, în orice împrejurare, aceştia sînt cei mai puternici şi în activităţile cetăţeneşti şi în cele particulare.

161.Cei bine educaţi, asemenea celor din palestre, chiar dacă se prăbuşesc, se ridică cu repeziciune şi agilitate din nenorocire. —

162.Raţionamentul trebuie să fie chemat în ajutor, în orice împrejurare potrivnică, ca şi un medic bun.

163.Neghiobul, prelungindu-şi prea mult bucuria fericirii, ca la prelungirea unei beţii, devine şi mai nechibzuit

164.Pizmătăreţul este potrivnicul delor fericiţi.

165.Cel care îşi aminteşte întotdeauna ce este omul, nu poate fi nemulţumit de nici un eveniment.

166.O bună plutire se realizează punînd tirma bine şi pînzele în vînt, o viaţă bună, ţinîhd seamă de puterea de raţiune şi de dibăcie.

167.Trebuie să guşti din fericire, ca şi din roadele toamnei, în clipa potrivită.

168.Este un nebun acela care se simte împovărat de durere, în timpul evenimentelor provocate de fatalitatea universala a naturii.

169.Din tot ce există, zeii au pus o parte în puterea noastră, iar alta nu. în tăria noastră au dat tot ce este mai frumos şi mai vrednic de rivnit, ca unii ce înşişi sînt fericiţi şi anume puterea folosirii ideilor. Cînd acestea se nasc în mod echilibrat şi corect, există libertatea, uşurinţa abundenţa gîndirii, încrederea şi buna-credinţă, statornicia, câci ideile sînt' dreptate, lege, moderaţie şi toate virtuţile. Pe toate celelalte nu le-au mai făcut dependente de noi. In raport cu acesta separmd deci lucrurile, este de datoria noastră să ne potrivim voinţei divine, să ne preocupăm cu stăruinţă de cele ce sînt în puterea noastră, iar pe cele din afara tăriei noastre, să le încredinţăm circuitului cosmic şi fie că zeii au nevoie de copiii noştri, fie de părinţi, fie de trup sau de orice altceva, să cedăm cu bucurie.

170. Cînd un oarecare tînăr se fălea, în teatru, spu- nînd : „Eu sînt înţelept fiindcă am avut

relaţii cu "mulţi filozofi", Epictet i-a spus : „Şi eu am avut relaţii cu mulţi oameni bogaţi şi nu sînt bogat",

171. Acelaşi[54] a spus : „Nu e de dorit ca cel binecrescut să vorbească cu cei fără educaţie, după cum nu e bine nici ca omul treaz să discute cu cei ce s-au îmbătat".

172. Cînd a fost întrebat care este mai bogat dintre oameni, Epictet, a răspuns, cel ce se mulţumeşte cu sine însuşi.

173. Cînd Xanthippa a reproşat soţului său Socrates, că face pregătiri cu prea multă cumpătare, să-şi primească prietenii, acesta a răspuns : „Dacă sînt din obişnuiţii casei, nu-şi vor face, din aceasta, nici o bătaie de cap, iar dacă nu sînt din obişnuiţii casei, nu voi avea nici o grijă datorită lor".

174. Tot Socrates. cînd Archelaos [2] a trimis să-1 cheme, ca să-1 facă bogat, a poruncit să se comunice acestuia următoarele : „în Atena, patru măsuri obişnuite cu fainâ de orez sînt preţuite un obol, iar din fintîni ţîşneşte belşug de apă". De aceea, dacă ce am nu-mi este îndestulător, îmi restrîng nevoile în raport cu ceea ce am şi astfel, acestea îmi vor fi îndestulătoare. Iar Polus \ cu o voce, întru nimic mai afectată, nu interpretează şi rolul lui Oedip regele şi rolul lui Oedip; cerşetorul, izgonit la Golona ? Oare, un om cu suflet nobil, arătându-se mai prejos decît Polus, să nu interpreteze orice rol încredinţat lui de către soartă, aşa cum se cuvine, cu iscusinţă ? Oare nici de Ulyse nu-şi aduce aminte, că acesta, în zdrenţe, nu era deloc mai puţin impunător, decît în faldurile mantiei de purpură ?

54 Epictet.

° Archelaos, fiu al lui Perdiccas, rege al Macedoniei, contemporan cu Socrates (secolul Vl-lea î.c.n.).

175. „Ce mă interesează, spunea de asemenea Socrates, că toate acestea sînt alcătuite clin atomi, din elemente, din foc sau din pămînt ?" Căci nu e de ajuns să cunoşti substanţa binelui şi a răului, ci măsurile dorinţelor şi aversiunilor, delimitarea temeiurilor şi a ţelurilor şi folosin- du-te de toate acestea, ca de nişte norme, să rînduieşti toate ale vieţii. Iar pe cele aflate deasupra noastră, pe acelea lasă-le deoparte. Poate că acestea sînt de necuprins pentru înţelegerea şi cunoaşterea umană. Sau, dacă le-ar putea cuprinde, ce folos ar prezenta pentru cunoaşterea celui care Ie-a înţeles. Nu cumva îşi creează, în deşert, neajunsuri, cei care le consideră pe acestea obligatorii pentru raţiunea filozofului ? Prin urmare, chiar îndemnul oracolului din Delphi : „Cunoaşte-te pe tine însuţi", este de prisos ? Ba nu, spunea, acesta nu e deloc dc prisos. Care este atunci, puterea Iul, ca îndemn ? Dacă unui dansator i s-ar recomanda să se cunoască pe el însuşi, şi-ar propune totdeauna, cu sîrguinţă să se întoarcă o clipă asupra Iui însuşi.

176. „Eşti un sufle ţel mărunt care tîră cu el un cadavru", aşa spunea Epictet

177. Spunea, de asemenea, Epictct că trebuie descoperit meşteşugul care să determine adaptabilitatea, că odată ajunşi In acest stadiu, e necesar să se vegheze cit atenţie asupra impulsiunilor, să le reducă în mod gradat, să le pună de acord cu interesul comun şi să le accepte în raport cu valoarea lor. Să se oprească cu desăvîrşire de la toate poftele, să nu respingă nimic, din cele ce depă- şesc puterile noastre.

178.„Căci disputa, spunea Epictet, nu se referă la ceva intimplător, ci la întrebarea — a fi nebun sau nu".

179.De asemenea, acelaşi Epictet spunea, după cum l-am auzit pe Favorinus[55] ca cei mai mulţi dintre cei ce se dau filozofi, sînt cam de tipul acesta — „Lipsiţi de fapte, şi plini de vorbe". „Cel mai mare filozof, spune Arrianus, declara că îndată ce cărţile şi învăţăturile filozofice pică in mîinile unui om fals sau degenerat, se strică, se descompun şi se transformă, asemenea licorii ţinute într-un vas murdar". Spunea, în afară de acestea, auzite de la acelaşi Favorinus, că două sînt vorbele pe care trebuie să le aibă în inimă omul şi să aibă grijă să li se supună şi să le respecte, că astfel va fi totdeauna fără cusur şi va trăi o viaţă netulburată. Aceste vorbe, spunea el, sînt două: menţine-te şi abţine-te.Reprezentările spiritului pe care filozofia le numeşte idei[2], nu sînt nici arbitrare nici nu depind de voinţa omului, dar forţa cu care pătrund în oameni, dorinţa de a le cunoaşte, care sînt numite de filozofi, acordul [3] spiritului cu percepţiile, acestea depind de voinţă şi se nasc la voia oamenilor. Deoarece, dacă aude un zgomot înfricoşător fie din cer, fie din cauza unei prăbuşiri, chiar spiritul înţeleptului tresare şi se înspăimîntă puţin, dar acelaşi înţelept, după ce-şi dă seama că e vorba numai de o părere a cuiva, exprimată greşit, nu mai îngăduie tresărirea sufletului, o îndepărtează, zicînd : „Se pare că nu e nimic de temut, in acestea". Spun că aici, prin această diferenţiere, se deosebesc neghiobii de înţelepţi. Căci neghiobul, orice reprezentări ar bate Ia pragul spiritului său, oricît de crude şi de grosolane, le acceptă dîndu-şi consLmţămîntul lor. Filozoful însă, după ce a tresărit scurt, schimbîndu-şi înfăţişarea şi culoarea, degrabă îşi reţine cu

55[1] Actor grec celebru, în aceeaşi perioadă.

[1] ŢI PXVTZCÎK *termen* stoic.

străşnicie părerea spunînd că nu e nimic de temut în lucrurile fără importanţă, ci că s-au îngrozit cuprinşi de o frică zadarnică, Sin faţa unei măşti false
MAECUS AURELIUS ANTONINUS

către sine

Traducere de M. Peucescu şi D, Burte
aNOTA

Opera lui Marcus Aurelius Antoninus, cunoscută şi sub numele de Cugetări, cu siguranţă, n-a fost scrisă în vederea publicării. Aceasta reiese şi din compoziţia ei, care nu înfăţişează un întreg, precum şi. din stilul folosit, nu totdeauna stilul unei opere de filozofie teoretică. în ansamblu, lucrarea ore aspectul unui jurnal, in care autorul înscrie cu rigurozitate reflecţiile sale. Se pare că acest gen de notaţii i-au folosit ca sprijin oferit de sine însuşi pentru îndrumarea judicioasă a atitudinii faţă de fiecare gînd, ¡faţă de fiecare acţiune. Deşi este menţionată încă din antichitate de biograful Suidas nu ne-au parvenit informaţii certe nici cu privire la data cînd a fost redactată, cu excepţia primelor două cărţi, datate destul de vag chiar de autor, nici cu privire la primul manuscris destinat publicului larg.

Ediţia princeps este îngrijită şi adnotată de Gulielmus Xilaiv flros (Wilhelm Xilander) şi este tipărită în anul 1558 la

Zîirich. Redactată după un manuscris *Codex Palatinus,* din secolul al XIII-lea, astăzi dispărut, este subîmpărţită de editor. Urme ale unei probabile diviziuni în mai multe cărţi conţine şi *Codex Vatica- nus A* din secolul al XlV-lea, avînd spaţii libere la începutul cărţilor I-a, a Il-a, a IlI-a, a IV-a, a V-a, a IX-a şi înaintea cărţii a XII-a inscripţia [lâekovavToltc&Topo;, Una dintre ediţiile cele mai complete, ca aparat critic şi adnotări este a lui Thomas Gata- lter 1652.

ISditia tipăriţii in 162(3 la T.yon (Lugdunum) prezintă prima împărţire Iii paragrafe, provedeu urmat şi de ediţiile următoare. ■Se cuvine să fie remarcat titlul sub care apare ediţia Oxford, AJrtrci .Vnionini *imperatoris, de se ipso ad se ipsum,* care îndreptăţeşte într-ᴅ oarecare măsură considerarea operei -ca ghid şi sfătuitor oferit de autor lui însuşi, deşi unii comentatori o socotesc ca îndreptar pentru fiul său Commodus, asociat la domnie in 11!9 e.u, după moartea lui Lucius Verus.

tn secolul al XX-tca, ediţii complete şi judicios adnotate apar în editura Teuhner, Leipzig, 1903 sub îngrijirea lui Ioannes Stick şi in colecţia *Lcs Belles Lettres,* Paris, 1925, îngrijită de A. 1, frannoy,

Traducătorii şi comentatorii contemporani ca Mattliew Arnold în lucrarea Fjssays iii *Cr:lici.<tmı* Long şi Jeremy Collier în introducerile făcuta la traducerile în engleză ale operei lui Marcus îl consideră pe drept cuvînt un moralist viu, nu un clasic împietrit în dogme rigide şi inaplicabile.

Dincolo de limitele fireşti datorite mentalităţii generale o epocii, poziţiei de clasă, lipsei unei metode ştiinţifice de wr.-r>fcare, considerăm că opera lui Marcus Aurelius dezvăluie o gindire tonifiantă garantată de libertatea de spirit cu care emul îşi impune săvîrşirea actului moral

.CARTEA A I-a

1. Dti la bunicul Vcrus.ani moştenit, caracterul frumos şi paşnic.

2. Din reputaţia şi din amintirea ce s-a păstrat celui ce m-a zămislitmi-a rămas felul de a fi rezervat şi băr- bătesc.

3. De la mama [56] am deprins pietatea şi mărinimia, puterea de a mă opri nu numai de la făptuirea răului ci chiar de la încolţirea în minte a unui asemenea gînd. De la mama am deprins şi modul de viaţă simplu, mult îndepărtat de un frai îmbuibat şi risipitor.

4. De- la străbunicul meu [57] am învăţat să nu frecventez şcoli publice ci să. mă folosesc în propriul cămin de educatori destoinici. De Ia el am înţeles că nu trebuie să cruţ nki-o cheltuială pentru atingerea unui astfel de scop.

5. De la cel care m-a crescut[58] m-am obişnuit să nu ţin nici cu Verzii, nici cu Albaştrii nici cu cei cu scuturi mici, nici cu cei cu scuturi mari [59], să îndur greutăţile cu bărbăţie, să fiu cumpătat, să fac totul prin mine însumi, să nu mă ocup in acelaşi timp de mai multe treburi, să nu dau ascultare cu uşurinţă defăimărilor.

De la Diognetos [60] am învăţat să nu-mi fac griji za-darnice, să nu dau crezare celor spuse de înşelători

56 *Dumitia LuciUa,* soţia lui Annius Verus, ea însăşi fiică de consul,
57*'L.* Catiltus *Severus,* tatăl tatălui mamei sale, prefect al Romei şi de două ori consul, literat din grupul lui Plinim cel Tinăi\
58 Probabil un sclav care avea această funcţie (lat. *nul rit or).*
59[9] Categorii de gladiatori.
60 Filozof stoic şi pictor remarcabil, originar din Babilon.

sau de vrăjitori despre descîntece sau despre izgonirea demonilor. sa nu cresc păsări, nici gîndul măcar să nu mă poarte către asemenea treburi, să nu resping părerea rostită răspicat şi sincer [61]. Datorită lui mi-a devenit familiară filozofia. prin el mi s-a oferit prilejul să audiez mai întii pe Banchius, apoi pe Tandasis şi pe Marcianus şi tot după îndrumarea lui alcătuiam dialoguri în copilărie ; el m-a obişnuit să-mi doresc pentru odihnă doar un pat simplu [B] şi cu multe altele de felul acesta, ce fac parte din felul dc viaţă grecesc[62]

6. .Pe lingă Rusticus [63] mi-am format o statornică înclinaţie '' tiv îndreptare şi de continuă îngrijire a caracterului ; am învăţat să nu mă las ispitii de vorbirea pasionată şi meşteşugită a sofiştilor, să nu mă irosesc in compuneri si speculaţii teoretice, să nu rostesc cuvintări sentenţioase pentru a determina convingeri, să nu mă arăt bărbat activ şi dispus să fac servicii, pentru a stîrni iluzii deşarte ; m-a sfătuit să nu-mi apropii un fel de a vorbi retoric, poetic sau cu vorbe de duh căutate, să nu umblu prin casă în togă senatorialănfci altele asemenea să nu făptuiesc ; tot el m-a îndrumat să-mi compun scrisorile într-un stil curgător şi simplu, în felul celor scrise de el, din Sinuessa mamei mele, să mă aplec îngăduitor şi

61[n] La inceput, cuvîntul definea dreptul atenienilor de a-şi spune deschis părerea în adunare, devine apoi termen curent, sinonim cu un mod de exprimare răspicai şi sincer.

62 A se înţelege modul de viaţă stoic.

[B] *Quintug Juniits Rusticas* maj puţin teoretician şi mai mult practician al stoicismului, prieten şi sfătuitor al lui Mai'cus AureMus mai ales in perioada maturităţii. Împăratul 1-a făcut consul iri anul[1]162 e.n. şi prefect al Romei, în anul 163.

63» Sensul cuvintului grec folosit ca termen filozofic este acela de concrpt fundamental care determină un anumit comportament.

dispus spre împăcare către cei ce mi-au greşit sau m-au nemulţumit în vreun fel. îndată ce ei se arată dornici să se căiască ; lingă el m-am deprins să cercetez totul cu rigurozitate, să nu mă mulţumească o cunoaştere generală, superficială, să nu mă pripesc şi să dau prea grabnic crezământ flecarilor. Tot el mi-a oferit prilejul să cunosc învăţăturile Iui Epic- tet[a], fiindcă mi-a dăruit un exemplar din propria sa bibliotecă.

8, De la Apollonios [4], mi-a rămas spiritul independent, tăria de a lua hotărîri bine chibzuite, neşovăitoare, Ia cheremul întîmplării ; de asemenea, să nu iau în seamă nimic altceva, nici chiar cu privire la lucrurile de o mai mică importanţă, decît îndemnul raţiunii, să râmîn mereu acelaşi şi în suferinţele crîncene şi la pierderea unui copil şi în bolile mai îndelungate. Tot lingă el mi-a fost dat să văd, dintr-o pildă vie, în mod limpede, că acelaşi om poate să fie aspru şi îngăduitor, să nu se lase stăpînit de mânie în timpul explicaţiilor ; am putut să-mi dau seama, fără putinţă de îndoială, că un om socoteşte drept cele mai mărunte daruri ale sale experienţa şi dibăcia cu care-şi împărtăşea cugetările ; de Ui el am învăţat şi cum trebuie primite .aşa-zisele favoruri ale prietenilor : nici lăsîn- du-te copleşit de ele, nici tratindu-le du indiferenţă.

Lîngă Sextus [64] am deprins omenia, am luat exemplul unei îndrumări părinteşti a familiei, mi-am format un Ideal de viaţă potrivit cu cerinţele naturii, o gravitate

64 Termenul folosit în originalul grec înseamnă „haină de ceremonie". Poate fi şi o exprimare figurată a atitudinii in relaţiile familiare.

neprefăcută, obişnuinţa observării pătrunzătoare dar binevoitoare a prietenilor, precum şi îngăduinţa faţă de oamenii simpli şi de sfătuitorii lipsiţi de experienţă. Am văzut că avea în raport cu toţi o atitudine bine cumpănită, aşa încît o discuţie prietenească cu acesta era mai plăcută decît orice linguşire, el însă se bucura de cel mai mare respect, chiar din partea aceluia faţă de cârc se arăta mai îndatoritor. L-am simţit înzestrai cu putere de înţelegere clarvăzătoare, plin de inventivitate şi spirit metodic, în aplicarea normelor obligatorii, pe drumul către o viaţă raţională : m-iim obişnuit lîngă el să nu arăt nici o exteriorizare a mîniei, sau a oricărei alte patimi, să mă păstrez calm întotdeauna, dar, in acelaşi limp. să fiu însufleţit de cea nuii mare dragoste faţă de prieteni, iar dacă laud, să o fac tiî'discretie, fără zgomot. Lingă el am învăţat să ştiu mult, fără sa mă arăt insă atoiş.ţiutpr

9. .De la ■ Alexandru[65] gramaticul am învăţat să nu aduc învinuiri neîntemeiate, să nu întimpin cu critici supărătoare, pe cei care fac vreo expunere într-un limbaj grosolan sau nepotrivit cu felul de exprimare curent; căci, cu iscusinţă, el însuşi pronunţa ceea ce trebuia spus, pro- punîndu-1 fie ca răspuns, fie ca o completare de susţinere, fie ca o participare la dezbatere asupra problemei nu asupra cuvîntului, fie printr-o altă intervenţie, aparent întîmplă- toare, dar totuşi reclamată de discuţie.

10. De la Fronto am învăţat să cunosc răutatea, perversitatea şi făţărnicia tiranilor, să-mi dau seama că, priviţi în general, cei numiţi de noi patricieni devin din ce in ce mai lipsiţi de suflet.

65 Oraş în Campania.

11. De la Alexandru Platonicul[66], am învăţat să nu răspund niciodată nimănui, prin vorbă sau scrisoare că sînţ ocupat, dacă nu mă împiedică cu adevărat o altă preocupare ; să nu resping astfel, pretextînd treburi urgente, obligaţiile izvorîte din legătura cu aceia cu care convieţuiesc.

12. De la Catullus[67] am deprins să nu fiu nepăsător faţă de acuzaţiile unui prieten, ciliar dacă se întîmplă să fiu învinuit fără temei, ci să încerc să refac raporturile obişnuite. El m-a povăţuit, de asemenea, să rostesc din suflet cuvinte fin moa se despre educatori, în felul celor spuse cu privire la Domitius şi Athenodotus şi să fiu însufleţit de dragostea cea mai sinceră faţă de copii.

De la fratele meu Severus am învăţat iubirea faţă de cei mai apropiaţi, dragostea pentru adevăr şi dreptate

66- Filozof peripatetic, retor din Selcuria, secretar al lui Marcus în expediţia din Panonia.

67 rin iui *Caiiillus,* filozof stoic, prieten al lui Marcus.

* Mancus Aurelius n-a avut fraţi. Este probabil o referire **la** Claudias Severus, filozof peripatetic, al cărui fiu a luat în căsătorie o fiică, a lui Marcus.

.Datorită lui am aflat despre Thrasea[68], Helvidius[E], Cato [69], Brutus [70], Dion [71] ; de la el am primit imboldul unei guvernări democratice, a unei cirmuiri întemeiată pe egalitate în faţa legii, pe echitate şi pe libertatea de exprimare, a unui imperiu în care să aibă cea mai mare importanţă libertatea celor conduşi ; de Ia el rni-am însuşit dorinţa statornică de preţuire a filozofiei, speranţa, încrederea continuă în sentimentele nutrite de prieteni ; el m-a îndemnat să nu fiu ascuns faţă de cei care-şi arată nemulţumirea împotriva mea, să nu pricinuiesc prietenilor preocupări cu privire la ceea ce vreau sau nu vreau, ci dimpotrivă să fiu totdeauna deschis şi sincer.

15. Sînt îndatorat lui Maximus[72] pentru stăpînirea asupra mea însumi, pentru îndemnul de a nu mă risipi în prea multe activităţi, de a avea bună dispoziţie în toate împrejurările, chiar la vreme de boală, de a avea o purtare echilibrată, deopotrivă fermecătoare şi vrednică de respect, de a înfăptui totdeauna cele propuse, trecînd peste orice dificultate ; am văzut că toţi aveau încredere în el,

68 Senator roman, stoic cunoscut, contemporan cu Nero, condamnă apologia morţii Agrippinei, tăcută de Seneca, din care cauză, la cererea lui Nero, este condamnat de senat. Se sinucide în faţa lui Demetrios Cinicul, prietenul său, o ferind u-şi singele libaţie lui Júpiter.

69 Filozof stoic, supranumit Cato din Utica.

70* Conducătorul mişcării care a instaurat republica în Roma (509 i.e.n.ţ ; şeful conspiraţiei împotriva lui fulius Caesar,

71 *Dion* din Prusa, retor, convertit la stoicism după ce Domi- tian 1-a proscris (82 e.n.), pentru simpatia arătată ginerelui lui ITittts, Flavius. S-a născut în oraşul Prusa din Bithynia, este autorul unor discursuri de etică socială şi politică cunoscute şi apreciate de ¡contemporanii săi.

72 *Claudius* Ma.rimus, filozof stoic, unul dintre intimii Iui Mar- cus, se bucura de multă consideraţie, din partea gînditorului imperial.

■M

atît în ceea ce spunea, fiind convinşi că astfel gîndeşte, cît şi în ceea oe făcea, deoarece înţelegeau că nu era nimic cu intenţie rea; din exemplul lui am dobîndit puterea să nu mă mir, să nu mă pripesc, să nu mă îngrozesc, să nu. şovăi, să nu mă simt împovărat, să nu mă arăt încurcat, să nu fiu posomorit sau prefăcut, să nu mă las tîrît de mînie, să nu fiu bănuitor ci omenos, lesne iertător şi sincer ; el m-a învăţat, de asemenea, că trebuie să arăt că am caracter drept prin natura lui, mai degrabă decît unul dobîndit prin educaţie. Acesta n-a lăsat nimănui impresia că s-ar putea crede dispreţuit de el sau să-şi închipuie că el se consideră mai bun decît cineva. în plus, ştia să facă glume pline de spirit şi de bun simţ.

16. De la tatăl meu [73], mi-a rămas atitudinea blinda faţă de oameni, calmul şi răbdarea în luarea hotărîrîlor bine chibzuite, lipsa de preocupare pentru aşa-zisele onoruri ; lîngă el am deprins dragostea de muncă, perseverenţa, obişnuinţa de a asculta propuneri privitoare la bunul mers al treburilor publice, precum şi holărîrea de nezdruncinat de a împărţi recompensele potrivit cu vrednicia fiecăruia ; cu ajutorul lui am dobîndit experienţă asupra împrejurărilor în care este necesar un efort încordat sau cînd, din contră, foloseşte îngăduitoare destinderea ; datorită lui am reuşit să-mi înfrînez pornirile pătimaşe pentru adolescenţi şi mi-am format simţămîntul egalităţii

73 A se înţelege tatăl adoptiv. Autorul se referă la împăratul Antoninus Pius iniţial la tatăl său Annius Verus, Antoninus Pius a căsătorit pe fiica sa Faustina -cu Marcus, in anul 140 e.n. deşi erau veri primari. Apoi, in acelaşi an 1-a adoptat dîndu-i numele Marcus Aurelius Antoninus, titlu de Augustus şi prerogativele.

sociale; i-am preţuit tactul de a nu impune prietenilor să cineze totdeauna cu el, sau să-1 însoţească în călătorii, din obligaţie, precum şi de a oferi aceeaşi bună primire chiar şi acelora care, siliţi de anumite treburi, lipseau de la Curte o vreme ; am deprins, de asemenea, datorită lui, pasiunea de a examina în amănunţime şi cu tenacitate, dar fără a căuta nod în papură, părerile expuse la dezbaterile problemelor de interes public, respingînd soluţiile uşoare, la îndcmîna oricui. Am învăţat de la el, cum se pot păstra prietenii, fără să-i tratez eu răceală rafinată, dar nici cu interes prea arzător, era în toate împrej urările împăcat cu sine, dăruit cu o statornică limpezime de spirit. L-am avut model pentru desăvîrşita sa capacitate de prevedere a lucrurilor, de amănunţita lor punere în ordine, fără a face nimic dramatic din aceasta ; l-am văzut micşorînd, pe cît era cu putinţă, aclamaţiile şi toate linguşirile faţă de el, veghind în continuu, atît la îndeplinirea datoriilor impuse de conducerea statului cît şi la reducerea cheltuielilor pentru spectacolele publice, răbdînd Chiar nemulţumirile provocate de oricare din atitudinile sale. La exemplul său, m-am obişnuit să-mi alung teama superstiţioasă de zei, iar în ceea ce priveşte pe oameni, să nu mă preocupe grija de a cîştiga popularitatea cu orice preţ, fie prin amabilităţi linguşitoare, fie arătîndu-mă prieten al poporului de formă, ci să fiu sobru în orice împrejurare şi ferm, dar nicidecum grosolan sau amator de ciudăţenii cu tot dinadinsul. De cele oferite pentru înlesnirea vieţii, care mi s-au oferit din belşug de către soartă, m-a povăţuit să mă folosesc fără îngîmfare, dar şi Iară ezitări, aşa încît să mă înfrupt din ele, fără a-mi face din ele o deosebită grijă, atunci cînd le am, dar să nu Ie duc dorul, cînd nu le am; amintesc că

nimeni n-a spus despre el că a fost sofist, sau măscărici, sau pedant, ci bărbat matur, desăvîrşit, indiferent la linguşiri, Ln stare să reziste şi pornirilor sale şi împotriva celor ale altora. In afară de acestea, nutrea o veneraţie deosebită faţă de cei care vădeau o adevărată înclinaţie pentru meditaţie şi studiu, fără să fie jignitor însă în raport cu ceilalţi, dar şi fără să se lase atras de aceştia. întreţinea conversaţii plăcute, fiind atent, dar nu plictisitor. Chiar dacă se preocupa cu stăruinţă de propriul său trup, o făcea cu moderaţie, nici ca un îndrăgostit de viaţă, nici din dorinţa de a se înfrumuseţa, dar nici nu se neglija, aşa că datorită îngrijirii proprii, n-a avut nevoie aproape deloc, de medici, de medicamente sau tratamente exterioare. La el impresiona mai ales promptitudinea cu care deschidea drum, fără urmă de invidie, tuturor celor cu o capacitate deosebită, de pildă, în domeniul elocinţei, sau al cunoaşterii legilor, sau al însuşirii moravurilor, ori în alte domenii de activitate ; se străduia împreună cu aceştia, pentru ca fiecare să fie preţuit după deprinderile sale. Săvîrşea toate potrivit cu obiceiurile strămoşeşti, dar nu se străduia s-o arate cu tot dinadinsul, ci păzea cu sfinţenie cele pomenite din străbuni. Nu se arăta nestatornic in păreri nici nu se agita cu uşurinţă, ci îşi petrecea timpul, la fel, ocupîndu-se cu aceleaşi treburi pînă la sfîrşit. După crizele cele mai grele de dureri de cap, revenea la ocu- paţiunile obişnuite, cu mintea proaspătă şi pătrunzătoare. Şi nu avea multe secrete, ci foarte puţine şi de obicei foarte rar şi acestea toate numai cu privire la treburi listatului. Era chibzuit şi cu măsură în organizarea spectacolelor publice, în construirea edificiilor, în dărnicia căLre popor, precum şi în alte activităţi asemănătoare, deoarece îşi îndrepta atenţia asupra

acelora a căror înfăptuire era necesară, nu la renumele ce şi-ar fi făcut datorită celor săvîrşite. Nu-i plăcea să se îmbăieze la ore nepotrivite, nu avea mania construcţiilor, nu era prea grijuliu cu privire Ia felurile de mîncare, la ţesătura şi culoarea veşmintelor ori la înfăţişarea frumoasă a sclavilor ; toga sa era adusă din Lori uni de la ferma sa dc pe coastă, iar multe veşminte erau din cele ţesute Ia Lanuvium -. De cîte ori avea nevoie îşi procura cele necesare prin administratorul său din Tusculum \ astfel se desfăşura, în general, modul său de viaţă. Nu era deloc aspru, lipsit de buna-cuvimţă sau violent, nu făcea nimic în pripă şi cu efort aprig, cum s-ar spune de către cineva „a muncit pînă a transpirat", ci, dimpotrivă, cerceta în mod separat, ca şi cum avea destul răgaz, cu bună rinduială, fără să se tulbure şi, în acelaşi timp, cu agerime, chibzuind atent asupra fiecăreia din ele. Aşa că i s-ar fi potrivit de minune cele spuse despre Socratecîndva „că putea să se abţină sau să se înfrupte, după voie, din bunuri de care unii nu au tăria să se lipsească sau de care se bucură peste măsură, dacă le au." Dar tăria, stăpînirea de sine, puterea de cumpătare, în oricare din cele două situaţii sînt însuşirile unui bărbat cu sufletul echilibrat, dar de neînfrînt, aşa cum tatăl meu [74] a dovedit cu prilejul boalei lui Maximus.

17. Prin voia zeilor, am avut înaintaşi cinstiţi, urmaşi destoinici, soră bună[75], îndrumători conştiincioşi, sclavi buni, rude credincioase, prieteni adevăraţi, deci aproape tot ce se poate avea bun. Datorez zeilor că nu m-am lăsat tîrît în greşeală faţă de nici unul dintre cei pomeniţi, cu

74 Se referă la tatăl adoptiv, Antoninus Plus.
75Ania Cornificia Faustina, căsătorită cu Ummidius Quadratus.

toate că, avînd un astfel de rang, datorită poziţiei mele, dacă întîmplarea mi-ar fi dat prilej, aş fi putut săvîrşi o astfel de greşeală. Zeii binefăcători, însă, n-au creat prilejul unor asemenea fapte, pentru care oricine m-ar fi putut învinui. Datorită puterii divine, nu am fost crescut prea multă vreme în preajma concubinei bunicului meu [76], mi-am păstrat vigoarea tinereţii, n-am devenit bărbat înainte de vîrsta cuvenită, ba chiar am depăşit această vîrstă. Tot ei mi-au dat prilejul să fiu supusul unui împărat şi părinte care a reuşit să smulgă din mine orice urmă de îngîmfare şi să-mi formeze convingerea, că şi vieţuind la Curte, este posibil să nu te foloseşti de paznici purtători de lăncii, nici de veşminte deosebit de somptuoase, nici de candelabre, ori statui, sau de vreo altă întruchipare a bogăţiei şi măririi, ci dimpotrivă, stă în puterea fiecăruia să-şi aducă felul de viaţă cît mai aproape de acela al omului simplu, fără ca din această pricină să fie socotit mai umil sau mai nepăsător faţă de cum ar trebui să se comporte în situaţia de conducător, în interesul obştesc. Mulţumesc zeilor pentru că am un astfel de frate \ care, prin felul său de a fi., e în stare deopotrivă să-mi slîrnească o permanentă preocupare pentru caracterul meu, cît şi să mă bucure prin respectul şt dragostea sa, că nu mi s-au născut pruncii [2] lipsiţi de daruri naturale sau cu trupuri strâmbe, răsucite ; de .asemenea, că n-am înaintat prea mult în studiul retoricii, în poezie şi in alte preocupări, în care probabil m-aş fi cufundat cu

76[s] Această concubină a fost însărcinată de Marcus Arinius Verus, bunicul din partea tatălui, cu educaţia adolescentului Marcus Aurelius, după încetarea din viată a tatălui său, ''

totul, dacă mi-aş fi dat seama că merg pe o cale uşoară. Datorez zeilor, că m-am grăbit să rînduiese în ranguri înalte pe cei ce m-au crescut, chiar în acelea care-mi părea că şi le doresc, că nu am zăbovit cu nădejdea de a putea s-o fac mai tîrziu, ei fiind încă viguroşi. Sînt dator providenţei divine că am cunoscut pe Apollonios, pe Rusticus, pe Maximus. De asemenea, că mi s-a arătat cu claritate şi de foarte multe ori, imaginea unei vieţi trăite potrivit cu normele naturii şi în ce constă o asemenea viaţă, astfel încît să înţeleg că atît cît este în puterea zeilor, în funcţie ele darurile hărăzite, de ajutorul şi de imboldul primit de la ei, nimic nu mă împiedică să trăiesc în conformitate cu legile naturii şi că din propria-mi vină mă îndepărtez de o astfel de viaţă, fiindcă nu respect prevenirile zeilor, ba chiar s-ar putea spune, îndrumările lor. Datorez zeilor că ani un trup rezistent, orice fel de viaţă aş duce, că n-am avut legături intime nici cu Benedicta, nici cu Theodotus, că mai tîrziu chiar, cînd am căzut în mrejile dragostei, m-am vindecat grabnic, că-în numeroasele neînţelegeri avute cu Rusticus[77], niciodată n-am depăşit măsura, astfel încît să fiu obligat ¡să mă căiesc mai tîrziu. Tot prin ajutorul voinţei divine, mama mea, deşi a fost sortită să moară, fiind încă tînără, a locuit totuşi împreună cu mine, în ultimii ani ai vieţii sale ; ei m-au sprijinit, deasemeneă, ca ori de cîte ori mi-am propus să ajut un om sărac, sau pe oricine aflat în vreo altă nevoie, să nu fiu auzit vai- tîndu-mă că n-

77 Mai ales in adolescenţa împăratului, neînţelegerile iscate de gelozia între Front o şi Rusticus, pentru captarea simpatiei, augustului discipol, îl puneau adesea pe Maraus în conflict cu Rusticus.

aş avea mijloace s-o fac şi că eu însumi n-am căzut într-o atare lipsă. încît să primesc ajutor de la altul. Sînt mulţumit câ am avut o astfel dc soţie [78], atît dti ascultătoare, de iubitoare în raport cu ai săi, de sinceră şi că am avut educatori vrednici pentru copii. Mulţumesc zeilor că mi-au dăruit ajutor şi prin bunele îndrumări pe care mi le-au dat prin vise, sau că m-au. ajutat să nu mai scuip sînge şi să-mi vindec ameţeala, aşa cum au făcut cînd eram bolnav în Kaieta, ori că nu m-am lăsat prins ■în mrejele sofiştilor, atunci cînd am nutrit o rîvnă deose- bila pentru filozofie, că nu nii-am irosit vremea cu compuneri sau cu interpretarea silogismelor, că nu m-am ocupat cu explicarea fenomenelor cereşti.

Toate se datoresc ajutorului divin şi soartei.

Acestca s-au scris în ţara Quazilor[79], pc malul rî ului Gramia [B].

CARTEA a Il-a

78 Se referă la Lucius Aurelius V'erus, care a fost adoptat de Antoninus Plus, Marcuş Aurelius a acordat acestuia numele de Augustus, prerogativele de Cezar şi 1-a asociat la conducerea Imperiului, în anul 161 e.n. L-a căsătorit cu fiica sa Annia Lucitla. Mai tînăr cu zece ani decit împăratul, a .murit în anul 169 e.n,

[a] Faustina, soţia Iui Marcus, a născut 13 copii. în anul 161 e.n. o pereclie de gemeni, Commodus şi Antoninus, .care a murit la vtesta de 4 ani. Au murit apoi alţi ■cinci, la vîrste fragede, iar Commodus rămîne singurul moştenitor masculin.

79 <?imzzi, trib germanie, stabilii in Boomiu de sud şi iu Mo- ravia, Ia vest de rîul Ciranua.

[E] Astăzi rîul Gran care se varsă în Dunăre, pe malul sting, .dup» ce izvorăşte din Carpati şi scaldă Ungaria pe o lungime de cca. 260 kilometri.

■M

1. Odată cu revărsarea zorilor, obişnuîeşie-te să-ţi spui : „Urmează să întîlnesc unul care-şi vîră nasul peste tot, ori un nerecunoscător, un îngîmfat peste măsură, un înşelător, un invidios, ori unul care fuge de societate". Toate aceste feluri de a fi s-au ivit la fiecare din ei, ca urmare a necunoaşterii binelui şi răului. Eu însă, fiindcă mi-am dat seama că binele prin natura lui este frumos că răul prin natura lui este neplăcut şi ruşinos şi că însăşi structura celui ce se află în greşeală este înrudită cu. mine, nu numai prin sînge şi prin sămînţa care 1-a zămislit, ci prin spirit, partea de esenţă divină comună tuturor, nu pot fi păgubit de 'vreunul din ei ; căci nimeni nu mă poate improşca cu ruşine, iar eu nu sînt în stare să mă mînii împotriva unuia de aceeaşi natură cu mine, nici nu pot să-1 urăsc. Întrucît ne-am născut pentru a ne ajuta în muncă, ca şi picioarele, mii ni le, pleoapele, întocmai ca şirurile de sus şi de jos ale dinţilor. Prin urmare, a fi potrivnici unii altora este contra naturii, iar a te mînia şi a te îndepărta de un semen înseamnă, de fapt, a fi împotriva omeniei.

2. "Deci. aceasta sint eu : o bucată de carne, o bială răsuflare şi raţiune conducătoare înlătură cărţilenu te lăsa hărţuit de griji. Nu ţi-a fost dat, ci din roomem ce eşti deja hărăzit morţii, dispreţuieşte cele ale cărnii sînge Îmbibat cu ţarină, oase, o ţesătură de nervi, o împletitură de artere şi vene. Observă acum suflul tău vital : aer, dar nu totdeauna acelaşi, ci dat afară şi absorbit din nou, clipă de clipă. în al treilea rînd, ai în vedere că este raţiunea conducătoare ; chibzuieşte acum la ea : eşti un om bătrin, nu îngădui să-ţi fie robită raţiunea, nici să fie pradă pornirilor contrare vieţii sociale, nici să cî iţească împotriva a ceea ce ţi-a fost hărăzit, contra celor ce se întîmplă în prezent, sau să se teamă de ce va fi în viitor.

3. Tot ce se petrece în univers este o dovadă că exista o providenţă divină. Tot ceea ce aparent vine de la soartă sau de la întîmplare [80] nu se petrece în afara naturii, ci este urmarea unei urzeli şi a unei înlănţuiri ele cauze, rin- fJuită de providenţă. Toate curg dintr-un astfel de izvor, în afară de aceasta, există o forţă a necesităţii folositoare întregului univers, din care tu însuţi, eşti o parte Prin urmare, tot ceea ce produce natura întregului este bun pentru fiecare parte -şi în acelaşi timp o şi menţine. Căci după cum transformările elementelor menţin universul, tot astfel îl păstrează şi transformările celor compuse din elemente. Acestea să-ţi fie de ajuns, de vreme ce sint principii esenţiale. înlătură

80teză, nenorocirile clrept consecinţe inevitabile ale guvernării providenţei divine. Menţionăm că principiul primitiv stoic considera în limpiaren drept o cauză imprevizibilă, ascunsă raţiunii umane (Plutarch, ***De fato,*** VII, 752 a.).

deci setea de cărţi, ca să nu mori cîrtind, ci dimpotrivă, cu adevărat mulţumit, senin şi recunoscător clin toată inima zeilor.

4. Aminteşte-ţi de cîtă vreme tot amîni de azi pe mîine şi deşi te-ai bucurat de înlesnirile zeilor, tu nu te-ai folosit de acestea. Este necesar să-ţi dai seama, măcar acum, din ce fel de univers eşti o parte şi care este principiul călăuzitor al universului de unde te-ai ivit ca pîlpîire, mai ales că şi răgazul acordat de timp este mărginit, iar dacă nu te foloseşti de această împrejurare, ca să-ţi redobândeşti seninătatea, prilejul va dispărea, vei pieri tu însuţi şi o altă ocazie nu ţi se va mai oferi altădată.

5. în fiecare clipă, gîndeşte cu seriozitate, ca roman şi bărbat, să faci tot oe-ţi vine la indemînă cu o distincţie gravă şi neprefăcută, cu dragoste pentru semeni, cu spirit independent şi cu echitate şi înlesneşte-ţi uşurarea de toate celelalte gînduri, îţi vei dărui uşurare, dacă vei să- vîrşi orice activitate, cu gîndul că este cea din urmă din viaţa ta şi vei părăsi orice neglijenţă, patimă care abate de la raţiune, orice prefăcătorie, iubire de sine şi nemulţumire împotriva rînduielilor destinului. Vezi cît de puţine sînt cele pe care, dacă le stăpîneştc, cineva poate trăi o viaţă prosperă şi divină, căci zeii nu vor pretinde nimic în plus celui ce observă aceste norme.

6. Necinsteşte-te, o suflete, necinsteşte-te [81], îngîmfîn- du-te peste măsură. Nu ţi se va mai oferi din nou prilejul să-ţi recapeţi preţuirea pentru tine însuţi ; căci viaţa este scurtă pentru fiecare om, iar a ta şi-a depănat firul pînă aproape de sfîrşit. Totuşi, tu nu-ţi cauţi fericirea în respectul pentru tine, ci o aşezi în sufletele altora.

7. Te hărţuiesc in toate direcţiile nişte întîmplări care. se năpustesc asupra-ţi din afară, dăruieşt>e-ţi un răgaz de o clipă, ca să mai înveţi încă ceva bun şi încetează să te zbaţi fără rost. Fereşte-te chiar din ceasul acesta de o nouă rătăcire. Sînt neghiobi cei care se simt obosiţi în viaţă datorită celor înfăptuite şi nu-şi propun nici un scop către care să-şi călăuzească orice năzuinţă, prin urmare, orice impuls.

3. Nu cu uşurinţă poate să fie socotit cineva nefericit, fiindcă nu-şi opreşte atenţia asupra a ceea ce se petrece în sufletul altuia. Sînt însă, în mod obligatoriu, nefericiţi, cei care nu urmăresc îndeaproape tulburările propriului lor suflet

,9. Totdeauna trebuie să-ţi aduci aminte acestea: care este natura universului şi care este a mea, proprie, cum este structura mea faţă de cea a universului, ce iei de parte sînt, din ce fel de univers şi că nimeni nu mă împiedică să mă las călăuzit, atît în ceea ce fac cit şi în ceea ce spun, de natura din care sînt o parte.

---

81 Zeii n-au creat şi deci nu doresc decît binele. Natura nu săvîrşeşte decît ceea ce este bun şi necesar. Providenţa divină şi natura determină soarta, pun-ct de vedere care evidenţiază dua- . lisonul materialism dinamic — spiritualism, specific stoicismului. De aceea, viaţa conformă cu natura şi cu legea divină asigură mulţumirea, împăcarea cu sine,

10. Theophrast făcând o analiză comparată a greşelilor, aşa cum le-ar fi apreciat chiar un om mai obişnuit, spune ca un adevărat filozof, că sînt mai grave erorile care se săvîrşesc din cauza poftelor, decît acelea al căror motiv este mînia, Căci cel care se mînie pare că se abate din drumul raţiunii după o oarecare suferinţă şi cu o tainică strîngere de inimă, pe cînd cel care se înşală aţîţat de poftă, fiindcă este înfrint şi subjugat de plăcere se arată mai desfrînat, mai lipsit de caractcrul bărbătesc, în greşelile sale. Aşadar, pe drept cuvînt şi ca un filozof demn de acest nume, afirma că este mult mai vrednic ele învinuire cel care greşeşte tîrît de plăceri, decît acela care săvârşeşte o eroare dintr-un sentiment de mîhnire, căci, în general, acesta seamănă mai mult cu un nedreptăţit, care, constrîns de durere, s-a lăsat pradă miniei, pe cînd celălalt a fost împins să săvârşească o nedreptate fiindcă a fost stîrnit s-o facă de pornirile sale spre plăceri.

11. Făptuieşte, vorbeşte şi gândeşte totul, ca şi cum s-ar putea să părăseşti viaţa chiar in această clipă. Căci, dacă zeii există cu adevărat, nu este deloc primejdios să pleci dintre oameni, deoarece, cu siguranţă, ei nu te-ar arunca într-o nenorocire. Dacă, dimpotrivă, ei nu există sau nu poartă grija celor omeneşti, ce-mi foloseşte să trăiesc într-un univers lipsit de zei, de providenţa divină ?
Dar, zeii există totuşi şi se preocupă îndeaproape de cele omeneşti. Iar, pentru ca omul să nu se prăbuşească în răutăţi, cu adevărat socotite astfel, zeii au sădit în om, tot ceea ce îi este necesar pentru ca să atingă un asemenea scop. Şi, dacă şi printre celelalte ar fi fost vreun rău, zeii ar fi prevăzut şi ar fi

orînduit totul, încît, în cele din urmă, omul să nu cadă nici în răul acesta. Dar, ceea ce nu face mai rău pe om, cum ar putea să facă mai rea viaţa omului ? Natura universului nu le-ar fi trecut cu vederea, nici datorită necunoaşterii, nici fiindcă i-a fost cu neputinţă să le prevină sau să le îndrepte, dacă le-ar fi cunoscut. Dealtfel, zeii nici n-ar fi putut să făptuiască o greşeală atît de mare, fie din neputinţă, fie din nepricepere, încît binele şi răul să se abată şi asupra oamenilor buni şi asupra celor răi ; moartea însă, viaţa, faima ori lipsa de faimă, suferinţa, plăcerea, bogăţia şi sărăcia, toate acestea, deopotrivă, întîmpină şi pe cei buni şi pe cei răi dintre oameni, fiindcă prin natura lor, ele nu sînt nici frumoase, nici ruşinoase, in concluzie, fiindcă ele nu fac parte nici din categoria celor bune, nici din categoria celor rele [82]

.12. Cît de repede sînt sortite să dispară toate, trupurile, mai întîi, în materia universală, amintirile despre oameni, apoi, în nemărginirea timpului. Astfel sînt, de pildă, cele care cad *sub* simţurile noastre şi mai cu seamă cele ce ispitesc prin plăcere, înspăimîntă prin ameninţătoarea suferinţă sau cele care, datorită semeţiei deşarte, stîrnesc dorinţa de faimă. Stă în puterea spiritelor raţionale să înţeleagă cît sînt de lipsite de valoare, de vremelnice, de vrednice de dispreţ, de supuse pieirii şi morţii. Ce sînt, acum, aceia ale căror păreri şi ale căror glasuri au dat naştere faimei ? Ce înseamnă, ele fapt, a muri, de vreme ce, dacă ar cunoaşte cineva specificul morţii şi cu puterea de judecată a minţii ar împrăştia toate cele născocite de pro- pria-i închipuire, n-ar mai avea altă părere, decît că este

82 Vers din Pindar, ci Lat de Platon în *Thcaitelos,* 173, E

un produs al naturii. Iar dacă cineva se îngrozeşte de o lucrare a naturii, săvîrşeşte o copilărie, cu atît mai mult, cu cît moartea nu este numai un dat a naturii, dar este şi folositoare acestuia. In cele din urmă, ai în vedere, în ce fel este legat omul de divinitate, prin care parte din el şi cum apare rînduită aceasta ?

Nimic nu este mai bicisnic decît curiozitatea aceluia care se învîrte pretutindeni, vrînd să afle toate şi „scormonind măruntaiele pămîntului", după cum spune poetul cercetează, chiar prin presupuneri, cele ce se petrec în sufletele din apropierea lui clar nu înţelege că este îndeajuns să se apropie de geniul[s] aflat în sine şi să-1 cinstească în mod sincer. Iar slăvirea acestuia înseamnă să-1 păstreze neîntinat de patimi, de uşurinţe nesăbuite, departe de orice nemulţumire pricinuită de întîmplările venite din partea zeilor sau a oamenilor. Cele care vin de la zei trebuie să se bucure de cel mai înalt respect, datorită virtuţii lor, iar cele care rezultă de la oameni trebuie întîm- pinate cu dragoste, datorită originii înrudite. Adesea, într-un anumit fel. sînt vrednici de milă, din cauza necunoaşterii binelui şi răului ; acest beteşug nu este deloc mai mic decît neputinţa de a deosebi cele albe de cele negre

13..Chiar dacă ţi-ar fi fost hărăzit să vieţuieşti trei mii de ani, sau de tot atîtea Ori zece mii, aminteşte-ţi totuşi că nimeni nu pierde altă viaţă decîfc cea pe care o trăieşte şi, de asemenea, că nimeni nu trăieşte altă viaţă, decît cea pe care o pierde. Pînă într-atît, deci, cea mai lungă existenţă poate fi socotită la fel cu cea mai scurtă, căci pre- zentul este egal pentru toţi, chiar dacă trecutul nu este egal, iar ceea ce se pierde apare de cea mai

mică importanţă. Căci cu adevărat, nimeni nu poate pierde nici trecutul. nici viitorul. Dealfel, cum ar fi posibil să ia cineva de la vreunul ccea ce nu urc ? Trebuie deci să-ţi aduci aminte aceste două adevăruri ; primul, că toate suit identice din vecie şi că se învîrt în acelaşi veşnic circuit, deci nu este nici o deosebire, dacă un oarecare le-ar privi într-o sută de ani, în două sute sau într-un timp nemărginit. Al doilea, că şi cel cu o viaţă foarte lungă şi cel, de timpuriu sortit morţii, suferă o pierdere egală, deoarece prezentul este singurul de care puţ fi lipsiţi, fiindcă numai pe acesta ii au şi fiindcă nimeni nu pierde ce n-are.

15. „Căci totul constituie părere" [83]. Se vede limpede că sînt adevărate cele rostite de Monimos CiniculEste tot atît ele limpede şi folosul acestor cuvinte, dacă înţelesul'care li se dă nu întrece hotarul adevărului.

10. Sufletul omului, din îndrăzneală nesăbuită, se necinsteşte, de cîte ori, atît cît stă în puterea lui, devine o bubă, o tumoare a ot'dinei universale. A se arăta nemulţumit împotriva vreunuia din evenimentele carc se înlănţuie înseamnă, fără îndoială, o abatere de la natură, în care există ca părţi, structurile individuale ale celorlalte fiinţe. Se necinsteşte, de asemenea, cînd se îndepărtează cu duşmănie de vreun alt om, sau se îndreaptă împotriva lui, cu intenţia de a-I vătăma, cum fac, de pildă, sufletele celor cuprinşi, de minic. în al treilea rînd, sufletul se necinsteşte de cîte ori se lasă depăşit de plăcere sau de suferinţă. în al patrulea rînd, rîncl se preface, cînd se dovedeşte necinstit şi

---

83 Citat clin Menandru, ediţie Kocli, Iragm. 249. Filozof cinic, discipolul lui Diogenes, secolul al III-îea î**.e.j).**

nesincer în acţiuni şi vorbe. în al cincilea rînd, cînd faptele şi înclinaţiile sale nu sînt îndreptate către un scop, ci se produc la întîmplare, anapoda, cu toate că şi cele mai mărunte fapte trebuie să se iveasică, ridicîndu-se spre o finalitate Iar penti-u om. fiinţă raţională, finalitatea este să se supună raţiunii şi legilor celei mai respectate cetăţi, celei mai respectate orinduiri.

17. Durata vieţii omeneşti este doar un punct clin vecie, substanţa vieţii un flux care curge continuu, senzaţiile, bezne, întreaga alcătuire a trupului sortită unei grabnice putrefacţii, sufletul o volbură, soarta greu de ghicit, faima, îndoielnică. Cum s-ar spune, într-un cuvînt, ale trupului sînt ca o-apă curgătoare, iar ale sufletului, abur şi vis ; viaţa este un război, popasul unui călător în ţară străină, iar faima poartă în sine ca roadă uitarea. Cine e în stare să călăuzească pe om de-a lungul acestui drum ? Una şi singură călăuză : filozofia. Aceasta însă presupune îndatorirea de a păstra geniul interior al fiecăruia departe de trufia nesăbuită, nevătămat, mai puternic decît plăcerea sau suferinţa, fără să facă nimic la întîmplare, nici cu nesinceritate sau viclenie, fără să se sinchisească de ceea ce face sau nu celălalt. în plus, încă, să primească toate evenimentele şi tot ce i-a fost sortit, ca venite din aceeaşi sursă din care el însuşi s-a ivit, iar mai presus de orice, să întîmpine moartea cu suflet împăcat, nu altfel decît ca pe o descompunere în elementele din care este alcătuită

' Asupra distincţiei dintre scop şi finalitate, cf. ţi Cicero, De iznibus *bonorum et malorum,* III, 6, 22. Orice acţiune comportă un scop, proiectat in viitor şi a cărui părăsire nu este îngăduită -atîta vreme -cit destinul nu pune nici un

obstacol, ca să facă realizarea imposibila. Finalitatea unei acţiuni este o atitudine morală : acordul statornic cu voinţa destinului nu implică obligaţia realizării scopului propus, ci doar subordonarea oricărei acţiuni unui scop.

fiecare vieţuitoare. Şi dacă pentru aceste elemente nu este deloc înspăimîntător să se transforme, fără întrerupere, unul în celălalt, din ce cauză să se îngrozească cineva datorită transformării şi descompunerii tuturor ? Căci este potrivit cu rînduielile naturii şi nu este nici un fel de rău în cele ce se produc potrivit cu rînduielile naturii.

Aceasta a fost scrisă în Carnutum [84].

CARTEA a IH-a

Nu trebuie să se ţină seamă numai de faptul că pe zi ce trece viaţa se consumă, sleindu-se şi piere, că rămîne din ea o parte din ce în ce mai mică, ci trebuie avut în vedere şi că, deşi cineva av trăi mai mult, nu este deloc sigur că, în continuare, puterea sa de înţelegere va fi îndeajuns de cuprinzătoare pentru priceperea deplină a tuturor faptelor, penlru contemplaţia care năzuieşte la cunoaşterea celor

84 Oraş în Panonia, (pe tărmul sudic al Dunării, la oca 40 de kilometri de Vindobona *(Viena).* Orosius ţi Eutrqpius ne informează că în timpul războiului cu Quazii şi Mancomanii, Marcus Aurelius a avut cartierul general in Carnutum, timp de trei ani (171—173 e.n.).

divine şi a celor omeneşti. Căci dacă vreun om ar începe să dea in mintea copilăriei, nu va fi lipsit de puterea de a respira, de a se hrăni, de a-şi face diferite închipuiri, de a se lăsa stîrnit de instincte şi atîtea altele de acest fel, în timp ce vor fi de mult stinse în el, capacitatea de a se folosi în mod propriu, de a-şi cunoaşte cu exactitate datoriile, atît ca număr cît şi ca măsură, de a face deosebiri clare intre diferitele aparenţe, de a-şi da seama dacă urmează să plece din viaţă şi altele multe de felul acestora, care toate reclamă o gîndire bine exersată. Prin urmare, graba tuturor este necesară, nu numai pentru că fiecare se apropie tot mai mult ele moarte, ci mai cu seamă pentru că puterea de gîndire şi priceperea deplină a faptelor încetează înaintea celorlalte

1. .Trebuie observat, de asemenea, că şi cele adăugate celor produse în mod firesc şi potrivit lînduielilor naturii, au în ele ceva plăcui şi atrăgător. De pildă, în timpul cop- tului, pîinea crapă în unele părţi. Totuşi acestea, crăpîn- du-se astfel, deşi au alt aspect decît cel presupus de meşteşugul fabricării pîinii, ispitind într-o mare măsură, stîrnesc o deosebită poftă de mîncare. De asemenea, la vremea cînd sînt foarte coapte, fructele smochinului plez- nesc. Tot astfel, cînd măslinele dau în pîrg, chiar cele dintîi semne ale putreziciunii adaugă fructului ceva de o frumuseţe aparte, La fel, spicele împovărate de roade cc se pleacă spre păniînt, asprele încreţituri de pe fruntea leului, balele care curg din boturile căscate ale mistreţilor şi încă multe altele, dacă le-ar aprecia cineva în raport cu particularităţile fiecăruia, cu toate că sînt departe de a fi modele de frumuseţe, fiindcă însoţesc pe cele existente în mod firesc, potrivit cu normele naturii,

şi, în acelaşi timp, le împodobesc, atrag sufletul; aşa că, dacă cineva are o simţire mai adincă şi o minte mai pătrunzătoare faţă de devenirile din univers, nu va socoti că cele adăugate,, ca elemente complementare, realităţilor fireşti, nu au totuşi o înfăţişare cît de cît atrăgătoare. Un astfel de om nu va privi cu o îneîntare mai mică fălcile deschise ale fiarelor în înfăţişarea lor adevărată, decît pe cele, prezentate de pictori sau de sculptori, care imită realitatea. Acesta, cu ochii săi sensibili, poate să întrezărească o oarecare frumuseţe şi desăvîrşită maturitate şi la un bătrin ori la o bătrînă, sau farmecul îmbobocit al copiilor. Există încă multe asemenea caro, însă. nu sînt atrăgătoare pentru lo ţi ci numai pentru acela care se află în strînsă şi sinceră armonie cu natura şi cu lucrările sale.

2. Hippocrates, după ce a tămăduit suferinţe nenumărate, s-a îmbolnăvit şi a murit. Chaldeenii, care au prezis multora moartea, au pierit, pecetluiţi de mîna destinului. Alexandru şi Pompeius şi Caius Iulius Caesar, după ce au distrus oraşe întregi din temelie, de atîtea ori şi după ce au secerat multe zeci de mii de călăreţi şi pedeştri, în liniile de bătaie, ei înşişi, în ce cele din urmă, s-au dus din această viaţă. Heraclit, după ce-a susţinut atîtea discuţii, despre distrugerea universului prin foc, umplin- du-i-se trupul cu apă, a murit mînjit cu baligă. Democrit s-a stins mîncat de păduchi[85], pe

---

85 Marcus face confuzie cu sfîrşitul lui Pherecydes, filozof ionian, (secolul al VlII-lea — al Vll-lea î.e.n.) originar din insula Svros, arhipelagul CLcladelur, considerat precursor al gîn- dirii filozofice propriu-zise, inclus între cel şapte înţelepţi ai antichităţii, ca şi Pythagora. Pentnu detalii, cf. Strabo, 487, ed. Muller 1853-1357 — şi JPlutarch, *Sulla,* 11.

[a] Aluzie la cei care l-au deterzninat pe Socrates **să** bea otravă de cucută,

Socrates l-au ucis alt soi de paraziţi Ce înseamnă, atunci, aceasta ? Te-ai îmbarcat, ai plutit pe mare, ai coborît pe ţărm, debarcă. Dacă ai plutit către o altă viaţă, nici acolo chiar, nu lipseşte providenţa divină. Iar dacă, din cauza stării de insensibilitate vei înceta să mai înduri plăcerile şi suferinţele, vei înceta, de asemenea, şi să slujeşti unul înveliş, mult inferior părţii căreia fusese ataşat, fiindcă una este cuget şi raţiune, alta ţărînâ şi putregai.

4. Nu-ţi irosi partea rămasă din viaţă, făcînd felurite închipuiri asupra celorlalţi, de vreme ce astfel de preocupări nu au i-aport direct cu interesul comun. Căci dacă te vei viri în treburile altuia, adică vei încerca să-ţi închipui c e ş i d i n ce cauză face, ce spune, ce rîvneşte, ce unelteşte şi cit« altele asemenea, vei uita cu desăvîrşire supravegherea propriei tale raţiuni conducătoare. Prin urmare, in înlănţuirea reprezentărilor se cuvine să evităm pe cele fără scop şi fără folos adevărat şi mai ales curiozitatea şi meschinăria. De aceea, obişnuieşte-te să ai în minte numai gînduri despre care, dacă ori ci ne te-ar întreba ,,ce ai acum în gînd ?'[1] să poţi răspunde spontan şi sincer „cutare şi cutare gînd". Astfel ca din răspunsuri, îndată să apară cu limpezime că toate sînt _raţionamente cinstite, pline de omenie, gîndurile unei fiinţe sociale, nepreocupată de plăceri, ori închipuiri atrăgătoare, care nu iubeşte vrajba, nici nu-i place invidia sau suspiciunea, nici altele de soiul acestora, datorită cărora ar roşi, dacă ar dezvălui că au încolţit în ei, Iar, un asemenea om, care nu amină de azi pe miine hotărîrea de a fi printre cei mai buni, este chiar din această clipă un fel de preot, un slujitor al zeilor şi foloseşte tot ce este sădit în el, tot ceea ce face pe om neîntinat de pofte, invulnerabil pentru toate

durerile şi suferinţa, de neatins de orice nesăbuită violenţă, nesimţitor faţă de tot ce este răutate. Un astfel de om este un luptător pentru cauza măreaţă de a nu se lăsa doborît de nici o patimă. întărit pînă în străfundurile fiinţei sale de spiritul de dreptate, el primeşte cu tot sufletul şi cu întreaga sa făptură evenimentele şi ceea ce-i este rînduit de destin. El nu-şi ocupă gîndul de foarte multe ori, încercînd să-şi închipuie ce face, ce spune ori ce gindeşte un altul, ci numai in clipele de necesitate publică şi pentru interesul general. El reflectează fără întrerupere la orice stadiu al activităţii sale proprii, la cele ce sînt urzite pentru sine, din cele universale. Pe acestea le păstrează imaculate, după ce s-a convins că toate sînt bune. Căci fiecărui om îi este hărăzit un destin şi fiecare om este încredinţat unui destin. Totodată, el îşi aduce aminte câ orice fiinţă raţională e din aceeaşi spiţă cu el şi că a fi preocupat de toţi oamenii este în desăvârşită armonie cu cerinţele naturii. El nu trebuie să se ataşeze de părerea tuturor ci numai de a acelora, care printr-un consens unanim, trăiesc potrivit cu natura. Cei care, însă nu trăiesc în acest fel, îşi petrec viaţa gîndind cum sînt in casă şi în afara casei, in timpul nopţii şi în fiecare zi, oricum sînt amestecaţi cu ceilalţi. Să nu punem temei pe aprecierea unor asemenea oameni, nemulţumiţi nici măcar de propria lor persoană

.5, Nu săvîrşi nimic fără voie, ori din egoism, ori fără o atentă chibzuinţă şi nici din dorinţa de a fi împotrivă. Nu-ţi înfrumuseţa cu zorzoane gîndirea, nu fi flecar, nici pisălog. Mai mult chiar, zeul din tine să fie călăuza unui bărbat, a unui om matur, a unui om politic, a unui roman şi a unui împărat, menţinut pe calea cea dreaptă, întocmai unuia care

aşteaptă chemarea ce-1 va slobozi din viaţă, fără să aibă nevoie de jurămînt sau de o mărturie omenească. Lumină senină să fie în tine, să nu ai nevoie de cîrmaci din afară, de liniştea şi de echilibrul procurat de alţii.

Trebuie, în concluzie, să fii drept prin tine însuţi, nu sprijinit prin proptele.

6. Dacă tu găseşti în viaţa omenească, ceva mai bun decît dreptatea, adevărul, moderaţia, bărbăţia, într-un cuvînt, ceva mai bun decît ceea ce împacă spiritul tău cu tine însuţi, împăcare pe care spiritul şi-o dăruieşte prin tot ceea ce face potrivit cu dreapta raţiune şi cu ceea ce i-a fost ursit, din lucrurile petrecute în afara voinţei sale, dar hărăzite lui — dacă, îţi spun ai să vezi ceva mai bun decît cele amintite acum, întoarce-te către acesta, cu întreaga ta fiinţă şi bucură-te ca de cea mai aleasă descoperire. Dacă, însă, nimic nu ţi se parc mai bun decît geniul, care sălăşluieşte în tine, şi-a supus toate pornirile proprii, îşi supraveghează atent toate reprezentările, după cum spunea Socrates [86] : „S-a smuls din vîrtejul patimilor simţurilor'[1], supus el însuşi zeilor şi purtînd de grijă oamenilor, dacă, deci, pe toate celelalte Ic găseşti mai puţin importante şi cu o valoare mai mică decît el, nu le acorda nici un loc în preocupările talc, căci odată ce te-ai lăsat tîrît sau ai înclinat către ele, nu vei mai putea, fără să te zbaţi, să atribui din nou cea mai mare grijă binelui care-ţi este propriu şi-ţi aparţine. Căci nu este drept ca eelc ele altă natură decît el, cum sînt, de pildă, laudele din partea mulţimii, puterea, bogăţia, bucuriile izvorîte din plăceri să se înfrunte cu ceea ce este bine pentru raţiune şi stat. Toate acestea,

86 Cf. Platrm, *Ttmauys,* .61., D.

chiar dacă, pentru puţin timp, par să se potrivească cu felul tău de a gîndi, te iau deodată în stăpînire şi te abat din drum, Tu insă, îţi spun, alege cu simplitate, liber, tot ce este mai bun şi ataşază-te lui. „Dar ceea ce este de folos poate fi şi mai bun"

.Dacă ţi se pare util ca fiinţă raţională, păstrează-l, dacă-1 consideri folositor ca animal, îndepărtează-1 şi păstrează puterea ta de apreciere neîmpîclită de fumurile mândriei. Numai astfel vei fi în stare să-ţi faci o temeinică cercetare.

7. Niciodată să nu preţui eşti, ca şi cum ţi-ar fi de folos, ceea ce cîndva te va constringe să lepezi buna credinţă, să neglijezi simţul ruşinii, să urăşti pe cineva, să-1 bă- nuieşti, să-1 blestemi, să fii prefăcut sau să râvneşti ceva ce trebuie tăinuit de ziduri şi de perdele. Căci cel care dă întîietate gîndirii sale, geniului său interior şi venerează virtutea acestuia, nu dramatizează o astfel de purtare, nu se vaită, n-are nevoie nici de retragere în singurătate, nici de mulţimea de însoţitori ; şi, foarte important, el va trăi fără a rîvni prea mult viaţa, fără a fugi de ea. Fie că durata acordată trupului care îi îmbracă sufletul este lungă, fie că, dimpotrivă, este scurtă, pe el nu-1 preocupă, fiindcă se dovedeşte pregătit, ca şi cum ar trebui, de acum, să plece din viaţă şi s-ar depărta de ea cu aceeaşi uşurinţă şl minte limpede cu care ar putea face orice acţiune clin cele ce se înfăptuiesc cu modestie şi bună rînduială. Căci de-a lungul întregii sale vieţi, o deosebită grijă îl stăpî- neşte : mintea să nu adopte niciodată o atitudine nepotrivită cu o fiinţă raţională şi politică.

8. N-ai să găseşti nimic putred, nimic murdar şi nici înşelător în gândirea aceluia care s-a modelat şl s-a şlefuit zi de zi. Sfîrşitul hărăzit, de destin nu va surprinde viaţa lui nedesăvîrşită, încît cineva să poată spune că actorul a fost scos din scenă, înainte de sfirşit, înainte de a-şi juca rolul pînă la capăt. Mai mult încă nu se află în el nimic slugarnic, nimic prefăcut, nu este prea ataşat de oameni, nici nu se ţine la distanţă, nu face nimic pentru care să fie tras

la răspundere, nu are nimic tăinuit în el.Cinsteşte şi preţuieşte puterea ta de judecată. Numai ea, la urma urmei, poate opri ca în raţiunea ta conducătoare să nu încolţească vreo idee potrivnică naturii sau alcătuirii unei fiinţe raţionale. Iar alcătuirea unei fiinţe raţionale pretinde statornicie şi chibzuinţă, bunăvoinţă prietenească faţă de oameni, supunerea de bună voie faţă de zei.
Aşadar, după cei ai înlăturat din minte pe toate celelalte, păstrează-le numai pe acestea puţine şi amin- teştc-ţi totodată că fiecare trăieşte numai prezentul, care este doar un punct din timpul nesfîrşit. Cit despre celelalte, sau au fost trăite, sau există undeva, dincolo de vălul de nepătruns al viitorului. Pe de o parte, deci, scurtă este vremea trăită de fiecare, pe de altă parte, mărunt este colţişorul de pământ în care-şi duce viaţa. în sfîrşit, de mică durată este şi faima de după moarte, căci aceasta depinde de şirul urmaşilor, care fiind ei înşişi grabnic sortiţi pîeîrii, nici măcar pe ei nu se cunosc îndeajuns, cu atît mai puţin pe cei morţi de mult în vechime

9. .La preceptele expuse pină acum. mai adaugă încă unul : fă o determinare, chiar o descriere a oricărei închipuiri care încearcă să se înfiripe, aşa încît să-ţi dai seama ce este în ea însăşi, in goliciunea esenţei sale, s-o priveşti în întregul său şi separat sub toate aspectele, ca să-i poţi spune numele, precum şi denumirea elementelor din care a fost alcătuită şi a celor în care urmează să se descompună. Căci, într-adevăr, nimic nu dă o asemenea măreţie de spirit ca puterea de a pune la încercare, cu metodă şi în lumina adevărului fiecare lucru din cele ivite în viaţă, de a le privi totdeauna

atît de pătrunzător, încît să-ţi dai seama ce loc ocupă în univers, ce fel de utilitate prezintă, ce valoare are pentru univers, ce valoare desemnează pentru un om, locuitor al celei mai de frunte cetăţi, faţă de care celelalte apar ca nişte mărunte gospodării. Ai în vedere, totodată, ce obiect ţi-a trezit interesul, din ce este alcătuit, înlrebîndu-te, de asemenea, cit timp i se cuvine de la natură să dăinuiască lucrului care acum mi-a determinat o anumită reprezentare şi de care virtute am nevoie faţă de el, ca de exemplu : de bunăvoinţă, de bărbăţie, de since- rítate, de bună-credinţă, de împăcarea cu mine msumi, sau de celelalte virtuţi asemănătoare ? Prin urmare, trebuie să poţi spune despre fiecare : *„Aceasta* de pildă, vine de ta zei, cealaltă se datoreşte urzelii sau depănării destinului, ori unui concurs de împrejurări sau întîmplării, *aceea* însă vine de la unul provenit din aceeaşi tulpină, de la o rubedenie, de la un concetăţean, dar care totuşi nu cunoaşte ceea ce este, pentru el, potrivit cu rînduiala naturii". Eu$_t$ însă, cunosc, din ce motiv mă folosesc de aceasta, cu bunăvoinţă şi cu spirit de dreptate, potrivit rînduielii naturale a comunităţii. Îmi propun, însă, ca scop şi aprecierea a ceea ce nu este nici bine, nici rău \ dîndu-le preferinţă în raport cu valoarea fiecăruia.

Dacă-ţi îndeplineşti menirea clipei de faţă, urmînd calea dreptei raţiuni, cu ardoare, cu tărie, cu bună dispoziţie, fără să te laşi abătut de nici o preocupare lăturalnică, dacă păstrezi curată partea divină existentă în tine. ca şi cum ar trebui sâ o restitui chiar în această clipă, dacă aderi cu tărie la acest fel de viaţă, fără-să rîvneşti nimic şi fără să te temi de nimic, mulţumit că in clipa prezentă îţi desfăşor!

activitatea potrivit naturii şi că pui o eroică sinceritate în vorbele şi în toate accentele tale, vei trai ca un om fericit

10. .Aşa cum medicii au totdeauna la îndemînă instrumentele şi aparatele necesare chiar unor intervenţii neprevăzute tot astfel şi tu să ai pregătite învăţăturile de temelie pentru ca să cunoşti cele divine şi cele omeneşti şi să faci tot, chiar lucrul cel mai mărunt, în aşa fel încît să-ţi amin- ieşti întotdeauna de sirînsa legătură dintre acestea două, de poziţia fiecăreia faţă de cealaltă. Căci nu vei reuşi pe deplin nici în treburile omeneşti fără. a avea în vedere pe cele divine, şi cu reciprocitate, afirmaţia este valabilă şi pentru activităţile referitoare la divinitate K

11. Nu mai rătăci în zadar, căci nu-ţi este sortit să-ţi reciteşti memoriile, nici isprăvile de scamă ale vechilor romani sau greci, nici extrasele din diferite tratate, pc care ţi le-ai pregătit pentru bătrîneţe. Prin urmare, grâ- beşte-te către scop şi, dacă te preocupă cumva propria-ţi fiinţă, leapădă speranţele zadarnice şi ajută-te, cît timp îţi mai stă încă în putinţă.

12. Nu se ştie cîte sensuri pot avea cuvintele : a fura, a semăna, a cumpăra, a fi liniştit, a vedea ce trebuie să fie făcut, căci aceste înţelesuri nu se realizează datorită ochilor, ci printr-un alt fel ele viziune.

111 Trup, suflet, spirit. Senzaţiile sînt ale trupului, im- pulsi unile aparţin sufletului, principiile, spiritului. Un anumit comportament, imprimat de reprezentarea obiectelor exterioare caracterizează rumegătoarele, cel hărţuit, smucii în toate direcţiile de instincte este propriu şi fiarelor sau

hermafrodiţilor, unui Phalaris [87]. de pildă, sau unui Nero Călăuza gîndirii raţionale către obligaţiile exterioare, vizibile, o au şi necredincioşii în zei'[88], trădătorii de patrie, precum şi cei care nu se ruşinează să facă totul cu uşile zăvorite. în concluzie, dacă toate aceste însuşiri sînt comune tuturor celor ce au fost pomeniţi, ceea ce rămîne ca o caracteristică proprie numai omului de bine, este adeziunea totală şi acceptarea, cu mulţumire, a tuturor evenimentelor, a tot ce a fost urzit de destin pentru el. în plus să nu murdărească geniul din el, situat în pieptul său, să nu-1 tulbure cu mulţimea închipuirilor, ci să şi-1 păstreze favorabil, să i se supună cu modestie şi bună-cuviinţă ca unui zeu, fără măcar să murmure împotriva adevărului, fără a întreprinde ceva în afara dreptăţii. Şi chiar dacă nu cred toţi oamenii şi nu sînt convinşi, în ceea ce-1 priveşte, că el îşi duce viaţa cu simplitate, rezervat, modest şi cu inima deschisă, el nu se îndîrjeşte

---

87 Este o referire la timpurile eroice, legendare, ca şi în cartea a V-a, 33.

88 Adică nu vor fi pe deplin izbutite fără o referire la cele omeneşti.

- *Phalaris,* tiran al Agrigentului, secolul al VI-lea **î**.e.n„ cunoscut in antichitate pentru moravurile sale uşoare, pentru viciile lui şi ale susţinătorilor săi. Textul îl prezintă ca prototip al corupţiei şi desMului ; pentru amănunte, <cf. Lucian din Samo- sata, *Phalaris,* 1 — şi urm.

3împărat roman, secolul **I** e.n. cunoscut pentru cruzimea **şi** nelegìuirile sale, prototip, al vieţii dominate de instincte. Intenţia morală, -deosebită de materialitatea actului, SHI- .- Bura care dă **raţiunii** posibilitatea valorificării sale, este o **capa**citate a înţeleptului.

împotriva vreunuia dintre ei, nici nu se abate din drumul spre sfîrşitul Vieţii, pe care trebuie să meargă curat, cu sufletul calm şi fără griji, slobod de orice constrîngere şi împăcat pe deplin cu propria-i soartă

.CAKTEA a (V-a

!. Ori de cile ori forţa cai'e stăpâneşte în tine[89], se păstrează în armonie cu rînduielile naturii, se comportă astfel faţă de cele ivite în cale, încît cu uşurinţă se schimbi in raport de ceea ce-i stă in putere să facă şi potrivit cu ceea ce-i este hărăzit, de soartă ; căci nu arată interes deosebit pentru nici o categorie de preocupări, ci către lucrurile vrednice de dorit - năzuieşte cu prudentă, iar din obstacolul întîlnit îşi face material pentru un nou avînt, asemenea focului ce pune stăpînire pe toate lucrurile asupra cărora se năpusteşte ; pe cînd o biată făclie îndată ar fi stinsă de oricare din aceste lucruri, strălucitoarea văpaie lo soarbe grabnic în

89 Este vorba de raţiune, forţa dominantă şi muchii-,-iLoari' a activităIii omeneşti. Pentru aceeaşi idee, ci. V, 2(1.

sine, le mistuie şi întreţinută chiar din ele, se ridică triumfătoare spre înălţimi.
Nu desfăşura nici o activitate la întâmplare şi nici în alt chip, ei săvîrşeşte totul numai adîncind preceptele t'are-ţi desăvîrşesc meşteşugul

2. .Oamenii caută pentru ei înşişi locuri retrase, case la ţară, ţărmuri de mare şi munţi. Deseori, obişnuieşti să-ţi doreşti asemenea locuri. Preferinţa aceasta este de-a dreptul foarte comună, din moment ce ţi se oferă prilejul să te închizi in Line însuţi in orice clipă doreşti. în nici un loc nu se poate retrage omul. ca să fie mai piin de Linişte şi mai lipsit de griji, decît către propriul său suflet, mai ales că în profunzimea sufletului omenesc sînt asemenea forţe întăritoare, încît îndată ce se îndreaptă spre ele, omul simte o desăvîrşită uşurare. Şi, o spun deschis, această plăcută uşurare nu este altceva decît o bună rîn- duială a minţii. Prin urmare, dăruieşte-ţi în mod obişnuit o asemenea retragere şi reîmprospătează-te necontenit.. Să fie scurte însă şi temeinice principiile din tine, pentru ca acestea, îndată ce vor sta împotrivă, să fie îndestulătoare spre a îndepărta orice suferinţă şi să te trimită înapoi fără nici o nemulţumire către activităţile spre care vei reveni. Căci, oare. împotriva cărui lucru eşti nemulţumit ? Cumva împotriva răutăţii oamenilor ? Reflectează la principiul că fiinţele raţionale au fost născute unele pentru altele, că pentru aceste fiinţe datoria de a se îngădui una pe alta este o purte componentă a ideii de dreptate, eu oamenii, de obicei, greşesc împotriva voinţei lor, iar toţi, care odinioară s-au învrăjbit, s-au bănuit ori s-au LI **rit, străpunşi de lăncii, au fost doboriţi de moarte la**

pămînt şi că pînă acum s-au făcut cenuşă. Liniştete-te, aşa, dar nu te mai frămînta ! Oare, eşti nemulţumit din cauza celor ce ţi-au fost hărăzite de natura universului ? Reîmpros- pătează-ţi, necontenit în minte întrebarea cu două aspecte : „Fie că există providenţă divină, fie că sînt doar atomi* şi din cîte argumente, cu acest, prilej, s-a arătat limpede vă universul este ca o cetate Cumva te simţi încă prins de cele trupeşti ? Chibzuieşte, atunci, că raţiunea nu are atingere cu fluxul vieţii care se mişcă între clipele plăcute şi cele trudnice, de vreme ce, în acelaşi timp, ea se stăpîneşte şi-şi cunoaşte propria-i libertate de acţiune. Gîndeşte apoi şi la cîte precepte ai ascultat despre plăcere şi durere, cu care ai fost de acord. Poate te frămintă biata dorinţă de glorie ? îndreaptă-ţi atenţia cugetului asupra repeziciunii cu care. peste toate se aşterne uitarea, spre abisul nemărginit al timpului ce se întinde veşnic şi de nestrăbătut, pe fiecare parte a eternităţii ; gîndeşte în continuare la deşertăciunea unei faime răsunătoare, la nehotărîrea şi nestatornicia părerilor celor care te laudă, la îngustimea locului în care ţi se circumscrie faima ! Căci pămîntul întreg este un punct şi ungherul locuit e o măruntă parte din el, iar în acest ungher, cîţi şi cît sînt de vrednici cei care te laudă ? Aşadar, aminteşte-ţi de retragerea în odilinitoarea dumbravă a propriului tău eu ; şi nu te mai zbuciuma pentru toate, nici nu te încorda, ci fii liber, priveşte toate activităţile ca un bărbat, ca un om, ca un cetăţean, ca o fiinţă hărăzită morţii. Iar printre cele care vor fi totdeauna în centrul atenţiei tale, înclină mai adesea spre aceste două adevăruri de temelie : primul, că

lucrurile din exterior nu au atingere cu sufletul, nici legătură, ci rămîn în afara lui nemişcătoare, că ele devin pricini de tulburare, datorită părerii care se formează în interior despre ele, de propria închipuire : al doilea, că toate cîte se văd se vor transforma într-o clipa şi apoi nu vor mai fi. Gîndeşte-te necurmat la cîte din asemenea transformări ai fost martor. „Universul este o continuă transformare, viaţa este o părere [90].

3. Dacă gîndirea ne este comună tuturor, de asemenea, şi raţiunea, datorită căreia sîntem fiinţe raţionale. Fiind de acord cu acest adevăr, înseamnă că şi raţiunea conducătoare, care porunceşte ce fapte trebuie săvîrşite şi care nu, ne este comună. Primind şi această afirmaţie, ca adevărată, rezultă că şi legea ne este comună şi, ca urmare a cel or afirmate, înseamnă că sîntem cetăţeni şi că aparţinem unui anumit organism politic, participînd la treburile publice. O ultimă concluzie ne arată, dacă cele susţinute pînă acum sînt nişte adevăruri, că universul întreg apare asemeni unui oraş. Cărei alte comunităţi politice s-ar putea spune că aparţine neamul omenesc ? De acolo, deci, din această cetate comună, provin gîndirea noastră, raţiunea conducătoare şi legea. Sau, de altundeva, de unde ? Căci, aşa cum partea pămîntească a mea a fost desprinsă dintr-un pămînt oarecare, partea lichidă dintr-un alt

---

90 Idee-a unei societăţi care înglobează toate fiinţele raţionale din univers, adică deopotrivă ţi pe oameni şi pe zei este fundamentală pentru morala socială stoică. Marcus Aurelius continuă prezentarea .şi argumentarea punctului său de vedere asupra acestei idei şi iu capitolul al IV-lea, folosind o înlănţuire interesantă de raţionamente deductive.

anumit izvor, căldura şi focul din alte surse de aceeaşi natură (căci nimic nu se iveşte din nimic, după cum nimic nu se întoarce în nimic), tot astfel şi gîndirea noastră vine de undeva.

4. Moartea, într-un anumit fel ca şi naşterea constituie o taină a naturii. Una este o îmbinare a aceloraşi elemente, în care le va descompune cealaltă. într-un cuvint nu este nimic pentru ca cineva să se ruşineze, căci nu este nimic care să fie pe măsura unei fiinţe raţionale, nimic potrivnic intenţiei pentru care a fost alcătuită o asemenea fiinţă.

5. Şi toate acestea, potrivit naturii lor, survin din astfel de cauze, cu siguranţă datorită unei necesităţi. Cel care n-ar dori ca lucrurile să se petreacă astfel, e ca şi cum n-ar fi de acord ca smochinul să aibă sevă. In consecinţă, aminteşte-ţi totdeauna următorul adevăr : că în cadrul unui scurt răstimp şi tu şi el veţi muri şi că, de asemenea, după o vreme scurtă, nici unul din[1] numele voasl.iv nu va dăinui.

6. înlătuilnd părerea, grabnic se slingu şi vtVicătvala provocată : „Am fost vătămat" ; înlăturind plîngvrea, este îndepărtată dauna însăşi [91].

7. Ceea ce nu face pe om inferior sie însuşi, nu coboară nici condiţia vieţii omeneşti şi nu distruge

---

91 Principiu! este de/vollat şi de către Kpkrtet, cT. *Manualul, 20.* Aici are forma tehnica de raţitmamenl compus, cure înce- **pînd** cu Chrysippos, joacă **un** nil de seamă *pttntru* **<i demfinstra continuitatea** şi **onviRenllaH-a** universului.

[1] Ct. ţii cartea a IV-a, 24, ui ide Marcus ne referă la raţium-a rreut.iimv a universului.

pe om nici in '■fie lăuntrice; nici în cele clin afară ale sale.

t>. Natura folosului comun a fost obligată să fata. aceasta.

1(1. Că totul se petrece după n r indii vilă dreaptă, este un adevăr pe care l-ai descoperi Iu însuţi clacă ai facr u c-rrce- tare amănunţită. Şi nu spun numai cu privire la înlănţuirea firească dintre cauză şi efect, *ci că* **ele se petrec potrivit unei rînduieli drepte, ca şi vum cineva le-ar l'i hn tării ordinea după valoare.**

Prin urmare, veghează în continuare aşa cum ai început : orice ai făptui, acţionează cu dorinţa de a fi un <>m bun, potrivit, cu felul specific în care este concepţii un om bun. în orice activitate păstrează acest principiu.

11. Nu înţelege lucrurile asemenea felului in care judecă cel ce greşeşte in chip nesăbuit, nici nu judeca după cum vrea ei, ci priveşte-le în funcţie de potrivirea cu adevărul.

12. lată două înclinai ii pe care se cuvine să le ai totdeauna : să faci nuniai ce te îndeamnă raţiunea în situaţia ta de împărat şi legiuitor şi numai cu scopul de: a fi folositor oamenilor : să fii gala să te schimbi dacă se înfăţişează cineva ca să te îndrepte sau să-ţi schimbe o părere oarecare, această schimbare să Fie însă urmarea unei convingeri, de exemplu, a sentimentului de dreptate, a certitudinii unui interes comun, sau a unor motive asemănătoare şi nu determinată de plăcere sau fiindcă pare aducătoare de glorie.

13. „Ai raţiune ?" „Am !" „Pentru ce n-o foloseşti nare ?"„Iav dacă ea-şi îndeplineşte menirea proprie, de ce mai doreşti altceva ?"

14. Kxişti în cadfQl universului, ca o parte. Curind, vei dispărea în întregul caro te-a zămislit. Sau, mai degrabă, prin transformaj>!, vei fi reabsorbí! de către raţiunea creatoare a acestuia

15. Mai multe boabe de tămiie pe acelaşi altar. Unul cad«[92] mai imuni,e. alt vil mai tîrziu : de l'apt, însă. nimic nu le deosebeşte.

Hi. în răstimp de zece zile vei părea un zeu acelora cărora Ic piu i acum n fiară sau o maimuţă, numai să te reîn- torci la principiiie şi la respectul datorat raţiunii.

17. Nu te purta ca şi cum ai avea de trăit zece mii de ani. Deasupra ta se înalţă legea destinului. Deci. cît timp vu-ţuieşti, cit timp încă ţi-este cu putinţă, fă-te bun.

18. Cit de multă tihnă îşi asigură acela care nu dă atenţie la coeu ev- spune, l'ac-v. gîndeşte vecinul, ci totdeauna este atent numai la ceea ce face el însuşi, pentru ca tot ce realizează să fie drept, şi potrivit cu legea divină sau în acord eu noţiunea de bine '. El nu-şi roteşte plivirea asupra moravurilor corupte, ci alergînd pe o linie dreaptă, nu se abate în nici o paite.

19. Cel care doreşte cu ardoare gloria după moarte, nu-şi imaginează că degrabă va dispare pe rînd, unul cite unul, fiecare din cei care prilejuiesc

---

92 Manuscrisele prezintă mai multe tccţiuni. Citǎm şi 1 tic ţi unea propusă (te ed. Xilandros :„U».w. ->W V^-dcStu"«, după cum spune Agnthon (unul «lin persontijil«? dialogului *Rancherul* ile Platon).

amintiri despre el. Apoi, iarăşi şi cel care-i va fi moştenitor, pînă clnd întreaga amintire se va pierde, întocmai ca o torţă ce se aprinde şi apoi se stinge. Să presupunem totuşi că cei care-şi vor aminti sînt nemuritori şi că amintirea însăşi e nepieritoare. Ce semnifică pentru tine aceasta ? Şi nu mai spun că pentru cel care a murit nu înseamnă nimic, dar ce înseamnă lauda oare, chiar pentru cel care trăieşte ? în afară de faptul că e provocată de un anumit interes... Lasă, însă, acum o valoare care nu e potrivită cu natura ta, fiindcă tu ai do- bîndit pentru restul zilelor, o altă raţiune

20. Dealtfel, frumosul de orice fel ar fi este frumos prin sine însuşi, se termină prin sine, iar lauda nu face parte din el. Aşadar, cu adevărat cel lăudat nu devine nici mai slab şi nici mai puternic. Spun acestea şi despre cele ce sînt, în mod obişnuit considerate drept frumoase, adică atît despre obiectele de natură materială, cît şi despre cele realizate de către diferitele arte. într-adevăr, ceea ce este cu adevărat frumos, de ce altceva are nevoie ? De asemenea, nu are nevoie de nimic altceva, nici legea, adevărul, bunăvoinţa, ruşinea. Care din aceste virtuţi se înfrumuseţează prin laudă, ori îşi pierde frumuseţea cînd e criticată ? Smaraldul pierde din valoarea lui, dacă nu e lăudat, sau aurul, fildeşul, purpura, sabia, mugurul, arbustul ' ?

21. Dacă sufletele supravieţuiesc, cum le încape aerul, din veşnicie, pe toate ? Dar pămîntul, cum cuprinde cadavrele celor care au fost îngropaţi în el din veşnicie ? După cum aici pe pămînt, transformarea şi descompunerea, după o oarecare durată, a acestor cadavre, face loc pentru alţi morţi,

tot aşa şi sufletele care s-au înălţat in aer, după ce un oarecare timp îşi mai păstrează fiinţa, se transformă, se risipesc ca un abur, devin flacără, în urmă sînt absorbite de raţiunea creatoare a universului şi în acest, fel, fac loc sufletelor care-şi stabilesc aici reşedinţa. Astfel, se poate susţine de către cineva ipoteza supravieţuirii sufletelor după moarte. Se cuvine însă sa avem in vedere nu numai cadavrele celor îngropaţi ci şi pe aceea a animalelor mincate în fiecare zi de către noi sau de alte animale. Căci ce număr de animale s-au mistuit şi într-un fel zac ca şi îngropate, în trupurile celor ce le-au mîncat ! Şi totuşi, pâmîntul le primeşte, pentru că le transformă in sînge, în element aerian, sau în foc. Care este. cu privire la aceasta, înfăţişarea exactă a adevărului ? Trebuie avută în vedere, cu siguranţă şi separaţia între elementul material şi cel formal[93].

22. Nu te lăsa răsucit de vîrtej ! Ci in orice năzuinţă păstrează spiritul drept şi cu privire la orice reprezentare foloseşte-ţi puterea de înţelegere şi judccată.

Orice-ţi este potrivit ţie, o, univers, mi se potriveşte şi mie. Nimic nu mi se pare prea devreme sau prea tîrziu, dacă pentru tine apare la timpul potrivit. Tot ceea ce produc anotimpurile tale sînt roade pentru mine, o natură ! De la tine vin toate, toate există în tine, în tine toate se vor întoarce. Odinioară, cineva a exclamat: „O, scumpă cetate a lui Cecrops ![ll] [2]. Tu oare n-ai putea să spui de asemenea : „O, cetate dragă a lui Zeus" [a]

23. .„Preocupă-te de puţine, spunea cineva [1]. dacă îţi doreşti să ai întotdeauna o bună dispoziţie". N-ar fi fost oare mai bine daca ar fi spus să se sâvirşească

93 Text nesigur şi lacună în manuscrise

intîi cele trebuincioase, adică toate cele pretinse de natura raţională a unei fiinţe sociale şi numai in felul in care ra le prescrie. Căci un asemenea gînd aduce nu numai mulţumirea de a fi făcui ceva în mod desăvârşit ci şi satisfacţia d«» a te fi mărginit la preocupări puţine. Cea mai mare parte din cele ce spunem şi facem nu sînt strict necesare. De aceea, dacă fiecare le-ar înlătura, ar fi cu mult. mai liniştit şi mai lipsii vie zbucium In concluzie, este o datorie ca omul -să se cerceteze pe sine cu privire ta fiecare dintre ele şi să înl.ivbe : „Nu cumva nu face parte dintre voie strict nccesaiv ?" Trebuit[94], de asemenea, înlăturate nu numai activităţile inutile, ci chiar şi reprezentările care le provoacă, iar in felul atu »st a. nici măcar urmările închipuirilor omului nu se vor mai ivi in calea sa.

25. încearcă sd-ii dai seama in ce fel h—ar mulţumi viaţa unui. om virtuos, împărat eu ceea ce-i este hărăzii, fin natura universului, care este. în acelaşi timp. mulţumii de propria sa activilatv cinstită şi-şi păstrează totdeauna buna. dispozitiv.

2<i. Ai văzul cumva toate acelea ? Priveşte-Ir acum şi pt> acestea ! Nu te nelinişti, ci arată-te natural şî simplu. Greşeşte cineva ? Împotriva lui însuşi greşeşte. Ti s-a intîmplnt ceva '? Minunai !... Încă din începuturi au l'osf ursite şi ui'zite. pentru tine[1], de către natura universului., toate evenimentele. într-un cuvint. adu-ti aminte că viaţa este scurta. Prin urmare, foloseşte clipa de faţă cu multă chibzuinţă ţii cu spivii dt- dreptate. Fii rezervat şi cumpănit, dar cu naturaleţe şi simplitate.

27. Universul este sau un întreg bine plămădit, sau o masă de materie lipsită de orice rinduială. dar totuşi, univers. E posibil. însă. va în line să existe o

---

94 Aturaxia ..(foiştew ..li-pisa ii» lultaunire". W«ilul
d<- viaţa :il nimvdiv stnii-t[1].

ordine bine stabilită şi in întregul Tot .să domnească anarhia ? Şi se poate tntîmpla astfel, cîiid toate sint aţ.a dv distincte, aşa de • birte repartizate şi totuşi inlr-n conexiune a Iii de at-' morii oasă ?

28. Caracter- posomorii, molatic. încăpăţînat, animalic. brutal, indolent, neloiaî, ca rac lor de şarlatan, de negustor, caracter tiranic.

29. Dacă cel care nu cunoaşte existenţa în univers este socotit, străin chiar faţă de univers, nu apare mai puţin străin de univers cel cv nu eunoaşlc- devenirile din el. Se aseamănă sclavului fugar^ cel care se tine departe de obligaţiile raţiunii unei fiinţe politice ; orb este cel ce închide ochii inteligenţii sale ; cu adevărat sărman, de nsemenea, este cel care are nevoie de ajutorul altuia şi nu găseşte în el însuşi necesarul pentru viaţă. Reprezintă un abces al universului cel care se desparte şi se depărtează de raţiunea comună a naturii, din cauză că este nemulţumit şi cîrteşte împotriva a tot ce se petrece : Fiindcă toate in-fîmplările şi evenimentele sint determinate? de aceeaşi natură care te-a făcut şi pe tine. iar cel care-şi rupe propriul său suflet de natura fiinţelor raţionale, deşi este uita dintre ele. se aseamănă cetăţeanului despărţit de cetate şi de legile ei.

30. Cu toate că n-arc tunică, ncesta face filozofie, celălalt, deşi n-ure carte, filozofează, iar altul, pe jumătate gol. spune : „N-am pîine. dar ram in credincios raţiunii". Altul spune şi el : „Cu toate că n-am hrana ştiinţelor, aUt de necesară vieţii, rămin cu statornicia credincios raţiunii'".

iii. Iubeşte meseria învăţată şi sprijinâ-te liniştit pe aceasta. Petrece-ţi restul zilelor ca un om care, din întreaga sa fiinţă, a încredinţat zeilor toate ale sale, fără să devină nici tiran, nici sclav al cuiva.

32. Fiindcă veni vorba, adu-fi aminte du vremurile lui Vespasianus. Vei vedea peste tot următoarele : oameni căsătoriţi, cresc copii, se îmbolnăvesc, mor, poartă războaie, ţin sărbătorile, fac negustorie, cultivă ogoarele

.alţii linguşesc, sau sînt trufaşi, nesăbuiţi, oameni bănuitori, urzitori de conspiraţie, alţii, de asemenea, menesc moartea altora, ori unii cirtesc, nemulţumiţi de prezent ; sau vei vedea oameni prinşi în mrejele dragostei, oameni care adună comori, ori rivnesc consulatul, chiar puterea _ imperială. Ei bine, această viaţă a lor nu mai e de mult nicăieri. Tot astfel, roteşte-ţi gindul asupra vremurilor lui Traian : toate vor fi la fel şi s-a stins totuşi şi această generaţie. Supune unei observaţii asemănătoare şi alte perioade de timp, despre care s-a scris chiar, ori istoria unor popoare întregi, eîţi oameni care s-au străduit, după scurt interval s-au prăbuşit, s-au descompus în elementele componente. Cu atit mai mult trebuie sâ-i revezi cu ochii gîndului pe acei pe care i-ai cunoscut, care se zbuciumau pentru lucruri zadarnice, dar neglijau să facă ceea ce era potrivit cu propria lor structură, să se ataşeze cu fermitate de această structură şi să Eie mulţumiţi de ea. Trebuie să ai în vedere ca preocuparea pentru fiecare activitate să fie proporţională în raport cu valoarea şi importanţa ei. Căci numai astfel nu vei fi dezamăgit, dacă nu te vei opri prea mult asupra unor activităţi de mică importanţă.

33. Expresiile care în vechime erau obişnuite, astăzi sînt ieşite din uz, îmbătrînite. De asemenea, numele acelora, foarte vestiţi pe vremuri par acum prăfuite de timp : Cam 111 us, Caeso, Bolessus, Leonatus, mai tîrziu, după ei, Scipio, Cato, apoi Augustus, Adrian, apoi după el, Anto- ninus. Căci toate îşi pierd cu repeziciune vigoarea, capătă îndată caracter de legendă, in urmă. degrabă, Îl-acoperă desăvîrşita uitare. Şi spun aceasta despre unii care au strălucit într-un chip uimitor. în rest, aceştia au dispărut odată cu ultima lor suflare şi nu

se mai ai}de vorbindu-se despre ei. Dealtfel, ce înseamnă o L'aimă nepieritoare 7 Deşertăciune şi nimic mai mult ! Prin urmare, caro este ţinta către care trebuie să năzuiască cu statornicie năzuinţele noastre ? Una singură şi anume : o raţiune dreaptă, activităţi potrivite cu interesele comunităţii, o gîndire, care, pe cit posibil, să nu se înşele niciodată, o predispoziţie sufletească in stare să primească întîmplările din viaţă, ca necesare, bine cunoscute, care provin din acclaşi principiu iniţial şi curg din izvor comun.

34. Incredinţează-te de bună voie lui Clotho [95], cu orice fel de evenimente crede de cuviinţă.

35. Totul este de scurtă durată şi pentru cel care- şi aminteşte şi pentru cel pomenit.

36. Observă necontenit cum toate se ivesc datorită unei transformări şi obişnuieşte-te să ai în gînd că nimic nu-i place atît de mult naturii universului, cît doreşte să schimbe toate cele existente şi să facă altele asemenea. Căci, într-un fel oarecare, tot ceea ce există constituie să- mînţa celui care se va ivi din el. Să nu înţelegi cumva doar sămînţa care rodeşte în pămînt sau fecundează [x]pintecul matern, căci ar fi de-a dreptul nebunie.

37. Vei muri chiar în această clipă şi nu ai devenit încă un om simplu, netulburat, lipsit de bănuiala că vei fi vătămat de lucrurile din afară, nici nu te arăţi binevoitor faţă de toţi, nici nu ţi-ai stabilit drept călăuză doar săvîrşirea dreptăţii.

38. Examinează cu atenţie principiile călăuzitoare ale acestora, de asemenea, pe cei prevăzători şi înţelepţi şi vezi care sînt lucrurile nedorite şi cele dorite.

95 Clotlio, cea mai mare, ca virstă din cele trei surori, Parcele, era aceea care torcea destinul fiecărui om, Lachesis era cea care atribuia fiecăruia soarta lui şi Atropos hotăra sfârşitul, tăind firul destinului. Pentru detalii, c£. Platon, *Republica,* X.

39. Răul din tine nu are ca sursă raţiunea conducătoare a altuia, nu provine nici din vreo schimbare sau transformare a învelişului tău corporal. Atunci, de unde rezultă oare ? îşi trage seva din acea parte din interiorul tău, in care se înfiripă părerea că aceasta constituie un rău pentru tine. Prin urmare, nu lăsa să se ivească o astfel de opinie şi totul va merge de minune. Chiar dacă ceea ce îţi este mai apropiat, adică sărmanul tău trup este tăiat, ars, face putui, putrezeşte, tu păstrează netul-hurată partea din tine unde se înfiripă ideile despre fiecare eveniment. Adică judecă şi înţelege că ceea ce întîmpină deopotrivă şi pe cel bun şi pe cel rău, nu constituie prin natura sa nici bine nici rău, căci ce poate să se întîmple şi celui care vieţuieşte in afară de regulile naturii, deopotrivă ca si aceluia care trăieşte potrivit cu natura. înseamnă *ca* nu este nici în afara naturii, nici potrivit cu ea.

40. Vîrâ-ţi in minte fără int.mi'upere că există numai o lume însufleţită, cu o singură substanţă şi cu un spirit unic ; observă cum totul se produce în vederea unei singure percepţii, percepţia ei însăşi, cum făptuieşte totul printr-un singur impuls, cum toate sînt cauze reciproce ale tuturor realităţilor şi astfel care este înlănţuirea şi conexiunea acestei lumi.

41. „Eşti un biet suflet ce-şi poartă moartea", după cum a spus Epictet[96].

42. Nu este nici un rău pent.ru lucrurile care ajung în situaţia de a se transforma, după cum nu poate fi nici iui bine pentru cele ivite ca urmare a transformării.

43. Timpul este ca o apă alcătuită din toate întîmplă- rile pe care le tîrâşte ca un torent vijelios.

96 **Fragili, litî. eet. Srl ifiiki,**

Căci dc-abia se zăreşte fiecare şi este dusă, apoi este adusă alta şi e luată, la rindu-i mai departe. ,

44. Orice eveniment apare la fel de firesc şi de cunoscut, ca un trandafir în zi de primăvară, sau ca roadele în zilele de vară. Astfel, boala, moartea, defăimarea, uneltirile şi toate cîte înveselesc sau întristează pe naivi.

45. Cele ce urmează se adaugă într-o strînsă corelaţie celor care preced. Aceasta nu este doar un fel de enumerare a unor lucruri care au între ele o succesiune necesară ci o corelaţie raţională. Căci, după cum, toate cele existente sînt orînduite cu armonie, tot astfel şi realităţile nu prezintă o simplă înşiruit, ei ^TIH'SÎI şi minunată nexlune.

4Ci Aminteşte-ţi totdeauna cuvintele lui l le raciiL:l : „Că moartea pâmîntului produce apa, că din moartea apei se iscă aer, că i'ocul se naşte prin moartea aerului şi invers" . Adu-ţi, de asemenea, aminte de acela care uită încotro îl poartă drumul ; căci oamenii se îndepărtează de factorul cu care au avut în continuu convorbiri şi relaţii strînse, adică de raţiunea ce cîrmuieşte universul : că oamenilor li se par ciudate tocmai cele cu care se întîlnesc in fiecare zi ; că nu trebuie să făptuim ceva sau să vorbim ca şi cum am fi in timpul somnului, deşi, chiar şi atunci, ni se pare că acţionăm sau vorbim : că nu trebuie nici să imităm pe copiii care urmează exemplele părinţilor, ci, simplu, cum am învăţat.

47. După cum, dacă vreunul dintre zei ţi-ar spune, că vei muri mîine sau şi mai sigur in a treia zi, nu tc-ar preocupa mai mult ce-ai face în ziua a treia, decît ce vei face mîine. in cazul cind nu eştk cu desăvirşire grosolan, ci cîl este de mare intervalul, tot. astfel să nu socoteşti că este o prea mare deosebire intre a muri după foarte mulţi ani şi a muri mîine,

48. Gîndeşte fără întrerupere cîţi medici au pierit, după ce şi-au încreţit frunţile de-a tî tea ori în interesul celor bolnavi ; cîţi astrologi au murit după ce au prezis ca pe un lucru foarte important moartea altora ; cîţi filozofi care au întreţinut nenumărate dezbateri asupra morţii şi a nemuririi, sau c'iţi eroi, după ce au ucis mulţimi de oameni şi ciţi tirani care şi-au folosit puterea cu o sălbatică trufie, ca şi cum li s-ar fi făgăduit nemurirea. Şi cîte cetăţi au murit în întregime, ca să spun astfel, Helike[97], PompeiHercuJanum[3] şi altele nenumărate. Adaugă apoi pe toţi cîţi i-ai cunoscut, unul după altul. Unul îl îngroapă pe altul, apoi el însuşi zace mort şi altul il îngroapă. Şi toate se petrec într-un răstimp scurt. Prin urmare, observă cu băgare de seamă, cît sînt de scurte ca durată şi cît sînt de lipsite de valoare lucrurile omeneşti. Ieri abia, fusese un simplu germen, mîine devine mumie sau cenuşă. Aşadar, mărunta parte din vreme ce ţi-a fost sortită petrece-o potrivit cu natura, întocmai cum măslina cade în clipa cind e coaptă, binecuvîntînd natura care a purtat-o în sine, arătîndu-se recunoscătoare pomului unde a crescut ca fruct.

49. Fii asemenea stîncii de care valurile se sparg fără răgaz. Ea, însă, le înfruntă stînd dreaptă, iar ¡nspumatul clocot al apelor, împrejurul ei se potoleşte. Vei spune „Sînt nefericit că mi s-a întîmplat acest lucru", cînd, dimpotrivă ar trebui să grăieşti sînt fericit, căci întîmplîn- du-mi-se un astfel de lucru, îmi duc la bun sfîrşit viaţa, fără mîhnire, fără să fiu sfărîmat de cele prezente, fără a fi îngrozit

97 Cetate în Aehaia, înghiţită de mare cu cîtiva ani înainte de luota de Ia Leuctra, dintre Sparta şi Te ba, secolul al IV-lea î.e.n., ci Seneca, *Quest, nat.,* VI, 32, 8.
[s],® Oraşe în Campania, îngropate sub lavă, după o erupţie a vulcanului Vezuviu, secolul I e.n.

de cele ce vor veni. Căci oricărui i s-ar putea întîmpla un asemenea eveniment, însă, într-un astfel de prilej, nu orice om şi-eu[1] fi continuat viaţa fără mîhnire. Pe Zeus, deci, de ce este el mai degrabă o nenorocire şi nu o fericire ? Dar tu numeşti cu acest termen general de nenorocire ceea ce nu reprezintă, de fapt, o neîmplinire a omului. Oare tu socoteşti că este o neîmplinire pentru natura omului, ceea ce, totuşi nu se iveşte în afara voinţei acestuia. Iar prin învăţătură tu ai cunoscut voinţa şi planurile specifice omului. Ori te împiedică pe tine ceva ce s-a întîmplat să fii drept, mărinimos, înţelept, echilibrat, sincer, moderat, independent şi să ai toate celelalte însuşiri, prin a căror existenţă natura omenească a dobîndit tot ce are propriu ? Adu-ţj aminte şi pentru viitor, în orice prilej care te-ar împinge spre tristeţe şi foloseşte-te de sfatul următor : că orice întîmplare petrecută nu înseamnă, în ea însăşi o nenorocire, dar că reprezintă, în schimb, o fericire să o suporţi cu o generoasă dăruire a sufletului.

50. Este un sprijin destul de comun, dar totuşi nu lipsit de putere pentru dobîndirea dispreţului faţă de moarte, readucerea în minte a tuturor celor care s-au agăţat cu disperare de viaţă. Căci, oare ce-au dobîndit mai mult aceştia, decît aceia a căror moarte a fost prematură ? Fără îndoială, că în cele din urmă, zac undeva, Cadicianus, Fabius, Iulianus, Lepidus [98] sau oricare altul din categoria lor, care, după ce au împins pe mulţi în mor- mînt, au fost ei înşişi conduşi de alţii la groapă. Luată în întregul ei, distanţa între naştere şi moarte este mică ; prin cîte întîmplări, împreună cu ce fel de oameni, şi în ce fel de sărman trup, străbatem această distanţă! Prin urmare, moartea în sine nu trebuie primită cu dificultate. Priveşte înapoia clipei de acum, către genunea nesfîrşită a timpului, iar înaintea ei o altă vecinicie de nepătruns [2] !într-un cu vini. deci, prin ce se deosebeşte « viată care durează trei zile de una ce cuprinde trei generaţii ?

51. Totdeauna grăbeşte către ţintă pe drumul cel mai scurt. Şi diurnul cel mai scurt este cel care ţine seama de prevederile naturii, aşa că vorbeşte şi făptuieşte totul in acord cu cea mai sănătoasă raţiune. Un astfel de rea- zim şi o asemenea călăuză fereşte pe om de orice dezamăgire, de orice prefăcătorie şi lipsă de măsură.CARTEA a V-a

---

98 Lepidus împreună cu Octavian Augustun şi Antonius, membru al celui de-al II-lea triumvirat, constituit spre sfîrşitul secolului I î.e.n. Celelalte nume nu au fost identificate.

» Fraza corespunde mai ales -fizicii lui Chrysippos, care afirma că la cele două extremităţi ale sale, trecutul şi viitorul sint infinite, numai prezentul există, delimitat, trecutul şi viitorul subzistă, dar nu există, cf. Sioicorum *Veterum Fragmenta,* Ed. Arnim, .11, 509.

1. Dimineaţa, cind abia te desprinzi din braţele somnului, aibi în imediată atenţie ideea : ,,M-am trezit ca să desfăşor activităţile potrivite omului ! Am de gînd, oare, să cîrtesc, nemulţumit, dacă mă îndrept spre făptuirea treburilor pentru care m-am născut şi în vederea săvîrşirii cărora, ocup un loc in univers ? Sau am fost. destinat doar pentru ca, tolănindu-mă sub aşternut, să mă încălzesc pe mine ?" Ai să-mi răspunzi, poate : „Dar aceasta este mai plăcut !" „Deci te-ai ivit pentru a te desfăta ? în definitiv, nu ai apărut pentru activitate şi muncă ? Oare nu vezi t'ă plantele, vrăbiile, furnicile, păianjenii, albinele, făcînd ceea ce te este specific, contribuie, după puteri la desăvârşirea ordinei universale ? Şi după toate acestea tu nu vrei să-ţi îndeplineşti menirea ta de om ? Nu te grăbeşti spre săvîrşirea celor potrivite cu pr opria ta natură ?" Vei spune : „Trebuie, însă, să mă şi odihnesc !" „Trebuie" şi eu spun. Dai[1], ai în vedere că şi pentru această odihnă, natura a fixat o măsură, după cum a fixat un timp mărginit şi pentru a mînca şi pentru a bea. Tu, totuşi, înlreci limita, depăşeşti ceea ce ţi-ar fi de ajuns. Dar în munca ta de toate zilele nu întreci măsura, ci rămîi totdeauna sub nivelul a ceea ce ai putea realiza. Desigur, tu nu te iubeşti, căci dacă ar fi altfel, ai îndrăgi şi natura ta 'ime

ns

neascâ, precum şi voinţa şi îndrumările acesteia. Alţii, ■ iasă, care-şi îndrăgesc meseriile, muncesc pînă la sleire, fără să mănînce, uneori chiar fără să se spele, pentru a-şi desfăşura activitatea pe care o au. Dar tu preţuieşli natura ta, mai puţin decît îşi iubeşte gravorul meseria, sau dansatorul arta, mai puţin decît preţuieşte iubitorul dc comori argintul

său. sau deciL valorează cel care aleargă după faimă, zadarnica glorie. Pentru că aceştia, atlta timp cit sînt stăpîniţi cu toată fiinţa lor. de patimile pomenite, nu-şi doresc un răgaz nici ca să mănînce, nici ca să doarmă, cu mai multă ardoare decît rîvnesc să sporească, minut de minut, cele ce constituie obiectul preocupării lor trudnice. Oare ţie activităţile, folositoare comunităţii, îţi par mai lipsite de valoare sau vrednice de o sîrguinţă mai mică ?

2. Cit este de uşor să zăgăzuieşti fluxul reprezentărilor şi să le ştergi, fie cînd sînt supărătoare, fie cînd sînt nepotrivite eu natura la şi să te păstrezi într-o desăvîrşită seninătate a spiritului.

Consideră că eşti vrednic de orice faptă şi de orice vorbă în acord cu natura. Critica aspră, reproşul sau vorba unora să nu te zdruncine, ci dacă ai făcut sau ai spus ceva frumos sau bun nu le socoti nedemne de tine. Căci aceştia au o raţiune conducătoare proprie şi porniri definitorii. Tu însă nu-ţi abate privirea asupra lor, ci mergi înainte piuă la capăt, purtînd de grijă să fii totdeauna de acord cu natura la specifică de om şi cu interesul comunităţii. Mal ales că, de fapt, calea amîndurora este una şi aceeaşi.

4. înaintez pe drumul meu, străbătînd cele potrivite cu legile naturii, pînă cînd mă voi prăbuşi şi voi înceta să exist, inapoind răsuflarea aerului inspirat zi de zi, căzînd pe pămintul, din care tatăl meu a cules sămînţa ce m-a zămislit, mama a luat sîngele, doica a luat laptele ; pe acest pămînt, clin care, timp de atîţia ani mă hrănesc şi mă adăp

zilnic, care mă rabdă, 11 calc şi îl folosesc în atîtea feluri.

5. Nu ţi se admiră agerimea minţii ? Sînt însă celelalte multe însuşiri, despre care nu poţi spune că nu le ai, fiindcă nu eşti lipsit de ele de către natură. Aşa că, dă- ruieşte-te cu desăvîrşire acestora, tocmai fiindcă toate stau în puterea ta : onestitatea, gravitatea, forţa de a răbda suferinţele şi greutăţile, de a nu fi nesăţios de plăceri, împăcarea cu propria- ţi ursită, cumpătarea, modestia, bunăvoinţa, libertatea de spirit, simplitatea în atitudini,- serio- zitatea în vorbe şi fapte, măreţia sufletească. Nu simţi cît de multe sînt cele cărora poţi să te dăruieşti, chiar din momentul de faţă şi despre care nu ţi-e îngăduit să spui ca justificare, că nu ţi le-a dat natura drept zestre, ori că nu sînt de folos şi, totuşi, din proprie voinţă te laşi mai prejos decît ceea ce-ţi este cu putinţă să faci. Dar, cînd cîrteşti, cînd te legi cu încăpăţinare de viaţă, cînd linguşeşti, cînd arunci vina greşelilor tale pe seama trupului, cînd vrei să placi, cînd te laşi subjugat de patimi, sau cînd frămînţi în minte atîtea gînduri, toate acestea Ie faci din constringere, fiindcă n-ai nici o înzestrare naturală ? Nu, jur pe toţi zeii ! Căci de multă vreme ai fi putut să te îndepărtezi de toate şi să nu fii învinovăţit de nimeni, chiar dacă ar fi vrut, decît de o prea mare lenevire a spiritului, de o prea mare greutate de înţelegere a lucrurilor. Trebuie însă să te obişnuieşti îndelung şi continuu cu aceasta şi să nu te complaci într-o asemenea încetineală a gîndirii.

6. Un om oarecare, spre exemplu, ori de cîte ori face un serviciu cuiva, s-a obişnuit să-i pună aceluia la socoteală înlesnirea făcută. Altul, cu toate că nu are această obişnuinţă, îl priveşte."totuşi, pe cel

ajutat ca pe un datornic şi ştie că a făcut un bine. Un altul, însă, nu numai că, Într-un an umil. Ivi, nici nu ia in ^vamă c<;-a săvârşit, dar se aseamănă cu vila dv viv care îşi poartă ciorchinii şi odatñ ce şi-a dai propria roadă nu mai pretinde nimic' altceva, după cum nici valul nu cvix* nimic cinci ¡şi ur- jneazâ drumul lui. sau ci i ne le ci.nc.1 aleargă vînalu-1 ori albina după ce a produs mierea Deci şi omul nu trebuie să .se laude in gura man- că a făcut un bine ci să păşească l,a săvirşiix'a al Ivi lapte bun*.:. întocmai ca viţa de viv care mereu, în anotimpul lioliirit. işi poartă rodnică ciorchinii. Aşadar, să l'ic printre uevia care, dinlr-un anumit punct dv vedere, ini apt ui esc ceva şi nu bagă de seamă ee-au făcut?-. „Da, iară îndoială!" Dar totuşi trebuie să t,ii seamă ce faci ! cinci, se spune că este propriu pentru orice fiinţă, socială [3] să simtă că desfăşoară o activitate de interes comun şi, pe Zeus, să vrea ca şi semenul său din comunitate să simtă. Este adevărat ceea ce spui, dar ai înţeles greşit ceea cu s-a zis acum. Din această cauză, vei lave parte dintre aceia despre care am amintii la început Căci şi aceştia st- lasă înşelaţi de o logică în aparentă convingătoare. Dacă vrei să desluşeşti înţelesul celor afirmate, nu te teme şi din cauza fricii nu neglija nici o acţiune folositoare tuturor.

7. Rugăciunea at-enieniîor : „Dă ploaie, dă ploaie, iubite Zeus, peste holdele altmienilor şi peste cîmpii !* într-acte văr, r> rugăciunc nu trebuie rostită decît aşa : cu simplitate cu spirit independent şi curat.

[1] Cu aceeaşi semnificaţie. Seiteca (ci. *De IteaefUiia,* IV, 12, 5) folosi?*le ca exemplu soarele. Potrivii stoicismului si

mai ales lui Chrysippos. activitatea şi faptele înţeleptul ui trebuie să fie. în acelaşi timp. naturale ca însuşi iinpulsul care .le produce, dar şi bine gindile si conştiente.

[8] Fără a-şi da seama, fără spirit de consecventă, acţionînd ta întîmplare. Va fi unul din reproşurile făcute stoicismului de PlotiJi, care apăra acţiunile umane ca stări de-conştiinţă.

[a] Termenul „fiinţă socială" este ttn tontu«i curent la Marco* Ativelius.

* Adică în cartea a V-a, 3

8. La fel cum se poate spune, în mod curent. : „Ascle- pios[99] a rinduit acestuia călăm, celuilalt băile reci, ori unuia mersul cu picioarele goale", tot aşa se poate spune : „Natura universului a rinduit acestuia boală, infirmitate, păgublrea unui bun ori altceva asemenea". Căci, în prima afirmaţie „a rinduit" desemnează că i s-a prescris bolnavului un anumit remediu, fiindcă era potrivit pentru însănătoşirea sa. după cum. în a doua afirmaţie ,,a rînduir înseamnă că a fost ursit unui om un anumit eveniment fiindcă era potrivit cu ceea ce i se hărăzise de către destin. Căci astfel şi noi spunem că aceste evenimente ne sînt potrivite, după cum meşterii zidari zic. că pietrele dreptunghiulare rinduile in construirea zidurilor sau in piramide. se îmbină între ele. fiindcă se potrivesc una cu aha. Căci. într-un cu vini. există o singura armonie universală şi după cum universul, acest corp atît de mare este alcătuit şi desâvîvşil de toate corpurile, tot aşa şi soarta, acest fel **de cauză simplă şi primară apare întregită de către celelalte cauze particulare. Dealtfel, ce spun acum, înţeleg şi oamenii de rind. fiindcă şi ei au obiceiul să zică : „Soarta i-a adus aceasta". Prin urmare, un eveniment i-a fost adus unuia, iar celuilalt i-a fost ursit altul. -**

---

99 Medic vestit, cJ". Hamei-, llkidit |T, 7:fl, LV, 1.!>4 ; mai iiiv-iu divinizat <-a li ⊔ al tui Apollo şi zeu al mcdlcinei. **ci. fiwitirii.;** *homerice, imnul lui Apollo,* Hi. Centrul cultului lui Asrlepms ora oraşul lipiţi avi r, *In* A rgolida. Nitmol* latin este *Afurulajnis,*

Să primim deci evenimentele şi rîndujelile vieţii, întocmai ca pe cele ri.ndui.te de Asctepios. Cu siguranţă că printre cele prescrise sînt şi unele lucruri neplăcute, dar le primim degrabă şi cu bucurie. chiar, în speranţa însănătoşirii. în acelaşi fel să socoteşti. pentru tine. desâvîrşirea şi armonioasa împlinire a tuturor celor plănuite sau bolărîte de natură, cum ai considera propria-ţi sănătate. Primeşte, de asemenea, tn acelaşi fel, degrabă şi cu bucurie, tot ceea ce se petrece; chiar dacă unele întâmplări îţi par mai împovărătoare, fiindcă ele acţionează astfel, pentru desâvîrşirea sănătăţii universul ui, pentru un drum fără obstacole al lui Zeus. pentru buna îndeplinire a activităţilor sale. Căci ele n-ar fi fost aduse in calea nimănui, dacă acest ceva n-ar interesa în ansamblu întregul univers fiindcă nu produce natura, la voia întîmplării, ceva ce nu corespunde întregului cîrmuit. în concluzie, trebuie să suporţi tot ce ţi [se] întîmplă pentru două motive raţionale : primul, ca ţi se întimplâ ţie, iţi este prescris şi hărăzit, într-un fel anumit, de sus, urzit pentru tine şi ţesut din cele mai înţelepte cauze de destin. Al_doilea, că ceea ce se întîmplă în mod diferit fiecăruia, pentru cel care chinuieşte întregul univers reprezintă o cauză a bunului său mers, a desăvârşirii şi, pe Zeus. chiar a propriei existenţe. Căci e^le atinsă întreaga perfecţiune a universului dacă este întreruptă legătura strînsă şi înlănţuirea atît a părţilor sale componente cit şi a cauzelor. Iar tu le întrerupt, atît cît îţi stă în putinţă, de cîte ori cîrteşti împotriva evenimentelor Şl înl i'-un fel oarecare le nimiceşti [2]

.i-i. Nu fii abătut, nu renunţa şi nu te lăsa descurajat, dacă nu poţi săvîrşi fiecare acţiune după dreptele îndrumări ci în momentul cînd ai greşit,

revino şi bucură-te, dacă cele mat multe din acţiunile tale sînt cu adevărat omeneşti şi îndrăgeşte acest scop spre care ai revenit; nu te întoarce însă către filozofie ca spre un educator, ci aşa cum năzuiesc bolnavii de ochi către burete sau către ou, ori ceilalţi bolnavi către cataplazme şi prişniţe, căci în felul acesta, nu vei arăta cu lăudăroşie supunerea ta faţă de raţiune, ci în raţiune îţi vei afla cu adevărat liniştea. Aminteşte-ţi, dealtfel, că filozofia doreşte numai acele lucruri rîvnite de propria ta natură, tu însă tinjeşti după altele, care nu sînt potrivite cu natura. Şi ce este mai salvator decît ceea ce doreşte natura ? Oare nu din această cauză, plăcerea ne face sâ şovăim ? Ia seama, totuşi, dacă nu sint mai vrednice de dorit : măreţia sufletului, spiritul de independenţă, sinceritatea, bunăvoinţa, pietatea ? Căci ce poate fi mai salvator decit însăşi înţelepciunea din clipa cînd îţi dai seama ce stabilitate şi ce mulţumire dăruieşte în toate împrejurările puterea de a înţelege şi de a şti.

10. In anumit sens, lucrurile sînt ascunse într-un asemenea văl, încît chiar unor filozofi, şi nu puţini şi nici celor mai lipsiţi de însemnătate, li s-a părut că sînt cu desăvîrşire de nepătruns In afară de aceştia, chiar şi stoicilor li se pai- foarte greu de înţeles. Căci corespondenţa dintre spiritul şi percepţiile noastre este adeseori nesigură. Atunci, unde poate fi găsit ceva care să fie sigur şi neschimbător ? întoarce-te acum şi preţuieşte cele ce-ţi sînt puse în faţă : cît sînt de vremelnice şi de grabnic pieritoare, puţind să se afle Ln stăpînirea unui desfrînat, a unei femei de moravuri uşoare sau a unui tilhar. După aceasta, treci la comportamentul celor cu care trăieşti acum. pare de nesuportat cel mai blind şi mai plăcut dintre ci, ca să nu mai spun, cît e de greu pentru fiecare să se suporte. Prin urmare, în atari

tenebre, într-o astfel de cloacă murdară, într-o asemenea scurgere a timpului, a substanţei, a mişcării şi a acelor care sînt în permanenţă mişcate, chiar nu pot să-mi dau seama ce este oare vrednic să fie pieţuit, sau, pînă la urmă, să merite să fie rîvnit cu ardoare. Ba dimpotrivă, trebuie să se, convingă fiecare să accepte descompunerea naturală, să nu se mînic din cauza trecerii timpului, ci să-şi afle liniştea numai în aceste principii : că nu mi se va întîmpla nimic care să nu fie în concordanţă cu natura întregului univers, al doilea că în mine există puterea de a nu face nimic în a£ara voinţei ^eului şi geniului meu şi că nimeni nu mă sileşte să părăsesc această convingere.

11. Dai- pentru ce oare folosesc eu sufletul meu acum ? Clipă de clipă, aceasta trebuie să *se* întrebe omul şi să .se cerceteze, cît mai riguros : „Ce am eu în această parte din mine care se numeşte raţiune conducătoare ? Şi al cui suflet îl am eu acum ? Nu este cumva al unui copil, al unui adolescent, ori al unei femei sărmane sau al unui ţăran, ori, cumva, al unui tiran, sau al unei fiare ?"

12. Poţi chiar din accastă clipă să înţelegi ce fel de conţinut au cele pe care gloata le consideră drept bunuri. Căci. clacă cineva socotcştc unele din realităţile înconjurătoare cu adevărat bunuri, de exemplu, înţelegerea raţională, cumpătarea, spiritul de dreptate, bărbăţia, nu mai. poate să-şi plece urechea spre unul care ar cleveti împotriva lor, căci nu se împacă cu cele ştiute despre bunuri. Dar, dacă cineva ar auzi că se cleveteşte asupra celor care par bunuri celor mulţi, va asculta şi va primi cu uşurinţă ironia, ca şi cum ai[1] auzi .cele spuse cîndva de poetul comic Astfel, chiar şi mulţimea arată că-şi dă seama de deosebirea dintre ele. Căci dacă n-ar fi aşa. în primul *caz*, nu ş-ar fi împotrivit clevetirii şi n-ar fi

respins-o ca nevrednică de noţiunea de bine, iar în al doilea caz, fiindcă se vorbea despre bogăţie şi căile către o viaţă îmbelşugată şi către glorie, le-ar fi primit ca spu.se la momentul potrivit şi chiar cu mult spirit. In concluzie, treci acum mai departe şi întreabă-te dacă trebuie să fie preţuite şi dacă e necesar să fie considerate bunuri unele de felul acestora. de vreme ce, deşi au fost socotite convenabile se poate spune ca cel care le-a dobândit „din cauza belşugului. nu mai găseşte locuri unde să se uşureze" [2],

' Vers din Menandru, cf. ed. Koch, fragm. 530 „tu ai casa ta plină dt» bunuri".
* *Jbidem, fragm.* 491

13. .Sînt alcătuit din elvriieMul formal şi din cel material '. Nici unul, însă, dintre aceste două clemente nu se va pierde în neant, după cum nici unul nu s-a ivit din nefiinţă. Căci. fără îndoială, oricare parte a me.i va fi rînduită, prin transformare. într-un alt element, din nou, apoi. se vă schimba şi el intr-o nouă parte din angrenajul universului şi in felul acesta, necontenit, pînă în veşnicie. Eu însumi m-am ivit ca urmare a unei asemenea transformări. precum au apărut., tot aşa, şi cei care m-au zămislit. intr-un du le-vino neîntrerupt, pînă în altă veşnicie. Căci nimic nu se împotriveşte unei astfel de exprimări. chiar dacă -existenta şi devenirea universului sînt rînduite pe perioade determinate cu rigurozitate.

14. Raţiunea şi meşteşugul raţionamentului[2] constituie puteri îndestulătoare şi pentru ele şi pentru lucrările făcute în acord cu ele. Prin urmare, ele-şi iau plecarea dintr-un principiu primar propriu şi-şi urmează cgles către ţinta pe care şi-au propus-o înainte. Decurgînd din aceasta, astfel de activităţi sînt numite Catorthoseis [H]. ceea ce semnifică deopotrivă direcţia dreaptă a drumului străbătut.

Iii. Nu trebuie ataşat omului, în măsura în care este om, nimic din cele fără legătxiră cu ideea de om. Căci ele nu reprezintă cerinţe obligatorii pentru om. nu sînt nici implicate în natura omului, nici nu sînt o desăvîrşîre a naturii omeneşti. Prin urmare, în ele nu constă scopul ho- tărît pentru om şi nici nu contribuie la atingerea telului

[1] **Asupra** dualităţii — **element formal — elemenl material,** in **alcătuirea tuturor componentelor** universului, a se **vedea** şi **cartea a IV-a, 21.**

[8] Adică filozofia.

" Termen **propriu** filozofiei stoice care arată cunduita dreaptă, acţiunea dreaptiL La Marcuş Aureli,us nu se mai

inttlneşte. Termenul este definit şi explicat de Cicero, De *finibus bonornm et* maioi'Mra, I, II, 45, **suprem care este binele. Mai mult încă, dacă vreuna din ele ar fi a omului, n-ar trebui dispreţuite de către acesta, nici n-ar trebui ca el să li se împotrivească, de vreme ce-i aparţin ; nici n-ar fi vrednic de laudă cel desprins de necesitatea lor, precum nici cel înclinat să se restrîngă în folosirea vreuneia din acestea, dacă ele ar fi cu adevărat bunuri. Acum, raţionînd dimpotrivă, în măsura în care cineva se lasă lipsit de acestea sau de altele asemănătoare, fiind fără vreuna din ele, îndură absenţa, este cu atît mai mult un om de bine.**

16. în felul în care, foarte des, îţi formezi, în imaginaţia ta, reprezentările unor lucruri, în acelaşi fel va fi şi gîndirea ta. Căci sufletul este totdeauna nuanţat potrivit cu imaginile pe care şi le face. Prin urmare, colo- rează-1 cu obişnuinţa unor astfel de reprezentări, ca de exemplu : „Oriunde ţi-este hărăzit să trăieşti, pretutindeni se poate trăi cum se cuvine". îţi este sortit să vieţuieşte la curtea împărătească, chiar şi acolo se poate trăi cinstit, aşa cum se cuvine. Şi iarăşi ai în vedere că scopul datorită şi în vederea căruia a fost alcătuit fiecare este şi punctul final către care este purtat ; că în punctul spre care este purtat se află ţelul fiecăruia ; că în punctul unde se găseşte scopul său, acolo este şi folosul şi binele fiecăruia. Iar pentru o fiinţă raţională înseamnă buna convieţuire cu semenii săi. încă de multă vreme s-a arătat că noi am fost născuţi pentru viaţa în societate. Oare nu este lămurit că ordinele inferioare ale vieţuitoarelor au apărut pentru cele superioare, iar acestea pentru convieţuire şi colaborare mutuală ? Iar animalele însufleţite sînt superioare lucrurilor neînsufleţite şi fiinţele raţionale, animalelor.

17. Este o neghiobie să alergi urmărind ceva cu neputinţă de realizat şi este imposibil ca cei netrebnici să nu facă ce le este caracteristic.

18. Nimic nu se întîmplă nimănui, încît, prin natura[1] alcătuirii sale, să nu-1 poata suporta. Fiindcă aceleaşi lucruri se întîmplă şi altuia, care totuşi stă neclintit şi ră- mîne de neinfrînl. fie pentru că nu-şi dă seama ce i s-a întimplat. fie că vrea să dea dovadă de măreţie sufletească. Este cel puţin ciudat, oricum, ca neştiinţa şi orgoliul să fie mai puternice decU înţelepciunea.

19. împrejurările exterioare, prin ele însile, nu ating în nici un caz sufletul ; nici nu au drum deschis către suflet, nici nu pot să-1 abată din cale sau să-i schimbe atitudinea. Singur sufletul se abate sau se mişcă, iar în ceea ce priveşte întîmplârile de importanţă secundară şi le modelează pentru sine, potrivit cu părerile prin care le apreciază in raport cu el însuşi.

20. După un alt raţionament, omul ne este cel mai apropiat nouă, deci, într-o asemenea măsură eu trebuie să le fac bine şi să-i suport. în măsura însă, în care unii din ei stau împotriva treburilor specifice şi potrivite mie, ei devin pentru mine asemeni unora din lucrurile indiferente [2] : nu mai puţin decît soarele, decît vintul, sau decît o sălbăticiune. Activităţile mele exterioare ar putea să fie împiedicate de către aceştia ; ei însă nu pot să devină o frînă a pornirilor şi dispoziţiilor mele interioare, datorită puterii sufletului de a se determina şi de a-şi schimba orientarea, Căci inteligenţa întoarce şi schimbă orice obstacol al acţiunii într-un principiu folositor şi ceea ce fusese obstacol pentru acţiune devine mijloc de sprijin al acelei acţiuni, iar ceea ce fusese o piedică în calea omului devine un nou punct de plecare pentru continuarea drumului său.

* A se înţelege prin natură, ceea ce Marcus a definit şi va defini în continuare : natura unei fiinţe raţionale şi politice, cf. VI, şi VIII, 7, care totdeauna, în mod natural, este în armonie cu ceea ce creează Logos-ul universal.

21. [8] Indiferente, adică cele care nu fac parte nici din categoria binelui, nici din cea a răului.Dintre luate lucrurile din univers preţuieşte pe cea mai importantă, adică acea parte care se foloseşte de tot şi cîrmuieşte totul. Cinsteşte, dc asemenea, partea cea mai importantă din cele ce sînt In tine căci şi ea provine din aceeaşi origine eu cea dinţii Fiindcă in tine însuţi, ea este partea care se foloseşte de toate şi viaţa ta proprie este călăuzită de această fiinţă raţională.

22. Ceea ce nu este vătămător pentru cetate, nu dăunează nici cetăţeanului. Prin urmare, faţă de toate închipuirile datorită cărora socoţi că ai fost lezat, aplică această regulă limită : „Dacă întîmplarea care s-a ivii nu prejudiciază cetăţii, nu mă atinge nici pe mine. Iar dacă cetatea este vătămată, nu trebuie să mă minii împotriva răufăcătorului. La ce bun să-1 iau in seamă ?

23. Reflectează cit mai des la repeziciunea cu care trec şi dispar cele existente, precum şi cele care se nasc. Căci substanţa curge într-un flux con tinuu. ia fel ca LUI rîu ; căci forţele active sînt în cursul unor transformări neîntrerupte, iar cauzele suportă mii de schimbări. Şi nu este nimic statornicit, definitiv, nici chiar cele foarte apropiate ; rămîne doar vecia vremii care s-a scurs şi genunea nemărginită a v¡¡turului în care toate se pierd. Cum să nu fie deci socotit nebun cel care. în asemenea situaţii, se min-dreşte. se zbuciumă sau se vaită, ca unul care a fost tulburat, fie într-un anumit moment, fie pentru o perioadă mai lungă ?

24. Adu-ţi aminte de întreaga substanţă a universului, din care faci parte ca cel mai neînsemnat element; adu-ţi aminte de întreaga vecie, din care ţi-a fost hărăzită o scurtă şi măruntă durată, aminteşte-ţi de urzelile' soartei din care tu eşti o parte atît de mică.

ni)

25. Greşeşte un altul eu ceva Faţă de mine ? El va vedea !... El are o sta»[1] de spirit şi un fel propriu de a acţiona. Eu am acum ceea ce doreşte natura comună a universului >şi Iac ce vrea structura mea.

2(5. Partea care cîrmuicşte şi stăpîneşte sufletul tău să fie nezdruncinată de orice ir amin tare a cărnii, fie plăcută, fie dureroasă. Ai grijă să nu se apropie de această frămin tare a cărnii, ci mărgineşte şi circumscrie patimile la părţile afectate. De cîte ori, însă, se transmite prinlr-un alt mijloc de comunicare, firesc pentru corpul cu care face un înting şi ajunge pînă la gîndire. nu trebuie să încerci o împotrivire faţă de senzaţie care este totuşi de la natură, ci raţiunea conducătoare din tine să nu facă aprecierea nici că este un bine. nici că este un rău.

27. Trăieşte împreună cu zeii ! Iar Împreună cu ei vieţuieşte acela care le arată necurmat că sufletul său este mulţumit cu cele hărăzite de soartă, făcînd tot ceea ce doreşte geniul său pe care 1-a dăruit fiecăruia Zeus, ca ocrotitor şi călăuză, parte desprinsă [100] din puterea creatoare a iui însuşi, Şi acest geniu este gîndirea şi raţiunea fiecărui om.

100 Conform mitologiei greceşti posthoniurice şi posthosiodice, orice doimou personal era o parte desprinsă din Zeus, pe cart- omul **o** primea în **momentul concepţiei, deci** înainte de naştere.

[1] Textul original confuz şi cu lacune.

[1] Textul manuscriselor este obscur şt plin de lacune. Conform opiniei iui Gataker ar urma ik-ryjjiiov. Deşi lecţiunea nu este unanim acceptată, traducerea noastră o proferă conside- rînd-o cu punctul de vedere stoic asupra sinuciderii.

ni)

Oare te mmh cumva împotriva aceluia căruia-i put subţiori le ıı năduşală ? Sau, te revolţi împotriva celui căruia îi duhneşte gura ? Ce-ar putea să facă ? Aşa îi este gura, astfel îi sînt subţiorile ! Din astfel de locuri, în mod necesar se răspindeşte y asemenea duhoare. Dar omul are raţiune, se spune. Şi, dacă s-ar preocupa mai mult ar putea sesiza ceea ce dăunează altora. Şi ţie ţi-ar fi de folos o astfel de înţelegere, fiindcă şi tu ai raţiune de asemenea. Pune în mişcare judecata lui, cu ceea ce ai tu raţional. Fă-1 să-şi vadă greşeala, încearcă să-1 previi. Dacă-ţi ascultă sfatul îl vei vindeca, fără să mai fie nevoie de mîrtie.Fără nimic dramatic, nici ca o curtezană sclifosită [f].

28. Chiar din acest moment îţi stă în putere să trăieşti după cum ai gîndi în clipa cînd eşti pe punctul de a pleca din viaţă[2]. Iar dacă nu ţi se îngăduie, atunci părăseşte viaţa într-un asemenea fel, totuşi, ca şi cum n-ai încerca nici o suferinţă. „Este fum şi plec". De ce socoteşti aceasta o ispravă ? Pînă cînd nimic de felul acesta nu mă alungă, rămîn cu sufletul liber şi nimeni nu mă va împiedica să fac ceea ce vreau, iar eu doresc ceea ce apare potrivit cu natura unei fiinţe sociale şi raţionale.

29. Gîndirea universului este de natură socială. Prin urmam, a făcut pe cele mai slabe în hatîrul celor mai puternice şi pe cele mai puternice ca să se acomodeze unele cu altele. Priveşte cum sînt rînduite unele sub altele, cum sînt dispuse, cum este asigurat locul fiecăreia după importanţă şi merit şi, cum pe cele mai puternice le-a unit printr-o Comunitate de gînduri, pline de armonie şi reci-proce.

30. Cum te-ai comportat pînă acum faţă de zei, faţă de cei care ţi-au dat naştere, faţă de fraţi, de

femeie, de copii, de dascăli, de cei care te-au crescut, de prieteni, de cei apropiaţi, faţă de sclavi ? întreabâ-te dacă în raport. cu toate atitudinile avute ţi se pot aplica cuvintele : „Nici n-am făcut nici n-am spus ceva nedrept faţă de cineva [3]". Adu-ţi aminte, de asemehea, prin cite ai trecut şi cîte ai înlăturat ca să te poţi păstra, precum şi că istoria vieţii şi scopul menirii tale de om [101] s-au împlinit, amin- teşte-ţi ci te ai văzut, frumoase şi bune, cîtc plăceri şi dureri ai trecut cu vederea, cîte împrejurări aducătoare de renume ai dispreţuit şi faţă de ciţl nesăbuiţi ai arătat nobleţe de spirit,

31. Din ce cauză sufletele lipsite de dibăcie şi neştiutoare tulbură pe omul iscusit şi plin de cunoştinţe ? Dar, care suflet este iscusit şi plin de cunoştinţe ? Desigur, acela care cunoaşte începutul, sfîrşitul şi raţiunea, răspîndită in substanţa universului şi care de-a lungul veşniciei timpului, rînduieşte totul prin evoluţii determinate periodic.

32. Nu peste multă vreme, vei fi cenuşă sau schelet, un nume, sau mai sigur, nici măcar un nume. Dealtfel şi numele e doar un sunet, un ecou. Lucrurile preţuite mai mult în viaţă reprezintă zădărnicii, degrabă sînt supuse putreziciunii, nimicuri, asemenea unor căţei care se muşcă între ei, unor copii antrenaţi în discordii zadarnice şi vre- melnice, care acum rid şi abia după o clipă izbucnesc în plîns ; buna-credinţă, pudoarea, justiţia şi adevărul... „Au fugit de pe pămîntul întins, spre Olimp" [102]. Aşadar, ce te mai leagă de acest pământ, din moment ce toate pe care le cunoşti prin simţuri sînt lesne schimbătoare şi pe urmă nu mai există, şi chiar simţurile se dovedesc neclare, uşor

101 Ilesiod, *Munci* şi zile, v. 197.
102 Preceptul stoic *i.viwt* kxE *y-.iy.-i* — suportă şi respinge —

înşelătoare, iar viaţa însăşi un abur al sîngelui şi cînd, a fi preţuit printre astfel de oameni, e o deşertăciune ? La ce bun, deci ? Aşteaptă cu seninătate, fie stingerea vieţii, fie transformarea ei. Şi pînă vine clipa potrivită a acestui sfîrşit, ce e de ajuns ? Ce altceva decît să cinsteşti pe zei şi să-i binecuvîntezi, să faci bine oamenilor, să înduri unele şi să înlături altele[103] ? Să-ţi aminteşti că toate acestea, cîte le vezi, sint in afara cărnii şi vieţii tale, nici nu-ţi aparţin, nici nu sînt dependente de tine.

33. Totdeauna ai putea avea o fericită scurgere a vieţii, dacă ai merge pe drumul cel drept, sau dacă ai gindi şi ai face toiul cu o bună rînduială. Căci aceste două trăsături stat comune şi sufletului divin şi celui omenesc şi oricărei fiinţe raţionale. Primul, că nu eşti împiedicat de către un altul al doilea, că binele constă într-o dreaptă predispoziţie a sufletului şi în săvîrşirea binelui precum şi în obligaţia de a-şi selecta orice pornire în acord cu aceste două precepte.

Dacă aceasta nu esle răutatea mea, nici n-a fost făcuta ca urmare a ei, nici nu pune în primejdie interesul comun, pentru ce îmi neliniştesc sufletul datorită ei ? Şi care este dauna interesului comun ? Nu te lăsa tîrît cu întreaga ta fiinţă, de închipuire ci ajutâ-te după putere şi destoinicie, chiar dacă ele se împuţinează către un nivel mijlociu şi totuşi nu-ţi închipui că este o vătămare, căci cu siguranţă constituie un obicei rău. Ci, dimpotrivă, fii asemenea bătrînului, care in momentul cînd pleca, a cerut sclavului titirezul, cu toate eă-şi amintea că e un titirez. Prin urmare, fă tot aşa şi în această situaţie[a].

103recomandă acomodarea cu cele conforme cu natura, şi dominarea pasiunilor.

Mai ales, fiindcă eşti determinat să apostrofezi de pe tribună[4] : „Omule, ai uitat ce sînt toate acestea ?'" ,.Recunosc că e adevărat ce spui dar sînt rîvnite cu ardoare de către toţi !" „Deci, din această, cauză trebuie să fii nebun şi tu ?" [1]. Căci, în ceea ce mă priveşte, eu pot oricînd sa fiu un om. fericit, în orice poziţie şi în orice situaţie mi-ar fi rezervate, fiindcă, de fapt, este un om fericit cel care-şi asigură un destin fericit, iar o ursită bună înseamnă activităţi sufleteşti fără cusur, porniri frumoase şi fapte bune.

CARTEA a VI-a

1. Substanţa universului este ascultătoare şl mlădie, iar raţiunea care o clrmuie.şte - n ur conţine în sine nici o cauză a sSvîrşirii răului, căci nu are răutate, nu acţionează aspru şi nici nu este nimic vătămat de aceasta. Aşadar, toate se nasc şi toate se desăvîrşesc după îndrumările ei.

2. Cind îţi îndeplineşti datoria, nu-ţi face nici o grijă, fie că tremuri de frig sau ţi-e cald. fie că moţăi, somnoros încă, sau al dormit din plin, fie că afli de propria-ţi defăimare sau iaudă, fie că poate ai să mori sau că faci altceva. Căci şi moartea este una din acţiunile care folosesc la întreţinerea vieţii. Prin urmare, este de ajuns şi în ceea ce priveşte

moartea, dacă în momentul cînd se înfăţişează, îţi menţii buna dispoziţie.

3. Priveşte totdeauna în profunzimea lucrurilor. Să nu-ţi scape din vedere nici calitatea sa specifică, nici valoarea vreunei activităţ i.

4. Toate- cele supuse simţurilor şi cunoaşterii noastre se vor schimba cu repeziciune, fie că se vor preface in aburi, daca este adevărat că se unifică substanţa primară,, fie că se vor descompune şi se vor împrăştia.

5. Raţiunea, conducătoare supremă, ştie în ce fel este dispusă, ce săvîrşeşte şi asupra cărei materii îşi desfăşoară acţiunea

6. Cel mai înălţător mijloc de răzbunare împotriva făcătorilor de rele, este să nu fii niciodată asemenea lor.

7. Dăruieşte-ţi desfătarea unei singure bucurii şi liniştea unui singur prilej de odihnă : trecerea de la o faptă folositoare tuturor semenilor, la o alta utilă tuturor, adu- cîndu-ţi aminte, bineînţeles, totdeauna de zei.

8. Raţiunea conducătoare este acea parte a omului ce se trezeşte şi se modifică, care se realizează în felul dorit, putînd să-şi reprezinte după cum vrea ea, ceea ce se petrece.

9. Toate se desăvîrşesc în concordanţă cu natura întregului univers, aşadar, nu în conformitate cu o altă natură oarecare, fie că aceasta ar conţine lumea din afară, învelind-o de jur împrejur, fie că apare cuprinsă in ea, fie că, nepăsătoare, este îndepărtată de lume.

10. Ori dezordine, destrămare şi împrăştiere ori unitate, rînduială şi providenţă divină. In primul caz, la ce-aş mai vrea să-mi petrec viaţa într-o asemenea lume alcătuită la (întîmplare, într-o astfel de confuză dezordine ? Deci, de ce să mă preocup de altceva,

decît de faptul că voi deveni cîndva pămînt ?[2] tic ce să mă zbucium îngrijorat ? Căci orice aş face şi pe mine mă aşteaptă descompunerea. în al doilea caz, cinstesc pe cel care mă cîrmu- ieşte, îmi găsesc cumpăna liniştii şi-mi pun nădejdea în el.

11. De cîte ori te vor constrînge împrejurările să te zbuciumi din adîncurile fiinţei, întoarce-te grabnic spre tine însuţi, nu-ţi ieşi din fire mai mult decît este necesar în raport de ceea ce te-a silit, căci numai astfel vei fi mai stăpîn pe armonia ta interioară, mai ales, dacă revii necurmat la aceasta.

12. Dacă ai avea soacră şi tol,i*dala şi mamă, ie-ai îngriji desigur şi de soacră, dar drumul tău obişnuit ie va purta necontenit către mamă. O astfel de semnificaţie au acum pentru tine Curtea şi filozofia. Revino cit mai des către povăţuirea celei din urmă [104] şi găseşte-ţi tihna în- tr-însa, căci datorită îndrumărilor ei, cei de la Curte îţi. vor părea suportabili şi tu, lor, de asemenea.

întocmai cum ne facem o părere despre felurile de mînvare şi despre tot ce constituie aliment, gtndind că unul reprezintă hoitul unui peşte, altul al unei păsări, celălalt ai unui purcel, sau că vinul de Fa Icra este must stors din. struguri, ori că purpura e lină de oaie, muiată in sîngv de scoică, sau privitor la ceea ce tine de iubire, că, de fapt, se reduce totul la o simplă şi obişnuită frecare interioară şi după un oarecare spasm, o ejecţie vîscoasăPrin urmare, numai în măsui'a în care aceste reprezentări ating esenţa lucrurilor şi le examinează riguros pătrunzînd in profunzimea lor se vede cam ce fel de lucruri sînt. Tot astfel trebuie să se acţioneze faţă de toate aspectele vieţii, să ne facem o imagine vrednică de

104 Este o menţiune evident deformată, pentru contraargumen- tare. a filozofiei epicureice.

[z] Citat din II.ner, cf. *Iliada* VII, v. 99.

creiîămînt, absolut exactă asupra lucrurilor şi în orice situaţie, dezgolindu-1 pe fiecare, să ne dăm seama de vremelnicia lor, printr-o cunoaştere amănunţită, după ce le-am despuiat de lot învelişul datorită căruia aveau o valoare aparentă. De asemenea, trufia amăgitoare este primejdioasă ; şi, de fiecare dată, cînd socoteşti că te ocupi numai de treburile ce merită osteneala, tocmai atunci te înşeli foarte mult. Ai in vedere, deci, tot cu privire la cele afirmate pînă acum şi cuvintele lui Crates [1] despre Xenocrates

13. \Majoritatea lucrurilor de care se minunează gloata, aparţin categoriilor generale, cele ce dăinuiesc prin coeziune sau prin natura lor, pietrele, lemnele, smochina, viţa de vie, măslina ; cele preţuite de către unii, cu puţin mai cumpăniţi se menţin datorită suflului vital: turmele de oi, turmele de vite ; cele preţuite de către cei cu o spiritualitate mai înaintată există datorită unui suflet raţional, dai- nu sufletului raţional universal, ci aceluia mărginit la înclinaţia pentru un anumit meşteşug, ori la simpla iscusinţă de dobîndire a unei mulţimi de sclavi.[1] Cine preţuieşte, însă, sufletul raţional universal al fiinţelor raţionale şi politice, nu se mai lasă abătut de către alte preocupări ; mai presus de toate el îşi păstrează sufletul în deplină şi statornică armonie cu principiile raţiunii universale şi cu interesele fundamentale ale comunităţii şi totdeauna, .cu stăruinţă, îşi dirijează pînă la capăt, orice mişcare şi activitate şi colaborează cu cel de aceeaşi origine cu el, pentru atingerea scopului comun.

14. Unele abia aşteaptă să se nască, altele se grăbesc să dispară. Şi din ceea ce există, abia s-a zărit, că o parte s-a şi stins. Scurgerea şi transformarea împrospătează in continuu universul, întocmai cum neîntrerupta mişcare a timpului înnoieşte pentru totdeauna nemărginita veşnicie. In acest fluviu, deci, care din cele trecătoare pe lingă noi într-o scurgere zorită, merita să fie preţuite, din moment ce nu pot fi statornice? E ca şi cum cineva ar începe să se împrietenească cu mia din zburătoarele vrăbii, care, abia zărită, se şi şterge din privire, către zare. In acelaşi fel, însăşi viaţa fiecăruia este doar un abur al sîngehd, o respiraţie din aer. După cum aerul, odată inspirat, e imediat, restituit, ceea ce facem în fiecare clipă, este şi puterea de a respira, considerată în totalitatea ei.

dobîn- dită în momentul naşterii, ieri sau cu o zi înainte, alaltăieri, şi care trebuie restituită aceleiaşi surse de unde a fost absorbită la început.

17. 16. Nu merită să fie preţuit, nici faptul că elimini aer, asemenea plantelor, nici că respiri, la fel cu animalele domestice sau fiarele, nici că te impresionează unele închipuiri, sau că eşti hărţuit de instincte, că-ţi duci traiul în turme, că te hrăneşti, fiindcă aceasta este asemenea excreţiei resturilor mîncării. Atunci ce merită oare să fie preţuit ? Să fii aplaudat ? Nici atit ! Fără îndoială, că nici să fii aclamat şi linguşit. Căci elogiile din partea celor mulţi, sînt, în realitate, un plescăit al limbilor. îndepăr- tează-te, prin urmare, şi de biata glorie. Atunci, ce rămîne vrednic să fie preţuit ? Consider că merită a fi luat în seamă faptul că omul se mişcă potrivit cu firea proprie şi că se domină, tendinţă către care duc în acelaşi timp şi studiile şi artele. Căci, într-adevăr, orice meşteşug are în vedere ca ceea ce se pregăteşte să fie folositor lucrului respectiv. Şi grădinarul şi viticultorul, care-şi îngrijeşte viţa de vie, şi îmblînzitorul, care dresează mînjii, sau dresorul de cîini caută aceasta. Şi educatorii şi dascălii năzuiesc către aceeaşi ţintă. In concluzie, un asemenea ţel e vrednic să fie considerat. Şi dacă stăpîneşti bine acest lucru, nimic din celelalte nu-ţi vei mai dori. Oare nu vei înceta şi din nou vei da preţuire multora din celelalte ? Atunci nu vei mai fi independent, mulţumit cu propria-ţi persoană, ne tulburat. în mod necesar, atunci, pizmuieşti, eşti gelos, suspectezi pe cei ce-ar fi în stare să-ţi răpească aceste bunuri, unelteşti împotriva acelora care au ceea ce este apreciat de tine. într-un cuvînt, este strict necesar să fie într-o stare de tulburare şi confuzie cel căruia-i lipseşte vreunul din aceste lucruri. în plus, un astfel de om, de multe ori, cîrteşte şi împotriva zeilor. Dar respectarea şi preţuirea propriei talc gîndiri te va face mulţumit, vei fi plăcut oamenilor şi recunoscător zeilor, fiindcă vei lăuda toate cele hărăzite şi

m

rînduite de aceştia.în sus, in jos, în cerc. se găsesc direcţiile în care slnt purtate elementele. Mişcarea virtuţii nu este însă în nici una din direcţiile respective, ci e ceva mai divin şi, înaintînd pe un drum greu de imaginat, îşi străbate, in chip desăvîrşit, calea sa.

18. Ce fel de gînduri ciudate îşi fac unii ! Ei nu consimt să preamărească pe contemporani, dar însemnă totuşi foarte mult pentru ei să fie lăudaţi de oamenii viitorului, pe care nici nu i-au văzut, nici nu-i vor vedea vreodată. Acest fel de a gîndi este aproape ca şi cum ai fi mîhnit pentru faptul că cei care s-au născut cu mult înaintea ta, n-au spus vorbe de laudă despre tine.

19. Dacă ceva pare greu de realizat pentru tine,- să nu socoteşti că este cu neputinţă oricărui om : dar data ceva este posibil omului in general şi potrivit naturii sale. consideră că acest lucru poate fi înţeles şi făcut şi de către tine.

20. Ne-a zgîriat cineva cu unghiile îrt timpul exerci- ţiilor de gimnastică şi lovindu-ne tare, cu capul, ne-a făcut o rană. Dar nu ne arătăm nemulţumirea, nici nu sîntem contrariaţi, nici nu-t suspectăm, mai tîrziu. ca pe unul care ar fi făcut cu intenţie aceasta. Totuşi, ne păzim de el, dar nu ca de un duşman, nici cu neîncredere, doar îl evităm cu prudenţă binevoitoare. în acest fel trebuie oricine să se comporte şi în celelalte împrejurări ale vieţii. Adică să treacă cu vederea multe neplăceri ca şi cum ar veni din partea unor colegi în cursul unor exerciţii de gimnastică. Căci este cu putinţă să ne ferim, aşa cum am spus, dar fără a fi bănuitori şi a urî.

m

21. Dacă cineva poate să mă convingă şi să mă determine a sesiza că nu gîndesc şi că nu lucrez potrivit cu dreptatea, mă voi schimba bucuros, căci eu caut adevărul, prin care nimeni n-a fost vreodată vătămat ; este, însă, atins acela, stăruitor în greşeala şi în neştiinţa sa.Eu fac ce se cuvine. Alte lucruri nu mă abat. căci ori sînt neînsufleţite, ori fără raţiune, ori au rătăcit şi nu cunosc drumul.

22. De fiinţele neraţionale şi, în general, de cele ce mi se opun mă folosesc înţelept, adică cu mărinimie şi în mod liber. De oameni, însă, fiindcă au raţiune, mă folosesc cu bunăvoinţa datorată unor membri ai societăţii. In orice împrejurare cheamă în ajutor pe zei. fără să te preocupe întrebarea cît timp trebuie să faci acest lucru, căci sînt de ajuns şi trei ore astfel trăite [1].

23. Alexandru Macedon şi îngrijitorul catîrilor săi, după ce au murit au fost aduşi în situaţie asemănătoare, fie ridicaţi către aceeaşi germeni raţionali ai universului, fio risipiţi, deopotrivă, în atomi.

24. Reflectează cite evenimente, privitoare atît la cele trupeşti cît şi la cele sufleteşti, se petrec simultan cu fiecare dintre noi într-o clipită a vremii ; şi astfel nu te vei mai minuna, clacă mult mai multe şi mai exact toate evenimentele se desfăşoară deodată, în acest ansamblu unic şi atotcuprinzător, numit univers.

25. Dacă cineva îţi pune întrebarea, cum se .scrie numele lui Antoninus, oare făcînd efort, vei pronunţa fiecare dintre sunete ? Ori, dacă se mînie .cumva, îi vei întoarce patima, mîiiiindu-te şi tu ? Nu vei pronunţa numele cu calm, rar, enumerînd şi accentuînd fiecare dintre litere. ? Deci, toi astfel adu-ţi aminte că şi in această viaţă, orice datorie e alcătuită dintr-un anumit, număr de acţiuni. Trebuie dar, păstrînd in minte acest lucru,

să înaintezi pînă la capăt pe drumul stabilit, fără să faci zgomot în

' Mareus Aurelius are în vedere aici meditaţia divină invocata prin rugăciune, care ajută omului să-şi folosească bine timpul abordat pentru viaţă, Idoea este comuna stoicilor recenţi, caro, in unanimitate .consideră că un interval de timp. astfel petrecut, aricit er fi d<» scurt, valorează mai mult detit o perioadă lungă trăită in Inactivitate. Cf. şi Seneca. Epistole«, *VJIC,* 2 şi CI, 16.jui'ul persoanei tale, fârâ să-fi arăţi nemulţumirea împotriva celor satisfăcuţi. '

26. Cît este de crud să nu dai libertate oamenilor să năzuiască spre ceea ce li se pare polrivit şi folositor i Totuşi, într-o oarecare măsură, tu nu le dai această îngăduinţă, de cîte ori te iriţi, din cauză că greşesc. Căci ei sînt totdeauna atraşi spre acestea, ca spre unele care par potrivite şi folositoare pentru ei. Bine, dar ele totuşi nu sînl aşa cum par. Atunci, fără să te superi, tu eşti ubligut să-i înveţi şi să le arăţi realitatea.

27. Moartea, sfirşitul tutumr senzaţiilor, al convulsiei instinctelor, sfirşitul acestui du-lo vino al gindului şi al îndatoririlor faţă de trup,

2i>. Eşţ.e ruşinos că in viată trupul nu slăbeşte şi sufletul. în acest timp, se lasă totuşi, dinainte copleşit de slăbiciune.30. Ai în vedere să nu porţi in tine prea mult dintr-un Cezar, nu te lăsa pătruns de un astfel de spirit., căci aşa ceva se întîmplă. Păstrează-te deci, simplu, bun, întreg şi curat, demn, natural, prieten al dreplătii, pios. binevoitor, duios şi ferm in îndeplinirea celor ce se cuvine să faci. Luptă ca să rămîi aşa cum a vrut să te modeleze filozofia. Respectă pe zei. ocroteşte pe oameni : viaţa este scurtă. Singura roadă a vieţii păminIeşti, o clară şi virtuoasă dispoziţie a spiritului şi activitatea pentru folosul comun. Fă toate acestea, după cum se cuvine unui învăţăcel al lui Antoninus. Aplică fermitatea şi interesul bine susţinui, şi viguros pentru faptele potrivite pe deplin cu raţiunea,

atitudinea sa egală în toate situaţiile, caracterul său venerabil, seninătatea înfăţişării, distincţia fermecătoare, nepăsarea faţă de glorie, rîvna deosebită depusă pentru înţelegerea precisa a treburilor, felul în care nu lăsa să-i scape nimic, înainte de a sludia şi răstudia problema, înainte de a-i înţelege în profunzime toate aspectele ; aminteşte-ţi cum răbda el pe cei care îl criticau pe nedrept, fără ca să răspundă, la rindu-i cu reproşuri, cum nu se pripea la nimic şi nu accepta piva calomnioasă ; adu-ţi, de asemenea, aminte, cu cită pătrundere cerceta caracterele şi faptele, fără ca ,să fie insă dojenitor, sau sfios, bănuitor ori sofist ; sau, cum se mulţumea cu puţin, de exemplu, în privinţa locuinţei, dormitului, mesei, îmbrăcăminţii şi serviciului său personal ; gîndeşte-te totdeauna cît de mult iubea sinceritatea, cît era de răbdător, cum îndrăgea munca şi efortul ; ori, de pildă, cum rămînea pînă seara în aceeaşi activitate, datorită-felului său de viaţă, modest şi frugal, fără să fie nevoie s-o întrerupă, chiar pentru necesităţile naturale, in afara orelor obişnuite : ai in gînd şi cît era de statornic, de cumpănit şi de plăcut în prietenniile sale ; puterea de a indura să-i fie contrazise părerile şi bucuria cu care întîmpina pe oricine înfăţişa o soluţie mai bună, cit era de pios, fără să aibă. însă, superstiţii ; fă toate acestea, pentru ca atunci cînd îţi va suna ceasul sfîrşitului să ai aceeaşi conştiinţă curată, pe care a avu t-o el.

31. Reîmprospătează-ţi puterile şi recheamă-te pe calea cea dreaptă şi după Ce te-ai trezit iarăşi şi ai înţeles că visele ţi-au adus nelinişti, priveşte din nou. în stare de veghe, cauzele tulburărilor tale, aşa cum le-ai privit In vis.

32. Sînt alcătuit dintr-un trup neînsemnat şi dîntr-un suflet. Pe de o parte, deci, trupului îi sînt indiferente toate, fiindcă nici nu e in stare să le deosebească între ele, iar gîndirii îi sînt indiferente

toate activităţile care nu sînt ale ei. Pe de altă parte, activităţile care sînt ale ei toate sînt în puterea sa. Chiar şi asupra acestora, totuşi, ea acţionează numai cu privire La activităţile clipei prezente, căci faptele viitorului, sau cele care au trecut, acum, în clipa de faţă, îi sînt cu toiul indiferente.

33. Cîtă vreme piciorul face ceea ce trebuie şi mîna ceca ce se cade, nici oboseala piciorului, nici truda mîinii nu sînt împotriva naturii. Tot astfel şi truda omului, cît timp îşi face datoria sa de om, pentru el, ca om, nu este împotriva naturii. Şi nu constituie un rău.

34. Cit de multe plăceri au simţit tilharii, desfrinaţii, ucigaşii de părinţi, paricizii ?

35. Nu vezi cum, pînă la un punct, meseriaşii iscusiţi se pun de acord cu cei nepricepuţi, dar cu toate acestea nu contravin întru nimic învăţăturii propriei lor meserii şi nici nu rabdă să fie abăt uţi de la aceasta ? Şi nu ţi se pare măcar ciudat, că arhitectul şi medicul respectă regulile de bază ale meseriei proprii, mai mult decît ţine seamă omul de raţiunea lui, partea comună cu zeii ?

36. Asia, Europa sînt doar unghere ale universului, toată apa pămîntului e doar o picătură din univers şi Muntele Athos, un grăunte al universului. Toate sînt mărunte, grabnic schimbătoare? şi supuse pieirii. Vin de acolo, de la această comună raţiune conducătoare, fie că sînt puse direct in mişcare, fie antrenate în aceeaşi cauzalitate. Chiar botul căscat al leului, otrava distrugătoare şi tot ceea ce face rău. spinii, noroiul reprezintă adaosuri complementare ale celor nobile şi frumoase. In consecinţă, să nu-ţi închipui că ele ar fi străine cumva de principiul venerat, ci ia tot-deauna in considerare şi sursa comună a tuturor lucrurilor.

37. Cine vede în prezent, a văzut totul, adică şi cîte s-au ivit pînă acum din veşnicie şi cîte se vor scurge în necuprinsa vreme, de acum înainte, căci toate au aceeaşi origine şi înfăţişare.

Cugetă cît mai des cu putinţă, la dependenţa reciprocă a celor din univers şi la raportul de conexiune statornicit între ele. Căci, într-un anumit fel, toate există într-o înlănţuire grandioasă a unora cu celelalte. în consecinţă, acestea există şi unele faţă de altele, potrivit aceleiaşi afinităţi, căci fiecare lucru se alătură unul altuia, în ordine, şi aceasta în virtutea unei mişcări de tensiune bine rînduită, a unei concordanţe mutuale şi a unităţii substanţei

38. .Adaptează-te faptelor şi evenimentelor hărăzite de soartă şi iubeşte, dar eu sinceritate, pe aceşti oameni, cu care împărtăşeşti aceeaşi ursită.

39. Un instrument, o sculă, tot ce este util, e socotit bun, dacă face treburile pentru care a fost construit, cu toate că autorul se află, de obicei, departe de locul unde e folosit. Cu atit mai mult, in lucrările făcute şi călăuzite de către natură, puterea care Ic-a alcătuit există înlăuntrul lor şi rămine în ele. în consecinţă şi mai mult se cade să fie respectată această putere şi să socoteşti că, dacă-ţi călăuzeşte existenţa potrivit cu voinţa sa, viaţa ta se va petrece în deplin acord cu gîndirea. In acelaşi fel, toate se desfăşoară, în cadrul întregului univers. în concordanţă cu raţiunea lui.

40. Dacă socoteşti că este un bine sau un rău pentru tine im lucru din cele care se produc în afara voinţei talc, este absolut, necesar, ca, după ce te-a izbit un asemenea rău sau ai fost lipsit de un astfel de bine, să cîrteşti împotriva zeilor, sau să urăşti pe oameni, socotindu-i că sînt sau bănuind că vor fi pricini ale lipsurilor sau nenorocirii tale ? Deci, datorită deosebirii făcute între evenimente, nedreptăţim de foarte multe ori pe semeni sau pe zei. Dacă am socoti bune sau rele, insă. numai pe acelea care stau in puterea noastră, nu mai rămine nicj o cauză, nici ca să acuzăm divinitatea, nici ca să ne statornicim pe o poziţie duşmănoasă faţă de oameni.

41. Toţi desfăşurăm împreună o activitate în vederea îndeplinirii unui scop, unii în deplină cunoştinţă de cauză şi urmînd un plan raţional, alţii, dimpotrivă, fără chiar să-şi dea seama. Aşadar şi acei care dorm, spune, ml se parc Heraclit[J] : „Lucrează şi participă împreună la muncă pentru împlinirea celor ce se petrec în univers" ; dar fiecare colaborează într-un fel deosebit, pe scurt,

adică, chiar şi cel care cîrteşte sau încearcă să stea împotriva evenimentelor, căci universul se foloseşte şi de un astfel de om, fiindcâ-i este necesar. Rămînc deci să-ţi dai seama în ce categorie te stabileşti şi de ce fel de activitate te ataşezi. Căci acela care cîrmuieşte universul se va folosi de tine în modul cel mai potrivit, te va primi şi te va rindui ca parte printre cei care muncesc şi sînt folositori în îndeplinirea unui scop. Tu, însă, să ai grijă să nu devii o astfel de parte încît să ţi se aplice versul lipsit de valoare şi caraghios dintr-o tragedie, pe care-1 aminteşte Chrysippos '.

42. Soarele pretinde oare că e destoinic să săvîrşească ceea ce face ploaia ? Sau, Asclepios ~ se socoteşte vrednic să facă cele ale zeiţei purtătoare de roade [105] ? Sau fiecare dintre aştrii, nu se deosebesc unul de celălalt şi totuşi colaborează la împlinirea aceluiaşi scop V

43. Dacă zeii au decis în privinţa mea şi a ceea ce trebuie să mi se întîmple, bine au hotărît. Căci, nici nu este uşor să-ţi închipui un zeu lipsit de puterea de a alege. Pe de altă parte, datorită cărei cauze ar fi hotărît să mă împingă spre săvîrşirea răului ? Ce ar fi rezultat pentru ei, sau pentru universul de care se preocupă cu cea mai mare grijă ? Iar dacă n-au decis, ceva în mod special pentru mine, fără îndoială ei au hotărît asupra celor universale şi eu am datoria să primesc cu bucurie pe cele care se adaugă lor, ca nişte urmări fireşti, să mă simt mulţumit de evenimentele produse. Sau, dacă n-au hotărît asupra nici unui fenomen — dar, e o lipsă de pietate să credem aceasta — atunci să nu le mai aducem jertfe, să nu mai înălţăm rugăciuni, să nu mai jurăm pe ei, nici altele să nu mai facem, adică cele pe care le

105 Zeul medicinei, supranumit „Vindpeţitorul".
* *Demeter,* sora şi soţia iui Zeus, zeiţa fecundităţii pâmintuiui, supranumită şi Carpofora — purtătoarea de roade, venerai« prin misterele celebrate în piidurea «acră diri Klousis.

îndeplinim in mod obişnuit, ca pentru nişte zei, prezenţi totdeauna şi care vieţuiesc în mijlocul nostru. Dacă totuşi, zeii n-au decis, asupra nici unui lucru referitor la persoana noastră, îmi este dată mie. insă, puterea de a alege în privinţa mea, iar pentru mine e necesar să hotărăsc căutarea a tot ce-mi este util ; iar folqsitor pentru fiecare, este ceea ce se potriveşte cu structura şi natura lui. Natura mea este aceea a unei fiinţe raţionale şi politice. Deci, mie ca Antonin, cetate şi patrie mi-este Roma, iar ca om, universul. în concluzie, numai cele necesare acestor două comunităţi sînt pentru mine bunuri.

44. Tot ce se întîmplă fiecăruia este de folos universului, Atît este de ajuns. Acum, mai departe încă, dacă bagi bine de seamă, vei vedea, in general, că cele folositoare fiecărui om sînt utile şi celorlalţi ; trebuie să înţelegi însă. cuvîntul -— folos, într-un sens mai comun, aplicabil şi lucrurilor de mijloc [1], adică acelora care nu constituie nici bunuri propriu-zise, nici rele adevărate.

45. La fel cum, cînd ţi se înfăţişează într-un amfiteatru sau în alte asemenea locuri, aceleaşi reprezentaţii, aceeaşi plictisitoare imagine, valoarea spectacolului se micşorează, tot aşa, de-a lungul întregii vieţi încerci un sentiment de monotonie, căci toate se mişcă în sus şi în jos şi decurg din cauze identice. Oare, pînă cînd ?

47. Cugetă neîntrerupt, cîţi oameni, dc cite condiţii, din cîte profesii şi naţionalităţi, au murit pînă acum. Astfel, dacă vei coborî cu gîndul pînă în vremea Iui Filistion
Foibos, Origanion. Intoarce-te acum cu mintea spre alte neamuri. Trebuie acum să schimbăm privirea retrospectivă spre epoca in care au trăit atiţia oratori iscusiţi sau distinşi filozofi, Heraclit, Pithagora, Socrates, ori, într-o vreme mai veche, atîţia eroi şi într-o vreme mai recentă, atîţia

comandanţi de oaste sau tirani ; pe lîrigă aceştia, Eudoxos Hipparchos Archimedes şi alţii, atît de subtili şi de pătrunzători prin natura lor, cu suflet măreţ, cu rîvnă pentru muncă, ori alţii, nelegiuiţi sau trufaşi, sau filozofi care au dispreţuit viaţa scurtă, supusă pieirii, a oamenilor, ca de exemplu Menîppos şi cîţi alţii asemenea. Cugetă acum cu atenţie, la toţi aceştia, la faptul că zac vlăguiţi, din vremuri vechi. De ce oare este păgubitor pentru ei acest lucru ? Ori, mai mult, de ce pentru aceia care nu sînt încă numiţi ? într-un cuvint, într-o astfel de situaţie, cu mult mai vrednic de preţuire este a-ţi duce viaţa în deplin acord cu adevărul şi cu dreptatea, a păstra o atitudine omenoasă, binevoitoare chiar faţă de cei prefăcuţi şi nedrepţi cu care convieţuim.

48. Cînd vrei să simţi o bucurie, gîndeşte-te la meritele acelora cu care trăieşti împreună : de pildă, la energia neobosită a unuia, la modestia altuia, la generozitatea sau la altă însuşire a celuilalt. Căci, cu siguranţă nimic nu farmecă tnai mult ca exemplele de virtute ce strălucesc in obiceiurile şi caracterele celor cu care ne ducem traiul, mai ales dacă aşa ceva se întîmplă cil. mai des cu putinţă.Nu cumva te mîhneşti deoarece cîntăreşti doar atîtea litre[4] şi nu ai trei sute ? Sau, în acelaşi chip, că li-e dat să vieţuieşti numai atlţia ani şi nu mai mult ? Dar, după cum te mulţumeşti cu cîtă cantitate din substanţa universului ţi-a fost hărăzită, tot aşa trebuie să fii satisfăcut şi de timpul dat.

49. încearcă să-i convingi pe toţi aceştia, chiar dacă o faci împotriva voinţei lor, de cîte ori raţiunea dreptăţii te îndeamnă astfel. Dacă ţi se împotriveşte vreunul, folo- sindu-se chiar de violenţă, întîmpină-1 pe acesta cu o purtare cit mai plăcută, păstrează-ţi seninătatea şi calmul şi foloseşte piedica ivită în cale, drept imbold spre altă virtute ; aminteşte-ţi că

ai întreprins acţiunea cu rezerve şi că nu tinzi spre ceea ce este cu neputinţă. Prin urmare, către ce fel de scop năzuieşti ? Spre o ţintă de acest fel. Foarte bine, ţelul este atins. Cele pentru a căror săvîrşire am fost aduşi pe lume se îndeplinesc.

50. Cine este dornic de faimă[106] consideră activitatea altuia ca propriul său bun. Cel ce iubeşte plăcerile priveşte drept bun al său, propriile sale patimi, iar cel ce are cu adevărat gîndire limpede, recunoaşte ca bun propriu acţiunile şi faptele proprii[s].

51. Stă în puterea oricui să nu aibă nici un fel de părere despre cele ce i se întîmplă şi să nu simtă în suflet nici o tulburare ; căci faptele, prin ele însile, nu sînt de natură să stârnească părerile noastre.

52. Obişnuieşte-te să tratezi cu deosebită atenţie cele spuse de acela cu care discuţi şi pătrunde atât cît te ajută puterile, in sufletul vorbitorului.

53. Ceea ce nu foloseşte roiului, nu este util nici pentru albină.

54. Dacă navigatorii ar vorbi de râu pe cîrmaci şi bolnavii pc medic, cui altuia ar mai da ascultare ? Sau, cum ar mai acţiona cîrmaciul pentru salvarea celor cu care

' Pentru această tripartită împărţire a caracterelor umane, cf. HA ton, Republic», 480 EU

" Pentru argumentarea problemei, cf. şi cartea a tX-a, 7*.

navighează împreună, ori doctorul pentru tămăduirea celor îngrijiţi ?

106.Filozof cinic, originar din Gadara, eltivul tui Metrocles, discipolul luL Diogenes. A Lru.lt în secolul al 111-lea î.e.n., este fondatorul speciei literare „satira menlpee", protagonist în *Dialogurile* morţilor, opera lui Lucian din Samosata, filozof sofist, 129-200 e.n.

*'Unitate de măsură antică, oarecum egală cu o uncie — 0,29 g.

55. Cit de mulţi dintre cei cu care am venit pe lume odată, în clipa de faţă, sînt duşi dintre noi !

56. Celor care au gălbinare li se pare amară mierea, apa stîmeşte spaimă celor bolnavi de turbare, iar copiilor mica lor minge rotundă le pare frumoasă. De ce m-aş mînia, aşadar ? Socoteşti că o părere greşită are asupra sufletului o putere mai mică decît fierea bolnavului de gălbinare şi decît otrava pentru bolnavul de turbare ?

57. Nu te va împiedica nimeni să trăieşti potrivit cu raţiunea naturii tale, iar în afara raţiunii universale nu ţi se va întîmpla nimic.

Ce fel de oameni sînt. cei cărora vor să placă unii, în vederea căror scopuri şi datorită căror fapte ? Cu vîtă repeziciune veşnicia va învălui totul, şi cîte a euprins pînă acum

?CARTEA a VH-a

1. Ce este viciul ? Acesta este ceea ce ai întîlnit de multe ori[l]. Şi pentru orice împrejurare să-ţi fie la înde- mînă convingerea că viciul este ceea ce ai văzut de multe ori. Oriunde te-ai duce cu gîndul, în sus ori în jos, vei găsi aceleaşi vicii de care e plină istoria, în vremurile străvechi, în perioadele de mijloc, în epocile mai apropiate şi care şi acum sînt din belşug în oraşe şi în locuinţe, Nimic nu este nou, totul este obişnuit şi de scurtă durată.

2. Cum pot fi altfel distruse părerile, dacă reprezentările care le-au provocat nu sînt înăbuşite ? Mai ales că stă în forţa fiecăruia să reîmprospăteze astfel de reprezentări [2] ; se poate însă, cu privire la orice eveniment, să ai şi părerea cuvenită ; deci, dacă se poate, de ce să mă zbucium ? La urma urmei, cele din afara judecăţii mele nu au nici o legătură cu propria-mi gîndire. înţelege şi vîră-ţi în minte acest adevăr şi fii drept. Ai posibilitatea să-ţi refaci viaţa. Priveşte cu raţiune din nou, acţiunile şi

[1] Definiţia dată aici viciului devine punct, de pornire pentru maximele din cartea a IX-a, 42.

[8] Orice reprezentare trebuie reactualizată, înainte de a efectua o gîndire raţională, pentru a nu da naştere unor păreri care ar putea tulbura conştiinţa. Dealtfel, pentru morala practică, a stoicilor şi în particular pentru viaţa lui Marcus Auretius, paralelismul dintre viaţa propriu-zisă şi meditaţia riguroasă, introspecţia analitică este obligatoriu.

faptele tale cum le considerai cîndva, căci aceasta înseamnă a trăi viaţa din nou.

3. Pofta deşartă de pompă şi lux," reprezentările de pe scenă, turmele de oi, cirezile de vito, întrecerile luptătorilor cu laneia sînt asemănătoare unor oscioare zvîrlite căţeilor, firimiturilor aruncate în bazine peştilor, poverilor trudnic purtate de furnici ; sînt asemenea cu zborul încolo şi încoace al musculiţclor înspăimîntate sau cu dansul unoB păpuşi trase de sfori ; aşadar, faţă de aceste preocupări trebuie să păstrezi aceeaşi bună dispoziţie, să nu fii îndărătnic şi să te obişnuieşti cu gîndul că fiecare este vrednic de o preţuire egală cu valoarea preocupărilor sale şi cele pentru care s-a străduit.

4. Referitor Ia ceea ce vorbeşti trebuie să urmăreşti cu atenţie cuvint cu cuvînt, privitor la porniri, se impune să analizezi cu seriozitate consecinţele posibile ; pe de o parte, deci, să ai în vedere imediat urmarea ce poate produce şi scopul

spre care tinzi, Ja una, şi semnificaţia cuvîntului rostit, la cealaltă.

5. Oare este de ajuns gîndirea mea să cuprindă. accasta ? Dacă este suficient, mă folosesc de ca ca de o unealtă dăruită de natura universului pentru a înfăptui lucrarea mea ; dacă nu, este de ajuns, fie că încredinţez activitatea, dacă nu face parte din datoriile mele, unuia mai vrednic, care poate s-o ducă mai bine la capăt, fie că o voi îndeplini aşa cum pot, luînd, însă, pentru acest scop unul mai capabil, care sub îndrumarea mea să săvîr- şească cele potrivite şi folositoare treburilor publice. Oricum, fie că o fac singur, eu însumi, fie împreună cu altul, trebuie să năzuiesc numai la aceasta, adică spre ceea ce este folositor şi potrivit cu interesul comunităţi ii

Atît de numeroşi oameni, despre care s-au amintit atit de multe, sînt acum aruncaţi sub vălul uitării ; pe de altă parte, tot atiţia care îi preamăreau pe aceştia sînt ei înşişi şterşi din amintire din vremuri străvechi

,7. Nu te ruşina ca eşti ajutat. Căci ti s-a hotărî l. să faci ce ţi-a fost încredinţat, asemenea unui soldat la asedierea zidurilor unei cetăţi. Ce-ai face, spre exemplu, dacă, fiind şchiop, singur n-ai putea să urci pe metereze, dar împreună cu un altul ai putea s-o faci ?

H. Să nu-ţi provoace nici o tulburare cele ce urmează să se petreacă în viitor, dacă va fi nevoie vei ajunge şi acolo, purtînd ca îndrumător pentru rezolvarea lor, aceeaşi raţiune conducătoare de care te foloseşti acum pentru rezolvarea celor prezente.

». Toate se împletesc unele cu altele, sfintâ este înlănţuirea lor şi aproape nici unu! nu este străin sau independent faţă de celălalt. Căci toate sînt rînduite împreună şi desăvirşesc ordinea aceluiaşi univers. Fiindcă, din toate este alcătuit un singur univers, un singur zeu trăieşte în toate, o substanţă şi o lege unică. — raţiunea comună tuturor fiinţei oi' inteligente — şi un singur adevăr, deoarece numai una, fără îndoială, este desăvîrşirea celor de origine şi natură identice, a .fiinţelor care participă la ■ aceeaşi raţ i une.

1. Orice element material dispare într-o clipită în substanţa universului şi orice element formal cauzal este cu repeziciune absorbi! spre raţiunea universală, iar amintirea oricărui lucru este înghiţită grabnic de veşnicie.

2. Pentru orice fiinţă raţională, aceeaşi faptă poate fi şi potrivită cu natura sa şi în acord cu raţiunea.

3. Ori eşti drept, ori sprijinit de către alţii[107].

4. După cum membrele corpului sînt elemente în cadrul aceloraşi unităţi, tot astfel şi raţiunea, deşi împărţită fiecărei fiinţe raţionale, este unică, fiind pregătită in vederea unei anumite colaborări. Dacă îţi vei spune, cit mai des cu putinţă : „Sînt o unitate

107 Aceraşi distincţie a **caracterelor** a mai fost fmuriulatii şi în cartea a **in**-a, capii oi **ni** ;t.t V U-;t

tM

din ansamblul fiinţelor raţionale", adevărul celor spuse acum va fi pentru tine mult mai izbitor ; dacă însă, cu ajutorul literei r, îţi zici că eşti doar o parte n-ai să iubeşti din inimă pe oameni, nici nu te vei bucura cu tot. sufletul cînd faci bine ci îl îndeplineşti, asemenea unei datorii formale, ca un om abil, nu ca o binefacere făcută ţie.

5. Orice o vrea soarta, e în stare să se năpustească din afară asupra părţilor care pot suferi in urma unor astfel de lovituri, căci ele, adică cele aflate in suferinţă, se vor plînge dacă vor dori. Eu. însă. dacă nu socotesc că txx:a ce s-a întîmplat constituie un rău. nici nu mă simt vătămat. Şi este în puterea mea să nu gîndesc astfel.

6. Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu bun. întocmai cum auinl, smaraldul sau purpura şi-ar spune necontenit : „Orice-ar face sau orice-ar spune cineva, eu trebuie să fiu smarald şi să-mi păstrey. culoarea mea strălucitoare".

Iii. Raţiunea conducătoare să nu se zbuciume nicidecum. vreau să spun adică nici să nu se teamă, nici să nu se lase stîrnită spre vreo dorinţă *. Dacă altcineva poate să .st- sperie sau «ă se întristeze, n-are decît s-o facă, fiindcă ea însăşi, prin felul său de a privi lucrurile nu se va lăsa împinsă spre asemenea abateri. Trupul sâ-şi poarte singur de, grijă ca să nu îndure nimic, dacă poate, iar dacă toţi suferă, s-o spună ; sufletul însă. locui unde se înfiripă spaima, tristeţea, care, într-un cuvînt, reprezintă focarul din care se ivesc părerile despre cele amintite, să nu sufere însă nimic, să nu încline către o asemenea părere. Raţiunea conducătoare îşi ajunge sieşi, atîta timp cît depinde de sine, dacă nu-şi lacc nici o nevoie, dacă nu-şi creează nici u lipsă. Ea rămîne senină, netulburată şi cu neputinţă să fie împiedicată de ceva. dacă nu se zbuciumă singură şi nu-şi iscă piedici în drum.

t5l>

t7$_v$ Fericirea constă într-un geniu bun şi o bună raţiune conducătoare. Prin urmare, ce poţi tu face aici, o ! Închipuire ! îndepărţează-te, in numele zeilor, aşa cum ai venit, căci nu am nevoie de tine ! Ai venit după vechiul tău obicei. Nu mai mă supăr din cauza ta, dar îndepărtcază-te numai !

18. Este cineva spăimîntat, datorită transformării ? *Ce* poate oare să existe, să devină, fără transformare ? Ce este oare mai drag şi mai propriu naturii universului ? Tu ai fi putut să te îmbăiezi dacă lemnul n-ar fi suferit o transformare ? Ai fi putut să te hrăneşti dacă alimentele n-ar fi fost transformate ? Poate orice altceva, din cele destinate spre folosinţă, să se desăvîrşească fără transformare ? Nu vezi. aşadar, că însăşi propria ta transformare este asemănătoare celorlalte şi deopotrivă de necesară naturii universului ?

19. Toate corpurile se ivesc datorită substanţei universului, ca purtate de-a lungul unui torent, vijelios, fac corp comun şi colaborează cu universul, ca şi membrele corpurilor noastre unele cu altele..

Pe cîţi de felul lui Chrysippos, Socrate, de felul lui [2] 'Epictet. nu i-a înghiţit nemărginirea vremii ? Fă aceeaşi reflecţie, cu privire la tine, la orice om şi activitate.

t5l>

20. Mă tulbură un singur lucru, ca nu cumva să săvârşesc eu însumi ceva ce nu doreşte alcătuirea omului, fie în vreun fel, in care această alcătuire nu vrea, fie că ea nu îngăduie aceasta, acum.Apropiată este vremea, cînd vei uita toate, aproape deopotrivă, este clipa, cînd toate te vor uita.

21. Este o particularitate a omului, să iubească chiar şi pe cei care fac erori. Aceasta se poate îndeplini, dacă în acelaşi timp, ai în minte faptul că sînt de origine identică, că ei au căzut în greşeală datorită neştiinţei sau fără voia lor, că, după puţină vreme şi tu şi ei veţi muri şi mai presus de orice, că nu te-au vătămat[i], fiindcă n-au făcut raţiunea ta călăuzitoare mai rea decit era înainte,

22. Din substanţa universală, natura universului a plăsmuit acum un mînz, ca dintr-o bucată de ceară, sfărîmîn- du-1 apoi, s-a folosit de acelaşi material, pentru plăsmuirea unui arbore ; pentru modelarea unui om, pe urmă pentru altceva, iar fiecare din acestea au dăinuit foarte puţin. Nimic ciudat cînd e sfărîmată o ladă, după cum nu e nimic neobişnuit cînd e alcătuită,

23. Este împotriva naturii posomori rea peste măsură a feţii, iar cînd se repetă prea des măreţia chipului dispare, în cele din urmă se stinge, încît, nu-şi mai poate aprinde iarăşi toată strălucirea. Din însăşi realitatea aceasta, încearcă să tragi concluzia că faptul se opune raţiunii. Căci dacă se pierde chiar conştiinţa greşelii, la ce bun să mai trăieşti ?

24. Natura care cirmuieşte universul va transforma, in curind, toate cîte le vezi. Va face altele din substanţa acestora, altele iarăşi şi din substanţa acelora, pentru ca universul să fie mereu reîmprospătat

25. Cînd greşeşte cineva faţă de tine, cugetă fără în- tîrziere, în urma cărei păreri asupra binelui sau asupra răului, a greşit. Căci, cunoscînd aceasta, vei

avea milă faţă de el, şi nici nu te vei mai mira, nici nu vei mai fi minios.

I Adică cei care fac rău.

[8] Textul original confuz, lecţiuni contradictorii, traducerea foloseşte conjectura Coraes, Paris 1816, adoptată de ediţia Ioannes Stick, Teutmer, Lipsea, 1903, după care a fost făcută.

Pentru aceeaşi idee, ci". şi XII. 23.Căci, ori socoteşti şi tu că acest lucru este bun, la fel ca şi el, ori ai o părere asemănătoare şi prin urmare, trebuie să-1 ierţi. Ori, dacă tu nu consideri bune sau rele, aceleaşi lucruri, întocmai cu opinia sa, mult mai uşor vei fi binevoi tor, faţă de unul care se află în necunoştinţă şi greşeală,

21. **Nu cugeta asupra celor inexistente, ca şi cum ar fi în clipa de faţă. Iar dintre cele prezente, ţine seama care sint cele mai folositoare şi graţie părerii formate, amin- teşte-ţi cum le-ai fi căutat, dacă nu le aveai, Păzeşte-te însă, totodată, ca nu cumva, pentru că te bucuri astfel de ele, să le preţuieşti atît de mult, încît să fii răscolit dacă n-ar mai fi vreodată.**

28. Reculege-te. Este în natura raţiunii conducătoare să se împace cu sine, făptuind dreptatea şi, datorită acestui lucru, să-şj menţină seninătatea.

Şterge din minte închipuirea. încetează să te laşi hărţuit de frămîntări. In scurgerea timpului, mărgineşte-tc la clipa de faţă. înţelege ceea ce se întîmplă, fie ţie, fie altuia. Deosebeşte şi împarte obiectele materiale, în elementul formal şi în cel material. Gîndeşte-te lu ceasul din urmă. Lasă de o parte greşeala făcută de omul acesta, acolo unde s-a ivit

311. Cumparâ-ţi gîndirea eu cele ce vorbeşti. Fă t*a inteligenţii ta ,să pătrundă atît însuşirea evenimentelor cit şi cauzele care le nasc

31. Fa să strălucească in tine, drept podoabe de preţ, simplitatea, demnitatea şi indiferenţa pentru toate cele care ocupă o poziţie de mijloc între virtute şi viciu. Iubeşte neamul omenesc. Urmează cu stăruinţă îndrumările divinităţii., Spunea tind va acel înţelept * : „Toate au o valoare — *f*

ir,a

[1] Aceeaşi recomandaţii', uu alte implicaţii — cf. VI1J., 2t>. Pentru dezvoltarea modernă a ideii, cf. Spinoza, *Etica,* pmp. **x,** şcol., şi Goldschmidt, Système stoïcien, p. 110.

[s] tdeea înţelegerii conexiunii ,;auzole. abordată m cartea a Vll-a, 4.

[3] Democril din Alxlvi':i. Oie!* [5] fcagm. •). MT. 125: **convenţionala şi se supun unei legi laţi, numai atomii constituie cu adevărat o realitate". E deajuns însă să-ţi aduci aminte că totul se petrece potrivit unui imperativ. Şi-aşa e deja prea puţin [108].**

32. Despre moarte : „Ori este o dezagregare, dacă lumea este alcătuită clin atomi, ori constituie o stingere sau o transformare, dacă lumea alcătuieşte un tot unitar".

33. Despre suferinţă „Ceea ce este de neîndurat alungă pe om din viaţă. Ceea ce are o durată în timp. poate fi suportat". Retrâgîndu-se în sine, gîndirea îşi păstrează seninătatea, iar raţiunea, călăuza interioară, nu devine cu nimic mai rea. Cit despre părţile şi organele afectate de suferinţă, n-au decît să se plîngă împotriva acesteia, dacă le este cu putinţă.

34. Despre faimă : „Cercetează- felul de gîndire al acestora : ce fel de oameni sint, de care lucruri -se feresc şi ce fel de lucruri doresc. Cîndeşte-te apoi, că, după cum grămezile de nisip, îngrămădite unele peste altele, ascund pe cele depuse la început, tot astfel şi în viaţă, cele ce se petrec mai întîi, grabnic sînt ascunse, de cele pe care aceeaşi viaţă le aruncă peste ele".

35. Din Platon[s] : „Omul care cuprinde cu gîndirea măreţia şi priveliştea întregului timp, precum şi a substanţei universului. în totalitatea ei, crezi că va socoti viaţa ca pe ceva deosebit de valoros ?" Cu neputinţă să fie astfel. Prin urmare, un asemenea om nu va socoti nici moartea c:a pe ceva înfiorător. „Cu siguranţă că nu !"

108' Textul original confuz, interpretare nesigură.

36. Din Antisthene[109] : „Este regesc să faci bine şi să auzi că eşti vorbit, de rău" •'.

37. Este ruşinos ca faţa să fie supusă să-şi modeleze aspectul şi să-şi rinduiască trăsăturile, potrivit cu cerinţele gîndirii, iar gîndirea să nu se modeleze şi să nu se rinduiască potrivit cu ea însăşi.

38. Nu trebuie să fii mînios contra împrejurărilor, din cauza lor să nu-ţi faci nici o grijă

39. Dă prilejuri de bucurie zeilor nemuritori şi nouă [z].

**40. Viaţa este secerată ca şi spicele de griu : „Unul e plin de rod, la vremea secerişului, altul nu e" **

41. Dacă zeii nu au grijă de mine şi de copiii mei, chiar şi aceasta are o raţiune [110].

42. Căci binele este împreună cu mine şi dreptatea[111].

43. Nu te plînge şi nu te frămînta plin de nelinişte[il].

44. Din Platon : ..Eu însă i-aş răspunde acestuia un cu- vînt drept : «Nu vorbeşti bine, o omule, dacă socoteşti că un bărbat, care este folositor chiar şi printr-o activitate măruntă, se impune să ţină scamă numai de primejdiile vieţii şi morţii, dar că nu trebuie să aibă în vedere, de cîte ori face ceva, doar un singur lucru : dacă felul cum procedează dste-drept sau nedrept, dacă lucrarea săvîrşită aparţine unui om bun sau unuia rău»"' [112].

109 Filozof cinic, secolul al Ill-lea i.e.**n.**

* Citat din **Anllsthene, atît** în **niogeiiv Liiertio.-«.** MU-UN« a VI-a, cit şi în **Epictet** *Mnlrihr,* cartea a IV-a, 6,56.

110 Euripide, *Antiope,* ed. Nauch. fragm. 20)3.

111 Citat, clin Euripide, fragm. 918 din Aristophan, *Ac.harna-* nienit, vers, fiii!.

112 ***Apoi agio*** — 21i B.

45. „Căci într-adevăr, aşa stau lucrurile, o bărbaţi ate- nieni,.dacă un om, socotit cel mai bun, s-a rînduit într-un loc corespunzător, sau este plasat acolo de către arhonte, trebuie, după părerea mea, să se menţină acolo cu orice risc, fără ca să-1 preocupe nici moartea, nimic altceva, ci numai dezonoarea" [s].„Dar, bunul meu prieten, reflectează că nobleţea de spirit şi binele nu reprezintă altceva, decît a salva şi a fi salvat, căci aceasta nu constă in a trăi atîta sau atîta timp, ci omul, ca om cu adevărat, este necesar să lase de o parte preocupările lăturalnice, să nu iubească cu prea multă patimă viaţa, ci în această ordine de idei, să se confieze divinităţii, să creadă în cele spuse de către femei, că nimeni nu poate să scape de ceea ce îi este hărăzit, şi mai presus de orice să cugete la modul de a-şi petrece viaţa, cît timp îi este dat să trăiască în modul cel mai frumos cu putinţă"

46. „Aruncă-ţi privirea asupra drumului stelelor, ca şi cum te-ai roti împreună cu ele ; şi aibi întotdeauna în minte, transformarea elementelor unele în altele ; căci reprezentările acestora purifică, curăţă murdăria vieţii trăită pămînteşte",

47. Iată o frumoasă gîndire a lui Platon : „Cel care vorbeşte despre oameni, trebuie să aibă în vedere cele pămîn- teşti ca şi cum ar privi de undeva de sus, mulţimile de oameni, armatele, culturile agricole, căsătoriile, despărţirile, naşterile, morţii, rumoarea confuză a, curţilor de judecată,. peste pămînturile pustii, sau peste mozaicul popoarelor barbare, sărbătorile de bucurie, înmormîntările jalnice, pieţele publice, amestecul de oameni şi lucruri, rînduiala lumii, formate din atîtea contrarii"

48. Scrutează cu atenţie şi profunzime trecutul, apoi schimbările atît de numeroase ale felurilor de cîrmuire. Astfel îţi este cu putinţă să prevezi şi cele ce se vor petrece în viitor. Căci toate vor avea aceeaşi înfăţişare şi nu e cu putinţă să iasă din ritmul şi din ordinea celor ce se petrec acum. Din această cauză, prin urmare, este absolut acelaşi lucru, dacă observi viaţa pe o perioadă de 40 de ani sau pe o perioadă de zeci de mii de ani. Căci, oare ce anume vei vedea în plus ?Şi : „Cele ce vin din pumint, se risipesc din nou în pămînt,. iar cele ce încolţesc din rodnicul sîn al văzduhului, se întorc iarăşi spre bolta cerească [111]. Aceasta este o împrăştiere a înlănţuirilor reciproce in atomi şi o dezagregare de acelaşi Tel a elementelor insensibile.

49. Şl ..Prin mîneăruri şi băuturi, prin vrăjitoreşti vicleşuguri, cercat-au să abată al vremii or curs, încît să scape de moarte" [3]. ,,Adierea trimisă de zei, trebuie să o îndurăm iară să crien im"

50. Un om poate £1 mai bun luptător, în dobîndirea adversarului, dai- nu este mai social., mai plin de modestie, mai disciplinat, mai bine cumpănit pentru întîmpinarea evenimentelor, nici mai binevoitor [aţă ele scăpările vecinilor.

51. In momentul în uare o lucrare poate l'i desâvirşită, potrivit cu raţiunea, comună zeilor şi oamenilor, atunci nu tiste nun ie de temut. Căci într-adevăr, cînd este cu putinţă să -se săvîrşească o acţiune folositoare, dezvoltată pe o cale dreaptă, potrivită cu firea omului, atunci nici o pagubă nu poate fi presupusă.

52. Pretutindeni şi fără întrerupere, stă în puterea ta, cu pietate faţă de zei, să fii mulţumit de împrejurările prezente, să te porţi faţă de oamenii cu care trăieşti în clipa tiv l'aţă, potrivit cu spiritul de dreptate, să apreciezi cu pricepere şi dibăcie ideea care-ţi vine în minte, pentru ea să nu st:

strecoare ceva de neînţeles în mod amănunţit, în cugetul tău.

53. Nu te orienta după raţiunea conducătoare a altora, ci priveşte drept către ţinta spre care te călăuzeşte natura* aceea a universului-, pentru toate cele ce ţi se întîmplă, aceea a la însuţi, pentru cele înfăptuite de către tine.

[1] Vers din Kuripide, *Chrysippvs,* Krag. 839, **Inspirat** de leifiii* lui Anaxagoras.

[5] **Vers din Eui'ipiüe, Ktigfitoarele ■— v. uio—) 111. " Citat dlntv-im autor necunoscut — fragm. am — ade-sp. h-sg.** *fii.* **N.-lll'-h.**

Fiecare trebuie sa taci ceea ee este in act u d cu firea sa proprie. Căci fiinţele inferioare au fost alcătuite pentru utilitatea celor raţionale, după cum în toate cazurile, cele mai puţin Înzestrate au fost 'făcute pentru necesitatea celor înzestrate, iar fiinţele raţionale, una în folosul celeilalte. Prin urmare, trăsătura caracteristică în alcătuirea omului este sociabilitatea, iar a doua, rezistenţa neînduplecată faţă de patimile trupeşti ; căci omul are specificul unei mişcări raţionale şi inteligente, care se domină şi nicidecum nu este depăşită de frâmîntările simţurilor şi ale faptelor impulsive, căci fiecare din aceste două sînt specific animalice. Inteligenţa însă doreşte să aibă primatul şi să nu fie stăpînită. Pe drept cuvînt se poate spune, că ea a fost născută de natură, ca să beneficieze de toate acestea. A treia trăsătură a unei constituţii raţionale este capacitatea de reflectare şi neputinţa de a se înşela. Avînd toate acestea, aşadar, raţiunea conducătoare să păşească drept înainte, deoarece deţine toate cele ale sale.

54. Trebuie, ca şi cum ai murit şi doar pi na acum iii trăit, să-ţi desfăşori restul zilelor ce-ţi râmîn, în conformitate cu natura.

55. Să iubeşti numai ceea ce ţi se înt.împlă şi ceea ce este urzit de destin pentru Line. Căci ce e mai plăcut oare V

' 5ti. în orice accident al vieţii, să ai în faţa privirilor, pe aceia cărora li s-au tntimplat aceleaşi evenimente, în urma cărora au fost mîhniţi, miraţi sau au eîrtit. Unde sînt, oare, aceştia, acum ? Nicăieri. De ce îţi doreşti şi tu să fii în acelaşi fel ? De ce nu laşi aceste zbuciumări, străine de firea ta, celor care le frămîntă în ei înşişi şi sînt preocupaţi de ele ? La urma urmei, de ce să nu devină accidentele din viaţă, prilej să te întrebi în ce fel să te serveşti de ele ? Căci le vei putea da o bună folosinţă şi vor fi materialul tău de lucru. Fii numai atent şi d-oreşte-ţi să fii virtuos în lot ce vei întreprinde — şi aminleşte-ţi acestea două, că diferenţa între împrejurările în carv-ţi iaci acţiunea, este indiferentă [113].

59. Priveşte atent în tine însuţi. înlăuntrul tău este izvorul binelui, totdeauna va ţîşni de acolo puterea, dacă ai să sapi necontenit şi cu stăruinţă.

60. Trebuie ca trupul să fie ferm, să nu se risipească nici în mişcări, nici în atitudini Căci în modul în care se oglindeşte inteligenţa, spiritualitatea, în înfăţişare, păstrînd aceeaşi expresie şi bună aparenţă, tot astfel trebuie, legitim, să se pretindă de Ia întregul trup.

til. Arta de a trăi este mai asemănătoare cu meşteşugul luptelor, decît cu aria dansului, prin faptul că se impune să înfrunţi cu dirzenie şi bine pregătit tot ceea ce ţi se iveşte în cale, chiar şi evenimentele neprevăzute.

113 Citat din Platon, *Republica* 111 412 e, şi *Sofistul* 223 c. luat

G2. Observă cu atenţie şi fără întrerupere cine, sînt aceştia a căror aprobare şi mărturie le doreşti şi ce fel de raţiune conducătoare au. Căci astfel, nu vei mai face mustrări celor care greşesc fără voie, nici nu vei mai avea nevoie de întărirea mărturiei lor, dacă-i. vei scruta in adincime, pînă la izvoarele părerilor şi năzuinţelor lor.

64. f)3. Se spune, că, fără voia lui, orice suflet este lipsit de adevăr[3]. Aşadar, în acelaşi fel, este lipsit şi de spiritul de dreptate, de cumpătare, de bunăvoinţă şi de orice virtute asemănătoare. Este cu totul obligatoriu să-ţi aduci aminte necontenit de acest adevăr, căci astfel, vei fi mai îngăduitor.Să te obişnuieşti eu gîndul că orice suferinţă nu este ruşinoasă, că datorită ei inteligenţa călăuzitoare nu devine mai rea. nefiind distrusă sau afectată nici in latura universalităţii sale materiale, nici in aceea a sociabilităţii. Totuşi, faţă de foarte multe lucruri neplăcute ia-ţi ca ajutor şi spusele lui Epicur că suferinţa nu poate fi de neîndurat şi nici nu este vecinică, dacă-ţi dai seama de mărginirea ei şi dacă nu o măreşti cu propria-ţi închipuire. Aminteşte-ţi, de asemenea, că există multe stări, care, deşi sînt asemănătoare cu suferinţa, îşi ascund caracterul lor supărător, cum este, de exemplu, somnolenţa, sau uscăciunea provocată de febră, sau lipsa poftei de mîncare. Deci, de cîte ori te nemulţumeşte şi vreuna din acestea, spune-ţi că te dăruieşti suferinţei.

65. Fii atent ca nu cumva să arăţi faţă de cei nesociabili, sentimente de aceeaşi natură, cu cele nutrite de ei faţă de oameni.

De unde ştim noi că Telauges [114], prin stările sale sufleteşti, nu era superior lui Socrates ; căci nu e de ajuns că Socrate a murit in chip mai glorios, că a fost mai iscusit şi mai subtil în disputele sale cu sofiştii, că a petrecut o noapte pe un sloi de gheaţăcă primind poruncă să meargă la Salamina [115], a considerat mai nobil să se împotrivească, sau că se plimba plin de fală pe străzi[116], amănunte de care cineva s-ar putea îndoi dacă sînt adevărate sau nu, ci trebuie să ţii cont mai cu seamă : ce fel de suflet aveaSuc rate. ducă putea să se mulţumească că <? sle drept iri, raport cu oamenii şi plin de evlavie faţă de zei. Iară să «e răzvrătească zadarnic împotriva viciilor omeneşli sau să sc simtă sclav al cuiva din cauza neştiinţei ', tară să primească din cele hărăzite de către ordinea universala, cu pe cu va străin [117], sau să le rabde, însă, pe acesleti cu greutate şi silnicie de neindurat şi fără să îngăduie inteligenţii .sale vreo înclinaţie către patimile cărnii.

07. Natura nu te-a ¡amestecat atît de mult cu materia din care eşti plăsmuit. încît să nu-ţi fie îngăduit să te retragi în line însuţi, să Le conturezi cu grijă, iar cele proprii să ţi le îndeplineşti ; căci este cu putinţă să devii un bărbat sfLnt şi totuşi nimeni să nu ştie. 'întotdeauna să-ţi aduci aminte de aceasta şi de aceea şi anume de faptul că esenţa unei vieţi fericite constă în foarte puţine lucruri. Şi întru cit ai pierdut speranţa că mai poţi să ajungi un iscusit .susţinător de dispute şi un cunoscător al

114[i] Telauges, presupus fiu al lui Pythagoras şi ascet pitagoric, dascăl al lui Empcdocles. Sofistul Eschine din Sphettos intitulează cu acest nume, unul din dialogurile sale socratice,

115 Primise ordin să aresteze pe Leon din Salamina, cf. Platon, Apologia, 32, c-d.

116[9] Cf, Aristophan, *Norii,* v. 362.

117[£] Prnlxibil o referire la un piisaj din Afiolrifiut lui Si,erate **nr.** a>.

fenomenelor naturii, din această cauză să nu disperi că nu poţi deveni liber, modest, sociabil şi ascultător faţă de divinitate.68. Drumul vieţii să fie străbătut, fără violenţă şi eon- slringeri, chiar dacă toţi critică cu glas tare cele plănuite de către tine, chiar dacă sălbăticiunile sJ'îşie bucată cu bucată, crîmpoţind această grămadă de carne crescută de jur împrejur. Căci ce poate să împiedice gîndirea să se **păstreze pe deplin liniştită, în mijlocul acestora, sau să deosebească adevărul din cele ce-o împresoară, sau să se folosească cu iscusinţă de cele oferite 7 Cu asemenea agerime a judecăţii să afirme tuturor încercărilor : „Aceasta eşl.i. prin substanţă, deşi, după înfăţişare, ai părea altceva", iar capacitatea de a folosi împrejurările** să **spună celei care** ne **iveşte : ;,pe tine te căutam". Căci pentru mine, cele prezente vor constitui totdeauna materialul virtuţii raţionale şi politice, şi în ansamblu, pentru practica proprie omului şi divinităţii. Căci orice se întâmplă are o strînsă legătură fie cu divinitatea, fie cu omul şi nimic nu este nou, nici greu de mînuit, ci dimpotrivă, cunoscut şi bun pentru a fi prelucrat.**

69. Aceasta înseamnă desăvîvşirea caracterului : fiecare zi să fie trăită ca şi cum ar fi cea din urmă, fără să t:e zbuciumi, fără să fii amorţit şi ipocrit.

70. Zeii nemuritori nu-şi arată nemulţumirea, că într-o astfel de veşnicie, au trebuit să suporte pe oameni, aşa cum au fost totdeauna, de calitate atît de inferioară lor ; în plus. ei au grija acestor oameni pretutindeni. Tu însă, care eşti destinat să-ţi sfîrşeşti viaţa peste atît de puţin timp, te abaţi de la o asemenea purtare, deşi eşti unul dintre cei netrebnici.

71. Este caraghios că nu fugi de propria-ţi netrebnicie, ceea ce, la urma urmelor, apare cu

putinţă, dar vrei să te desprinzi de viciile altora, deşi aceasta este imposibil.

72. Ceea ce capacitatea raţională şi politică [118] a omului, va găsi că nu este nici raţional, nici îp interesul comun, consideră, pe drept cuvînt, inferior ei însăşi şi lipsit de interes.

73. De uite ori te comporţi ea un binefăcător şi altul primeşte bine aceasta, de ce cauţi o a treia satisfacţie. în afară de acestea, aşa cum încearcă neghiobii şi anume gloria de a fi făcut bine sau clobîndirea unei recompense ?

74. Nimeni nu oboseşte primind ceea ce îi este de folos. Tai[1] caracterul de utilitate îl dă practica conformă eu natura. Nu pregeta, aşadar, să-ţi fii folositor, să ajuţi la i:în- du-ţi, pe alţii.

75. Natura universului năzuieşte să creeze o ordine a lumii. Iar acum, sau toate devenirile se petrec ca o consecinţă, sau sînt iraţionale şi cele mai importante principii, prin care raţiunea conducătoare a lumii a săvîrşit propria-i mişcare. Faptul că îţi aminteşti acest lucru, te va face mai echilibrat, în multe atitudini

118 M-IVİ'HS «VlTi'litlK.f)'r'nir:iy.;i tcrmeniil.

[11] C£. pentru dezvoltarea afirmaţiei — cartea a IX-a, 21, cartea a Vl-a, 44, euvîntul uXiktf se refera la structura acestei inteligente, iar koivMvtk'f] — la reflectarea ei în social. Asociaţia Aoyiki) kai TroXtTtkVj — realizează o precizare a sferei în jurul acelui element din gîndire, cave se numeşte acum logica politică.

CARTEA a VUI-a

1. Pentru a rămîne departe de pofta de glorie contribuie şi o asemenea reflecţie : că n-a fost cu putinţă să-ţi trăieşti întreaga viaţă sau măcar din adolescenţă, ca un filozof. Iar acum. a devenit limpede pentru mulţi alţii, ca şi pentru tine însuţi, că eşti încă departe de filozofie. Dealtfel, te afli într-o situaţie atît de confuză, încît nu-ţi mai este deloc uşor să dobîndeşti faima de filozof. Pe de altă'parte, felul tău de viaţă contrazice chiar şi o presupunere de acest gen. Prin urmare, dacă ai întrezărit cu adevărat în ce constă un asemenea mod de viaţă, lasă grija asupra impresiei pe care o faci şi fii mulţumit să trăieşti măcar ce ţi-a mai rămas din viaţă aşa cum pretinde natura ta. înţelege, aşadar, ce cere structura ta umană şi nu te mai zbuciuma pentru nimic altceva. Căci ai încercat rătăcind pe atîtea căi şi n-ai, aflat nicăieri un mod de a trăi fericit: nici în subtilitatea raţionamentelor, nici în bogăţie, nici în glorie, nici în plăcerile simţurilor,

nicăieri. în ce constă deci, fericirea ? în îndeplinirea tuturor celor pretinse de natura omenească. Şi oare cum vei îndeplin i un asemenea ideal ? Num ai dacă vei avea nişte principii sigure care să fie punct de pornire pentru toate înclinaţiile şi acţiunile tale. Ce fel de principii ? Acelea care privesc binele şi răul, adică îţi ajută sa înţelegi că pentru un om a fi bun înseamnă a fi drept, cumpănii, independent şi că, de asemenea, nu c<instituie un riiu cu adevărat, decît ceea ce săvîrşeşte împotriva celor rlnduile pentru el.

2. Intreabă-te totdeauna asupra fiecăreia din acţiunile tale : „Ce fel de faptă fac şi ce înrîurire va avea asupra mea ? Oare nu mă voi căi după suvîrşirea ei ? Peste puţină vreme o să mor şi totul îmi va fi indiferent. Alunei, ce-mi mai pot dori în plus, dacă ceea ce fac în clipa de l'aţă sint faptele unei fiinţe raţionale şi sociale, care se bucură de aceleaşi drepturi ca zeii ?"

3. Ce-au însemnat, oare. Alexandru, Caius Caesar sau Pompeius, faţă de Diogene, Heraclit şi Socrate ? Căci aceştia cunoşteau lealitatea şi in ceea ce priveşte principiile, ca element activ, cauzal şi în ceea ce priveşte substanţa, ca clement material, iar raţiunea lor conducătoare era de sine stătătoare şi totdeauna aceeaşi, in timp ce ceilalţi pe cit de mult erau copleşiţi de neştiinţă pe atît de mult erau sub-jugaţi de diferite preocupări !

4. Şi lotuşi ei nu vor face întru nimic mai puţin aceste lucruri, chiar dacă tu ai plezni de ciudă.

• 5. In primul rînd, să nu te framînţi, căci toate se petrec potrivit cu planurile naturii universului şi în scurtă vreme tu nu vei mai fi nicăieri, aşa cum nu mai sînt Adrian şi August us. în al doilea rînd. întorcînclu-ţi privirea către realitate, cerceteaz-o

atent, amintindu-ţi că trebuie să fii un om de bine, precum şi ceea ce pretinde natura unui om, fă aceasta fără să şovăi şi spune-ţi că aşa îţi pare a fi cel mai drept cu putinţă. Făptuicşte insă totul, numai cu bunăvoinţă, cu modestie şi fără prefăcătorie.

ti. Natura universului, are de îndeplinit o sarcină principală, să schimbe lucrurile dintr-un loc în altul, să le transforme, să le scoată apoi şi din acest spaţiu şi să le ducă înlr-alUil. Aşadar, toate sini rezultate ale unor transformări, aşa încît nu trebuie să ne lemem ca de ceva nou şi neobişnuit. Prin urmare, toiul este obişnuit, mai mult chiar şi cele hărăzite fiecăruia sînt deopotrivă de comune.

7. Orice natură este împăcată cu sine însăşi cmd se află pe drumul vet bun. Natura raţională merge pe un drum bun. dacă nu se insula în reprezentărite sale şi nici nu-şi da îngăduinţa pentru acestea care nu sînt limpezi şi adevărate ; pe de altă parte, cind îşi călăuzeşte toate năzuinţele sale numai .spre treburile de interes comun, cînd atracţia şi aversiunea sa se mărginesc numai asupra celor aflate în pul ere; i noastră şi cînd primeşte cu bucurie ceea cc i-a fost ursit de natura comună. Căci natura raţională a omului constituie parte din această natură comună întocmai cum aceea a unei frunze reprezintă o parte din cea a plantei, cu deosebirea doar. că natura unei frunze este o parte din- tr-una lipsită de sensibilitate şi raţiune, cure poate fi stin- jenită in dezvoltarea -sa, pe cînd firea omenească provine dintr-o natură inteligentă şi dreaptă a cărei evoluţie nu poate fi împiedicată de către obstacole. Ca urmare, ea distribuie fiecăruia în raport cu valoarea sa, unităţi drepte, din timp,

substanţă,' formă, energie. împrejurări. Ia seama totuşi că nu-i vei găsi egali întru totul, unul faţa de altul ci numai dacă vei lua in considerare părţile unuia, pu- nîndu-le în comparaţie cu ale celuilalt.

8. Nu-ţi mai stă în putere să-ţi întregeşti cunoştinţele, dar, în schimb, eşti in stare să-ţi înfrîngi cutezanţa nesăbuită ; poţi, de asemenea, să-ţi stăpîneşti plăcerile şi durerile. Ai posibilitatea să-ţi supui pofta măruntă de

[1] A se urmări această idee a Iui Marens Aurel ins „natura omenească este o parte din nntiira universului".

faimă, dar mai ales trebuie să nu te minii împotriva celor lipsiţi de bun simţ. şi nici împotriva celor nerecunoscători, ba chiar mai mult, sa-i iei pe toţi aceştia în grija ta.

9. Să nu te audă nimeni cîrtind la adresa vieţii de la Curte nici să nu te auzi vreodată spunind asemenea vorbe către tine însuţi.

10. Căinţa este un fel de învinuire pe care omul şi-o aduce pentru că a trecut cu vederea ceva folositor. Binele trebuie considerat util, preocupările pentru realizarea sa sînt neapărat necesare în vederea desăvîrşirii omului bun şi virtuos. în acest sens, omul bun şi virtuos nu se va căi niciodată pentru că a trecut cu vederea, nepăsător, o plăcere, căci, de fapt, plăcerea nu este nici folositoare, nici bună.

11. Ce este oare acest lucru privit în el însuşi, potrivit cu alcătuirea sa proprie ? Care este substanţa din el ; care este partea sa materială, elementul său cauzal ? Ce menire urmează să îndeplinească în univers şi cît timp ii este dat să dăinuiască ?

12. De cîte ori, cu greutate te smulgi din mrejele somnului, aminteşte-ţi că este potrivit cu alcătuirea

ta şi cu firea omenească să te dăruieşti activităţilor obşteşti, pe cîtă vreme somnolenţa devine comună şi vieţuitoarelor lipsite de raţiune. în acelaşi timp, ceea ce este potrivit cu natura fiecărei fiinţe pare mai apropiat, mai legat şi mai convenabil pentru structura acesteia.

13. Necontenit şi pe cît este posibil, faţă de toate reprezentările, obişnuieşte-te să le apreciezi în lumina principiilor fizicii, eticii şi dialecticii [8].

[1] O idee apropiată este dezvoltată in mod diferit, în cartea a V-a, capitolul al XVI-lea.

[8] Este împărţirea tripartită a filozofiei pe care o acceptă şi stoicismul. In text însă, Marcus se referă numai la o parte a eticii şl anume la capitolul ,.despre patimi". Cele trei domenii ale filozofiei, fizica, etica şi logica trebuie să servească inter-

14. Dacă te întîlneşti eu cineva, încă dinainte întveabă-le imediat : ,,Ce părere are acest om cu privire la bine şi la râu ?" Căci, dacă, cu adevărat, are o anumită opinie despre plăcere şi durere, despre cauzele care Ie produc pe fiecare, ca şi despre renume, lipsa de glorie, despre moarte şi viaţă, nu-mi va mai părea nimic uimitor sau ciudat cînd face cutare sau cutare lucru şi totodată îmi voi aduce aminte că el este constrîns să procedeze în acest fel.

15. Aminteşte-ţi că întocmai cum este nefiresc să te miri că smochinul poartă smochine, tot astfel se întîmplă şi dacă te miri că universul produce anumite lucruri al căror conţinut îi pare convenabil. De asemenea, este neplăcut ca medicul sau cîrmaciul de corabie să se uimească de faptul că bolnavul său a făcut temperatură sau că vînturile i-au fost potrivnice.

16. Aminteşte-ţi, de asemenea, că a putea să te transformi şi să dai urmare îndrumărilor celui care ar vrea să te îndrepte este asemănător întru totul cu

a fi independent. Căci energia ţi se păstrează în acord cu năzuinţele şi cu puterea ta de judecată şi este desăvîrşită potrivit cu capacitatea ta de gîndire.

17. Dacă săvîrşirea acestei fapte stă in forţa ta, de ce o faci ? Iar dacă revine altuia, împotriva cui vei cîrti ? împotriva atomilor sau a zeilor ? Şi într-un caz şi într-altul ai face, de fapt, o neghiobie. Nu trebuie să te împotriveşti nimănui, Căci, dacă se poate, îndreaptă cauza greşelii, iar dacă aceasta nu e cu putinţă, înlătură însăşi greşeala. Şi dacă nici aceasta nu e posibil, la ce-ţi foloseşte să te opui ? Doar nimic nu trebuie făcut la întîmplare.

pretării reprezentărilor, adică să contribuie la formarea atitudinii fiecăruia fată de oameni şi lucruri, atitudine care implică primatul acţiunii, determinînd definirea filozofiei ca *ars vitae.* (ef. Cicero, *De finibus,* III, 2, 4)

18. .Moartea nu survine in afara ordinei universale. Iar dacă, după ce moare omul rămîne aici, tot aici se transformă şi se descompune in elementele specifice, cart' în acelaşi timp sînt. şi ale universului şi ale lui însuşi. Căci şi ele se transformă şi nu cîrtesc, nici nu murmură.

19. Fiecare s--a ivit. în lume în vederea unui scop : de pildă, calul, viţa de vie. De ce te minunezi ? Chiar şi llelios [1] va spune : , „M-am născut pentru îndeplinirea unei anumite lucrări-', la fel şi celelalte zeităţi. Dar tu, în vederea cărui ţel te-ai născut ? Numai pentru desfătare ? Numai pentru desfătare ? t Vezi dacă poţi răbda un astfel de gînd.

2A. La fiecare lucru, natura a avut în vedere sfîrşitul nu mai puţin decît Începutul şi dezvoltarea sa, întocmai ca cel care aruncă o minge în sus. Căci ce bine simte oare mingea cîrtd este purtată spre înălţimi sau ce rău simte (.¡ud coboară şi se prăbuşeşte la pămînt ? Şi ce bine încearcă un strop de spumă dacă rămîne rotunjit ua un întreg sau ce rău i se intîmplă dacă se dizolvă. Acelaşi raţionament se poate aplica şi tind este vorba de o lampă.

21. Răsuceşte-ţi trupul pe toate părţile, răscoleşte-l. şi piiveşte-t cum arată, de pildă, cum se conturează eîiid îmbătrîneşt.e, tind este bolnav sau se tăvăleşte în desfrm. Viaţă vremelnică are, deopotrivă, cel care laudă şi cel lăudat, cel care pomeneşte amintirea cuiva şt acela a cărui amintire se păstrează. Mai mult încă, chiar într-un colţ, mărunt al oricărei părţi a pămîntului. nici măcar acolo nu se pun toţi de acord, nici fiecare, chiar, nu se înţelege cu sine însuşi, şi trebuie avut in vedere că pămîntul constituie doar un punct, din spaţiu.

' Jietîos, fiul lui Hyperion şi Ttivis (ff npiî imel<» »pinii, m.im:)

erp. Kurypharss.'i), zeul

luminii. **174**

22. Dă cea mai mare atenţie la tel ce ţi se iveşte în cale : faptă, părere, înţelesul unei vorbe. Suferi pe ¡drept cu vin t acestea, fiindcă preferi să devii mii ne un om bun, decît să fii încă de astăzi.

23. înfăptuiesc ceva ? Acest ceva îl îndeplinesc pu- nîndu-1 în legătură cu binele oamenilor. Mi se întîmplă ceva ? Primesc evenimentul, raportîndu-1 la zei şi la izvorul tuturor lucrurilor, clin care'se deapănă toate evenimentele.

24. întocmai aşa cum îţi apare în cadă, cînd te îmbăiezi, ulei, transpiraţie, apă amestecată cu murdărie cleioasă, toate produeîndu-ţi dezgust, la fel se iveşte orice parte din viaţii, orice obiect care-ţi stă sub ochi.Lucilla [119] a văzut murind pe Verus-, apui a pierit şi Lucilla. Secunda [:1] a privit pe Maxi mus murind, apoi s-a stins şi Secunda. Epityncha nus[120] a văzut murincl pe Din- tinus % apoi a dispărut şi Epityncha nus. Antoninus a asistat la moartea Faustineia murit după aceea, şi Antoninus. în acest fel, toate se scurg. Celor [121] a fost martor la moartea lui Adrian, după aceea s-a stins şi Celer. Unde sint oaie aceşti bărbaţi ageri, care scrutau viitorul sau se mîndreau că-1 scrutează ? Sau cum au fost, de exemplu, şi acei bărbaţi cu minte ascuţită, Charax [s], Demetrius Platonici

---

119 D miliţia Lucilla, soţia lui Au mus Verus si mamă a lui M arcuş AurelUis, moartă In timpul copilăriei ucestuin.

120* Personaj necunoscut.

121 *Caninmn Celer,* retor şi secretar al lui lladritui (secului ;d IMca e.n.) autor ai unor tratate de retorică.

anulEudaimon [2] sau oricare deopotrivă cu ei. Toate sint vremelnice şi apuse de multă vreme. Unii dintre ei nu stirnesc nici o mică aducere aminte, alţii au trecut în legendă,- iar alţii, în clipa de faţă, chiar din legende sînt şterşi. In concluzie, adu-ţi aminte că mărunta ta alcătuire trebuie să se descompună, sau că neînsemnata-ţi suflare se va stinge, ori că vei fi luat de aici şi vei fi rînduit într-un loc de pe alte ţărmuri.

25. Bucuria omului este să facă cele proprii firii omeneşti, iar firii omeneşti îi sînt proprii : bunăvoinţa către cei care se trag din aceeaşi tulpină, dispreţul pentru ispitele instinctelor, cercetarea atentă a unor reprezentări, deşi par convingătoare, înţelegerea naturii universului şi a tuturor evenimentelor survenite potrivit legilor sale.

26. Sînt trei feluri de relaţii pe care omul trebuie să le aibă în lume : cu învelişul de carne ce-i îmbracă sufletul, faţă de cauza de natură divină de unde decurge tot ce se întîmplă tuturor, cu cei cu care vieţuieşte împreună.

23. Suferinţa este sau un rău pentru trup şi trupul n-are decît să arate deschis aceasta, sau un rău pentru suflet ; dar sufletul ave puterea să-şi menţină seninătatea şi liniştea proprie, să nu-şi formeze părerea că suferinţa este un rău. Căci orice judecată, impuls, înclinaţie sau aversiune au rădăcina în noi înşine şi nici un rău nu urcă pînă acolo.

29. Şterge din minte închipuirile, spunîndu-ţi necontenit : stă in puterea mea acum, ca în acest suflet să nu fie nici o josnicie, nici o poftă, într-un cuvînt nici o pricină

[1] Demetrius, filozof cinic nu platonician, prieten al lui Seneca, alungai din Roma de Vespasianus, a asistat şl la ultimele clipe ale lui Paetus Thrasea.

* Secretar al lui Hadrian, apoi căzut; în dizgraţie.

de tulburare, şi considerind ce fei de natură au toate, să mă folosesc de fiecare în raport cu valoarea sa. Adu-ţi aminte de această însuşire hărăzită tie de natură.

30. în senat ca şi în orice convorbire vorbeşte deopotrivă, cu demnitate şi măsură, limpede şi simplu, foloseşte un fel de a vorbi sănătos.

Curtea lui Augustus, soţia, fiica, urmaşii, strămoşii, sora, Agrippa rudele, prietenii apropiaţi, amicii lui intimi, Arius [122], Maecena [123], tămăduitorii, preoţii, moartea a adus sfîrşitul întregii curţi. Mută-ţi gîndul apoi şi la alte morţi şi nu numai la piei rea unui singur om, ci la stingerea unei întregi familii, de pildă, aceea a Pompeilor ; aminteşte-ţi apoi şi acest fel de inscripţii : „Cel din urmă din neamul său". Cugetă apoi, cît de mult s'-au zbătut înaintaşii tuturor ca să-şi lase un moştenitor. Şi totuşi, după toate acestea, cineva a trebuit să fie cel din urmă, iată deci, cu asemenea prilej, Cum se pricinuieşte stingerea neamului întreg

31. .Viaţa trebuie rînduită, faptă cu faptă şi dacă. atît cît este cu putinţă fiecare este potrivită cu menirea ei, să-ţi fie de ajuns. Şi nimeni nu poate să te împiedice ca fiecare faptă a ta să fie corespunzătoare menirii ei. Dar vei zice : ,,Se poate ivi vreo piedică din afară". în calea unei fapte săvîrşite cu respectarea dreptăţii, cu moderaţie şi

122 M. Vipsanîws Agrippa, ministru şi generai cunoscut al Iui Octavian Augustus.

123- ArtiiS *Didymos,* din Alexandria, filozof stoic, prieten şi consilier privat al lui Ortavian Augustus. supranumit şi ..filozoful™ lui Augustus, Este autorul unui tratat doxografic, din care s-au păstrai importante fragmente pînă în zilele noastre.

prudenţă, nicicînd nu se poate ivi vreo piedică. Este posibil însă, ca în acelaşi chip, să fie frînată o altă activitate. Dar dacă rabzi obstacolul cu mulţumire, dacă plin de înţelepciune, cu dăruire, îţi călăuzeşti efortul numai spre ceea ce este îngăduit, în locul celei zădărnicite de piedica ivită, ţi se va oferi prilejul altei activităţi, in deplină armonie cu rînduîala despre care este vorba.

32. Primeşte totul fără ingîmfare şi fii gata să pierzi cu simplitate şi uşurinţă.

33. Ai văzut cumva vreodată o mină lăiată ori un picior, sau. capul despărţit de gît, zăcînd aruncate undeva, departe de restul corpului ? în acelaşi fel se arată omul, care, de cite ori ii stă în putere, nu este binevoitor faţă de ceea ce se petrece, se desprinde de evenimente, ori întreprinde ceva împotriva interesului obştesc. Astfel te-ai desprins într-o oarecare măsură şi te-ai aruncat departe de unitatea armonioasă a lumii alcătuită potrivit naturii. Căci şi tu crescuseşi ca o parte a unei asemenea unităţi şi acum te-ai îndepărtat desprinzîndu-te din întreg. Dai- chiar în- tr-un astfel de caz, ai la îndemînă o altă înlesnire, fiindcă stă în puterea ta să refaci unitatea, să te reîntorci în întregul din care te-ai smuls. O astfel de înlesnire n-a dăruit divinitatea nici unei alte părţi, ca odată despărţită şi tăiată să revină iarăşi in unitatea anterioară. Ai deci în vedere atenţia şi preţuirea binevoi luare a divinităţii faţă de om, din moment ce-i dă prilejul ca numai de el însuşi să depindă, să nu se despartă de ceea ce este universal, sau, dacă totuşi s-a despărţit, să fie în stare să revină, să crească din nou împreună cu ansamblul, recăpătmdu-şi calitatea de parte a întregului.

34. După cum fiecare dintre fiinţele raţionale a primit de la natura universului, aproape toate însuşirile pe care le are însăşi natura raţională a lumii, tot astfel a primit şi această aptitudine. Adică, în acelaşi chip în care natura universului transformă orice obstacol intîlnit în cale şi înglobează in propriul său destin tot ce i se împotriveşte, făcindu-l parte din ea însăşi, orice fiinţă raţională, de asemenea, arc puterea să triuîsforme piedica ivită in drum, intv-un material propriu, să o foiosească potrivit eu năzuinţele sale.

3(>. Să nu te zbuciumi, înceicînd să-ti reprezinţi in ansamblu, înlruaga-ţi viaţa. Nu le chinui să mason cu gîndul, fie ca aspccl. fie ca număr, toate încercările isuv presupui că ţi se pot intîmpla : ci. cu privire l:i l'iecare din cele prezentate. înirenbă-le cu cit mai mullă obiectivitate : „Oare ce estv greu de indurai in această incer- care ?" Cu siguranţă. vei roşi de ruşine că ţi-ai îngăduit să ai o asemenea părere. Spune-ţi apoi, in continuare, că nici viitorul şi nici trecuiul nu le copleşesc, ci totdeauna numai prezentul ; şi că însăşi povara prezentului îşi mai micşorează greutatea, dacă îl vei reduce doar !a dimensiunile proprii şi dacă-ţi vei mustra raţiunea că nu este în stare să reziste unui asemenea eveniment.

37. Pantheia [124] şi Pergamos- sini îngropaţi cumva în apropiere de mormîntul lui Verus ? Sau, cumva. Chabrias* şi Diotinufi [1] îşi au mormîntul Ungă H adrian ? Întrebarea pare caraghioasă. Dar, chiar rlacă ar fi l'ost îngropaţi lingă mormîntul acestora,

---

124 Metresa Itii Lucrius Verus, eroină a unor portrete ale lui Lucian din Samosata.

[E] Unul din liberat cei inai indnigiţi de rât re Venis.

3 Personaj neidentificat.

Vezi mai sus (25).

ar mai fi putut ei să-şi dea seama de aceasta ? Ori, dacă şi-ar li dai seama, ar mai fi putut simţi vreo bucurie ?
Ori, chiar dacă s-ar fi bucurat, ar fi scăpai cumva de moarte ? Nu le fusese oare rînduil şi lor, ca tuturor, de către economia destinului, mai întîi să imbătrtnească şi, după scurgerea vremii, să moară ?
in consecinţă, ce-ar fi urmat sâ facă mai fîrziu Hadrian ori Ven.is, de vreme oe ei totuşi au murit ?
Se vădeşte, doar, că totul este duhoare, ţarină îmbibată eu singe, virilă în piele ca într-un sac

38. .Dacă poţi să desluşeşti lucrurile cu un ochi ager şi pătrunzător, cum se spune priveşte, desluşeşte-le şi judecă apoi ca un filosof.

39. Eu nu sesizez în structura unei fiinţe raţionale nici o virtute potrivnică spiritului de dreptate ; disting însă • , virtute ce se împotriveşte plăcerii : cumpătarea, stăpî- nirea de sine,

40. Dacă îndepărtezi din minte părerea care te împinge să socoţi că ceva te mîhneşte, vei fi tu însuţi neabătut şi in cea mai deplină siguranţă. Ce înseamnă „tu însuţi" ? Uaţiunea ! Dar, eu nu sînt tot raţiune ? Fie, dar tu nu laşi raţiunea să se dezvolte nestingherită. Căci raţiunea însăşi nu trebuie să-şi pricinuiască tristeţe. Iar dacă o altă parte din tine suferă un rău, o asemenea părere să o ţină numai pentru sine.O piedică ivită în funcţionarea organelor de simţuri, ori în calea mişcării este un rău pentru natura unui animal- Un obstacol pus în faţa exercitării instinctelor, este, de asemenea, un rău pentru un animal. Deopotrivă, tot ce stinghereşte creşterea plantelor este un rău pentru specificul şi dezvoltarea vegetaţiei. în acelaşi chip, o piedică ivită în calea gîndirii este un rău pentru natura fiinţei care gîndeşte. Acum, aplică astfel de puncte de vedere, propriei tale fiinţe. Cumva te izbeşte o suferinţă, ori o plăcere. Lasă simţurile să le înregistreze şi să le răspundă. Stă ceva de-a curmezişul dorinţelor tale ? Dacă doreşti necondiţionat şi fără cumpătare, e un rău pentru line ca fiinţă raţională. Dacă, însă, o înţelegi în mod obişnuit, potrivit cursului firesc al lucrurilor, n-o vei simţi nici ca o vătămare, nici ca un obstacol. Căci, la drept vorbind, nimic altceva decît inteligenţa raţională nu poate constitui o piedică pentru cele proprii inteligentei. Nu au atingere prin nici un

raport cu inteligenţa, nici focul, nici oţelul săbiilor, nici tiranii, nici calomnia, într-un cuvînt, „de vreme ce a devenit o sferă, rămîne totdeauna o sferă" [125],

41. Nu este cu putinţă să mă mâhnesc, din moment ce, cu voia mea, nici pe altul n-am mîhnit vreodată.

42. Fiecare om are o anumită înclinaţie, un anumit motiv de bună dispoziţie. Eu mă simt voios ori de cîte ori îmi păstrez sănătoasă raţiunea conducătoare şi cu astfel de predispoziţie încît să nu respingă nici un om şi nici vreuna din întîmplările care survin oamenilor, ci să privească şi să primească totul cu voie bună, folosind fiecare împrejurare potrivit cu valoarea ei.

43. Vezi ca momentul de faţă să-ţi asigure un folos. Cei ce urmăresc faima în faţa posterităţii, nu au în vedere că şi oamenii vremurilor viitoare au aceeaşi alcătuire şi calitate ca şi cei de azi, pe care acum îi consideră stingheritori şi că şi aceia sînt muritori. La urma urmei ce poate să însemne pentru tine vîlva acestora în. jurul tău, ori părerea pe care ar avea-o despre tine.

Prinde-mă şi aruncă-mă oriunde ţi-e voia. Şi acolo voi păstra partea divină din mine senină, liniştită, adică împăcată cu sine, atîta vreme cit simte şi lucrează cele ce se cuvin alcătuirii sale proprii. Este oare îndestulătoare vreo cauză ca sufletul meu să devină nenorocit, inferior lui **însuşi, meschin, să se umilească, să implore ori să se zbuciume abătut şi îngrozit ? Ce vei putea găsi, oare, ca să merite toate acestea**

44. ?Nici unui om nu poate să i se întîmple ceva care să nu fie în deplină concordanţă cu natura

125 Aluzie la un vers din Eurîpide. Se va regăsi şi în cartea a Xl-a, 12 şi a XII-a, 3.

omenească ; de asemenea, nici unui bou nu i se întîmplă nimic în afara celor care convin naturii sale, în acelaşi chip. nici viţei de vio ceea ce nu-i este potrivit, nici pietrei ceea ce nu-i este specific. Prin urmare, dacă fiecăruia i se întîmplă lucruri fireşti şi potrivite cu natura, de ce ai murmura nemulţumit ? Căci natura universală n-a hărăzit pentru tine nimic ce nu poate fi îndurat.

45. Dacă te întristezi din cauza unui lucru din afara voinţei tale, de fapt nu aceasta te mîhneşte ci părerea ta proprie asupra lui. Stă în puterea ta, chiar din acest moment. să ştergi cu desăvirşire o astfel de părere. Iar dacă le întristează ceva din cele legate de dispoziţia ta interioară, cine te opreşte să modifici gîndul care te-a călăuzit spre aceasta '! De asemenea, dacă te mîhneşte faptul că nu ai sâvirşil un lucru care ţi s-a părut raţional, de ce nu preferi să-l îndeplineşti decît să te mîhneşti ? Dar — vei spune — mi-a stat împotrivă ceva mai puternic decît mine. în consecinţă, nu mai fi mîhnit, căci pricina pentru care nu l-ai făcut nu vine de la tine. Dar, viaţa nu are preţ, dacă nu realizez un astfel de lucru. Atunci, ieşi din viaţă, fără amărăciune, cu aceeaşi voie bună cu care moâre cel ce-a făcut acel luci u şi totodată, iartă cu plăcere şi bunăvoinţă pe cei ce ţi-au stat împotrivă.

Adu-ţi aminte că raţiunea c<ntducătoare devine de neînfrlnt cînd se îndreaptă către sine. se mulţumeşte cu va însăşi şi nu face nimic în dezacord cu sine, chiar dacă pare că se abţine în mod iraţional. Care este. deci, puterea ei, ori de ci te ori omul elaborează o judecată bine chibzuită şi acţionează deliberai şi cu prudenţă ! Din această cauză gînduea descătuşată de patimi devine o adevărată fortăreaţă si omul nu are în el însuşi un loc mai întărit şi. mai sigur, în care

dacă se refugiază, pentru restul zilelor salt; cămine de neînl'rînt. Cel care n-a văzut acest refugiu este cu adevărat un neştiutor, iar cel care 1-a văzut, dar nu s-a retras încă în el, este eu adevărat un nefericit

.4i). Nu-ţL spune n ¡¿¡odată mai multe, decît cele ce-ţi sini. anunţate de către primele tale reprezentări. De pildă, eşti informai că un oarecare te vorbeşte de rău. Aceasta ţi se anunţă. N-ai. fost avertizat că ai fost şi vătămat. Văd vă-mi este copilul bolnav. Văd. Nu văd însă că ar fi. în primejdie. Aşadar, mărgineşte-te la primele reprezentări, nu adăuga nimic dinlăuntru! tău şi astfel nimic nu ţi se va întimpla. Sau, mai degrabă, adaugă faptul că eşti un om care[1] înţelege tot ce se petrec în univers.

50. Castravetele este amar ? Aruncă-1 ! In drum sînt mărăcini ? Ocole.şte-i ! Este de ajuns. Nu mai adăuga întrebare;.! : „De ce s-au făcut acestea în lume ?" Fiindcă vei fi luni in ris de către cei care studiază natura, după cum ai fi luat in rîs de către un cismar. sau de către un tîmplar, dacă le-ai aduce mustrări că vezi în atelierul lor, talaş, surcele, crîmpeie rămase de la cele alcătuite de ei. Şi totuşi aceştia au locuri unde să le arunce. Natura universului, insă nu are nimic în afară de sine ; dai[1] ceea ce poate l'i minunat in meşteşugul naturii este faptul că, tlelimilînclu-se pe ea însăşi, transformă pentru sine, tot *ce.* are în ea. care părea distrus, învechit şi nefolositor şi fă din acestea creează altele noi ; astfel, ea nu se foloseşte de nici o substanţă din afară şi nici nu are nevoie de vreun Inc in care şă arunce ceea ce este mai vechi, mucegăit. sau putred. Aşadar, se mulţumeşte doar cu spaţiul propriu, v.u natura şi cu propria ei iscusinţă.

51. ol. a. Nu fii delăsător în treburile tale, nu fii certăreţ şi încurcat în discuţii, nu rătăci cu închipuirile tale, nu te închide în tine, totodată însă nu te repezi prea febril, nici nu te lăsa prea mult prins de activităţile tale în cursul vieţii.b. Te omoară,

iţi sfîşie carnea în bucăţi, te urmăresc dt defăimări şi blesteme ! Ce însemnătate pot să aibă scc.sLea pentru posibilitatea pe care o are gîndirea de a se păstra curată, raţională, cumpătată, dreaptă. De exemplu, dacă cineva, care stă lingă un izvor limpede şi dulce. îl blestemă, acest izvor nu încetează să-şi arunce jerba-i de apă cristalină şi chiar dacă ar arunca în apa lui nămol şi murdărie, izvorul le împrăştie în grabă, le spală şi nu-şi tulbură nicidecum limpezimea. Aşadar, tu cum vei avea oare în tine un izvor care să nu sece niciodată ? Numai dacă vei veghea asupra libertăţii tale sufleteşti şi vei fi, în acelaşi timp, binevoitor simplu şi demn.

52. Cel care nu ştie ce este universul, nu ştie nici în ce toc se află el însuşi, far cine nu ştie pentru ce-a fost născut, nu ştie nici cine este el însuşi, nici ce este universul, tar cel care trece cu vederea una din acestea nu poate spune nici pentru ce s-a născut. Deci, cum ţi se pare omul căruia-i place să respingă laudele celor care aplaudă şi nu ştiu nici în ce loc se găsesc, nici cine sînt ei înşişi ?

53. Vrei să fii lăudat de către un om care se blestemă de trei ori pe ceas ? Vrei să placi unul om care pe el însuşi nu se aprobă ? Şi oare se place pe sine, acela care se căieşte aproape pentru tot ceea ce face ?

54. Nu respira numai din aerul aflat de jur împrejur, ci soarbe din inteligenţa universală înconjurătoare. Căci această putere a gîndirii nu este răspîndită şi nu pătrunde, într-o măsură mal mică, în acela care poate s-o soarbă, decît în cel ce-l respiră.

Luat în general, viciul nu dăunează universului. Luat în parte, ca' viciu ai unuia singur, nu vatămă pe celălalt, ci reprezintă o primejdie adevărată numai

pentru acela, căruia i s-a dat putinţa să se depărteze de viciu îndată ce ar dori

55. .Voinţa semenului meu este pentru mine tot aşa de indiferentă ca şi respiraţia sau corpul acestuia. Căci, chiar dacă sîntem născuţi unul pentru celălalt într-o mare măsură, raţiunile noastre conducătoare au, fiecare, domeniul şi autoritatea sa proprie ; fiindcă altfel viciul semenului meu ar putea constitui pentru mine un rău, dar divinitatea n-a hotărît ca propria mea nefericire să fie provocată de un altul.

56. Soarele parcă se revarsă de sus şi deşi se răspândeşte pretutindeni, nu se risipeşte pînă la sleire. Căci, de fapt, această împrăştiere este o tensiune. De aceea şi razele sale au fost numite extensiunide la verbul grec care înseamnă a se extinde. Şi cum s-ar putea explica ce este o rază ? Dacă cineva ar privi lumina venită de la soare, care pătrunde într-o cameră întunecoasă, printr-o crăpătură îngustă, ar vedea că ea se propagă în linie dreaptă, că parcă se sprijină pe corpul solid ce-i întrerupe drumul, despărţind-o de aerul de dincolo, dar rămîne acolo, nici nu alunecă, nici nu cade. Aşadar, în acelaşi fel, se impune să fie şi răspîndirea şi difuzarea gîndirii, ea nu este o scurgere şi o sleire, ci o tensiune ; prin urmare, nu trebuie să se nască o ciocnire violentă, năpraznică între ea şi piedicile ivite în cale, nici să nu se prăbuşească, ci sa se statornicească şi să lumineze pe cel care o primeşte. Cine nu se lasă călăuzit de gîndire, se va lipsi de lumină

57. Cel care se teme de moarte este înspăimîntat sau de pierderea în întregime a senzaţiilor, sau de ivirea altora. Dar, dacă nu vor mai fi senzaţii, nici el nu va mai simţi vreun rău. Iar dacă va primi senzaţii

diferite întrucîtva, va deveni el însuşi o altă fiinţă şi deci nu va înceta să vieţuiască.

' Tn lumina cercetărilor moderne, etimologia este inexactă: [s] Metafora soarelui este foarte importantă la Platon şi în teoriile neoplatonice ale iluminării. Marcus Aurelius dezvoltă aici ideea că omul trebuie să pătrundă cu gîndirea sa obiectele şi la rîndu-i să se lase pătruns de inteligenţa universală, pe care s-o reflecte şi s-o transmită.

58. <Mmenii sini nâ.-><juţi unui pentru altul. In concluzie, ori ffi-lv educaţia, ori rabdă-i.

59. Săgeata se mişcă altfel dccît gîndirea. dar tind îşi fixează atenţia şi se consacră unei cercetări, nu mai puţin decit săgeata, se mişcă cu repeziciune şi în linie dreaptă, direct , spre scopul propus.

(îl. înaintează cu agerime pi ou Ut raţiunea conducă-toare a fiecăruia şi îngăduie sâ pătrundă in fiinţa ta, pută la călăuza ta raţională

.CARTEA a IX-a

1. Cel cave face o nedreptate este lipsit de pietate. Fiind.!-ă, pi'in însuşirile dale lor de natura universului, fiinţele raţionale sînt născute unele în folosul altora, astfel încît sa se ajute reciproc, în raport cu valoarea fiecăreia şi să nu se vatăme în nici un fel. Este deci limpede, că cel care calcă voinţa naturii universale, este lipsit de pietate faţă de cea

mai veche dintre divinităţi. Şi cel care minte arată lipsă de respect faţă de aceeaşi divinitate. Căci natura universului este natura tuturor celor care există. Iar cele care sînt, se află în strînsă legătură cu cele care urmează să se ivească. Mai departe, această divinitate se numeşte adevăr şi ea constituie cauza primă a tuturor adevărurilor. Cine minte cu voia lui, în măsura in care înşeală, în aceeaşi măsură savîrşeşte o nedreptate. Cel care minte fără voia lui, în măsura în care se face potrivnic naturii universului şi tulbură ordinea universală, devine un luptător împotriva acesteia. Şi, cu natura universului se luptă acela care este împins spre cele potrivnice adevărului, chiar împotriva voinţei lui; căci, din partea naturii universului, el a primit toate însuşirile, de care însă, neţinînd seamă la vreme, acum nu mai este în stare să facă deosebire între minciună şi adevăr. Şi cel care urmăreşte plăcerile ca pe nişte bunuri şi fuge de dureri ca de nişte rele, se arată, de asemenea, lipsit de pietate

.Căci, in mod necesar, cel ce face parte din acest soi de oameni, nemulţumit, cîrteşte deseori împotriva naturii comune, zicînd că nu împarte cu o cumpănă dreaptă, în raport cu vrednicia, cele hărăzite bunilor şi răilor, de vreme ce, foarte des, cei răi se bucură de plăceri şi do- bîndesc toate lucrurile producătoare de plăcere, iar cei buni sint din toate părţile izbiţi de suferinţe sau de în- tîmplări care provoacă suferinţă. Mai departe şi cel înspăimântat de suferinţe, în unele prilejuri se va înspăimînta chiar şi de cele ce se vor petrece în univers. în acel moment, chiar şi un astfel de om vădeşte lipsă de pietate. De asemenea, in măsura în care nu se va opri de la să- vîrşirea unor nedreptăţi, făptuieste o impietate şi cel care urmăreşte cu ardoare plăcerile. Aşadar, este o datorie faţă de toate cele pentru care natura arată un interes egal (căci dacă n-ar fi fost preocupată în aceeaşi măsură de toate, nu le-ar fi creat) ca cine vrea să urmeze şi să se adapteze naturii în chip desăvîrşit, să aibă aceeaşi părere asupra tuturor evenimentelor şi să le acorde un interes şi o preocupare egală. în concluzie, cel care, însuşi, nu arată deplină indiferenţă faţă de suferinţă şi plăcere, faţă de moarte şi viaţă, faţă de faimă şi lipsa de faimă, intîmplări folosite de natură într-o măsură egală, e limpede că este tot atît de lipsit de pietate. Iar eu spun că natura Ie acordă acelaşi interes, în loc să spun că se produc în mod egal şi statornic, in virtutea unui impuls primar al Providenţei, potrivit înlănţuirii tuturor evenimentelor precum şi a acelor împrejurări adăugate fenomenelor originale. Ele se mişcă potrivit acestui plan, dintr-un străvechi început, către orînduirea de ansamblu a universului, cuprinzînd în sine unele raţiuni ale celor ce se vor ivi, determinînd cît mai riguros cu putinţă puterile germinatoare ale realităţilor primare, ale transformărilor şi ale urmărilor acestora, aşa cum vor fi.

2. Este firesc ca omul cu adevărat generos să plece dintre oameni, fără să fi simţit gustul minciunii, al oricărui fel de făţărnicie, fără să fi cunoscut desfătarea desfriului sau fumul amăgitor a] mîndriei, a-ţi da suflarea cea din urmă, sătul pînă la dezgust de toate cele pomenite, înseamnă o a doua plutire pe apele destinului[126]. Sau dinainte ai ţinut să te statorniceşti lingă viciu şi experienţa ta de viaţă nu te convinge să fugi de molimă. Căci distragerea puterii de gîndire este o molimă cu mult mai grea decît orice schimbare sau infectare a învelişului de aer răs- pîndit împrejur. Fiindcă aceasta este o molimă a animalelor ca animale, iar cealaltă este o molimă a oamenilor, ca exemplare ale umanităţii.

3. Nu dispreţul moartea, ci primeşte-o cu mulţumire, întrucît şi ea este unul din evenimentele dorite de natură. Căci, după cum, a fi adolescent, a îmbătrîni, a creşte, a fi în plină vigoare, a-ţi da dinţii, tuleiele din barbă, a zămisli, a fi însărcinată, a naşte, a avea păr cărunt şi toate celelalte asemenea lor, sînt nişte activităţi ale naturii, pe care le aduc etapele diferite ale vieţii tale, la fel şi moartea, risipirea fiinţei tale, reprezintă un act firesc. De aceea, de vreme ce raţionează, o trăsătură proprie omului este să se comporte faţă de moarte, fără o aversiune violentă şi fără să o dispreţuiască, ci, dimpotrivă să o' aştepte ca pe un fapt natural. Şi, după cum aştepţi ca fătul să iasă din pîntecele femeii tale, tot astfel fii gata să întîmpini ceasul cînd sufletul tău va fi smuls din învelişul sau de carne. Şi dacă mai vrei o povaţă obişnuită, ce-ţi va merge la inimă şi te va face, în cel mai înalt grad, să te acomodezi cu ideea morţii, înseamnă să întreprinzi o cercetare amănunţită a lucrurilor de care urmează să fii despărţit, precum şi a feluritelor obiceiuri ale acelora de către care

126 Metaforă curentă la unii filozofi antici pentru a reda o stare proastă, o impi'cj urare nefericită, cf. Platon, *Phaedon* 99 c ; Aristotel, *Etica pentru Nicomah* II, 9, 1109 a 34, etc.

sufletul tău nu va mai fi multă vreme neliniştit. Fără îndoială, că va trebui să fii cît mai puţin pornit împotriva lor, mai mult, ai obligaţia să le porţi de grijă şi să-i suporţi fu amabilitate îngăduitoare, aducindu-ţi aminte, în acelaşi timp. vii nu vei. i'i despărţit de oameni cu aceleaşi principii cu tine. Căci acesta ai- fi singurul moliv, ce ar putea să se împotrivească şi să le determine să rămii în viaţa, dacă totuşi ar fi vreunul : dacă ţi-ar I'i fost hărăzit să vieţuieşli împreună cu oameni care şi-au însuşit aceleaşi principii ca şi line Acum insă. vezi cit este rle mare oboseala iscată de dezbinarea intre cei care trăiesc împreuna, încît ajungi ea să zici : ..l)e-ui veni mai degrabă, o moarle, ca nu cumva să mă uit pe mine însumi !"

4. Cine greşeşte, greşeşte împotriva lui însuşi, acela care face o nedreptate se nedrvplâţeşte pe sine, dwarevc devine râu,

5. Adeseori săvîrşeşte o nedreptate şi cel cure nu îndeplineşte un anumil lucru, nu numai cel care face t-cvi).

li. Este de ajuns să ai în clipa de faţă n părere sigură, întemeiată p<> înţelegere, să desfăşori activitatea prezentă în interesul tuturor, să ai in prezent, dispoziţia rle a primi cu mulţumire orice eveniment provocat de o cauză din afară.

7. Alungă int-hipuireji, stăpineş Le-ţi impulsurile, înăbuşă dorinţele, pastravzâ-ţi raţiunea conducătoare stă pinii pe ea însăşi.

3. Unul este sufletul hărăzit fiinţelor iraţionale şi altul sufletul inteligent destinat fiinţelor raţionale, după cum unul este paniintul pentru toate cele pfimmteşti. una lumina pe care o vedem şi unul aerul pe care-1 respirăm, pentru tot ce este însufleţit şi cu vedere.9. Toate vu <» parte comună între ele se străduiesc; sâ se apropie, de cele cu unghie asemănătoare. Ceea ce este pământesc se apleacă spre pâmînt, tot ce reprezintă lichid se prelinge într-

o scurgere comună ; acelaşi lucru se petrece, şi cu ceea ce aparţine aerianului, astfel încît este nevoie de forţă ca să le împiedice să se apropie. Focul urcă spre înalt, din cauza focului elementar. Şi tot ce constituie foc aici pe pămînt este atît de dornic să ardă împreună cu focul elementar. încît orice material puţin mai uscat se aprinde cu uşurinţă, fiindcă are în el mai puţine elemente care ar putea împiedica aprinderea. Ca urmare şi ceea ce reprezintă o parte dintr-o natură inteligentă comună, năzuieşte să se apropie de cele ce sînt de aceeaşi origine, cu aceeaşi rîvnă sau chiar cu mai multă. Căci cu cît ceva se simte superior faţă de celelalte lucruri, cu atît este mai pregătit să se unească şi să se contopească cu cel de origine comună. Fără îndoială că şi printre vieţuitoarele fără raţiune, degrabă s-au închegat, roiuri de albine, turme de oi. cirezi de vite, cîrduri de păsări, creşterea puilor si diferite chipuri de iubiri. Pentru că aveau suflete m ele şi le îndemna rivrta să vieţuiască împreună într-un grad mai înalt, aşa cum nu se întîmplă intre plante, nici între arbori, nici între stînci. între fiinţele raţionale astfel s-au alcătuit comunităţi politice, prietenii, legături de apropiere, înţelegeri, iar în timp de război, tratatele şi armistiţiile. De asemenea, printre fiinţele raţionale superioare există o unitate, deşi într-un anumit" fel sînt separate, aşa cum este, de pildă, între astre. în acelaşi fel şi năzuinţa aceasta către superior poate stîrni atracţia între ele, chiar dacă sînt despărţite. Priveşte ce se petrece, însă, în acest moment. Căci, acum, numai fiinţele inteligente au uitat înţelegerea mutuală şi atracţia reciprocă una faţă de cealaltă, precum şi puterea de a se scurge împreună spre acelaşi liman, care nu se mai vede. Dar, deşi ele fug una de cealaltă, rămîn totuşi în alcătuirea de ansamblu, deoarece îi stăpîrieşte forţa naturii. Tu însuţi vei vedea ceea ce spun, dacă vei observa cu atenţie. Căci

cu mai multă uşurinţă vei găsi un lucru pământesc lipsit de legătura cu alt lucru pămîntesc, decît un om despărţit definitiv de alt om.

10. Şi omul şi divinitatea şi universul poartă fiecare rodul său. Fiecare îl poartă în anotimpurile potrivite. Iar, dacă, obişnuinţa foloseşte în mod firesc termenul cu privire la viţa de vie şi la plantele de acelaşi fel, aceasta nu înseamnă nimic. Raţiunea îşi poartă rodul său şi în interesul social, şi pentru sine însăşi. Şi din ea se nasc celelalte roade, de acelaşi fel cu raţiunea.

11. Dacă se poate, indrumează-1 ; dacă nu se poate, aminteşte-ţi că bunăvoinţa ţi-a fost dată tocmai pentru acest scop ; căci zeii înşişi sînt binevoitori cu oamenii de felul acesta. In unele cazuri, chiar îi ajută pentru păstrarea sănătăţii, pentru dobîndirea bogăţiei, a gloriei. Astfel, deci, sînt zeii : buni şi îndatoritori ; stă în puterea ta să fii la fel, dacă nu stă în puterea ta, spune, atunci, cine te împiedică.

12. Străduieşte-te, dar nu ca un rob trudnic, nici ca unul care urmăreşte să fie compătimit sau admirat, ci dimpotrivă doreşte-ţi numai un singur lucru : şi cînd te mişti şi desfăşor! o activitate şi cînd întrerupi, pentru odihna, orice întreprinzi fă aşa cum socoteşte că trebuie să acţioneze raţiunea unei fiinţe politice.

13. Astăzi am scăpat din toate cele ce-mi creeau dificultăţi. Ba, mai mult chiar, am înlăturat tot ce-mi provoca greutăţi, căci tot ce era stînjenitor nu era în afara mea ci în propriul meu fel de a gîndi, adică înlăuntrul meu.

14. Toate lucrurile sînt obişnuite, fiind cunoscute prin experienţă, sînt pieritoare ca timp şi grosolane în ceea ce priveşte materialul. Aşadar, toate, acum, au rămas la fel ca]>e vremea acelora pe care i-am îngropat de mult.

15. Lucrurile stau înaintea uşilor fiinţei raţionale, aşa cum sînt în ele înşile, fără să cunoască nimic despre ele, fără să se dezvăluie în vreun fel[127], Prin urmare, cine ne dezvăluie ceva cu privire la ele ? Nimeni altcineva decît raţiunea conducătoare.

16. Pentru o fiinţă socială şi politică, răul şi binele nu constau în senzaţiile încercate ci în forţa ei de acţi-

' Lucrurile, evenimentele, fenomenele nu au contact direct cu sufletul, ci râm în în afara acestuia. Aceeaşi idee a fost dezvoltată şi in -ărtile a IV-a, :i, 10. a V-a, 19, a VI-a,' 8, 52, **une după cum nici virtutea sau viciul unei astfel de fiinţe nu constau în ceea ce simLe ci în tăria cu care acţionează.**

17. Piatra aruncată in sus nu simte nici un rău cînd cade din nou spre pămînt, după cum nici un bine cînd este înălţată atît de sus.

18. Pătrunde pînă la raţiunea conducătoare a oamenilor şi vei vedea ce fel de judecători te înspăimîntă şi mai ales ce fel de judecători sînt asupra lor înşişi.

19. Totul se află într-o continuă transformare şi consumare permanentă, tu însuţi eşti in continuă schimbare, intr-un anumit fel, mergi spre distrugere şi întregul univers este dus în acest flux împreună eu tine.

20. Greşeala altuia trebuie părăsită acolo unde a fost sâvîrşită.

21. Sfîrşitul unei activităţi, încetarea năzuinţelor sau a părerilor, deci un anumit fel de moarte, nu au nimic rău în ele. Acum, indreaptă-ţi atenţia asupra diferitelor virste ale vieţii : de exemplu, asupra copilăriei, adolescenţei, tinereţii, sau bătrîneţil. Căci

127 Activitatea nu este privită şi înţeleasă ca rezultat material, ci ca iniţiativă morală care determină pe om să înfăptuiască numai hotărlrile bune (cf. şi cărţile a Il-a, 4, a Xl-a, 7, 21 ţi a XII-a, 17).

şi această trecere dintr-o etapă în alta constituie un fel de moarte. Ori, este ceva înfricoşător într-o astfel de trecere ?• Mergi mai departe şi fixează atenţia asupra zilelor petrecute după sfatul bunicului, a celor trăite sub povăţuirea mamei, aminteşte-ţi apoi perioada în care ai vieţuît sub îndrumarea tatălui şi după ce-ţi vei revărsa atenţia asupra multor altor variaţii, transformări, încetări a unor stări, întreabă-te : „Sînt oare acestea, ceva înspăimântător ?" Vei înţelege astfel că nici încetarea sau transformarea întregii vieţi nu au în sine nimic vătămător, nimic înfricoşător.

22. Grăbeşte apoi paşii gindului. şi cercetează propria ta raţiune conducătoare, pe aceea a universului şi pe cea a unui om oarecare. Pe a ta ca să dobîndeşti şi să-ţi menţii o judecată dreaptă, cinsti t;ă. Pe aceea a universului pentra ca să-ţi dai. seama din ce întreg eşti o parte. Pe aceea a unui om oarecare ca să înţelegi dacă faptele lui au ca temei neştiinţa sau ştiinţa şi totodată pentru ca să ai în vedere că ai aceeaşi origină cu el.

2,3. După cum tu însuţi eşti o parte care întregeşte un sistem politic şi social, tot astfel fiecare acţiune a ta trebuie să tindă să fie un element ce întregeşte viaţa politică şi socială. Aşadar, dacă vreuna din acţiunile tale nu vor avea raport, fie imediat fie îndepărtat, cu acest scop al interesului comun, va fi o acţiune care va pricinui zbuciumul întregii tale vieţi, provoc indu-i o adevărată spărtură şi. de asemenea, iţi va răpi posibilitatea, ţie şi vieţii taie, de a fi unitară ; ea va deveni o înfruntare şi o abatere. întocmai cum. în adunarea poporului, cel care acţionează d-upâ capul lui. devine un element potrivnic armonici sociale.

Pretutindeni mânii copilăreşti, jocuri[3] de copii, sărmane respiraţii car«[128] înalţă cadavre : pentru ca evocarea casei morţilor să izbească cu şi mai multă limpezime '

24. .întoarce-te acum şi cercetează forţa activă şi creatoare a elementului cauzal, şi după ce ai mărginit efectele sale în cadrul elementului material, observâ-l in continuare cu atenţie; mărgineşte apoi timpul, ca durată, cit ti es'le dat, de la natură acestuia, ca să reziste in forma sa caracteristică. [129]

25. Ai îndura!, mii de nenorociri, fiindcă nu te-ai mulţumit cu raţiunea Ui conducătoare cai*[1] lacea Ireburile pentru care a fost alcătuita. Destul însă, cu tuato acostea.

De ci te <iri un altul te critică sau le urăşte sau alţii rostesc răspicat anume cuvinte împotriva ta, mergi imediat către măruntele lor suflete, pătrunde adine înlăuntrul lor şi vezi ce fel de oameni sînt. Vei vedea că nu e necesar să te zbuciumi pentru ca aceştia să aibă neapărat vreo părere despre tine. Trebuiţi sa fii binevoitor faţă de ei, lotuşi, căci potrivit cu legea naturii sînt nişte prieteni. Chiar şi zeii le dau ajutor pe luale căile, prin vise, prin oracole, pentru a-i face să dobînduam-â -acele lucruri pentru care depun interes

.211. Acestei! sînl mişcările ciclice ale universului, în sus, în jos. din vecinicie către vecinicie. Şi fie că inteligenţa universală dă impuls fiecăruia şi dacă acesta este adevărul, primeşte şi lu însuţi impulsul ei, fie că este un impuls primar. dat

128 Gataker presupune a fi o evocare a infernului, ; iu aceste rinduri. Si:tiultze opinează ea poate fi şi o referire la *Odiseea,* XI. Umbrele evocate alt? morţilor întruchipează rlfşp-rlâcîimfa pasiunilor omeneşti.

129 Ultimul dintre oratorii antici, timp de 10 ani guvernator al Atenei, sub diadohul Casand ros — 317-307 î.e.n.

odată pentru totdeauna, după care se mişcă toate celelalte ca o urmare[2] firească, fiecare într-un anumit fel. Căci într-un sens, toate sinţ atomi, elemente care nu se mai pot împărţi. în cele din urmă. dacă există divinitate, toate merg bine, iar dacă totul se petrece la voiji intîtriplării. tu nu te lăsa cîrmuit de hazard \ Chiar din această clipă, pămînlul va acoperi ţoale ale noastre : după aceea el însuşi se va transforma, apoi şi acestea se vor transforma pînă-n vecinicie, apoi altele, iarăşi si iarăşi pînă la infinit. Cine cugetă la această frămintată învolburare de transformări succesive şi alternări şi la iuţeala cu care se petrec va simţi un dispreţ adine pentru tot ce este muritor.

29. Cauza universală este un torent ; pe toate le tîrăşte cu sine. Cit sînt de vremelnice şi fără valoare aceste dezbateri politice, care, după cum s-ar părea, rezolvă într-un chip înţelept, afacerile omeneşti ; curat o învălmăşeală de ţi pari ! Omule, oare ce ai de făcut ? Fă, ceea ce în această clipă iţi pretinde natura. Pune-te în mişcare şi nu-ţi întoarce plivirea de jur împrejur, ca să vezi dacă te observă cineva. Nu spera să instaurezi Republica lui Pla- ton, ei, dimpotrivă» fii mulţumit dacă cel mai mic lucru progresează şi consideră că chiar dobîndirea acestui rezultat nu este ceva neînsemnat. Căci cine oare schimbă principiile acestor oameni ? Şi în afară de schimbarea principiilor ce altceva rămîane decît sclavia unor oameni care se vaită deşi se prefac că sînt convinşi. Pregăteşte-te acum şi vorbeşte-mi despre Alexandru, despre Filip, despre De- metrius din Phaleron Se va vedea dacă aceştia au ştiut ce doreşte natura comună şi dacă s-au călăuzit pe ei înşişi potrivit cu voinţa acesteia ; iar dacă au făcut-o numai pe eroii de tragedie, nimeni nu m-a condamnat să-i imit. Opera filozofiei este simplă, modestă şi conştiincioasă, nimeni să nu mă împingă spre semeaţă fanfaronadă.

30. Priveşte ca de pe o înălţime aceste nenumărate mulţimi omeneşti, miile de serbări religioase, călătoriile pe mare de pretutindeni, pe vreme de furtună năpraznică sau pe timp liniştit, ai după aceea în vedere felurimea acestor fiinţe care au venit pe lume, trăiesc împreună, se sfîr- şesc laolaltă. Cugetă, de asemenea, asupra vieţii din vremurile străvechi, asupra vieţii'ce va fi trăită de cei care vin după tine, sau asupra traiului, de acum, printre na- ţiunile barbare. Cugetă, deopotrivă, cîţi nu cunosc nici măcar numele tău, cîţi îl vor uita cu repeziciune, cîţi dintre cei, care poate acum te laudă, sînt gata să te terfelească ; vezi, aşadar, cum nici amintirea, nici faima, nici altceva de felul acesta nu merită preţuire.

31. 0 linişte netulburată a sufletului în ceea ce priveşte întîmplările pricinuite de o cauză din afară. Spirit de echitate şi justiţie în cele ce sînt săvîrşite, ca urmare a unei pricini izvorîtă din tine însuţi ; ceea ce înseamnă că năzuinţa şi fapta trebuie să se înscrie în această finalitate : activităţi desfăşurate in interesul societăţii, căci acestea sînt pentru tine potrivite cu natura.

32. Poţi face să dispară multe deşertăciuni tulburătoare pentru tine, de vreme ce toate îşi au izvorul în părerile tale ; în felul acesta, îţi vei deschide un cîmp întins şi liber, pentru ca să poţi cuprinde cu puterea ta de înţelegere şi cunoaştere întregul univers, pentru a contempla, sub toate aspectele, nemărginirea timpului veşnic, ca să poţi concepe fulgerătoarea transformare a fiecărui lucru, parte cu parte, pentru a vedea cit este de scurtă distanţa intre naştere şi dezagregare, o genune de veacuri înaintea naşterii şi după dezagregarea în elemente, de asemenea, acelaşi abis al timpului nesfîrşit.

33. Toate ci te le vezi, degrabă se vor fărîmiţa în ţă- rînă, iar acei care vor fi martori ai acestei

fărimiţări, la fel de grabnic vor pieri ei înşişi. Şi astfel vor fi deopotrivă cel care a murit la cea mai înaintată vîrstă a bătrâneţii cu cel care a avut o moarte prea timpurie.

34. Ce fel de raţiune conducătoare- au aceşti oameni, pentru ce fel de lucruri s-au străduit, căror ţeluri şi-au dăruit dragostea şi preţuirea lor ? Presupune că poţi privi dezgolite sărmanele lor suflete, Cît de mare le este îngâmfarea cînd li se pare că vatămă pe cineva bîrfind, sau că sînt folositori lăudînd [130]

35. Pierderea nu este nimic altceva dvcil transformare. Datorită acestei transformări se bucură natura universului, potrivit cu voinţa căreia toate lucrurile, produse de la începutul veacurilor în acelaşi chip, precum şi celelalte care se vor naşte în acelaşi fel, pînă-n veşnicie, au fost bine făcute. Aşadar, de ce spui că toate lucrurile au fost. şi vor fi rele, că nici un fel de putere nu s-a găsit între atiţia zei, care să fie în stare să îndrepte aceste stări de lucruri în vreun tel şi că universul a fost condamnat să l'ie copleşit de nenorociri neîntrerupte ?

3(i. Descompunerea materiei de temelie din fiecare luvru, dă apă. pul bem. oscioare, murdărie. Sau iarăşi, fâcînd " comparaţie, stîncile de marmură' sînt ca nişte ghebe învirtoşate ale pămîntului ; aurul, argintul sini depuneri sedimentare, veşmintele nişte fire de lină ; şi purpura *e* sînge, şi toate celelalte sînt asemenea. Iar sărmana ta răsuflare este un alt element de acelaşi fel, deoarece prin transformare, se schimbă dintr-unele într-al-tele. necontenit.

37. Destul cu această viaţă nenorocită, cu murmurul ei cirtitor, cu şiretlicuri de maimuţă. Ce te frămîntă ? Ce-ţi pare neobişnuit din toate acestea ? Ce te scoate din fire ? Cumva elementul cauzal activ ? Priveşte-l ! Ori poate[1] temelia

130 Pentru aceeaşi idee vezi cartea a IX-a, 27,

materială ? Priveşte-o şi pe aceasta : în afara lor nu există nimic iar faţă de zei, fii mai sincer, mai virtuos, măcar din clipa de faţă. Trei ani, dacă vei fi avut în vedere acest lucru sau timp de o sută de ani. este acelaşi lucru.

88. Dacă cineva a păcătuit, răul este acolo, în el însuşi. Totuşi, poate n-a greşit.

39. Ori tot ceea ce se petrece provine, ca dintr-im corp unic, dintr-o singură sursă inteligentă şi alunei partea nu trebuie să murmure împotriva unor evenimente, în interesul întregului, ori totul este format din atomi şi atunci întregul univers nu e nimic altceva decit confuzie şi dezagregare. Atunci, oare pentru ce te frămînţi ? Spune-i călăuzei tale interioare care este raţiunea : ai murit, aT

"liif

tpierit, ai devenit fiară sălbatică, te-ai schimbat într-un comediant ipocrit, ai devenit animal de turmă şi paşti asemenea acestuia.

41.40. Fie că zeii nu au nici o putere, fie că au totuşi, aceasta este întrebarea. Dacă nu au, atunci de ce ridici altare, aduci jertfe şi te rogi ? Iar dacă zeii au putere, de ce nu crezi că e mai bine să te rogi lor. ca să-ţi dăruiască puterea de a nu te mai îngrozi lucrurile care le înspăimîntă acum, să nu mai rîvneşti lucrurile pe care le doreşti acum, să nu te mai întristeze cele ce acum îţi pricinuiesc mîhnire, căci este cu adevărat mai de preţ decît să te rogi să se petreacă sau să nu se petreacă vreunul din evenimentele care survin. Fiindcă, oricum, dacă zeii prin acţiunile lor, pot să vină în ajutorul oamenilor[131], ei pot să ne dea ajutor şi pentru atingerea unor asemenea scopuri. Dar, poate cînidva, vei avea de gînd să spui : ,.Zeii au făcut ca acestea să fie in puterea mea". De ce nu cauţi atunci să te foloseşti numai de ceea ce stă în tăria ta, cu iniţiativa unui am liber, în loc să fce frămînţi umilit ca un sclav, din cauza celor care nu se află în forţa ta şi-ţi pricinuiesc o povară ? Şi apoi, în cele din urmă, cine ţi-a spus oare că zeii nu-şi unesc puterea lor cu oamenii, chiar şi pentru acele lucruri care se găsesc în tăria noastră ? începe aşadar să-1 rogi întîi privi tor la acestea şi vei vedea. De pildă, unul se roagă aşa : „Cum aş putea să mă culc eu această femeie ?" Tu însă să te rogi numai astfel : „Cum să fac să nu rîvnesc să mă culc eu această femeie ?" Altul se roagă astfel : „Cum să scap de acest om nesuferit ?" Tu însă, fă-ţi doar această rugăciune : „De n-aş avea nevoie să mă lipsesc de acesta !" Se roagă cineva : „De nu mi-aş pierde copilaşul !" Tu însă, înalţă doar această rugăciune ; „De nu m-aş teme că-1 pierd !" într-un cuvînt în acest fel îndreaptă rugăciunile tale spre zei şi vezi după aceea ce se petrece.[1]Epicui- spune aşa : „în timpul bolii, discuţiile mele nu s-au învîrtit în jurul suferinţelor acestui corp sărman,

131 Pentru aceea»! idee, cf. şi Epirteţ *Diatribe,* lf, 18, îS-)8.

nici n-am flecărit, spune tot el mai departe, faţă de cei care veneau să mă vadă, ceva de felul acesta, ci, împreună cu ei, am dus la bun sfîrşit punctele de vedere principale privind ştiinţele naturii, dezbătînd mai ales următoarea întrebare : „Cum poate să rămînă netulburată inteligenţa, cît timp este într-o biată bucată de carne omeneasca şi este afectată de frămîntările acesteia, cum poate să-şi păstreze bunul specific sieşi, gîndirea ? Şi, spunea tot el, nici medicilor nu le-am dat ocazie să se mîndrească, de parcă ar fi făcut cine ştie ce, ci viaţa se scurgea bună şi cinstită [L]". în această privinţă, deci, urmează-i exemplul, fie in timp de boală, dacă te îmbolnăveşti cumva, fie în orice altă împrejurare a vieţii. Căci este o convingere comună pentru toate şcolile filozofice pă nu te îndepărtezi de principiile filozofiei în nici o împrejurare şi, prin urmare, niciodată şi să nu flecăreşti cu oamenii simpli nc- deprinşi încă bine cu natura şi cu legile ei, precum şi datoria de a fi atent numai la ceea ce făptuieşti acum şi la mijlocul prin care vei făptui.

42.Ori de cîte ori eşti izbit în faţă de obrăznicia cuiva, în treabă-te îndată : „E cu putinţă ca să nu fie obraznici în univers ?" Nu e cu putinţă ! Ca urmare, nu pretinde ceva imposibil. Căci şi cel în cauză este unul dintre obraznicii pe care de voie de nevoie îi rabdă universul. A-cest fel de a gîndi să-1 ai şi faţă de cel viclean, de cel lipsit de bună-credinţă, precum şi faţă de orice altfel de păcătos, în acelaşi timp, adu-ţi aminte că e cu neputinţă să nu se iveasică şi aceste feluri de oameni, fiindcă aşa vei fi mai binevoitor faţă de fiecare dintre ei. Este deopotrivă de folositor să gîndeşti cu repeziciune cu ce virtute anume a înzestrat natura pe om împotriva acelei greşeli. Căci natura a dăruit ca leac faţă de cel neştiutor blîndeţea şi

[1] Cf. Epieiir, ed. Usener, fragm. 191.

*** Cf. şi cartea a vil-a, 5.o altfel de putere, faţă de o altfel de greşeală. într-un cuvânt, ţie îţi este dat să instruieşti pe cel care rătăceşte drumul. Căci orice om cînd greşeşte se înşeală asupra scopului propus şi astfel se abate din cale. Şi la urma urmei, oaie prin ce te vatărnă greşeala .? îndată vei descoperi că nici imul dintre cei ce ţi-au pricinuit supărare n-a izbutit să facă totuşi vreo greşeală datorită căreia inteligenţa ta e pe punctul să-şi piardă calităţile. Ceea ce e rău pentru tine şi, prin urmare, vătămător îşi arc temeiul în judecăţile tale. Căci ce este rău sau nefiresc dacă un om lipsit de educaţie face cele potrivite cu imul lipsit de educaţie ? Bagă de seamă să nu fie mai degrabă nevoie să te învinovăţeşti că nu te-ai aşteptat ca un astfel de om să greşească aşa cum s-a întîmplat. Căci tu aveai mijloace dăruite de raţiune ca să presupui că este cu putinţă ca un anumit fel de om să facă o eroare într-un anume mod şi totuşi, fiindcă ai uitat un asemenea gînd te-ai mirat, dacă a greşit. Şi mai cu seamă, ori de cîte ori te plîngi împotriva unuia fără bună-credinţă sau a unui nerecunoscător, întoarce-te cît mai cercetător asupra ta însuţi. Căci în mod vădit e greşeala ta, dacă ai avut încredere că un om cu o asemenea înclinaţie este în stare să respecte buna-credinţă, sau dacă, făcindu-i o înlesnire, nu ai dus-o la capăt cu toată inima, nici în aşa fel încît să gîndeşti nemijlocit că numai din însăşi fapta urmează să culegi roadele. Ce mai doreşti, de vreme ce ai făcut bine unui om ? Nu eşti mulţumit că ai realizat ceva potrivit cu propria ta natură, pretinzi cumva vreo răsplată ? Ar fi ca şi cum ochiul ar cere ceva în schimb fiindcă vede sau picioarele fiindcă păşesc '? Căci, după cum acestea au fost făcute având menirea lor, fiecare împlinindu-şi lucrarea potrivit cu structura lor particulară şi săvârşesc ceea ce le este propriu, tot astfel şi omul, ori de cîte ori face bine sau ceva folositor în vreun fel treburilor de**

m

interes public, a făptuit un lucru pentru care a fost alcătuit, păstrîndu-şi în acest chip însăşi firea lui de om.

CARTEA a X-a

1. O, suflete, «are vei fi tu vreodată, bun, simplu, întreg şi unitar, dezgolit, mai dezvălyjt privirilor, declt corpul care te cuprinde de jur împrejur ? Oare vei încerca tu cîndva predispoziţia spre dragoste, înclinaţia spre duioşie ? Vei fi tu vreodată complet plin. fără să-ţi lipsească nimic, să regreţi ceva, fără să rîvneşti nimic nici din cele însufleţite, nici din cele neînsufleţite, care să-ţi servească pentru domolirea poftei de desfătare ? Nu vei simţi nicicînd nevoia prelungirii timpului ce ţi-a fost dat să trăieşti, pentru a te înfrupta mai mult din plăceri, nici a vreunui loc, a unei regiuni, a unui aer mai bun de respirat, sau a unei mai bune înţelegeri între oameni ? Şi iarăşi întreb, cînd te vei mulţumi oare cu situaţia ta din clipa prezentă ? Oare te vei bucura vreodată fericit, de tot ceea ce vezi acum împrejur, sau te vei convinge că toate îţi sînt la îndemînă că-ţi merg bine, cii prin voia zeilor ai totul în preajma ta. că toate cele plăcute acestora sînt bune şi cîte vor dărui ei, pentru izbăvirea acestei fiinţe desăvîrşite bună, frumoasă şi dreaptă, care zămisleşte şi păstrează împreună toate, care conţine şi cuprinde în sine toiul, absorbind tot ce e sortit dezagregării în

vederea zămislirii unor corpuri noi, asemănătoare celorlalte ? Vei fi tu în stare să con- vieţuieşti într-o societate cu zeii şi cu oamenii, fără să cîrtcşti împotriva lor şi fără a fi învinuit de ei ?

2. Observă ce-ţi cere natura, ca şi cum ai fi cîrmuit numai de către aceasta [132] ! îndeplineşte-le şi adaptează-te lor, dacă astfel.nu este înjosită firea ta ca fiinţă. Observă, în continuare ce-ţi cere, ca fiinţă, natura şi adaptează-te tuturor acestor cerinţe, dacă firea ta, ca fiinţă raţională nu se înjoseşte. Şi apare de-a dreptul firesc că o fiinţă raţională este şi una politică şi sociabilă. Dacă foloseşti aceste reguli, nu te mai preocupa de nimic altceva.

3. Tot ceea ce se petrece se întîmplă în aşa fel încît, prin alcătuirea la naturală, fie că le poţi îndura, fie că nu. Deci, dacă ce ţi se iveşte poate fi indurat de către natura ta de om, nu mai murmura, ci suportă-le aşa cum îţi îngăduie însuşirile tale proprii. Dacă evenimentele petrecute sînt de o asemenea factură încît nu pot fi îndurate de către puterile tale naturale, nici atunci nu fii nemulţumit, fiindcă şi acestea, sleindu-ţi forţele, ele inşile se consumă. Aminteşte-ţi, de asemenea, că, prin structura naturală, poţi să înduri tot ce după opinia ta socoteşti suportabil, potrivit cu impresia că ceea ce faci este folosi toc pentru tine şi că aşa se cuvine.

4. Dacă cineva se abate din drum, învaţă-1 cu bună voinţă şi blîndeţe şi arată-î că se află pe o cale greşită, iar clacă nu izbuteşti., învinuieşte-te numai pe tine însuţi sau măcar atît,

132 Cf. Crysippos, Stoivurum *Veterum. Fragmenta,* II, 550 şi Platon, Timaios, 31 b. „Universul este un întreg perfect, dar părţile lui nu, deoarece comportamentul acestora e«te subordonat întregului". '

5. Tot ceea ce ţi se întîmplă a fost pregătit pentru tine încă din veeinieie, o strînsă înlănţuire a cauzelor a urzit încă din infinitul timpului întreaga ta existenţă precum şi evenimentele din cursul acesteia.Fie că privim universul ca pe-o îngrămădire de atomi fie că-1 înţelegem asemenea unei naturi, trebuie să fie statornicit de la bun început că eu sînt o parte a acestui univers cîrmuit de natură ; în al doilea rînd, că într-un anumit fel, am legături foarte strînse cu părţile de aceeaşi origine. Aşadar, dacă-mi amintesc aceasta, nu mă va nemulţumi nimic din cele hărăzite mie din univers, din moment ce reprezint o parte a universului iar ceea ce foloseşte întregului nu poate fi vătămător acesteia. Pe de altă parte, universul nu are în sine nimic care să nu-i fie folositor. Aceasta este o trăsătură «comună tuturor fiinţelor, iar natura universului are în plus puterea de a nu produce ceva vătămător pentru sine, constrînsă de o cauză din afară. In concluzie, potrivit cu această menţiune că şi eu sînt o parte dintr-un asemenea univers, totdeauna voi fi mulţumit de ce se petrece. Iar în măsura în care mă simt foarte apropiat de fiinţele cu aceeaşi origine, este firesc să nu întreprind nimic în afara interesului public ; mal mult chiar, voi avea în vedere pe toţi de origine identică şi plămadă cu mine, îmi voi îndrepta fiecare năzuinţă a mea spre ceea ce este util pentru comunitate şi mă voi îndepărta de tot ceea ce îi este potrivnic. Săvîrşind pînă la sfîrşit acestea, în mod necesar viaţa va avea un curs fericit şi îmbelşugat, după cum ai putut observa că are o desfăşurare fericită viaţa cetăţeanului care păşeşte înainte făptuind acţiuni folositoare concetăţenilor săi şi care primeşte cu plăcere tot ce i-a fost hărăzit de către cetate

6. Este o necesitate pentru părţile universului,, adică pentru cele care, prin natură, sînt cuprinse în

univers, să fie nimicite. Cuvîntul nimicire trebuie înţeles cu semnificaţia că ele se transformă unele în altele ; dar dacă, prin natură, aceasta este şi rău şi necesar pentru părţi, universul n-ar fi cîrmuit în bune condiţii, de vreme ce părţile înclină să se transforme unele în altele, din moment ce au fost alcătuite, înainte de orice, pentru a fi nimicite. Aceasta ar însemna, fie că natura şi-a propus să facă rău părţilor cuprinse în sine însăşi, lăsîndu-le cu atita uşurinţă pradă răului, deter minîndu-le să acţioneze astfel din necesitate, fie că anumite fapte se petrec în afara puterii de cunoaştere a naturii, Amîndouă aceste ipoteze nu pot să convingă. Iar dacă cineva, lăsînd la o parte natura, ca principiu eficient, privitor la aceste transformări, ar socoti că ele sînt fireşti, ar fi vrednic dc rîs, ca, în timp ce transformarea părţilor universului îi apare ca naturală, în acelaşi timp se minunează sau îşi arată nemulţumirea ca în faţa vreunui eveniment petrecut împotriva regulilor naturii !... Şi aceasta cu atît mai mult cu cît dezagregarea înseamnă o eliberare a părţilor din care a fost alcătuit fiecare. Căci reprezintă fie o împrăştiere a părţilor din care a fost alcătuit, fie o transformare, o întoarcere a ceea ce este tare spre pămînt, a ceea ce este volatil, deci a sufletului, către atmosferă. Astfel, acele părţi sînt reintegrate de către raţiunea universului, fie consumîndu-Ie prin foc, la intervale de timp determinate, fie reîmprospă- tîndu-1 printr-o succesiune de transformări fără sfîrşit Nu trebuie să-ţi închipui cumva, că ceea ce este solid sau volatil se afla în corpuri încă de la prima lor zămislire. Căci toate au început cursul dezvoltării de curînd, de ieri sau de alaltăieri, din alimente şi din aerul pe care-1 inspiră. Aşadar, se transformă ceea ce au primit între timp, nu ceea ce a adus mama pe lume. Presupune, de asemenea, că prin aceste elemente se

desăvîrşeşte legătura ta strînsă cu însuşirea specifică ; ceea ce. dealtfel, după cum socotesc eu. nu este potrivnic la cele susţinute pînă acum.

8. După ce ţi-ai statornicit aceste nume - : bun. modest, ne,prefăcut, sincer, prudent, binevoitor, mărinimos, ai grijă cu toată atenţia ca nu cumva să le dezici vreodată. Iar dacă vreodată vei fi despuiat totuşi de aceste nume. caută degrabă sâ te întorci către ele. ca să le reca- peţi din nou. In acelaşi timp. insă trebuie să-ţi aduci aminte că denumirea de .,prudent", vrea să însemne pentru line. oprirea atentă şi cercetarea amănunţită a fiecărei probleme, cu obligaţia de a nu fi neglijent : că termenul ..binevoitor" semnifică primirea cu voie bună a celor hărăzite de către natura comună ; că termenul „măreţie .sufletească" reprezintă ridicarea părţii inteligente deasupra (Vămi n ţărilor, fie plăcute, fie aspre, ale cărnii, a preocupărilor pentru o măruntă reputaţie, deasupra morţii si deasupra tuturora, oricît de multe sînt. de felul acestora. Ca urmare, dacă te vei menţine la nivelul acestor nume, fără să rfvneşti ca ele să-ţi fie acordate de către alţii, vei fi altul şi vei păşi către o viaţă diferită. Căci a rămîne încă, aşa cum ai fost pînă acum, pîngărit şi sfîşiat într-un asemenea t'el de trai, înseamnă a arăta o nemăsurată grosolănie şi un ataşament prea mare pentru viaţă, înseamnă a fi asemeni celor ce luptă cu fiarele in arenele de fire, care, pe jumătate sfîşiaţi, mînjiţi de sînge şi acoperiţi de răni, imploră să fie cruţaţi pînă a doua zi. deşi. în aceeaşi stare, vor fi daţi pradă aceloraşi gheare şi colţi. Aşadar,

[1] Termenul „alteraţie" se referă la schimbarea «Uita[.ii. nu a substanţei **(e** aici **$1** o aluzie la teoria **aristotelică,** după care **schimbarea** substanţei, corupţia — este de asemenea un aspect at transformării). Chiar dacă se acceptă teoria lui lipkur, după rar<[133]„'■alitatea individuală" este

133 Pvima alternativă enunţă doctrina stoică, a doua trimite la concepţia lui Heraclit, cf. fragm. 89, 90 Diels, iar începutul

rezultatul modului de conglomerai-«■ ii atomilor şi nu o consecinţă a lui *pneuma,* **moartea nu** este dwîl ii iW,agregare, deci nu trebuie temuta.

* Aluzie la teoria stoică a limbajului care propune obligaţi;)

studierii sensului cuvintelor şi menţinerea **corespondenţei cuvin t-** rcalitate

.i'Ldicâ-te la nivelul acestor nume şi dacă ie poli păstra slă- pîhul lor. menţine-te şi vei trăi simţind o asemenea linişte ca şi cum ai fi fost strămutat în insulele fericiţilor Iac dacă simţi că te prăbuşeşti, că ai ajuns la capătul puterilor, îndveaptă-te cu îndrăzneală către un colţişor oarecare, unde să devii din nou stăpînul tău, sau pleacă din viaţă cu totul, fără nici o mînie, cu simplitate, liber şi cu modestie. făcînd în viaţă măcar aceasta în mod desăvîrşit, că o părăseşti in felul acesta. Şi ceea ce îţi va ajuta. în cel m:ii înalt pi rad. ca să păstrezi în minte aceste nume, este obişnuinţa de a-ţi aduce totdeauna aminte de zei şi mai cu seamă de faptul că zeii nu doresc să fie linguşiţi vi au in primul rînd dorinţa ca toate fiinţele raţionale să li se asemene ; că ei vor ca fiecare să-şi îndeplinească **meni- tea. şi, după cum rostul smochinului este să facă roade pe potriva lui, a ciinelui să împlinească cele fireşti, a albinei să facă munca potrivită, a omului este să săvârşească ceea ce esle propriu firii omeneşti.**

i>. Reprezentarea unui mim[134], războiul, groaza, amor- ţirea. trudnica sclavie vor şterge, zi după zi, din sufletul tău, toate sfintele principii, pe care ţi le-ai imaginat, fără să le sprijini pe temeinica observare a naturii şi le părăseşti acum. Aşadar, este o datorie să priveşti şi să săvîr- şeşti toate treburile, astfel încît, în acelaşi timp, ducînd la bun sfîrşît cele pretinse de împrejurări, să rămînă activă puterea ta de cercetare şi studiu, iar datorită cunoaşterii ştiinţifice a fiecărui obiect să-ţi păstrezi o încredere continuă, care să nu fie zărită, dar nici să nu rămînă ascunsă '. Cînd vei încerca oare bucuria că eşti un fim simplu ? Cînd. vei preţui, cu adevărat, măreţia pe care 1-i-o dă demnitatea ? Cînd vei gusta mulţumirea produsă de cunoaşterea atentă a

frazei este o referire la doctrina epicureică.
134Insulele considerate de Ptularch par a fi Mndvira şi o altă insulă apropiată.

fiecărui obiect, adică ce este fiecare obiect în substanţa sa, ce loc anume are în univers, cit i-a fost dat de natură să dăinuiască, de asemenea, care sînt părţile alcătuitoare, de către cine poate să fie stăpînit, in puterea cui stă să dăruiască aceste lucruri şi cine e în stare să le îndepărteze ?

10.Un păianjen se mîndreşte că a vînat o muscă, un om că a prins un sărman iepure, un altul că a reuşit să pescuiască o biată zglăvoacă, un altul că a vînat un porc mistreţ, altul fiindcă vînează urşi, iar altul Sarmaţi[2]. Dacă le-ai cerceta în amănunţime felul de a gîndi nu i-ai socoti pe toţi aceştia nişte tîlhari ?

11. Caută să-ţi însuşeşti o metodă de cercetare, pentru a' observa cu ajutorul acesteia, felul în care lucrurile se transformă unele în altele, pune-o în aplicare fără întrerupere şi deprinde-te cu un ager exerciţiu al minţii asupra acestui aspect al vieţii[3], căci nimic altceva nu este

[1] încrederea sau siguranţa — concept stoic pe larg dezbătut de Epictet, *Diatribe,* II, 1, nu trebuie aici arătată ostentativ, teatral, nici ascunsă, cum cerea epicureismul.

[a] Războiul cu sarmaţii, terminat în anul 175 e,n„ încheie prima serie a războaielor dunărene purtate de Marcus Aurelius. In urma acestui război, atit împăratul Marcus Aurelius ■cît şi fiul său Commodus au primit titlul de Sarmaticus. Este de remarcat subtilitatea stilistică pe care o foloseşte autorul pentru a condamna războaiele de agresiune, precum şi sinceritatea autocritică cu care se acuză, încadrîndu-se pe el însuşi, conducătorul unui război de cucerire, în riadul tilharilor.

[s] Adică cercetarea filozofică şi aplicarea în viaţa de Mate zilele a principiilor filozofiei.

în stare să producă o atît de desăvîrşită măreţie a sufletului. S-a despuiat de veşmîntul sau corporal cel care a înţeles că va trebui să părăsească toate acestea şi să plece dintre oameni, încredinţîndu-se în întregime, în ceea ce priveşte acţiunile sale, spiritului de dreptate, iar pentru toate celelalte evenimente, naturii universului. Ca urmare, ceea ce se va spune sau se va gîndi cu privire la el, ori ceea

ce se va întreprinde împotriva lui, nu vor putea nici măcar pătrunde în gîndi rea sa, deoarece el se va mulţumi cu aceste două lucruri : sa îndeplinească în spiritul dreptăţii toate acţiunile sale prezente şi să iubească ceea ce îi este hărăzit în clipa de faţă, din urzelile destinului. El lasă deoparte truda, strădaniile şi nu-şi mai doreşte nimic altceva decît să păşească pe o cale dreaptă cu ajutorul legii şi să urmeze zeilor care păşesc drept.

12. De ce oare este nevoie de nesiguranţă şi bănuială, devreme ce-ţi este cu putinţă să observi ce se cuvine să faci ; iar dacă dinti-o privire ai zărit, înaintează cu voie bună pe drumul acesta, fără să te abaţi, fără să te întorci ; iar dacă nu zăreşti drumul, opreşte-te şi foloseşte-te de indicaţiile celor mai buni sfătuitori, iar dacă ţi se împotrivesc alte obstacole, păşeşte înainte totuşi, potrivit cu mijloacele pe care le ai în momentul de faţă şi în mod raţional, păstrînd ceea ce-ţi apare ca drept. Atingerea acestui scop este pentru tine cel mai mare bun, iar neatin- gerea lui pentru tine înseamnă prăbuşirea. Cel care urmează totdeauna îndrumările raţiunii este în acelaşi timp calm şi vioi, senin şi statornic,De îndată ce te trezeşti din somn, întreabă-te dacă va aduce ceva deosebit pentru tine faptul că cele drepte şi bune sînt săvîrşite de un altul. Nu va prezenta nici o importanţă. Oare, ai uitat că aceştia care se umflă în pene, fiindcă laudă şi critică pe alţii, sînt aceeaşi oameni trufaşi cind dorm şi mănîncă ? Ai uitat ce fac, de ce se feresc, ce urmăresc cu tot dinadinsul, ce-şi însuşesc pe furiş, ce răpesc cu forţa, şi nu folosind miinile şi picioarele, ci cu ajutorul părţii celei mai preţioase din ei, aceea care dă naştere, oricînd vrea cineva, bunei-credinţe, cumpătării, adevărului, tegii şi unui geniu bun -

34. Omul bine educat şi conştiincios spune naturii, cea care dă şi reprimeşte totul în sine : „Dă ceea ce voieşti şi primeşte înapoi tot ce doreşti," Şi

spune aceasta nu cu îndrăzneală sfidătoare, ci dimpotrivă, numai cu supunere şi cu gînduri bune faţă de natură.

15. Scurt, este puţinul ce-ţi rămîne de trăit din viaţă. Trăieşte, deci, ca şi cum ai fi într-un munte. Că te afli aici sau a c o l o n u este nici o deosebire, de vreme ce pretutindeni în univers, omul este ca într-o cetate. Lasă oamenii să vină, să vadă, să recunoască în tine pe unul care trăieşte cu adevărat potrivit regulilor naturii, iar dacă nu pot să^l suporte, mai degrabă să-1 omoare, căci e mai bine decît, să trăiască aşa cum vor ei.

16. La urma urmei, nu trebuie să se discute prea mult. despre cum trebuie să se comporte cineva ca să devină un om de bine, ci doar să devină un astfel de om.

17. Fă-ţi o imagine a întregii veşnicii a timpului, la fel a substanţei, apoi. în ansamblul ei şi dă-ţi seama că, in parte, toate par asemenea unei smochine faţă de proporţiile nemărginite ale substanţei, iar privite din punctul de vedere al timpului, par o răsucire de sfredel.

18. Observă şi examinează cu rigurozitate fiecare dintre obiectele ce-ţi vin în faţă, vei înţelege că se află deja în curs de dezagregare şi de transformare, că este ca şi putred şi în curs de descompunere şi în plus că oricare din acestea a fost făcut de natură spre a fi din nou nimicit şi transformat.

' Pentru precizarea înţelesului denumirii şi pentru limpezirea ideii, vezi şi cartea a Vll-a, 17.

' Vezi dezvoltarea acestui punct de vedere, mai jos {23).'

:t21

19. Qîncearcă să-ţi închipui cum sini. aceşti oameni cînd mănîncă, sau dorm, cînd se înmulţesc, ori elimină resturile de mîncare. sau în alte activităţi. Inchipuie-ţi apoi ce fel de oameni sînt cînd îşi dau aere de bărbaţi, se sumeţesc, sînt dificili de suportat, sau îşi atribuie importanţă datorită unui rang superior. Imaginează-ţi, în continuare, pe lîngă cîţi s-au umilit cu slugărnicie, cu puţin timp înainte, datorită căror scopuri şi în ce fel de situaţii vor fi după puţină vreme.

20. Ceea ce oferă fiecăruia natura universului foloseşte fiecăruia şi. de asemenea, în momentul cînd natura i-1 oferă.

21. Pămîntului îi place ploaia sublimului văzduh iar universul întreg preferă să facă ceea ce este rînduit să se săvîrşească ; voi spune aşadar universului că voinţa mea este aceeaşi cu a lui, că iubesc împreună cu el ceea ee-i place lui. Nu este oare acelaşi lucru ca şi cum am spune uneori că universul este obişnuit [135] ca totul să se facă.

22. Ori trăieşti aici, în locul in care te găseşti şi acum eşti deja deprins, ori te-ai retras undeva în altă parte, în afară şi aceasta a fost dorinţa ta, ori mori şi astfel menirea ta este îndeplinită. în afara acestor alternative nu există alta. In concluzie, nu-ţi pierde seninătatea şi curajul.

,23. Să-ţi fie limpede că şi acest loc este asemeni unui ogor retras de la ţară. Tot aşa de limpede să-ţi fie că aşa cum există aici toate, sînt şi pentru cei de pe vîrl'ul unui munte şi pentru cei de pe ţărmul mării ori de unde vrei. astfel vei găsi adevărate cuvintele

135[1] Cilal din Euripide (irafEm. 898 >. Citatul este im-lus şi de Aristolel, *Etica către Nicomah.* Viu 1.

" Joc de cuvinte, datorită dublului sens ul verbului folosii î;i original, verb care înseamnă şi „a iubi" ţii „a se obişnui", ceea ce îngăduie acest transfer de semnificaţie.

lui Platon : la ie] cum sus pe munte prin stihii şi-ar mulge turma de rumegătoare, în mijlocul unui ţarc

24. Ce este pentru mine, în clipa de faţă, călăuza mea interioară raţiunea ? în ce fel o folosesc eu în acest moment ? In vederea cărui scop îmi serveşte în clipa de faţă raţiunea mea călăuzitoare ? Nu cumva acum, este ea lipsită de chibzuinţă ? Nu s-a dezlipit- oare sau nu s-a abătut de la viaţa socială ? Nu este amestecată cumva şi atît de mult contopită cu sărmanul meu înveliş de carne, încît se zbuciumă împreună cu el, luînd parte la frămîntările lui ?

25. Acela care se îndepărtează de stăpînul său este un fugar şi un dezertor. Deoarece stăpînul nostru reprezintă legea, cel care infringe legea este un dezertor şi un fugar. Este deopotrivă un dezertor şi acela care se mîh- neşte, se mînie, se teme sau nu acceptă să se fi întimplat cîndva, în clipa prezentă sau în viitor, vreun eveniment din cele rînduite de cîrmuitoarea universului, adică de lege. împărţind tuturor evenimentele prin care trebuie să treacă. Ca urmare şi cine se arată nemulţumit, se mînie sau se sperie este un dezertor de la datoria sa..

2(5. După ce-a împrăştiat în mitră sămînţa, tatăl se retrage, o altă cauză preia sămînţa, lucrind asupra ei. desăvârşeşte restul şi astfel se zămisleşte copilul. O astfel de floare, dintr-o asemenea sămînţa ! După aceea, in continuare. copilul înghite prin gîtlej hrana, din nou o alta cauză intervine, ca element formal, asimilează această hrană, îndeplineşte celelalte acţiuni şi se produc organele de simţuri, impulsuri, instinctele, într-un cuvînt viaţa, puterea şi toate celelalte capacităţi ale omului, atît de multe şi de variate. Aşadar, să contemplăm toate cite se ivesc sub formă de efecte, într-o taină desăvîrşită, câu- tînd sâ întrezărim forţa care le dă naştere, întocmai cum

[1] **Citat din Platon, T*heaitetos ;* filozoful atenian afirma aici că un titan sau un rege este tot atît de necioplit şi de prost crescut ca şi un mulgător de uapre, atît din'catiza lipsei de răgaz cît şi a zidurilor palatului care-1 împrejmuiesc asemeni unui tare.zărim puterea ce înalţă sau doboară totul : chiar dacă 11-0 vedem cu ajutorul ochilor, totuşi, nu mai puţin lămurit.**

27. Ar trebui să ai în vedere că toate întimplările s-au petrecut altădată întocmai cum se desfăşoară acum, mai departe, ar trebui să cugeţi că şi de acum înainte urmează să se producă în acelaşi fel. Adu-ţi, de asemenea, în centrul atenţiei toate dramele şi scenele pe de-a întregul asemănătoare celor de acum, cunoscute fie prin experienţa de viaţă proprie, fie din istorisiri foarte vechi : de pildă, toată curtea lui Iiadrian, toată curtea lui Anloninus, întreaga curte şi suită a lui Filip, Alexandru, Cressus, căci şi atunci toate se desfăşurau ca şi acum, numai că personajele erau altele.

28. Ţine seama că omul cînd se întristează datorită evenimentelor pe care le întîmpină, arătindu-se nemulţumit, învrăjbit cu propria lui soartă, este Ia fel cu un purcel hărăzit sacrificiului care se zbate şi guiţă ; la fel e si acela, care atunci cînd e bolnav, întins în patul său în singurătate şi tăcere se deplinge şi neputinţa de care sîntem îngrădiţi. Gîndeşte că numai fiinţei raţionale fost dat să se supună de bună voie celor ce survin, lai, a se supune e o necesitate categorică pentru toţi.

29. Zăboveşte asupra fiecăreia dintre acţiunile săvîi- şite, examinează-Ie una cîte una, luate în parte, apoi în- treabă-te dacă moartea este înfricoşătoare, fiindcă te lipseşte de ele.

3(1. Cînd te loveşti de eroarea cuiva, reculege-te imediat, întoarce-te asupra ta şi adu-ţi în minte, cum chiar şi tu ai greşit mereu într-un fel asemănător. De pildă, faptul că ai socotit argintul drept un bun, sau plăcerile simţurilor, sau mărunta glorie şi altele

multe, fiecare după chipul său. Căci, dacă totdeauna îţi vei propune asemenea preocupări, vei uita cu repeziciune mînia, mai ales dacă adaugi şi remarca : este constrîns, ce mai poate să facă '! Ori, dacă-ţi stă în putinţă, îndepărtează de lîngă el, tot ceea ce-1 constrînge.

3.1. Dacă reflectezi asupra lui Sat/ritm închipuieţi un socratic : fie pe Eutyches, fie pe Hymenos, dacă gîn- deşti asupra lui Euphratos imaginează-ţi pe Eutychion sau pe Silvanus : dacă rechemi în gîndu-ţi pe Alkiphronos închipuie-ţi pe Tropaiophoros [136]. Considerînd pe Xenophon gîndeşte la Cri ton [:f] sau la Severus ; şi, privind u-te, ima- ginează-ţi unul dintre împăraţi. Astfel, pentru fiecare imaginează-ţi pe cineva asemănător. Apoi. pune-ţi întrebarea : acum. oare unde sint aceştia ? Nicăieri şi pretutindeni. Vei trage astfel concluzia că totdeauna cele omeneşti sint fum şi nimicnicie, mai cu seamă dacă ai să-ţi aminteşti că ceea ce s-a transformai odată, nu va mai exista In nemărginita scurgere a vremii. Aşadar, de ce tinzi mai mult decit îţi indică drumul tău ? De ce nu-ţi este de ajuns că poţi duce pînă la capăt scurta durată a existenţei după rînduiaia cuvenită ? De ce materie şi de ce principii vrei să-l,i eliberezi gîndirea ? Pînă la urmă, ce altceva sint toate acestea, decît nişte exerciţii ale raţiunii care a cercetat cu ingeniozitate, în modul cel mai riguros şi potrivit, cunoaşterii naturii lor, toate cele ce se petrec în viaţă ? Perseverează, deci, pînă îţi însuşeşti acest fel de a gîncli. întocmai cum un stomac viguros asimilează toate alimentele, după cum focul schimbă în văpaie şi lumină tot ce se aruncă în el.

32. Să nu aibă nimeni motiv ca să spună despre line, cu dreptate, că nu eşti modest şi simplu sau că

136 Tropaiophoros c;i şi majoritate« celor citaţi sint personaje încă neidentifiente.

[a].Prieten şi discipol al lui Socratc ; unul din dialogurile lui-l'i-'it.nn poartă numele său.

nu eşti bun. Dimpotrivă, ta să rămină de minciună oricine va presupune ceva neplăcut despre tine, fiindcă totul se găseşte în tăria ta. Căci cine oare poate să te împiedice să fii bun sau modest şi simplu ? Tu singur eşti cel care hotărăşte, mai degrabă să nu mai vieţuiască decît să nu aiba asemenea însuşiri. Fiindcă nici raţiunea chiar nu te îndeamnă să mai trăieşti, dacă nu eşti un astfel de om.33. Ce este oare vrednic de făcut sau de spus, pentru 6 cit mai sănătoasă trăire, faţă de substanţa materială a vieţii noastre, adică faţă de diferitele sale împrejurări ? Dealtfel orice ar fi, ţie îţi stă in putere să faci sau să spui, prin urmare, nu căuta un pretext că eşti împiedicat de ceva. JMU **înceta să te vaiţi, mai înainte de a simţi că ceea ce este viaţa molatică şi senzuală pentru cei care gustă plăcerile simţurilor, reprezintă pentru tine obligaţia de a face în orice împrejurare ivită, toate cele potrivite şi naturale firii omeneşti. Trebuie, deci. să fie privite ca nişte adevărate plăceri toate faptele ce pot fi îndeplinite conform cu propria natură omenească. Şi aceasta stă în puterea omului, totdeauna şi pretutindeni. Dealtminteri, nu-i este dat cilindrului să-şi facă întotdeauna propria-i mişcare, nici apei, nici focului, nici altora cîte sint cirmuite de natură sau de un suflet fără raţiune, căci se ivesc piedici şi obstacole numeroase. Gîndirea insă ca şi raţiunea pot să păşească croindu-şi drum prin orice greutate iscată in cale. corespunzător alcătuirii lor naturale şi propriei lor voie. în consecinţă, pune-ţi totdeauna in faţa ochilor uşurinţa cu care raţiunea pătrunde prin toate împrejurările. întocmai cum focul se înalţă, piatra cade şi cilindrul se mişcă în planul său înclinat şi nu mai rîvni nimic în plus. Căci celelalte obstacole, fie că se ridică în calea trupului hărăzit morţii, fie că (în afară de cele pricinuite de păreri sau de îngăduinţa raţiunii însăşi) nu nimicesc fiinţa raţională şi nici nu-i fac vreun rău, în nici un fel. Şi o**

"11 :

dovadă că nu vatămă este că ele pot fi îndurate fără ca omul să devină mai rău. Căci între toate celelalte fiinţe organizate, oricine suferă vreun rău, devine mai rău, prin însuşi faptul că a suportat acel rău. In cazul omului însă, fiindcă trebuie neapărat spus, omul devine mai bun şi mai vrednic de laudă, în momentul în care foloseşte bine greutăţile ivite în cale. Iritr-un cuvînt, adu-ţi aminte că nimic nu lezează cetăţeanul născut cetăţean, dacă nu prejudiciază cetăţii, că nu- păgubeşte cetatea, ceea ce nu atinge legea, ori nici una din aceste pretinse nenorociri, nujdăunează legii — şi, fără îndoială, ceea ce nu vatămă legea, nu vatămă nici cetatea, nici pe cetăţean.

34. Pentru cine se însufleţeşte de adevăratele învăţături şi cuvîntul cel mai scurt şi cel mai obişnuit este de ajuns ca să-i aducă aminte să se lipsească de mîhnire şi de spaimă, de exemplu : „Vîntul împrăştie pe pămînt frunzele... tot astfel şi generaţiile oamenilor" [J]. Sărmane frunze, asta este seminţia ta. Sărmane frunze şi aclamaţiile vrednice de crezare, ca şi cei ce te laudă în mod sincer ; sărmane frunze, de asemenea, şi ceea ce ţi se aruncă şi ţi se pune pe seama-ţi din partea vrăjmaşilor sau învinuirile şi ironiile făcute în taină. Şi în acelaşi fel, sărmane frunze sînt cele care vor duce faima peste generaţii, căci toate acestea „sînt plăsmuite de anotimpul primăverii" [2], după care vîntul le doboară şi Ie risipeşte, iar pădurea dă naştere la altele în locul lor. Aşadar, vremelnicia este comună tuturor. Tu însă te fereşte de ele sau le urmăreşte cu stăruinţă pe toate, de parc-ar fi veşnice. Mai este încă puţin, însă şi vei închide ochii. Iar pe cel care te-a purtat către groapă, un altul îndată îl va boci şi pe acesta.

35. Ochiul sănătos trebuie să vadă toate lucrurile care pot fi privite şi să nu spună : ,,Aş vrea să Ie văd numai pe cele verzi", fiindcă aceasta este o lipsă

"11 :

caracteristică bolnavilor de ochi. Căci un organ sănătos al auzului sau un simţ sănătos al mirosului, trebuie să fie deschise să primească tot ceea ce poate fi auzit şi mirosit. La fel, un stomac bun, trebuie să aibă, în mod statornic, aceeaşi acţiune, asupra tuturor alimentelor, întocmai cum are moara asupra celor hotărîte pentru măcinat. Prin urmare, o gîndire sănătoasă trebuie să fie pregătită să înţeleagă toate evenimentele. Deci, gîndirea care-şi va spune : „Scăpaţi pe urmaşii mei", sau „lăudaţi-mă, orice-aş face", este asemenea ochilor dornici după culoarea verde sau dinţilor care caută numai ceea ce este fraged.

36. Nici un om nu este fericit pînă într-atîta, încît să nu aibă lîngă el, chiar şi în clipa cînd trage să moară, ciţiva care, totuşi, primesc nefericita întîmplare[137] cu bucurie. Iar cînd unii vor spune „a fost un om bun şi înţelept", tot se va găsi baremi unul, şi în ultimul moment, care va spune despre cel mort : „în sfirşit vom răsufla uşuraţi că am scăpat de acest pedagog cicălitor", sau „deşi nu se purta aspru cu noi, simţeam cu toate astea că în taină ne condamnă". Cam acestea se spun despre omul virtuos. Multe sînt pricinile pentru care cineva ar vrea să scape degrabă de noi. Păstrează, deci, pentru totdeauna în minte această convingere şi, în clipa cînd tragi să mori, iţi vei da mai uşurat ultima suflare, zicînd : „Plec dintr-o asemenea viaţă", unde înşişi prietenii mei, aceia pentru care m-am zbătut şi m-am luptat atîta, pentru care am înălţat atîtea rugăciuni şi mi-am făcut atîtea griji, doresc să mă îndepărtez, nădăjduind că, cu acest prilej, vor avea vreo înlesnire. Prin urmare, la ce bun s-ar strădui cineva ca să petreacă, aici pe pămînt, un timp mai îndelungat ? Cu toate acestea, dintr-un astfel de motiv, nu te arăta mai puţin binevoitor faţă de ei, ci

137 216

"11 :

păstrează-ţi neschimbată firea ta obişnuită, fii afectuos, grijuliu, binevoitor, nu trebuie să mori ca unul ce se zbate să se întoarcă iarăşi în această viaţă, ci să ai o moarte frumoasă, prin care spiritul se desparte liniştit de trup, în acest fel trebuie să părăseşti lumea, ca şi cum pleci de lîngă aceştia într-o vacanţă, într-adevăr, natura te-a legat şi te-a făcut una cu aceşti oameni, dar acum tot ea este cea care te dezleagă. Mă las, deci, desprins ca din mijlocul unor prieteni, nu

[1] In alte pasaje, Marcus Aurelius afirmă că pentru un înţelept moartea nu este un rău. In acest loc, însă, Marcus se substituie rudelor care consideră moartea celui apropiat o nenorocire.

invei^unîndu-mă împotriva morţii şi fără nici o urmă de violenţă. Căci este şi aceasta un eveniment dintre acelea cave se petrec potrivit cu legile naturii.

37. Pe cît îţi stă în putere, fă-ţi obiceiul ca să te întrebi, faţă de orice acţiune săvîrşită de cineva : „Către ce scop îşi călăuzeşte el această acţiune ?" Şi totdeauna începe cu tine, deci, în primul rînd cercetează-te cu minuţiozitate.

3ii. Adu-ţi aminte că ceea ce-ţi mişcă firul vieţii şi te aruncă dintr-o pasiune în alta este imaginaţia din lăuntrul tău. Ea provoacă elocinţa, ea singură face să se işte părerile şi, fiindcă trebuie să se spună, cîrmuieşte pe om însuşi. Tu insă nu trebuie să te simţi contopii cu acest înveliş, care te înconjoară ca o crustă, nici cu feluritele organisme plăsmuite în jurul Iul. Ele sînt ca nişte unelte, cu singura deosebire că apar legate de tine printr-o conexiune organică. Deattminteri, în afară de cauza care le mişcă şi le cîrmuieşte, aceste părţi nu au o utilitate mai mare pentru om, decît are suveica pentru ţesătoare, paria pentru scriitor, sau biciul pentr u căruţaş

.CARTEA a Xl-a

"11 :

1. însuşirile specifice ale unui suflet raţional sînt : sc autoanalizează, se modifică cu uşurinţă, se autodeterminâ aşa cum voieşte, îşi culege roadele (căci roadele plantelor şi produsele asemănătoare ale animalelor sînt culese de alţii) şi oricare ar fi termenul hotărît vieţii sale, el îşi îndeplineşte scopul său propriu. Căci nu este la fel ca la un dans. la o piesă de teatru, sau la vreo altă activitate asemănătoare, rămasă nedesâvîrşită. dacă ceva o întrerupe. ci. dimpotrivă, urieînd i s-ar întîmpla "Sfîrşitul, in fiecare parte a vieţii sale. sufletul raţional îşi îndeplineşte planul propus, din plin şi fără deficienţe, astfel încît să poată spune : „Eu mi-am îndepărtat toate grijile mele". Mai mult, el călătoreşte în jurul întregului univers şi al vidului ce-I înconjoară, cutreieră cu gîndul configuraţia sa, iar cu mintea năzuieşte spre veşnicia fără de margini. Mai departe, o fiinţă raţională cuprinde cu înţelegerea sa renaşterea periodică a universului, o cercetează sub toate feţele sale şi mai ales, înţelege că cei care vor veni după noi nu vor vedea nimic nou, după cum vieţuitorii dinaintea noastră n-au văzut ceva deosebit ; ci, dimpotrivă, într-un anumit sens, un om în vîrstă de patruzeci de ani, dacă are un dram de minte, a văzut trecutul precum şi viitorul, în virtutea unor simple analogii. O altă earacteris- lieă a sufletului raţional este şi dragostea pentru vecinii săi, adevărul, modestia, pudoarea precum şi aceea că nu respectă, în adevăratul înţeles al cuvîntului, pe nimeni mai mult deeît pe sine însuşi, ceea ce constituie tot o cerinţă a legii universale. In acest fel, o judecată cu adevărat dreaptă nu se deosebeşte prin absolut nimic de raţiunea justiţiei.

2. Cu siguranţă vei gusta mai puţin o melodie chiar fermecătoare, un dans sau o demonstraţie de gimnastică, cînd vei descompune aria cea

armonioasă, în sunetele care o alcătuiesc şi cînd te vei întreba asupra fiecăruia, dacă este în stare să-ţi subjuge sufletul ; vei renunţa, de ruşine, Ia părerea avută înainte ; apoi, vei proceda la fel şi cu dansul, analizindu-1 în raport cu fiecare mişcare, vei face apoi acelaşi lucru cu o demonstraţie de gimnastică, într-un cuvînt, aminteşte-ţi că, în afară de virtute şi de cele care aparţin şi se raportează la virtute, în toate celelalte, trebuie să pătrunzi, analitic, parte cu parte, ca să ajungi astfel, printr-o cercetare riguroasă să le dispre- ţuieşti. Foloseşte apoi această metodă, asupra întregii vieţi '.

3. Ce fel de suflet este acela pregătit, chiar dacă din acest moment ar trebui să fie dezlegat de trup, sau să se stingă, sau să se risipească, sau să-şi continue existenţa !

înţeleg această pregătire însă, astfel încît să plece din viaţă, în urma unei deliberări proprii, nu pur şi simplu dintr-o rezistenţă încăpăţînată, aşa cum fac creştinii, ci din

[1] Asupra acestui procedeu analitic vezi şi cărţile a 11-a, 12, S ; a Ill-a, 11, a Vl-a, 13, 3 ; a VH-a, 29, 5 ; a Xl-a, 18, 2 ; a XII-a, *10. în* plus, trebuie avut in vedere că acest fel de analiză dezintegratoare a structurilor, cum s-ar spune în tenmeni moderni, anticipează ideea „duratei melodice", despre care va scrie Bergson — cf. Goldschmtdt, *Le système stoïcien* p. 195 şi urm

.motivare raţională cu o demnitate gravă, ca să convingă şi pe altul, dar fără să facă pe tragedianul

4. Am îndeplinit ceva în interesul societăţii ? Deci. mi-am făcut un serviciu ! Să ai în gînd întotdeauna aceasta şi nu înceta niciodată să faci asemenea lucru.

5. Care este rezultatul înţelepciunii tale ? Să fii bun. Şi cum se ajunge, în chip desăvîrşit, Ia acest scop, decît studiind principiile fundamentale, atît cele referitoare la natura universului, cit şi la propria structura şi alcătuirc- a omului.

6. Mai întîi tragediile au adus în scenă învăţăminte din istoria omenirii arătînd că aceste evenimente s-au petrecut potrivit unei ordini naturale, că nimeni nu trebuie să se tulbure din cauza acestor întîmplări, cînd se petrec pe scena mai mare a lumii, de vreme ce, au fost fermecaţi de ele, cînd se desfăşurau pe scena unui teatru. Se poate observa deci, că era necesar ca ele să aibă un asemenea deznodămînt şi că a trebuit să le suporte chiar cei care au strigat : „Oh. Cithairon [2] !" Se spun, de către poeţii tragici, unele adevăruri de cel mai mare folos, spre exemplu, mai ales acesta : „Dacă eu şi copiii mei sîntem neglijaţi de către zei, şi această neglijenţă are o cauză raţională", sau „nu trebuie să-ţi faci sînge rău din cauza evenimentelor", sau iarăşi „seceră viaţa întocmai ca pe un spic copt de griu" [B], şi cît de multe adevăruri de acest fel. După tragedie, a fost adusa pe scena comedia veche, care a adoptat o mai mare libertate de exprimare, în scopuri

[1] Asupra respingerii atitudinii teatrale, vezi şi cărţile a tV-a, 29, 7-8 ; a V-a, 28, 4. Asupra aprecierii atitudinii creştinilor cf. şi Epictet, Diatribe, IV, 7, 6 ; şi Plinius cel Tînăr, *Epistulae aă Traianum,* X, 96(97)3.

* Strigătul lui Oedip — Sopliocle, *Oedip rege.* vers., 1368, după teribila descoperire a paricidului şi a incestului comis,

in- dicînd muntele dintre Atica şi Beotia, unde a fost crescut de păstorii tatălui său Laios ; Sofocle, *Oedip rege,* vers 108i>.

[a] Pentru aceste citate — cf. cartea a Vil-a, 3ÍI. 40, 41, unde sînt citate şi explicate aceste versuri din Euripide.educative şi care datorită sincerităţii de afirmare a lucrurilor, a dat, nu fără un real folos, multe lecţii de modestie oamenilor. Pentru un scop de acelaşi fel, Diogene [138], chiar, a luat din vechea comedie această caracteristică. Reflectează apoi ce şi-a propus comedia mijlocie, după cea veche şi în cele din urmă, pentru ce i-a succedat şi aceleia, noua comedie, care, după scurtă vreme, a alunecat spre o ingenioasă imitaţie a moravurilor. Că s-au spus unele adevăruri folositoare şi de către aceştia, nu contestă nimeni ; dar întreaga activitate creatoare a acestor poeţi şi dramaturgi, către ce scop oare şi-a orientat privirea ?

7. Cît de limpede apare, că nu este o altă situaţie de temelie a vieţii, mai convenabilă, într-un asemenea chip meditaţiei filozofice decît cea în care trăieşti acum 1

11. Nu se poate tăia o mlădiţă dintre crengile cu care se învecinează, fără sâ fi fost desprinsă din tot arborele. La fel şi omul, separat de un altul, de fapt, s-a prăbuşit din întreg ansamblu] vieţii sociale. Pe cîtă vreme, însă, mlădiţă este tăiată de altcineva, omul, singur, se rupe de lingă vecinul său, fiindcă-1 urăşte şi—1 respinge. Nu-şi dă seama însă, că în acelaşi timp, s-a desprins din ansamblul sistemului social şi politic. Mai este însă acest dar al lui Zeus, cel care a conceput şi sistematizat viaţa socială şi anume, faptul că ne este cu putinţă ca din nou sâ creştem împreună cu cei învecinaţi, să redevenim

138 Libertatea de exprimare, exaltata de comicul Eupolis ; fragm. 91, este obiectivul de temelie al pieselor lui Aristophan precum şi al şcolii filozofice cinl-ce, Iniţiată de Diogene din Sinopc (secolul al lV-lea **l**.e.o:). Dealtfel, această franclieţă se bazează pe un drept — *ixogoi ia* — dreptul de a vorbi egal.

m

iarăşi o parte care completează şi desăvîrşeşte universul. Dar dacă se produce prea des, această izolare determină serioase dificultăţi celui care se separă, în calea reintegrării şi restabilirii în unitate. Căci, după cum spun grădinarii, nu este deloc asemănătoare mlădiţa, care dintru început creşte împreună cu trunchiul arborelui, continuind să trăiască şi sa respire prin acesta, cu acea mlâcliţă, care, odaia tăiată este altoită din nou, în arbore. La fel şi omul va creşte împreună, va fi una cu tulpina dar nu-I va mai străbate totuşi, nealterată, seva aceleiaşi afinităţi.

9. După cum, atunci cînd înaintezi pe un drum ce urmează îndrumările raţiunii, acei care îţi stau împotrivă nu te pot abate de la o activitate sănătoasă, tot astfel să nu poată împuţina în inima ta, bunăvoinţa faţă de ei. Tu deci, din contra, păstrează-ţi deopotrivă aceste două atitudini, adică nu numai judecată şi activitate echilibrată şi statornică, ci chiar amabilitate faţă de aceia care îşi propun să-ţi pună piedici ori te tulbură în vreun alt chip. Căci a le provoca neplăceri şi dificultăţi este o slăbiciune, după cum Lot o slăbiciune înseamnă ă te lăsa abătut de la treburi sau a îndepărta ceea ce îţi produce groază. Căci deopotrivă dezertează şi-şi părăsesc posturile, alît acela care se lasă înfricoşat, cit. şi înstrăinatul de cel care prin natură îi este de. acelaşi neam şi prieten.

m

11. 1(1. Nici o fire nu este mai prejos decît arta, de vreme ce artele imită realitatea care reprezintă lucrarea naturii. Dacă acesta este un adevăr, cu atît mai mult natura, mai desăvîrşită decît toate şi mai cuprinzătoare deoarece le înglobează pe toate, n-ar putea să fie lipsită de iscusinţă artistică. Ori, intrucit în vederea realizării unor valori superioare, artele creează şi lucrări de valoare mai mică, de bună seamă că şi natura comună poate face la fel. Aici îşi are originea justiţia şi spiritul de dreptate, iar din această virtute îşi trag izvorul toate celelalte. Dar justiţia însăşi şi tot ceea ce este drept nu vor fi păstrate cu stricteţe, dacă ne preocupăm prea mult de lucrurile de mijloc, dacă sîntem uşor de înşelat, pripiţi sau nestatornici '.Daca lucrurile din pricina cărora te frămînţi, fie că le urmăreşti cu zel, fie că încerci să scapi de ele, nu vin către tine, trebuie, într-o oarecare măsură, să te îndrepţi tu către ele. Scuteşte-ţi deci părerea de vreo tulburare datorită lor, fiindcă îndată şi ele vor rămîne în-cremenite, iar tu nu vei mai fi văzut, nici urmărindu-le cu stăruinţă, nici căutînd să scapi de ele.

12. Sfera sufletului îşi păstrează mereu aceeaşi formă, deci asemenea sieşi, cînd nu năzuieşte la nimic, nu se repliază contractîndu-se înlăuntrul său, nu se risipeşte şi nici nu se constt-înge în sine însuşi, ci străluceşte datorită unei lumini, cu ajutorul căreia întrezăreşte totdeauna adevărul, în toate lucrurile precum şi în interiorul său

13. Oare, mă va dispreţul cineva. ? îl priveşte. Eu, însă. voi avea în vedere să nu fiu găsit vrednic de dispreţ, nici datorită celor ce fac, nici datorită celor ce spun. Mă va uri, oare, cineva ? îl priveşte. Eu, însă, voi rămîne binevoitor şi blind faţă de toţi şi voi fi gata ori cînd să-i arăt, chiar aceluia care mă

urăşte, că este în greşeală ; clar aceasta n-o voi face într-un mod jignitor, nici ca şi cum aş vrea să demonstrez că abia-1 suport, ci cu o atitudine plină de nobleţe şi de bună-credinţă, întocmai ca, odinioară, acel Focion -, dacă şi sentimentele acestuia nu erau şi nişte ironii plăzmuite. Căci sentimentele de acest fel e necesar să se afle în adîncurile inimii, iar omul trebuie privit de către zei, ca unul care nu se arată cuprins de o statornică mînie, nici ca unul care se vaită pretutindeni pentru suferinţele sale. Care este pentru tine răul, dacă faci totul propriu firii tale, dacă primeşti cu linişte, acum, ceea ce convine naturii universului, tu fiinţa omenească a cărei menire este să înlesnească săvîrşirea a tot ceea ce poate fi de folos societăţii.

14. Cu toate că în realitate se dispreţuiesc totuşi, se arată îndatoritori unii faţă de alţii şi deşi, de fapt, năzuiesc să se subjuge reciproc, se umilesc, totuşi, unii în faţa altora,

15. Cît de putred de respingător şi de ipocrit este acela care afirmă : „Prefer să am faţă de tine o purtare cinstită Si directă !" Ce faci omule ? Nu trebuie să spui acest lucru înainte. Adevărul va ieşi, de la sine la lumină. Este. o datorie ca o astfel de vorbă să fie înscrisă pe fruntea ta, ca un asemenea cuvînt să strălucească imediat şi direct în ochii tăi, aşa cum în privirea celor care iubesc cu pasiune, cei îndrăgiţi citesc totul numaidecît şi cunosc sentimentele încercate de aceştia. Ca urmare, omul simplu, cumpătat şi bun trebuie neapărat să fie în felul aceluia ce împrăştie un miros atît de puternic, încît cineva aflat în apropiere, vrea nu vrea, îl simte îndată ce trece pe lîngă el. Iar simplitatea şi modestia prefăcută pare asemenea unui pumnal trac încovoiatNimic nu este mai ruşinos decît prietenia lupului[2]. înainte de orice, fugi, mai ales de o astfel

de prietenie. Omul bun, binevoitor şi modest are în ochii săi aceste însuşiri şi nu le ascunde.In suflet se găseşte şi această putere, să-şi trăiască viaţa cît mai frumos cu putinţă, dacă nu acordă interes celor care, prin natura lor sînt dezinteresate. Şi nu le va acorda atenţie dacă le va cerceta pe fiecare, atît analitic, cit şi în ansamblul lor, amintindu-şi că nici unul din ele nu ne poate stîrni o părere şi nici unul nu e în stare să ajungă pînă la noi[139] ; ele sînt, dimpotrivă, împietrite, noi dăm naştere unor păreri asupra lor şi în felul acesta le reţinem, cu toate că avem posibilitatea să nu le întipărim sau, dacă s-au strecurat cumva, pe furiş în noi, să le ştergem numaidecît. în cele din urmă, trebuie să iei aminte că o asemenea supraveghere va fi de scurtă durată şi că viaţa însăşi se va sfîrşi foarte curînd. Dealtminteri în ce fel sînt neplăcute toate acestea ? Fiindcă, dacă sînt potrivite cu natura, bucură-te de ele şi fă în aşa fel încît să-ţi aducă înlesniri, iar dacă apar împotriva naturii, tu caută ce corespunde naturii şi strâduieşte-te cu toată graba către acestea, chiar dacă sînt potrivnice părerilor mulţimii, fiindcă oricărui om care-şi caută binele propriu, trebuie să i se acorde îngăduinţă.

17. Cugetă de unde a venit fiecare lucru, din ce elemente este alcătuit. în ce altceva se transformă, cum va fi după schimbare şi că nu va l'i încercat nici un rău, datorită acesteia.

Iii. Si cel dinţii gind trebuie să fie : Care este poziţia şi raportul meu cu oamenii, că am t'osl zămisliţi unii jn folosul altora : potrivit unui alt punct, de vedere, că ni-am născut ca să stau în

---

139 **Afirmaţitr a lui t'kiton, citat de Kj.Hi-k'1. I .»foiri for. 4, şi IL. 25!, pentru acetici |«incl. ile vedoru ve/i .şi calîfii a VII-a. 0", din prey.etuiil vnltim.**

fruntea lor. aşa cum stă ber- becul in faţa turmei de oi şi taurul înaintea cirezii. Porneşte insă şi mai de sus, adică de la acest principiu : Dacă universul nu înseamnă o îngrămădire de atomi, atunci natura conduce totul, iar dacă acesta este adevărul, cele mai rele dăinuie pentru folosinţa celor mai demne, iar acestea, fără îndoială, există unele în folosul celorlalte [3],

In al doilea rînd, eu privire la oameni, cum sini cind se aşazâ Ia masâ, cînd stau în pal , precum şi in al le împrejurări : mai ales, apoi ce lei de păreri socotesc drept temeiuri obligatorii şi cu cită semeţie oarbă le pun în aplicare şi pe acelea.

In a! treilea rînd. reflectează că, dacă oamenii fac anumite lucruri potrivit cu dreptatea, nu ai motive ca să fii nemulţumit, iar dacă cele ce săvîrşesc sînt necorespunzătoare dreptăţii, atunci este limpede ca le îndeplinesc fără voie şi din neştiinţă. Căci întocmai cum. in mod obiectiv, orice suflet este lipsit de cunoaşterea adevărului ' tot astfel este lipsit şi de capacitatea de a se purta faţă de fiecare din semenii săi potrivit cu valoarea şi cu meritul său. Aceasta constituie pricina pentru care oamenii îndură fără voia lor aproape, ca să fie socotiţi nedrepţi, lipsiţi de recunoştinţă, lacomi, într-un cuvînl, în stare să greşească fală de semenii lor.

In a! patrulea rînd. ia aminte că greşeşti de foarte multe ori. că eşti întru totul la fel cu ceilalţi, că. deşt te opreşti de la comiterea unor greşeli, ai totuşi înclinaţia către sâvîi-şirea lor, chiar dacă datorită lipsei de îndrăzneală, dorinţei de faimă sau vreunui alt viciu de felul acesta, le abţii de la făptuirea unor erori asemănătoare.

In al cincilea rînd. reflectează că nu totdeauna poţi să-ţi dai seama dacă ei greşesc cu **adevărat,** deoarece **multe** se produc potrivii unui plan **general** de desfăşurare ai unor

activităţi **particulare :** in sfîrşil, reflectează şi că trebuie să cunoşti multe amănunte înainte de a face o **afirmaţie** întemeiata pe argumente, privitoare **la** faptele altora

.în al şaselea rînd, bagă de seamă că ori de cîte ori eşti peste măsură de indignat sau eşti însufleţit ele simţăminte neplăcute, trebuie să cugeţi că viaţa omenească este scurtă, că peste puţină vreme o să fim cu toţii întinşi în sicriu.

In al şaptelea rînd, gîndeşte-te că nu activităţile acestor oameni ne tulbură, căci asemenea practici îşi au izvorul în raţiunile lor călăuzitoare, ci, dimpotrivă, părerile proprii despre acele fapte. Ca urmare, smulge din rădăcină o astfel de părere, hotărăşte să înlături predispoziţia de a Ie socoti vătămătoare pentru tine. Astfel, însăşi mînia va pleca de Ungă tine. Oare cum ai putea s-o îndepărtezi ? Socotind că nu este neplăcut. Fiindcă, fără îndoială, dacă singurul rău [140] este neplăcutul numai, tu însuţi ai fi săvârşit multe greşeli, de nevoie. Ai fi devenit un tîlhar, în stare de orice râu.

în al optulea rînd trebuie să înţelegi că mîniile şi mîh- nirile provocate de aceste acţiuni stîrnesc în noi tulburări mai grele chiar decît acţiunile care irită sau întristează

.In al nouălea rînd, reflectează că bunăvoinţa şi omenia apar cu neputinţă de învins, dacă sînt înnăscute, cînd nu este un surîs prefăcut, o făţărnicie. Căci, ce rău, oare îţi va putea face chiar cel mai violent şi mai nesăbuit, dacă tu, cu statornicie, rămii binevoitor faţă de el şi, cînd se

---

140 Actul ruşinos şi neplăcut constituie singurul rău, aceasta este o concepţie generală a stoicilor — cf, şi Cicero, *De finibus* 111,- 9, 39 ; căci insulta nu produce rău decît prin caracterul urît, ruşinos al actului in sine, caracter ce-şi are sursa iri raţiunea conducătoare a autorului său, de aceea nu poate vătăma cu adevărat pe cel insultat.

iveşte prilejul, îl sfătuieşti cu blîndeţe şi dacă, chiar în clipa cînd j se oferă ocazia să-ţi facă rău, îl înveţi : „Nu fiul meu, natura ne-a creat pentru alte lucruri. Nu eu voi fi cel păgubit, fiul meu, ci îţi aduci ţie însuţi pagubă. Sau, dacă după aceea ii arăţi cu iscusinţă, ca şi cum ar veni vorba întîmplător şi cu totul general, că lucrurile stau altfel, că nici albinele nu fac aşa şi nici animalele, atît cît sînt de multe, cărora natura le-a menit să trăiască în turme. Observaţiile însă nu trebuie făcute cu ironie, nici cu ton jignitor, ci cu afecţiune adevărată, fără să stîrnească în sufletu-i vreun resentiment. în acelaşi timp, se cuvine ca orice recomandare să nu pară rigidă, pedantă şi nici să nu fie făcută cu dorinţa de a stîrni admiraţia celor de faţă, ci adresîn- du-o numai lui, chiar dacă mai sînt împrejur şi alţi oameni.

Adu-ţi necontenit în minte aceste nouă principii călăuzitoare, ca pe nişte daruri primite din partea muzelor şi începe odată pentru todeauna să fii om. Bagă însă de seamă, în egală măsură, nici să nu te mînii împotriva lor, nici să nu-i linguşeşti, căci amîndouă aceste feluri de a fi sînt contra interesului social şi sfîrşesc prin a produce pagubă şi vătămare. Ai totdeauna în minte convingerea neabătută că nu este deloc o purtare bărbătească, cînd tîrît de mînie, te laşi tulburat de patimi şi că dimpotrivă, blîndeţea şi bunăvoinţa sînt mai fireşti pentru un caracter bărbătesc, după cum sînt şi mai potrivite pentru o natură cu adevărat omenească. Mai departe, ai în vedere că este mai multă forţă, mai mult nerv, mai multă bărbăţie in acela care stăpîneşte aceste calităţi decît în cel care se lasă subjugat de mînie şi de necazuri. Căci in ce măsură omul se simte mai legat de eliberarea sa de sub domnia patimilor, în aceeaşi măsură devine mai apropiat de putere, fiindcă după cum tristeţea este o trăsătură a celor nevolnici, la

fel şi mînia reprezintă o caracteristică a acestora căci şi unii şi ceilalţi se arată răniţi şi robiţi cu totul de pomenitele simţăminte şi aduşi în situaţia să se predea în faţa vieţii.

Şi acum, primeşte, dacă vrei, al zecelea dar, din partea lui Apollo, cîrmuitorul muzelor : înseamnă o nebunie să crezi ca nu este firesc ca oamenii răi să greşească, deoarece aceasta atinge imposibilul ; iar ca să fii de acord, că aceşti oameni fac erori astfel împotriva altora, dar să socoţi că împotriva ta nu trebuie să greşească, vădeşte un fel de a fi nemilos şi despotic.

19. Trebuie urmărite necontenit şi cu stricteţe patru abateri ale raţiunii tale conducătoare şi îndată ce sînt descoperite trebuie şterse cu desăvîrşire, glăsuind astfel către fiecare : această toană nu este cu adevărat necesară, această închipuire este vătămătoare pentru societatea în care trăieşti, cuvîntul care urmează să-1 spui nu are originea în gîndirea ta şi trebuie să socoteşti că a spune ceva ce nu provine din propria sa gîndire este pentru fiecare om, una din cele mai mari absurdităţi, A patra abatere pe care se impune să ţi-o reproşezi este că îngădui ca partea mai divină din tine să se lase înfrîntă şi subjugată de partea mai puţin preţioasă şi muritoare adică de trup şi de formele sale necioplite.

20. Suflul tău vital, ca şi toate elementele de natura focului, contopite în tine, deşi în mod natural năzuiesc să se înalţe, se supun ordinei universale şi îşi păstrează locurile pe care le deţin, acolo, în cadrul alcătuirii generale a trupului. De asemenea, toate elementele de natură pămîn- teană sau lichidă din alcătuirea trupului tău, se ridică deasupra nivelului lor obişnuit şi rămîn statornice, într-o po-

ziţie care nu le este firească, cu toate că, în mod normal, înclină să cadă.

în concluzie, deci, chiar şi elementele se supun legilor generale ale universului, de vreme ce, după ce le-a fost rînduită o anumită poziţie şi un anume rost în cadrul întregului, rămîn în acel loc silite de puterea acestor legi, pînă cînd le vine din nou, de sus, semnalul dezagregării.

Atunci, oare, nu este ciudat ca numai partea conştientă din tine să fie neascultătoare şi să se considere nemulţumită şi mîniată din cauza poziţiei sale ? Şi, cu toate acestea, nimic nu i-a fost impus acesteia cu forţa, ci dimpotrivă i-au fost rînduite numai cele ce i se potrivesc, după legile naturii. Ea, însă, departe de a le suporta, se lasă purtată într-o direcţie potrivnică. Căci, orice tendinţă către nedreptate, abuzuri, mînie, durere, teamă nu înseamnă nimic altceva decît o abatere de la legile naturii. Şi ori de cîte ori raţiunea cîrmuitoare îşi manifestă nemulţumirea faţă de înlănţuirea evenimentelor, îşi părăseşte propria sa poziţie. Căci ea a fost alcătuită pentru sfinţenie şi pentru venerarea zeilor, nu mai puţin decît pentru dreptate. Căci aceste virtuţi fac parte din imaginea unei desăvârşite vieţi sociale, fiind mult mai de frunte [141], chiar decît actele de justiţie.

21. Omul care nu are unul şi acelaşi scop, în tot timpul vieţii, de-a lungul întregii sale vieţi, nu poate să fie unul şi acelaşi. Afirmaţia nu este îndestulătoare însă, dacă nu adăugăm şi

141 TrpExSilTepos — are mai multe semnificaţii : „mai în vlrstă", „.primul în ordine ierarhică — sau .cronologică", „superior". Se pare că Marcus Aurelius le consideră ca surse ale celorlalte virtuţi, deşi la capitolul al X-lea — cartea a Xl-a afinmă că justiţia e sursa virtuţilor. Aparenta confuzie se datorează faptului că autorul nu sesizează unitatea dialectică dintre aceste noţiuni etice fundamentale.

recomandaţia care şi în ce fel trebuie să fie scopul acesta. Căci, după cum nu toţi au aceeaşi părere despre lucrurile socotite bunuri de către majoritatea oamenilor, ci numai despre un anumit fel de bunuri, adică despre acelea referitoare la interesul lor comun, tot astfel interesul social şi politic trebuie să fie propus ca scop esenţial. Iar acela care îşi îndreaptă toate năzuinţele sale spre acest ţel esenţial, va face ca toate activităţile sale să fie întru totul asemănătoare şi, ca urmare a acestui lucru, va fi totdeauna el însuşi.

22. Compară şoarecele de munte, sălbatic şi şoarecele de pe lîngă casă, frica şi agitaţia vrednică de milă a acestuia din urmă,

23. Socrates numea părerile multora clin locuitorii din Lamia, gogoriţe de speriat copiii[142].

24. La spectacolele lor publice, lacedemonienii aşezau băncile pentru oaspeţi, în locuri umbroase, ei, insă se aşezau unde se nimerea,

25. Cu privire la faptul că nu mersese la el cînd 1-a chemat, Socrates i-a spus lui Perdiccas [143] ;. „Pentru a nu pieri prin cea mai crudă dintre morţi, adică aceea de a primi o favoare fără a fi în stare să fac în schimb o altă favoare [144]",

26. în scrierile filozofilor din Efes se găsea şi recomandarea ca necontenit să fie amintit oricare dintre oamenii din vechime, care, la vremea sa, s-a îndeletnicit cu practicarea virtuţii.

---

142 Cf. Platon, Criton şi Phaidcn ; idem Epictet, *Diatribe* II, 1.

143® Alţi scriitori afirmă că Arhelaus, fiul lui Perdiccas 1-a invitat pe Socrates sa vină în Macedonia. Este deci o eroare a lui Marcus Aurelius.

144 Cf, Aristotel, *Rhetorica,* II, 23.

27. Filozofii Pitagoreici[145] ne-au recomandat tuturor, ca în faptul zilei, la ivirea zorilor, să ridicăm privirile către cer, ca să avem totdeauna în minte aceste corpuri, care îşi fac, în acelaşi chip, cele specifice lor înşile, ducînd la bun sfîrşit aceleaşi munci, ca să avem în minte desăvîrşita lor ordine, limpezimea pură a acestora şi goliciunea lor, căci strălucirea astrelor nu este ascunsă în nici un văl.

28. închipuieşte-ţi în ce fel arăta, cîndva Socrates, încins cu o piele simplă de miel, atunci cînd Xantipa i-a luat cămaşa şi a plecat cu aceasta în oraş, precum şi ce-a spus prietenilor săi care se ruşinau şi se retrăgeau din calea lui, cînd l-au văzut îmbrăcat în acest fel[146].

29. Nu vei fi în măsură să dai îndrumări, în ceea ce se referă la scris sau la citit, înainte să fi fost îndrumat la rîn- dul tău. Acest aforism este cu atît mai mult adevărat pentru viaţă.

30. Ai fost născut sclav, deci nu ai îngăduinţă să vorbeşti acum [147].

31. Inima mea dragă se veseleşte în sine [148].

32. Ei vor blestema virtutea, proferind cuvinte grele[149].

33. A căuta o smochină în vreme de iarnă este o treabă vrednică de om smintit ; tot aşa este şi acela care-şi caută copilul, cînd nu i se mai oferă prilejul[150].

145= Cf. Cartea a VI-a, 47.
146 Este singura menţiune despre o atare situaţie în viaţa Iul Socrates, nu ne-au parvenit alte informaţii care să o confirme, nici măcar indirect.
147 Vers iambic,, dintr-un autor necunoscut.
148 Homer, Odiseea IX, 413.
149 Hesiod, Munci şi *zile,* V. 184.
150 Epictet, *Diatribe,* II, 24.

34. Cînd un om îşi mîngîie şi îşi îmbrăţişează copilul, spunea Epictet trebuie să-şi spună lui însuşi „Mîine poate va muri". „Acestea sînt doar nişte prevestiri rele". „Nu este nici un fel de prevestire rea, spune mai departe acesta, ci numai semnificaţia unei lucrări a naturii, sau cumva şi faptul că spicele trebuie secerate, este tot o prevestire rea ?!"...

35. Aguridă, strugure copt, sau stafidă, toate sînt nişte transformări, nu pentru a nu mai fi nimic, ci dimpotrivă, pentru a deveni ceea ce nu sînt încă acum.

36. De asemenea, o afirmaţie a lui Epictet : „Nu s-a născut încă un hoţ al liberului arbitru [151]".

37. Spunea mai departe acelaşi filozof : „Trebuie să se găsească o tehnică cu privire la acordarea consimţămîntu- lui, iar în partea care se referea la impulsuri, că trebuie să se observe ca acestea să fie îngrădite de anumite condiţii : să fie totdeauna potrivite cu interesul comunităţii şi în raport cu valoarea specifică fiecăruia ; cît despre pofte, ele trebuie totdeauna şi pretutindeni respinse, dar această capacitate de respingere nu e necesar să fie folosită faţă de nici unul din lucrurile din puterea noastră [152]".

Prin urmare, disputa nu se referă la un subiect în-tîmplător, ci la tema „a fi sau a nu fi nebun", spunea iarăşi Epictet[153]

---

151 *Diatribe,* III, 22, 105.
152 Epictet, *Manualul,* 7.
153 *Diatribe* I, 22.

.38. Socrate spunea, ‚Ce doriţi ? Să aveţi suflete raţionale, sau iraţionale ?" „Suflete raţionale !" „Şi anume, ce fel de suflete raţionale ? Sănătoase sau bicisnice ?" „Sănătoase !" „De ce nu căutaţi atunci, să le aveţi ?" „Fiindcă deja le avem !" „Atunci de ce vă războiţi şi de ce puneţi vrajbă între voi ?" [154]

CARTEA a XII-a1. Toate aceste bunuri pentru care te-ai rugat în repetate rînduri ca să le obţii, ai putea să le dobîndeşti chiar din această clipă, dacă din proprie voinţă nu ţi le-ai refuza. Cam acesta ar fi mijlocul prin care ai putea să le obţii : dacă părăseşti orice umbră a trecutului, dacă iţi încredinţezi viitorul providenţei divine şi îţi călăuzeşti existenţa prezentă [155] **numai spre pietate şi dreptate. Către pietate, pentru ca să iubeşti ceea ce ţi-a fost hărăzit de destin, căci natura a urzit această soartă pentru tine şi te-a zămislit pentru această soartă. Către dreptate, pentru ca să spui adevărul, în mod liber fără ocolişuri sau vorbe înflorate şi pentru ca să-ţi desfăşor! activitatea, potrivit cu legea universală şi în raport cu valoarea fiecărei fapte. Să nuţi fie piedică pe drumul către scopul acesta, nici viciile altora, nici părerile lor, nici crimele acestora şi nici chiar simţămintele acestui biet înveliş de carne care te acoperă. Căci partea care suferă va vedea ce are de făcut. Aşadar, dacă în clipa cînd vei fi aproape de plecarea din viaţă, lăsînd deoparte toate celelalte, vei preţui numai raţiunea ta conducătoare şi partea divină din tine, dacă nu te temi, nu că ţi se întrerupe firul vieţii, ci doar că n-ai început încă să vieţuieşti potrivit cu natura, vei fi un om vrednic de universul care te-a zămislit ; atunci vei înceta să mai fii străin în patria ta, să te mai**

154 **Citat dintr-o operă necunoscută,**

155 Pentru asemănarea de concepţie, cf. PI aton, Gorgjas, 523, e ; Pfiaidon. 114, d-e ; Republica, *X,* 611, b-e

urnească evenimentele zilnice ca nişte lucruri neprevăzute, vei înceta să te mai simţi dependent de unul sau altul din aceste sentimente.

2. Zeul vede toate raţiunile conducătoare ale oamenilor, dezgolite de învelişurile materiei, de coaja ei de carne, de toate necurăţeniile care o învăluie Fiindcă divinitatea, numai prin inteligenţa sa însăşi, comunică numai cu acele părţi care-şi au izvorul în propria ei substanţă, de unde s-au revărsat în anumite corpuri. Dacă te vei deprinde să faci acest lucru fără întrerupere, vei determina dispariţia multor din frămîntările care te copleşesc acum. Căci, cine nu bagă în seamă sărmana carne ce-1 învelește, prins de iureşul vieţii se va mai preocupa oare, fie de straiele pe care le poartă, fie de locuinţă, fie de reputaţie, fie de orice asemenea dichisuri, de fapt, simple forme şi aparenţe ?

3. Trei sînt părţile din care eşti alcătuit : corpul, răsuflarea care întreţine viaţa şi inteligenţa Primele două din acestea, în măsura în care trebuie să le porţi de grijă, sînt ale tale. însă, numai cea de-a treia îţi aparţine în sensul propriu al cuvîntului şi în mod definitiv. Dacă însă, îndepărtezi din tine, adică din gîndirea ta, toate cîte fac sau cîte spun alţii, toate cîte ai făcut sau ai spus, toate pentru care te vei zbuciuma, la gîndul că urmează să se petreacă în viitor, toate cîte le întim- pină bietul trup ce-ţi este înveliş de jur împrejur, sau răsuflarea care-ţi dă viaţă, care a fost împreunată cu trupul de către natură şi-ţi este ataşată independent de viaţa ta ; dacă vei lăsa deoparte toate cîte, curgînd de jur împrejur, le învolburează din afară vîrtejul, astfel încît puterea ta de gîndire. despărţită de cele pe care i le-a impus destinul[f], să vieţuiască, în întregime, curată şi eliberată de sine însăşi, înfăptuind ceea ce este drept, primind cu voie bună

toate evenimentele petrecute şi mărturisind adevărul ; spun, aşadar, dacă îndepărtezi de raţiunea ta conducătoare tot ce este adus de înclinaţiile patimilor şi de urmările lor, toate influenţele timpului care va veni sau ale timpului scurs, tu vei deveni asemnea sferei lui Empedocle [156] ,,sferă desăvîrşit rotundă care este mîndră de surîzătoarea ei statornicie" ; bagă însă de seamă să te străduieşti să trăieşti numai clipa prezentului sau cu alte cuvinte momentul de faţă şi atunci vei trăi ceea ce-ţi rămîne din viaţă, pînă în ceasul morţii, fără nici o tulburare, cu destoinicie, plăcută, totdeauna potrivită cu binele geniului tău lăuntric.

Foarte des am fost uimit, gîndindu-mă de ce fiecare om, cu toate că se iubeşte, incomparabil mai mult decît pe oricare altul, pune totuşi un temei mai mic pe propria sa părere despre sine. decît pe părerile altora. Să presupunem acum de pildă, că un zeu oarecare sau un dascăl conştient de valoarea sa şi aspru, stînd alături de un om, i-ar porunci să nu se înflăcăreze şi să nu reflecteze nimic clacă acest ghid nu poate fi dat la iveală, adică proclamat cu glas tare, chiar în clipa cînd s-a iscat în minte, omul în cauză nu s-ar împăca, nici măcar pentru durata unei zile cu o astfel de poruncă. Ca urmare, încercăm un sentiment de ruşine mai mult datorită vecinilor şi a părerii lor despre noi, decît sîntem afectaţi de noi şi de propria noastră opinie despre noi înşine

4. .Cum oare zeii, care au orînduit toate într-o ordine desăvîrşită şi cu atîta dragoste pentru oameni, au neglijat tocmai acest singur lucru şi anume că unii oameni, cu totul virtuoşi, care au fost

156' Adică de corp ¡ji de suflu viUil.
= *Empedoclcs din Agrigentum,* născut In anul 4114 i.c.n. mort in anul 427 i.e.n. Citatul este din opera Despre liiiliifct, *Poctar'tm philosophrirttm fragmenta,* Diels, fragm. 27.

apropiaţi de divinitate în cel mai înalt grad, încît, prin slujbe sacre şi prin practicarea celor sfinte, au stat într-o strînsă legătură cu zeii, de îndată ce au murit, n-au fost rechemaţi la viaţă ci au rămas stinşi pentru totdeauna. Mai departe, dacă lucrurile stau astfel, să ştii în mod foarte clar că dacă lucrurile trebuia să se petreacă în vreun alt fel, ei ar fi rînduit altfel. Prin urmare, dacă aceasta ar fi fost drept, ar fi fost şi cu putinţă, iar dacă ar fi fost în acord cu legile naturale, natura însăşi l-ar fi produs. Iar din faptul că nu se petrece aşa, fiindcă într-adevăr nu se în- tîmplă astfel, formează-ţi convingerea că n-a fost necesar să se producă în acest fel. Dealtfel, vezi, că încercînd să faci o asemenea cercetare, intri într-o dispută asupra dreptului cu zeii ; ori noi n-am avea o astfel de controversă cu zeii, dacă aceştia n-ar fi fost foarte buni şi drepţi totodată. Şi dacă acesta este adevărul, cu siguranţă că ei n-ar fi neglijat, în chip nedrept şi lipsit de raţiune să se preocupe de toate cele ce fac parte integrantă din buna rînduire a universului.

5. Obişnuieşte-te şi cu acele lucruri din pricina cărora deznădăjduieşti, părîndu-ţî-se că depăşesc puterile tale. Fiindcă. într-adevăr, şi mîna stingă, cu toate că e neputincioasă la alte treburi, din cauza lipsei de practică, friul calului îi stăpîneşte cu mai multă vigoare decît mîna dreaptă, tocmai fiindcă s-a obişnuit cu aceasta.

6. Cugetă în ce fel de dispoziţie trebuie să fim surprinşi de către moarte, atît în ceea ce priveşte trupul cît şi sufletul. Cugetă, de asemenea, la scurtimea vieţii, la genunea nepătrunsă a veşniciei, care se întinde în faţa şi în spatele vieţii, precum şi la nimicnicia a tot ce este materie.

7. Observă cu atenţie, dezgolite de văluri, premisele formale, cauzele active [157] ale fenomenelor, obiectivele la care se raportează acţiunile. Mai departe, la fel de atent, observă ce este suferinţa, ce este plăcerea, ce este moartea, ce este faima, vezi că oricine reprezintă o cauză a neliniştii pentru el însuşi, că nimeni nu poate să fie împiedicat în activitatea lui de către altul, că toate sînt doar părere.

8. în folosirea învăţăturilor filozofice trebuie să ai in vedere exemplul pugilistului şi nu al gladiatorului. Căci, gladiatorul, dacă lasă să-i scape din mină sabia, de care se serveşte în luptă, este doborît şi ucis. Celălalt însă, adică pugilistul, avînd totdeauna mina cu sine, nu are nevoie de nimic altceva decît să-şi siringă pumnul.

9. Pentru a vedea ce sînt lucrurile în ele înşile. presupune să fie studiate în elementul lor material, formal, precum şi din punct de vedere al scopului la care se raportează

10. Cit de mare este puterea pe care o stăpîneşte omul ! Să nu fâptviascâ nimic altceva decît ceea ce urmează să aprobe divinitatea şi să primească tot ceea ce iui însuşi i-a hărăzit divinitatea.

11. Tot ce se petrece, ca urmare a rînduielilor naturii, nu trebuie imputat nici zeilor, deoarece aceştia nu greşesc nici cu voie, nici fără de voie şi nu trebuie reproşai nici oamenilor, intrucîl aceştia

157 In urmărirea $i precizarea ideii, vezi cartea a Xl-a, 16 şi car**tea** a XII-a, 10.

[1] în concepţia stoicilor, orice acţiune trebuie raportată la un scop. deoarece nimic nu trebuie făcut la întfmplare, in acest sens, cf- Cicero, De finibus... III, 6, 22 ; Murcus Aurelius, *Către sine,* cărţile a Il-a, (i. lfi : a VII-a, 4 ; a X-a. 37 : a XII-a. **itt** şi 20 ; etc.

nu greşesc niciodată cu voia tor : în consecinţă, aceasta nu trebuie imputată nimănui [2].

12. Cît este de caraghios şi de ciudat cel care se arată surprins de oricare din întîmplările petrecute în timpul vieţii.

Fie că este o ursită constrângătoare şi o rîndwialu cu neputinţă de înfrînt. fie că există o providenţă binevoi

-Luare şi binefăcătoare fie că loLui înseamnă o dezordine fără scop şi fără cîrmuitor, dar dacă este o necesitate de neînlăturat, atunci la cel bun sa te opui î Ori, dacă există o providenţă binevoitoare şi, fn acelaşi timp, binefăcătoare, care face ca divinitatea să fie favorabilă, comportă-te vrednic de ajutorul divin ; sau, clacă lotul este o dezordine fără ţintă şi fără îndrumător, bucură-te, fiindcă într-o asemenea tulburare a valurilor, tu ai o inteligenţă cîrmuitoare ; iar dacă învolburările vieţii te tîrăsc, lasă să ducă cu ele, sărmana ta carne, neînsemnata-ţi răsuflare şi toate celelalte, ele nu vor putea tîrî însă inteligenţa ta,

13. Lumina unei lămpi străluceşte pînă cind este stinsă şi nu-şi pierde razele, dar adevărul din tine, dreptatea, moderaţia pot fi oare stinse înainte de a te stinge tu însuţi ?înLreabâ-te cu privire la omul care-ţi lasă impresia Că a căzut în greşeală : „Cum ştiu cu oare că aceasta este o eroare" ? Iar dacă totuşi a greşit, îmi dau seama, că prin ceea ce a [acut s-a condamat şi că datorită greşelii săvîrşite devine asemănător unuia caro îşi sfîşie propria sa faţă. Cine nu vrea ca omul rău să facă erori, este la fel cu acela care nu doreşte ca smochinul să-şi împingă seva spre smochine sau cu un altul care n-ar fi de părere ca să ţipe pruncii, sau cu cine nu vrea ca să necheze caii, într-un cuvînt, cu acela care nu consimte să se producă multe altele de felul acestora, necesare deopotrivă, potrivit ordinei generale a universului. Cit ar avea ele suferit un om cu un asemenea nefericit temperament ! Prin urinare, dacă eşti iu Le ia mî- nie, vindecă-ţi această înclinaţie.

14. Dacă nu se cuvine[158], nu săvirşi această faptă ; nu ros li cuvîntul ce nu corespunde adevărului şi totdeauna astfel de imbolduri să pornească de la tine.

15. Obişnuieşte-te să vezi totdeauna. în inlrcgime, structura internă a lucrului ce stîrneşte în Lirte o reprezentare. despică-1 şi cercetează-1 parte cu parte, care este cauza activă, substanţa sa materială, scopul ele referinli» şi intervalul de timp. după care va trebui să înceteze

16. Oricum, trebuie să-ţi dai seama că ai în tine, totuşi, ceva mai puternic şi mai înrudit cu natura divină, dceît toate cele care aţîţă patimile tale făcîndu-tc în acelaşi li mp să te mişti întocmai ca o marionetă. Ce este acum gmdivea mea ? Oare, nu cumva este frică, bănuială, poftă sau altceva de felul acestora ?

17. în primul rînd să nu faci ceva Iară chibzuinţă, la voia întîmplării, fără să fie subordonat unui ţel. In al doilea rînd, să acţionezi in aşa fel încît întreaga la activi talc să nu năzuiască spre altceva dccîl spre o ţintă folositoare societăţii.

18. Consideră că nu peste mult timp, nu vei mai fi dccîl nimeni şi nicăieri, că nu va mai exista nici ceva din .acestea pe care le vezi acum, nici vreunul din

---

158 Primii doi termeni ai disjuncţiei se identiliicâ după doctriiia vecinului stoicism, tixată de Chrysipp'os. Cleanthe, însă a considerat necesar să deosebe;iscă providenţa de destin, iar Poseidonios pune destinul pe tocul ITI. Zeus lihni pe primul loc, pe al doilea natura, iar destinul pe locul al treilea, (cf. Aotius, *Da:mqmphi Graeci,* l, IIB, 0. î>. U24.). Pesimismul obişnuit al lui Mar-cus reia această dlfijuncţie. consideră providenţa un produs al credinţelor populare (cartea a IX-a 27. 3). reia argumentul lui Chry.sippos — răul este o consecinţă si încearcă să săsească aspecte pozitive în acestea.

' v<j kctiircA», concept stoic ceea ce se cuvine să fie făcut astfel in cil prin conţinutul său moral sfi (tiivină norma de viată. - Vezi ciulea u XTI. 10.

vieţuitorii prezentului. Fiindcă este în natura tuturor lucrurilor ca să-şi schimbe starea şi poziţia, să fie nimicite pentru ca astfel să se nască altele şi să le urmeze.

19. Consideră că Lotul este părere şi că aceasta depinde de tine. Prin urmare, cînd vei alunga această părere, asemenea marinarului care şi-a dublat capul compas, vei găsi liniştea, toate se vor aşeza statornice, vei afla un golf fără valuri lYămintate de Cur tună.

23- O singură energie, oricare ar fi, care se sfirşeşte la momentul potrivit pentru ea nu suferă nici un rău din această cauză. Nici cel care a desfăşurat activitatea respectivă, n-a suportat vreun rău pentru un asemenea motiv, adică pentru că activitatea a încetat. în acelaşi fel, prin urmare, nici sistemul tuturor activităţilor, însăşi viaţa, dacă încetează la momentul potrivit, datorită acestui motiv, adică pentru că s-a sfîrşit ; de asemenea nici acela care îşi termină la momentul potrivit înlănţuirea tuturor activităţilor. adică viaţa, nu se găseşte într-o poziţie nefericită. Iar natura fixează momentul potrivit şi limitele vieţii, citeodată firea proprie a fiecăruia, de pildă, cind cineva moare la vreme de bătrîneţe, în orice caz insă şi pretutindeni, natura universului, şi pentru că părţile acestei naturi se schimbă fără încetare, întregul univers rămîne plin de prospeţime şi de vigoare. Iar toi ce este folositor universului e totdeauna bun şt frumos şi' se petrece la vreme potrivită. Aşadar, pentru oricare fiinţă, întreruperea vieţii nu constituie o nenorocite, nici ceva ruşinos sau neplăcut, din moment ce nu se împotriveşte voinţei noastre si nici nu se găseşte împotriva interesului social ci reprezintă, dimpotrivă un bine, clacă este convenabil pentru univers, folositor, dacă

este folosit în rînduiala comună a celor utile universului. Ca urmare cine se îndreaptă către aceleaşi ţeluri ca şi zeul şi este purtat şi călăuzit către aceste ţeluri de către puterea sa de cunoaştere, devine purtător ai spiritului divin

.24. Totdeauna să ai prezente în minte aceste trei principii călăuzitoare : în tot ceea ce îndeplineşti, ai grijă să nu săvîrşeşti nimic nechibzuit, ori în altfel decît ar face ■spiritul dreptăţii, justiţia însăşi : în ceea ce priveşte evenimentele venite din afară, socoteşte că ele se petrec sau la voia întîmplării sau potrivit planurilor providenţei divine şi că nu trebuie, deci, nici să cîrteştî împotriva întîmplării, nici să judeci sau să învinovăţeşti divinitatea. Al doilea : ai in vedere însuşirile fiecărei fiinţe de la sămînţa care o zămisleşte pînă cînd dobîndeşte un suflet[159] şi de la do- bîndirea acestui suflet pînă cînd îl dă înapoi, din ce fel de elemente este alcătuită şi în cîte elemente se descompune. Al treilea : să fii convins că, dacă te-ai fi înălţat, deodată, deasupra pămîntului şi ai fi contemplat cele omeneşti în marea lor varietate, le vei dispreţul, văzînd in acelaşi timp cîte fiinţe locuiesc pretutindeni în aer şi in eter. Mai departe, să fii convins că ori de cîte ori te-ai ridica astfel le vei vedea cu aceeaşi înfăţişare şi la £el de vremelnice. Aminteşte-ţi că din ele se înalţă fumul mîndriei.

25. Dezbară-te de o anume părere. Cine, oare, te împiedică ?

26. Oricind eşti nemulţumit din cauza cuiva, înseamnă a uita că toate se petrec potrivit cu natura universului, că greşeala altuia nu poate să te atingă,

159 Potrivit antropologiei stoice sămînţa conţine un suflu vital provenit din sufletul tatălui, acesta se hrăneşte cu sîngele matern şi în momentul naşterii devine suflet datorită amestectiiui cu aerul rece, în momentul primei inspiraţii.

că toate întîmplării e s-au desfăşurat în acelaşi chip din totdeauna, că tot aşa se va petrece mereu şi că acum tot astfel se întîmplă pretutindeni ; şi ai uitat, mai ales, cît de strînsă este înrudirea şi afinitatea omului cu întregul neam omenesc, in- trucît nu este vorba numai de o înrudire a sîngelui sau a seminţei care-1 zămisleşte ci de o comunitate de gindire : ai trecut cu vederea, de asemenea, cu gîndirea fiecăruia esle un zeu, o emanaţie din divinitate, că nimic nu este proprietatea cuiva, ci pruncii, corpurile şi sufletele au venit de acolo ; ai uitat că, totul este doar părere, că fiecare, cu adevărat, trăieşte numai prezentul şi că numai pe acesta îl pierde.

27. Recheamă fără încetare in minte pe toţi aceia care din nimic se mîniau faţă de oricine, pe cei care s-au distins pvintr-o glorie deosebită, cunoscuţi mai mult decit alţii, prin marile nenorociri intîmpinate, sau prin duşmăniile violente stirnite, ori prin orice fel de ursite asemănătoare ! Cugetă apoi, unde sînt acum toate acestea ? Fum, cenuşă şi legendă, sau nici măcar legendă. Aşadar, rememorează toate faptele şi toţi oamenii de acest fel, de pildă, pe Fabius Catutlinus [160] pe ogorul său, pe Lucius Lupus [161] in grădinile sale, pe Stertinius [162] la Baiuc\ pe Tiberius[163] la Capvi şi pe Velius Rufus", într-un cuvînt, rîvna capricioasă si semeaţă pentru asemenea lucruri ; adu-ţi aminte cit de lipsite de valoare sînt toate cele pentru care se zbat cu atita

160 Fabius Catullinus, consul sub Hadrian, prima jumătate a secolului al II-lea î.e.n.

161 Lucius Lupus, personaj necunoscut.

162 Istoria consemnează două personaje cu acest nume : unu), filozof stoic contemporan cu Augustus, celălalt, generai al Iui Tiberius.

163Succesor al Iul Augustus, secolul i e.n. * General al lui Domiţian.

străduinţă oamenii, cu cit este mai înţelept ca omul să se arate, în toate împrejurările date, drept, cumpătat, ascultător fată de zei, dar plin de modestie, deci lipsii de înfumurare ; ţine minte în orice clipă că mîndria care se sumeţeşte să dovedească lipsa de mîndrie este dintre toate cea mai greu de indurat.

28. Celor care întreabă : „Unde ai văzut pe zei şi cum ţi-ai format convingerea că ei există incit îi venerezi astfel ? S-ar putea răspunde : „în primul rînci, ei pot fi văzuţi chiaide privirea noastră, în al doilea rind, propriul meu suflet îl preţuiesc, chiar dacă nu l-am văzut niciodată". Ca urmare *în* acelaşi fel gîndesc şi în ceea ce ii priveşte pe zei, de a căror putere simt mărturie în fiecare clipă, de la fiecare lucru [164] ; din această cauză mi-am format convingerea că există şi îi venerez.

29. Salvarea vieţii este pentru oricine să vadă fiecare luciu în el însuşi, partea materială a acestuia, elementul său cauzal. Prin urmare, să făptuieşti ce este drept cu tot sufletul şi să rosteşti ceea ce corespunde adevărului. Ce-ţi mai rămîne apoi decît să te bucuri de faptul că trăieşti, că înşiri, pe firul vieţii, bine lîngă bine, astfel incit nu rămîne nici cea mai mică distanţă între ele ?

O singură lumină a soarelui există, cu toate că este întreruptă de ziduri, de munţi, de numeroase alte piedici asemănătoare. O singură substanţă comuna este, deşi risipită, în mod distinct, în mii de corpuri de diferite feluri. Un singur suflu vital există, deşi împărţit în mii de naturi, in mii de forme specifice. Un singur suflet raţional există, cu toate că pare el

164 Stoicismul consideră că întregul univers este un zeu (cartea a V-a, 23t şi că fiecare corp ceresc are zeul său) cartea a VIII-a, 19), iar zeii se arată în faptele lor. Teologia creştină reflectă în dogmele ei această concepţie stoică, în momentul cînd iffirmn că Dumnezeu există în creaţiile sale.

însuşi divizat. Aşadar, unele părţi din cele enumerate pînă acum, de exemplu, suflul vital şi materia apar fără simţăminte şi afinitate reciprocă vinele faţă de altele. Totuşi şi acestea sînt menţinute împreună de către un principiu inteligent care le face să graviteze spre aceeaşi ţintă. Gîndirea, însă, într-un fel propriu, năzuieşte către cel din spiţă identică, tinde să se asocieze cu cel de origine comună, iar în calea sentimentului social, nu se aşază nici o piedică

30. .Ce urmăreşti ? Să-ţi continui existenţa ? Ori, cumva, să poţi avea senzaţii şi simţăminte ? Să te mişti, să creşti, sau dimpotrivă să-ţi încetezi creşterea, să te foloseşti de voce, sau să raţionezi ? Care iţi pare cea mai vrednică de rîvnit, dintre toate acestea ? Iar, dacă luate în parle^ consideri totul lesne de dispreţuit, întoarce-te spre cei rlin urmă obiectiv — să asculţi de raţiune şi de zei. Sint insă într-o luptă neîmpăcată venerarea lor şi neliniştea pentru că din cauza morţii, cineva este lipsit de toate celelalte.

31. Cît de măruntă şi neînsemnată parte din nemărginirea timpului de nepătruns a fost hărăzită fiecăruia ! Căci se şterge cu repeziciune şi dispare în eternitate. Cit de măruntă şi de neînsemnată parte din substanţa universală ! Cit de mică parte din sufletul universal ! Şi, in cele din urmă. pe ce bulgăre neînsemnat din pămîntul întreg, abia te Urăşti. Virindu-ţi acestea statornic în minte, să nu mai socoteşti nimic de o mare însemnătate, decît să săvârşeşti totul aşa cum te indrumează firea ta şi, pe de altă parte, să induri tot ce produce natura universului.

32. In ce fel se foloseşte însăşi raţiunea ta conducătoare ? Aceasta reprezintă totul. Căci ceea ce rămine, tie dependente de tine, fie independente, sînt leşuri şi fum.

33. Ceea ce trezeşte. în modul cel mai desâvîrşit. dispreţul faţă de moarte este faptul că cine a socotit plăcerile ca un bine şi suferinţele o nenorocire a dispreţuit, deopotrivă moartea

34. Pentru cel care socoteşte un bine tot ce se petrece la momentul potrivit, cine gîndeşte că e acelaşi lucru dacă săvîrşeşte mai multe acţiuni sau mai puţine în conformitate cu dreapta raţiune, pentru cel care consideră că nu are o importanţă deosebită dacă a contemplat universul interval de timp mai lung sau mai scurt, pentru un asemenea om, nici moartea însăşi nu este de temut.

34. Omule, ai fost cetăţean al acestei măreţe cetăţi universul. Ce diferenţă reprezintă pentru tine faptul că ai trăit ca cetăţean al universului cinci sau trei ani[li], dacă este în mod egal hărăzit fiecăruia, ceea ce se potriveşte cu legile. Prin urmare, ce ţi se pare atît de îngrozitor, din moment ce nu te-a alungat din cetate un tiran, un judecător nedrept, ci chiar natura, care te-aNndrumat către o asemenea cetate. Ca şi cum, pretorului, care a angajat un actor i-ar spune acesta, dacă l-ar scoate din scenă : „Dar n-am interpretat cinci acte ci numai trei !" - ,,Frumos şi adevărat ai grăit! In viaţă, insa, cele trei acte epuizează întregul tău rol". Căci sfîrşitul 1-a hotărît cel care a fost cîndva cauză a alcătuirii tale şi acum devine motiv al dezagregării tale. Fiindcă tu nu eşti cauză pentru nici una din acestea două. îndepărtează-te, deci, mulţumit de această viaţă, pentru că şi cel care te îndepărtează -de ea este mulţumi

TCUPRINS

Freía f« v

¡■»he? crunoiogic .XXIIT

EPICTET

Nu¿<í ..;;::::::;;: 3
vianualül ; : : : : : ; : : . r.
FRAGMENTE

MAKCUS AVRELJl.iy ANTON IN US

¡vota ; : . *i¡7*
CÁTRE SIME <;<>
Cartea ala !«;;!::*:: (ÍÍ1
Cartea a ii-a fi'i
caru i. a ni-a í«
car.ea a iv-a io'¿
Cai-:.¿a u v-a : ; : s ; ; : : . u;i
cartea a vi-a 13«
Cartea a Vil-a ! : : í ! I f : : Í52
Cartea a VII I-a ? I ! T ! J T I 10D
carlea a ix-a ;;;::!:::;. ibt
Cartea a X-a .' . . *.....202
Cartea a Xl-a..... 2V.'

•Ml)

C artea n XII-a 235
Lector : CARMEN DUMITRESCU Tehnoredactor : ION GHICA
***Bun ac tipar* 5.XIZ.Z977. Tiraj 58 570 *ex.* broşate.**
Coli ed. 13,32, Coli tipar 8,75.
Comanda nr. 70 387 Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii" Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1 Republica Socialistă România

epictet • marcus aurelius

«Sufletul care se dăruieşte virtuţii seamănă cu o fîntină nesecată, oferă din belşug apă limpede, liniştită, bună de băut, înviorătoare, rîvnită de toţi, bogată, nevătămătoare şi nepieritoare.»

ERICTET

«Arta de a trăi este mai asemănătoare cu meşteşugul luptelor, decît cu arta dansului, prin faptul că se impune să înfrunţi cu dirzenie şi bine pregătit tot ceea ce ţi se iveşte în cale, chiar şi evenimentele neprevăzute.»

MARCUS AURELIUS[1] In. această privinţă vezi Eugen Cizek, *Epictete et* i'heritag*> stoîcîen, în Studii Ci«.we, 17, 1977, p. 71—87.

- Vezi A. Bodson, La *morale sociale des demiers Stoiciens, Se- neque, Epictetc et Marc Aurele,* Paris. 1967, p. 53-59.

[2] Vezi şi J. Mureau, op. cit., p. 17-24 ; 27-31,

' în privinţa acestui antidestin vezi E. Cizek.

op. cil., pp. 79-80.

[1] Fapt subliniat cu sagacii ate de Alain Michel. *La philosophie politiquc* A flonie *d'Auguste ă* Marc *Aurele,* Paris, 1969, p. 80.

[1] Jean Brun, *Le stoïcisme,* Paris, 3 969, p. 2(1, dar şi Vasile Păr- van. *M. Aureliua* Verus *Caesa-r* şi L. *Aureiius Commodus,* Bucureşti,

[3] Vezi şi A'ndre Cresson, Marc-Aurele. Sa *vie, .son oeuvre, avec un exposé de sa ph'éloxophie,* Paris, 10fî2, p, 5:1.

[1] Desluşit de A. Michei. op. cit., p. 315.

[1] Vezi şi V. Pârvan, *op cit.,* pp. 124-129 (pentru relaţiile cu Fronto, celebru erudit al epocii).

[a] Pentru lămurirea termenului, esenţial pentru morala stoică

cf. şi Diogene Laertios Vil, 100, şi Plutarch, *De stoicorum repug- nationc,* 13, 1038 f. sau S.V.F. III, 83.

[6] Slăbiciunea, lipsa de vlagă, este un viciu de care înţeleptul trebuie să se ferească, cf. Plutarch în S.V.F. III, 177, p. 42.

■ [1] Nimeni n,u poate vătăma pe înţeleptul care nu dăunează cuiva, cf. Stobaios in S.V.F. III 578 ţi 587.

[1] Termenul indică reprezentarea imprimată isi suflet, fie de obiectele sensibile, l'.e de ce ie iiuorporale, desemnează deri ai5t imaginea cit şi ideea.

- Tirmen pentru logica stoică şi epicureică.

[1] D? semnalat diferenţa faţă de filozofia creştină care spune : „Aminteşte-ţi că e o fiinţă făcută după chipul şi asemănarea Domnului şi nemuritoare[1]".

[1] âcW./.eiî. este caracterul care asigură pe înţeleptul stoic, că nu va săvîrşî vrţ>o greşeală sau vreun rău, cf. şi *Diatribe,* Ut, 2 5, Ui. 9. <!(>. 14: cf. Stobaios In S.V.F. III, 112 contrastul este ¿TA-ÎME«* = slăbiciunea, denunţată în *Manual, 2.*

[1] Trpocipsni;, alegerea deliberată, deci puterea de a decide o opţiune justă, celelalte însuşiri se supun ei ; moştenire aristotelică, termenul implică un plus faţă de voinţa simplă, deoarece include consideraţia posibilului ; vezi definiţia ei în Aristotel, *Etica pentru Nicomah.* III, 3, 1113, a 10.

[II] Expresia revine frecvent în opera lui Epictet, exprimă imaginile care formează baza materială a gîndurilor omului şi se referă, în toate locurile unde e folosită, la puterea pe care o are omul asupra lui însuşi.

[1] Femeia şi copiii sint tovarăşii călătoriei în viată, nu trebuie să debarci in port, fără ei.

* fatalism istoric justificat du **despotismul** din epoca imperială.

- Deoarece stoicismul acceptă o gradaţie a viciilor (cf. Seneca *Bpist. ad. Lucii.* 75. 8-15). acceptă şi ideea de progres moral. (cL Fluturii. în S.V.F., III, 535).

[4] Calmul şi liniştea senină a spiritului, virtuţi fundamentale ale stoicismului, prima exprimă calitatea de a nu te lăsa izbit de nimic.

[1] Vezi MonuaZiiZ. El, nota 3, p. 9.

- „Cele proprii", „cele străine", a treia dihotomic a obiectelor şi a realităţilor înconjurătoare, apare în paralel cu primele două, ca noţiuni cu sfere încrucişate, uneori, chiar identice.

[3] Dorinţa intră în categoria celor ce sînt în puterea noastră,
cf. *Manualul,* 1, nota 2 p. 5.
* „Doreşte numai ceea ce este cu putinţă" recomandaţie frec
ventă la Epictet.
[e] Opoziţia libertate-sclavie frecventă în opera stoicilor. Omul ,
bun este liber, cel rău este sclav, cf. 9, Stobaios în S.V.F. III, 593. [1]
[1] Comparaţia vieţii cu un banchet e des folosită de filozofia antică.
- Această maximă,. care asimilează pe soţie şi pe copii unor bunuri exterioare, este o lipsă evidentă a stoicismului. Ea se datoreşte, cu siguranţă, condiţiei pe care o aveau femeia şi copiii în orînduirea sclavagistă antică.
[a] Adică intre cele care sînt în puterea noastră şi cele care nu sint.
[:l] Înalte magistraturi ale cetăţilor greceşti sau ale Romei.
[4] Părerea, specie a ideii, are drept cauză reprezentarea, cf. Stobfiios în S.V.F.. III, 548.
[1] Pentru Epk-tet şi pentru .stoici în generai, filozoful este un sacerdot, un iniţiat, mulţimea în .să, care nu are acces spre tainele filozofiei, nu înţelege superioritatea seninătăţii lor şi-1 dispreţuieşte de la nivelul necunoaşterii.
[3] Cuvînt cu cuvînt. „sprinceană ridicată", metonimie, concret pentru abstract — sprinceana ridicată fiind semnul concret al unei semeţii dispreţuitoare.
[5] Text contradictoriu, lacunar şi obscur, am optat pentru lecţiunea Nil.
[6] Este redarea unui dialog intre maestru şi discipolul aspirant la filozofie.
[2] Aluzie la viaţa romană, la atenţiile pe care clientul trebuia **să** le aibă faţă de patron, să-1 salute la domiciliu în fiecare dimineaţă, să-1 însoţească spre For, să-1 linguşească în orice împrejurare ; pentru comparaţia cu îndatoririle ¡iberţilor greci, vezi Platon, *Legiii',* 915 a.
[1] De remarcat verva şi ironia acestor sentinţe referitoare la atitudinea omului faţă de om, la demnitatea obligatorie pe care cel slab trebuie s-

o aibă şi faţă de cel mai puternic, sentinţe ce fac măreţia şi actualitatea stoicismului.
substantivate clar la numărul singular,- vonslderînd şi, pe bună dreptate, eă primul termen implică pe al doilea.

[1] Pentru u-şi acoperi corpul cu praf, în scopul de a înlesni apucarea inamicului, cf. Diogene Laertios, Vî, 27,

[3] Celebră formulă a lui Platon, uf, *Republica,* VII, ălfl c.

[8] Potrivit moralei stoice, acestea erau trei bunuri de primă importanţă.

* Din moment ce virtutea este o stare a sufletului caracterizată printr-uri acord permanent cu ea însăşi pe tot timpul vieţii, cf. Stobaios, in S.V.F., III, 262, 34-35, p. 63, echivocul în alegerea profesiei este o renunţare la virtute,
gîndurile, Ia începui prin mijlocirea senzaţiilor, cf. Aetius, *Plac.* IV. 11 şi 21.
Epictet (Diatribe, III, 2, 4) caracterizează datoriile religioase, familiale şi civice ca o respectare a unor raporturi naturale sau dobîndite.

[6] Termen important şi frecvent folosit de morala stoică, generator de obligaţii, cf. şi Cicero, *De ţînibus,* III, 5, 16.

[11] Vezi mai sus, capitolul al IX-lea. nota 3, p. 8.

[1] Mai exact, fraza se referă la propretor, înalt **magistrat,** care reprezenta în provinciile de mai mică importanţă, administraţia centrală de la Roma, cf. *Diatribe,* II, 126.

= pietatea, in filozofia morală a stoicilor, era un aspect al justiţiei, care la rîndul ei, constituia una din cele patru virtuţi fundamentale ale înţeleptului. Pietatea se definea ca „ştiinţă a cultului faţă de zei", cf. Stobaios in S.V.F. III, 264, p. 64, 40-41.

[8] Pentru lămurirea gîndirii lui Epictet, în afară de acest paragraf, vezi capitolul următor, precum şi *Diatribe,* I, 14.

[4] „Părerile drepte", erau elementul care asigura unei fiinţe raţionale o poziţie justă faţă de realitatea înconjurătoare. în raport cu punctul de vedere exprimat de Epictet, Epicur are o

părere asemănătoare, cf. Diogene Laertios, X, 123-124. 7-10, p. 60, Ed. Usener. u-

[II] Stoicii credeau în presimţiri, ca şi în auguri şi oracole, în numele legăturii universale a lucrurilor, a necesităţii care înlănţuie fiecare eveniment, fenomen al întregului cu toate celelalte.

[1] Teatrul fiind imaginea vieţii, gîndirea stoică recomandă că şi în viaţă filozoful trebuie să dorească o înlănţuire nealterată de vreo influenţă, a tuturor evenimentelor, iar învingătorul să-şi datoreze victoria propriilor sale calităţi,

[1] Epictet nu aprobă fără rezerve, îndrăzneala filozofilor cinici, care recomandă practicarea în mod public a tot ceea ce este necesar

[1] Cele In care afirmarea primei premise antrenează afirmarea ceiei de-a doua, făclnd cu neputinţă, în acest caz, stabilirea legăturii silogistice care fundamentează concluzia.

[2] Cf. Platon — *Protagoras* (310a - 3lla) unde se spune ^ă Socrate, personal, a condus pe unii din discipolii săi, la sofişti,

[3] Un principiu, o dogmă filozofică, neasimilată bine, nu produce nici un efect asupra spiritului, după cum un aliment ne-digerat bine nu produce nici un efect asupra trupului. Compa

[1] Aluzie la unii filozofi, care pentru a-şi arăta dispreţul lor pentru durere, mergeau, pe timp friguros, să îmbrăţişeze recile statui de marmură.

[2] Epictet vrea să facă diferenţa între exemplu şi ostentaţie, prin această frază, deşi e greu de păstrat măsura îatre cele două atitudini, dificultate resimţită şi de filozifia cinică.
raţia insistă deci asupra recomandaţiei de a nu lansa o sentinţă de care vorbitorul însuşi nu e suficient de influenţat pentru a deveni mai bun, mai înţelept.

[1] Cf. Comentariul >ui Rimplicius : „Căci fiind bolnav şi găsind adevăratul medicament şi înţelegindu-1, n-am ştiut să-l folosesc ţi sa mă vindec".

[2] Interpretarea unui pasaj din Euripide, dintr-o tragedie ne

„Anytus şi Melitus [2] pot să mă omoare, Dar nu sînt in stare să-mi facă nici un rău.

[1] **Răspunsul lot- Socratr.** la **comunicarea senlînţeî,** citat **din** Platou, **Cri** toii, 43 d.

Acuzatorii lui Socrate.

[3] Ultimele cuvinte ale lui Socrats, citat din Platon, *Apologia lui Socrate,* 30 cd

5 — Manualul # Către slm*

[1] *Aspida, Cotubcr haie,* şarpe veninos.

[1] Cf şi afirmaţia lui Pitagora „Nu interesează ce mă rimei, ci cu cine mănînci şi cum mănînci".

[1] Metonimie — concretul pentru abstract, canapelele desemnează pe oaspeţi, anticii servind masa în poziţia .culcat.

[1] Pittacos din Mytilene, unul clin cei şapte înţelepţi ai Greciei.

[1] Pentru sesizarea cugetării asupra rolului de salvator ai omului, pe- care-l are filozofia — cf. şi Lucretius — *De rerum natura, If-1.*

„Suave, mari magno turbantibus aequora ventis.

E terra magn um altarius spec*tare laborem*

[1] Polus, actor grec celebru, contemporan cu Socrates.

[1] *fi nvykv.'kbtţ'A, idem.*

[1] Extras dintr-o excerpta din Aulus Gellius *Noctes Attica«* XVII — 19,

[1] *Annius* Vcrtts, tatăl, de asemenea, de mai multe ori magistrat curul.

Tabere constituite in circ. între suporterii curselor dc care.

" După părerea lexicografului Ilesychius, cuvíntiü din originalul grec-esc. indica un pat rudimental', fără podoabe, cf. *Viaţa lui Licurg* § 24.

[3] Menţionarea operei lui Epictet: *4 Diatribe, Manualul* şi Fragmente. Monuaiui şi o parte din fragmente sînt traduse în volumul acestă.

[4] Filozof stoic chemat de Antoninus Pius pentru educarea tînă- rului Marcus.

[3] Sextus *din Cheroneea.* nepot al lui Plutarch, -contemporan cu Marcus Aurelius, filozof stoic, prieten şi sfătuitor al împăratului.

' [4] Unul din cei mai cunoscuţi gramatici din epoca lui Marcus Aurelius, de origine frlgiană. Este ţi autorul unui -comentiit'iu al operei iui Iioancr. Retorul Ar işti des i-a dedicat un panegiric:

[1] *Cornelina Fronto,* retor preţuit de Marcus Aurelius, mal ales, în **adolescentă. AuIIuş-Gellius** îi laudă erudiţia şi expresia **urbană.** Hiéronymus II numeşte ilustru. Secretarul lui Constantin Clilinos, lîiunenos îl compară cu Cicero. Corespondenţa dintre el şi Marcus Aurelius, attta eî£ă s**-a** păstrat, nu indică o personalitate -deosebită.

II Ginerele lui Paetus Thrasea, exilat după moartea socrului eău, este rechemat din exil de Galba, dar este executai de Flavius Vespasianas (secolul I e.n.).

[1] T.arium, orăşel ele coastă, le nurd-vest de Roma, situat Ia distanţa de 24 kilometri, în Etruria. pe via Aurelia. Aici au fost crescuţi Antoninus Pius şi Marcus Aureli us. Antoninus Pius îşi construise aici o vilă.

[8] Orăşel în împrejurimile Romei cca. 8-9 kilometri) în provincia . iLatium, locul de naştere al lui Antoninus Pius. Azi Cita di I-a vig na.

[1] Oras în provincia Latium, azi în ruine, aproape de Frascati.

* Cf. Xenoton, *Memorabilîa,* I, 3, 15.

[2] .-1 unia *Galeria* Faustina cea *tînără,* fiica lui Antoninus Pius.

[1] Referire la idealul moral al antichităţii : *kalocagatia* — binele şi frumosul — cele două laturi ale actului moral.

[1] Tripia alcătuire a fiinţei umane, exprimată în rindurle următoare este una din cele mai originale trăsături ale stoicismului lui Marcus. Al treilea element, tradus, „raţiunea conducătoare", literal, trebuia tradus ,.puterea conducătoare". Semnalâ.n că Pluton *(Protagorax,* 352 b. şi *Timaios,* »70 b,) ca şi Aristotel fÉtiea *pentru Nicomah,* I, 2) conferiseră, înaintea stoicilor, raţiunii umane, fii neţi a conducătoare. Stoicismul are totuşi următoarele trăsături originale : a) raţiunea este principiul care termină reprezentările şi impulsurile din care emană Zogos-ul (Zenon din Cit- tium, citat de

Diogenes Laertios. *op. cit.,* VII, 159) ; b) celelalte capacităţi ale sufletului nu sînt părţi componente, ci numai emanaţii ale raţiunii. Ele se prelungesc în celelalte organe, le modifică comportamentul, dar nu esenţa.

2 Nu este o interdicţie a studiului ci o recomandare pentru coroborarea studiului teoretic cu exerciţiul practic, carc trebuie să înceapă în momentul cînd omul, cunoscind idealul de viaţă al înţeleptului, decide : „Eu însumi vreau să fiu un astfel de ora.[t] (cf. Epictet, *Diatribe,* II, 17, 30—33).

[8] Termenul tradus de noi soartă, întîmplare, cuprinde cauzele secundare ale fenomenelor, care, în ultimă analiză, intră în imperiul providenţei. Cleanthe, de asemenea, a subordonat destinul providenţei (Chalcidius în Pini. *Tim, 142),* iar Chrysippos interpre

[1] Imperativul ironic este, de fapt, o apostrofă pentru a introduce pe cititori în contextul următor, adică la capitolul 1G, § 1, în care sînt expuse modalităţile prin care un suflet îşi face rău şi se necinsteşte pe sine.

Filozof peripatetic, discipol at lui Aristolel, secolul al V-lea î.e.n, Doctrina sa, sub acest aspect, nu s-a păstrat. Punctul de vedere citat de Marcus este însă în perfect acord cu filozofia platonică *(Legile,* I, 633 e, *Republica* IV, 439-440) şi cu cea aristotelică f Etica *pentru Nîcomah,* VII, 6, 1149, a 24). Stoicismul pur consideră la fel de grave toate greşelile,

[1] Stoicii aveau o teorie a evenimentelor, bune, rele sau indiferente, cit şi asupra criteriului pe baza căruia făceau această triplă categorisire. Aici Marcus enunţă doar principiul, pe care-1 va prezenta şi argumenta în textele următoare.

[3] In concepţia anticilor, 'cuvintul nu avea sensul contemporan, diformat mai ales de creştinul, demon. Sensul mitic cu care-1 foloseşte Hesiod indica o divinitate intermediară, între zei şi oameni, care regiza toate acţiunile, uneori .şansele omului.

[1] Pe lingă cele două categorii fundamentale : lucruri care sînt. considerate bune şi lucruri socotite rele, stoicismul acceptă şi categoria

intermediară a lucrurilor indiferente, care nu intră în cele menţionate, ca bogăţia, starea sănătăţii, etc. Sînt demne de avut în vedere, pentru buna interpretare a axiologiei stoicilor. Pentru detalii, cf, E. Bréhier, articolul din *Etudcs de philosophle antique* 1955, p. 135-138.

[2] I, urniri le de mijloc, aşa-zise „indiferente", ci. 111, 11, sau lucrurile vrednice de ales, cf. Stoicormn Wterwm *Fragmenta,* ed. A.rnim, 143, 29-31, sînt bunurile exterioare, sau bunurile corpului, pe care înţeleptul stoic le urmăreşte „cu rezervă", adică atîta timp cîl urmărirea lnr este compatibilă cu practicarea virtuţii, care rSmînc, pentru stoici, binele suprem, adevărat şt unic.

[1] Citat din Democrit, *Fragmente der Vorsokratiker,* Diels[3], — p. 406, fragm. 115.

[1] Asupra distincţiei între aceste două categorii de cauze : cauza materială, eficientă, care produce tot ce există şi elementul formal care determină forma, va reveni Marcus Auretius în cartea a V-a, 13 şi cartea a Vll-a, 29.

- Regele Cecrops este întemeietorul legendar al oraşului Atena. Referirea este, de fapt, un citat din Aristofan, fragm," HO. Ed. Koch. în text, vrea să evidenţieze situaţia privilegiată a Atenei, oraş ocrotit de zeiţa cu acelaşi nume care a iniţiat pe locuitori, dăruindu-le cultura materială şi spirituală.

[II] Este fie o referire la Roma, oraş ocrotit de Jlipitor corespondentul latin al lui Zeus, fie la comunitatea n1ai mare, divLno- umanâ a universului. Contextul prezent precum şi alte texte din Marcus indică a doua interpretare ca valabilă.

[4] Democrit, *Fragmente der Vorsokrat'tker,* ed. Diels®. frugm. *3,* p. 386.

[1] Heraclit, *Fragmente der Vorsekmtiker,* Diete[1] frag. 7.1-74, 7(>; unde filozoful materialist din Efes afirmă, pentru prima oară, principiul transformării materiei şi legea luptei contrariilor care determină transformările materiei — pentru aceaşi idee, cf. Heracltt citat in *Alleg. Hom.* XXIV. p. 84. Stoicismul împrumută de Ui Heraclit viziunea unei lumi în continuă devenire şi guvernată de *logos* = raţiunea. La Marcus Aurelius imobilismul hera- clitian are o

nuanţă mai intensă de pesimism, neîntîlnită la alţi filozofi ai Porticului.

[1] -Toc de cuvinte — pentru a sublinia într-un stil cît mai plăcut, că totul este hărăzit dinainte oricărei părţi componente a universului, atît in folosul acesteia, ca element, cit şi Întregului din care [ace parte,

- Text foarte importanl pentru a înţelege colaborarea ome- n:asva la realizarea cirdinoi universale (,ci. în acest sens. V. Cold- sr-hmîdt, *Sy*th$me* .siokicn. p. 101. Paris 195.1). De aceea, este preluat de Leibnitz, *Thcodiceea,* ed. Janet, voi. II, p. 207.

[!] Aluzie la scepticismul discipolilor lui Platon, încadraţi în *Noua Acadcmie,* cu privire Ja posibilităţile de cunoaştere a realităţii.

' Menţiune a raţiunii **voiulucâtoai'«** a **universului** şi n velei.

• **<>**n **ducătoare** a fiecărei fiinţe raţional»», parte a raţiunii, avînd **ai.-vpaşf** natură şi esenţă divinii

[1] Homer, *Odiseea* IV, 690. Diogene I aertios II atribuie totuşi lui Pithagora (VIII. ^L!), cu au't mai mult cu cit doctrina examenului de conştiinţă este preluată de stoicii tîrzii de la neo-pitagoretci.

* CI. VI. 2li, unde acest, termen are un sens mai restrîns.

[1] ld est de la aăvîrşirea binelui

* **Influenţă** directă a filozofiei lui Kpictel. **cf.** *Mamtah/U* **16.**

* **Aluzie** la **a** scenă **dintr-e** comedie necunoscuţii astăzi. **Se** pare că titirezul este simbolul **lucrărilor** de mijloc, **indiferente,** cure nu intră nici în categoria bunurilor, nici **într-a** relelor; "'

* Adică îti For, ale cărui tribune se miraaau *rontrc.*

• Rationameniul urmăreşte **dS** stabilească realul **cm>tinut** implicaţiile noţiunii <;le fericire.

[I] A se înţelege filozofia.

[II] Duritatea textului estv justificată numai du aversiunea pe care Marcus Aurclius o avea

pentru **slăbiciunile cărnii, -dovedită,** dealtfel, şi în viaţa dc toate zilele.

* Crates diw ***Teba,*** filozof **cinic.**

[1] Aluzie la un text, astăzi necunoscut, al lui Crates, prin care critica pe Xenocrates, condurii torul „Academiei", după moartea iui PI a ton.

' La Roma, valoarea si importanţa cetiiţenilor era dalii do numărul şi iscusinţa sclavilor.

• CI[1]. 1 1 evtivltt *F mamente det Vorsakmtjker,* «i. Diels. fraft«». 75.

[1] *CI.* PluUtrh, *De contra. Not.* XIV şi Clirysipipcs, Ed. Arnim., friifim. 1181.

[1] Lucrurile de mijloc stau între virtute, binele suprem şi răutate, care este cel mai mare dintre rele. Sînt două eatogorii de lucruri de mijloc : ,.preferabile", bunuri exterioare pe care înţeleptul le doreşte cu moderaţie şi „nepreferabile", adk-ă dn nedorit, ca sărăcia, boala, etc. Intre aceste două categorii, sînt cele absolut indiferente — aici Marcus, vorbind de „preferabile", înţelege de folos evident, chiar la nivelul vieţii de toate zilele, din moment ce ele folosesc şi prietenilor şi rudelor.

[1] Medici ai antichităţii : Filistion, presupus autor al cărţilor asupra dietei incluse în **Corpii**s-ul hipocratiic, era originar din **Lo-** crida. Ceilalţi doi sînt necunoscuţi.

[1] Filozof, discipol al lui Pliiton.

[8] Filozof, din epoca lui Ptolemaios Philadelphos, secolul al IV-Jea — al II1-lea î.e.n.

[1] Opoziţia membru, element al unui ansamblu imitai- — !'i>->) ■>i partea simplă Juata dintr-un întreg ixipvj e prezentată şi la Pluton, Phaedros 238 a vrea să exprime în opinia lui Marcuş diferenţa intre cel carp trăieşte activ si total preceptele morale şi cel care face din îndeplinirea lor o simplă formalitate.

[s] Din legiunile oferite, am optat pentru aceasta, iii iul apropiată atit tio cele afin-mate in cartea a IV-a, 20 fit şi în ca^ea a IX-a, *fi.* ... » f.ectiunea adoptată aici este acreditata de cele mai multe r-diţii, şi df mi a Tui Toannos Sn'-k. Tr-ulmer, Lfipzîe, UHI3.

[1] Joc- do cuvinte, prin derivaţie, intraductibil [z]

Filozofi de talia celor menţionaţi.

[8] Citat din Epiciu-, reluat şi în VII, 64, textul (intimul MU x-a păstrat.

" Republica, VI, 4H6. A.

[1] Vezi Euripide, *Belleroghon,* t'rag.n. 287, ed. Năuc h.

- Citat tiintr-un poet necunoscut.

Euripide, *Hypsipile,* ed. Năucii — iragm. 757, tradus şi de Cicero, *TuKCitlarMC,* III, 25.

* Citat dintr-un autor necunoscut.

" Platon, ibidem, 20 d,

[1] Platon, *Gorgias,* 512 D. [1] Acest text din Platon este pierdut.

- [1] Textul este nesigur şi incomplet. Cert însă se oglindeşte aici influenţa lui Epictet, *Diatribe,* II, 5, 1. „Materiile sint indiferente, felu! In care sînt folosite nu este indiferent".

[2] Of. şi VII, 24, 37, sau IV, liJ (mai ales pentru plasticitatea imaginii).

din Epictet, *Diatribe,* I, 28, 4 ; II, 22, 36—37.

[1] Epicur, ed. Usener, fragment 447.

s CE. PI aton, *Synrposion,* 220 a-d.

[1] Ct. Platou. Cri foii-. Sil e.

[2] Annius Verus, tatăl lui Maixiis Aureliiis.

[3] Secunda, soţia filozofului Ctaudius MHX'HVHIS, cf. I. iâ, Ui, 17.

[5] Libert al lui Hadrian.

" *Fuvstina Senitn.* soţia lui Anlunimis Pius..

[8] Charax, după o notă din Suitias, preot şi filozof, autoj al unei istorii precezi.

[3] Consilier privat şi prieten intim al lui Augustus, animatorul şi susţinătorul cenaclului literar de la curtea imperială.

[1] Texl, confuz. Se presupune a fi o referire la Heraclit din Efes, fragm. 41. Diels.

[1] Pentru aceeaşi recomandare, cj. curtea a VI [-a, 29. [1] Simbolizează pasiunile omeneşti, în acesi sens ci", si cartea a V-a, 33.

Citat, din Epictet, fragul, XXVI Srhenke, cuprins deja în *Diatribe,* IV, 41.

[1] forma caracteristicii. Ia vechii sluici. **usle** nu L-CL-;I *ce* dă unui lucru i'deea. forma sa generală

(ca in Plătim şi ArisLoteli ci esenla sa fundamentală şi 'iinicâ.

[e] Problema, dezbătută de la originile stoicismului, este iliicâ providenţa se întinde asupra universului, iii urma unei decizii imţiale de la -care evenimentele pornesc drept consecinţe, sau se preocupă de fiecare, determinind fiecare everumenl pri-ntr-o ini-ţiativă specială, cf. Diogene t.fiertios, Vii, 140 ; Cicero, De ***natura îlcoņim,*** H. 05, 104.

[II] Tensiunea morută are aici o otirecure independenţă l'iilă de teoria fizifii, in general, deşi ii k-ste subordonaţii, r-F şi VI. 10.

[1] Cf. **cartea a** V-a, 4, H ; **«artca** a X-a, 2..**l'laptele** sînt **administrate** d6 **naturii^** fiinţele vii fie sul'liM, iar oamenii di» un suflet raţionat.

[1] Pentru aceeaşi idee, vezi cartea a IlI-a, 11 şi cartea a IV-a,

26.

[1] Insulele fericiţilor. corespondentul niitolugiui griM-o-latiin- a paradisului sau raiului creştin Menţionate cíe scriitorii greci si latini. sînt sitúate de Plutarch, in *Viaţa inı Sentiritin.* 8, jn npi'o ■ piere de Cad iz, lîngă ţărmul spaniol, llomei', în Odiseea IV, Siifi. de ase menea, le aminteşte, proluîncl unele legende mai vectii. Locul corespunzător descrierii din *(Mise eu* nu este identificai..

[3] Specie comică la cumani, de origine populară, consta m imitarea scenelor vieţii obişnuite. Autori de inimi. Laberitis şi Pnblitis L.vrns, primele reprezentări — la începutul secolului 1 l.e.n. — în text are o semnificaţie iilegorică, Lip uraţii — cE. şi Seneca, *lipis-tuUie.* LiXXX, î.

[" Termenul are un sens figurat, exprimă sclavia spirituală, opusă libertăţii spirituale a înţeleptului.

[' Filozof socratic, protagonist şi ai operei iui Lucian clin lamovsata, rf. *Banchetul,* tfi,

[1] Citat din Homer, *Ilîada* VI, v. 146.

[e] *Ibidem,* 148.

[1] Vezi şi c-îii'tea a V-a. Ifi, 30, 55, unde sini enunţate ion cetite le de prudenţă, cumpătare şi forţă.

[1] Asupra aceleiaşi idei vezi şi cartea a VUI-a. 4, 45 şi cartea a XII-a. 3. Este probabil o referire la Focion, general şi om de btât atenian (secolul al IV-lea i.e.n.). Acesta, înainte de a bea cucută potrivit hotăririi care-1 condamna la moarte, cu seninătate deplină dă fiului său instrucţiuni privitoare la comportarea viitoare, stăruind, ,mai ales, asupra obligaţiei transmisă fiului, de a se arăta binevoitor fată de atenieni, deşi aceştia prin sentinţa lor, ii omorau — pentru detalii, cf. Eschine, li, 170 şi Demosthene, ed. 13. Lauppe, XXI, 184.

[1'] Am renunţat la lecţiunea Saumaise considerînd că Marcus Aurelius întrezăreşte şi enunţă în această cugetare, caracterul agresiv al modestiei ipocrite prin asemănarea cu rănite provocate de sabia tracă.

[9] Aluzie la fabula cu acelaşi nume, a lui Phedru (secolul I e.n.) care t-a inspirat şi pe La Fontnine în fabula *Le* lo«p *et le brebis.*

' Dacă' sufletul se abţine de **la o** părere **amplificatoare a** lucrurilor, **acestea** încetează sâ-l **cotropească** ţii **datorită** raţiunii -.-l poate rămine indiferent.

[5] Aceeaşi idee **este enunţată** şi **urmărită in** cartea a **II-a, 1 ;** cartea **a** ttl-a. 4 ; i arteu a **V-a.** 10 ; **var tea a IX-a,** fiii.

[2] Epictet, ***idem.***

[1] Textul, foarte explicit, subliniază legătura dintre imperativul moral şi afirmaţia că prezentul este unica realitate ; pentru aceeaşi idee vezi şi cartea a Vll-a, 8 şi 29 ; cartea a VlII-a, 36 şi cartea a X-a, II, 31.

[2] Asupra triplei alcătuiri a fiinţei umane, vezi şi cartea a Il-a, 2.

[1] Acelaşi punct de vedere exprimat şi in cărţile a [l-a, 11. 12, 13, îi VlI-a, fii şi a VITI-a. 17.

[1] 1 di-pa „momentului .potrivii'[1] este abordată de gindirea greacă încă de la început, nu numai în morală dar şi în tehnică, medicină, retorică, strategie, oU\ Noutatea concepţiei stoice reiese din faptul că prezentul fiind singura realitate, el devine şi o succesiune permanentă de momente potrivite, deci in ordinea cosmică orice eveniment se produce la momentul potrivit. De aceea, evenimentul respectiv devine favorabil

iniţiativei movale ; în acest yens, *rt.* Cicero. *De finibux,* UI. 14, 4,1.

J Oraş în Campania.

[1] Adică epicureicii,

[a] ideea comunităţii universale, divino-umane exprimată foarte des in opera stoicilor. în acest sens, vezi şi cartea a IV-a. 3, 23, " Vezi cartea a Vll-a. 32 şi cartea a XII-a, 23.

[1] Comparaţia vieţii cu scena unui teatru este foarte frecventă în opera stoicilor, pentru ilustrare, el', si Epictet, *Manualul* 17.

- Regula teoretică jT' celor cinci acte este nuanţată de Ho- ratius, in *Arta poetică,* v. 189-190, mârgtnindu-se Ia tragedie, la fixarea episoadelor. Marcus Aurelius foloseşte pentru latinescul *nctits,* cuvîntul grec care înseamnă *parte* pentru a insista asupra ideii de continuitate a vieţii, redată prin succesiunea diferitelor eplsoade-părţi.

[a] Termenul folosit de Marcus Aurelius are două sensuri : „împăcat" şi ...favorabil". Am tradus „mulţumit", fiindcă „oucUria omului", este definită de autor adesea prin mulţumirea, împăcarea cu destinul ; vezi cartea a VlII-a, 26.